LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

Viršelyje: Juozas Neverdauskas — Tauro apygardos Žalgirio rinktinės partizanas, žuvęs 1947 m. balandžio 25 d. Fotografuota Šakiuose.

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA
ISTORIJOS SEKCIJA

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

6

Kaunas, 1993

UDK 947.45/084/
La-148

947.46.083

Redakcinė kolegija:

Balys GAJAUSKAS, Česlovas KIŠONAS, Algis KAŠĖTA, Antanas KLIUNKA, Antanas LUKŠA, Gintaras ŠIDLAUSKAS, Gintaras VAIČIŪNAS, Vidas GREGORAITIS

Viršelį apipavidalino Alvydas LADYGA

Reprodukcijos Regimanto ŽILIO

1 Klaipėdos m. CB
S[illegible] tar-
[illegible] skyrius

1 – C14403sk

© Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1993

Nuoširdžiai dėkojame
p. Bruno MEGRET iš Paryžiaus,
šio numerio rėmėjui

Numeris skiriamas
Dzūkijos partizanams

PARTIZANO DZŪKO DIENORAŠTIS

Dienoraščio autorius Lionginas Baliukevičius gimė 1925 m. sausio 1 d. Alytuje. Ten baigė gimnaziją. Vokiečių okupacijos metais įstojo į Kauno Universiteto medicinos fakultetą. Baigęs I-ą kursą, 1944 m. balandžio mėn. įstojo į gen. P. Plechavičiaus organizuojamą Lietuvių Vietinę rinktinę. 1944 m. gegužės mėn., vokiečių okupacinei valdžiai išformavus rinktinę, buvo išvežtas į Čekoslovakiją, vokiečių aerodromų apsaugai. 1945 m. gegužės mėn. 15 d., kaip vokiečių kariuomenės eilinis, pateko Raudonosios Armijos nelaisvėn. Perėjęs kelis belaisvių lagerius Rytų Europoje, Ukrainos anglies šachtas, 1946 m. rudenį parsigavo į Lietuvą. 1946 m. lapkričio 1 d. įstojo į partizanų gretas. Pradžioje veikė Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko grupėje (vadas — Vaclovas Voveris — Žaibas) eiliniu partizanu. 1947 m. į Sibirą ištremiama motina, šeimos turtas konfiskuojamas.

Tolesnis L. Baliukevičiaus — partizano Dzūko kelias atsispindi įvairiuose dokumentuose. Čia juos ir pateikiame.

L. Baliukevičius-Dzūkas, dienoraščio autorius

ATIDUOK TĖVYNEI, KĄ PRIVALAI

LL K.S

PAŽYMĖJIMAS

Paskyrimai į organizacinių vienetų sudėtis ir pareigos:

1947.02.01. Gel. Vilko gr. Štabo viršininku ir spaudos ir Informacijos srities viršininku (Sp. ir Inf. sr. v.).

1947.09.15. Dainavos apygardos Štabo adjutantu.

1948.08.01. Šalia Apyg. Štabo adjutanto pareigų eiti Sp. ir Inf. sr. viršininko pareigas.

1949.05.19. Dainavos apygardos vadu ir laikinai eiti P. Kazimieraičio rinktinės vado pareigas šalia tiesioginių pareigų.

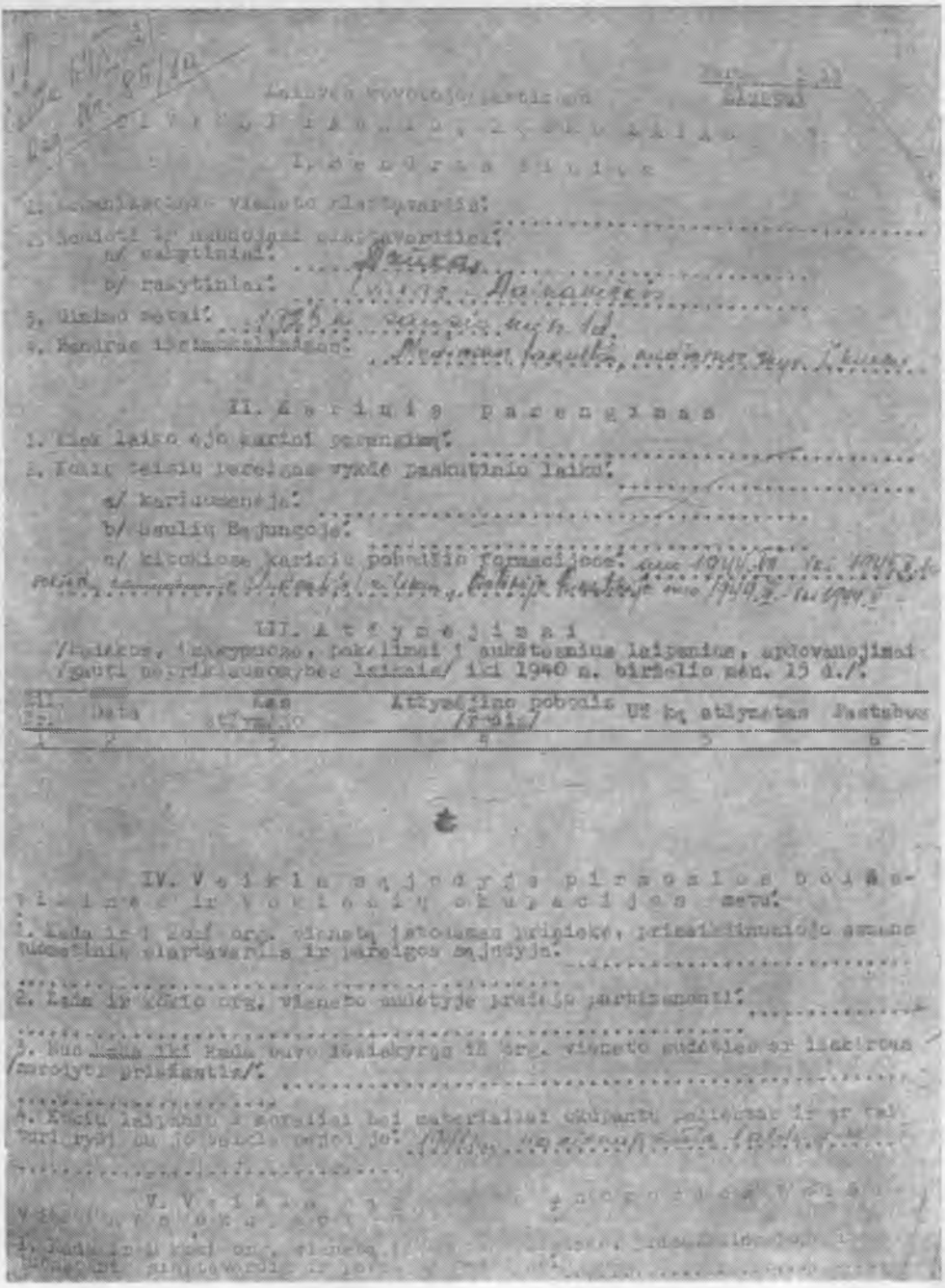

Laisvės kovotojo pastiprinimo

I. Bendras šiniuo

1. Organizacinio vieneto klaptavardis:
2. Sudėti ir naudojami klaptavardiai:
   a/ sakytiniai:
   b/ rašytiniai:
3. Gimimo metai:
4. Bendras išsimokslinimas:

II. Karinis parengimas

1. Kiek laiko ėjo karinį parengimą:
2. Kokių teisių pareigas vykdė paskutinio laiku:
   a/ karidomenėje:
   b/ šaulių Bėjungoje:
   c/ kitokiose karinių pobudžio formacijose:

III. Atžymėjimai

/Padėkos, įmokymuose, pokelimai į aukštesnius laipsnius, apdovanojimai /gauti neprikiausomybės laikais/ iki 1940 m. birželio mėn. 15 d./.

Eil. Nr.	Data	Kas atžymėjo	Atžymėjimo pobudis /rūdis/	Už ką atžymėtas	Pastabos
1	2	3	4	5	6

IV. Veikla sąjudyje pirmosios bolševikinės ir vokiečių okupacijos metu:

1. Kada ir 1 kokį org. vienetą įstodamas prisiekė, prisaikdinusiojo asmens ...
2. Kada ir kokio org. vieneto sudėtyje pradėjo partizanauti:
3. Nuo kada iki kada buvo išsiskyrąs iš org. vieneto sudėties ar išskirtas /narodyti priežastis/:
4. Kokių laipsnių ... materialiai okupantų paliestas ir ar tai turi rydį su jo veikla sąjudyje:

V. Veikla ...

1. Kada ir 1 kokį org. vienetą ...

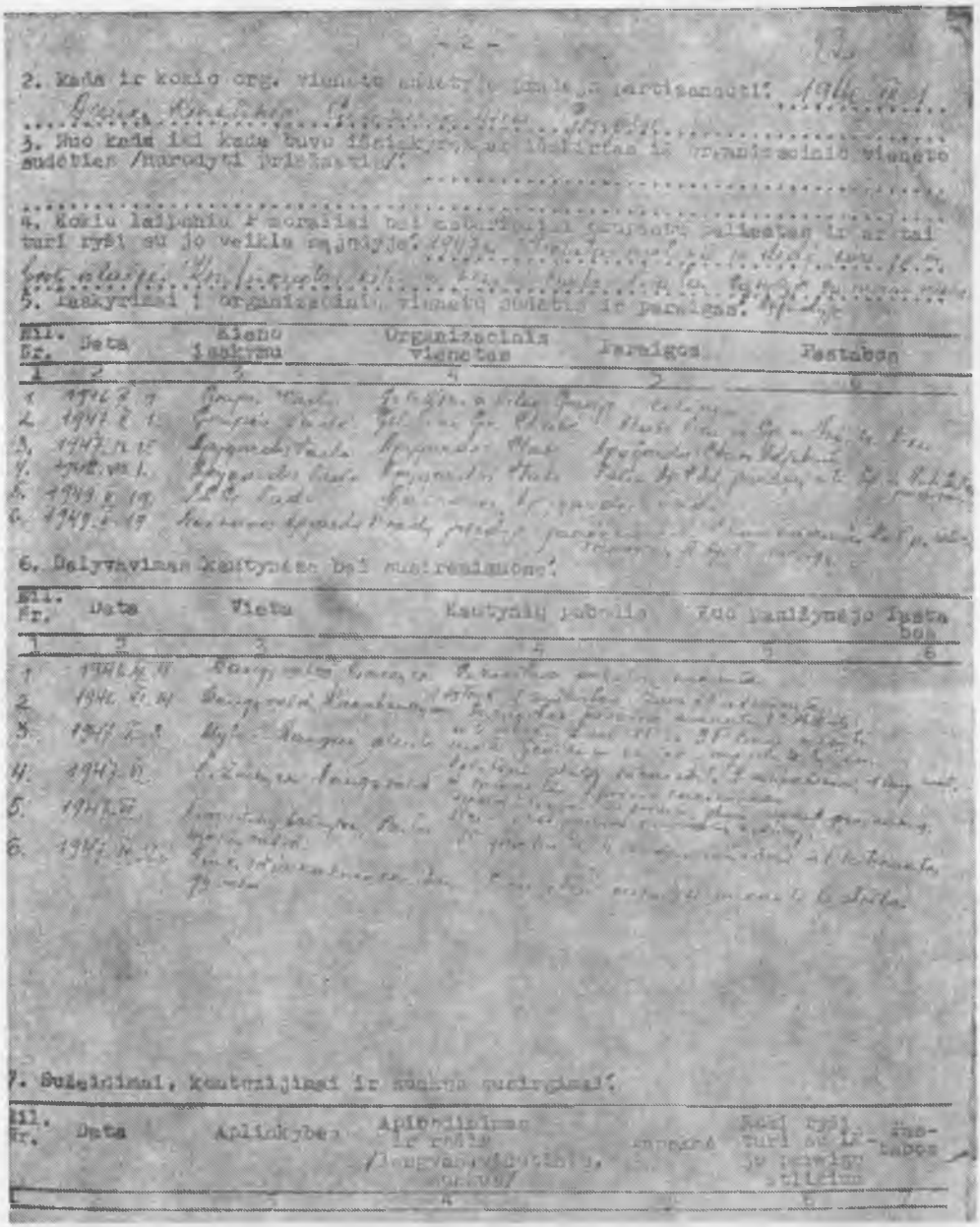

Dalyvavimas kautynėse bei susirėmimuose.

1946.09.04. Daugų valsč. Rimėnų km. suruoštose pasalose nukautas 1 istrebitelis ir 1 sužeistas. Žuvo 1 partizanas ir 1 sužeistas.

1946.II.14. Daugų valsč. Rokatanskų km. suruoštose pasalose nukauta 13 MVD-istų ir 5 istrebiteliai. Žuvo 1 partizanas ir 3 lengvai sužeisti.

1947.01.03. Alytus—Daugai plento ruože, Gedimino miške nupjauta 2,5 km telefono stulpų, sunaikinti 2 sunkvežimiai, 1 lengvoji mašina ir nukautas 1 priešo karininkas.

1947.06. Daugų valsč. Čižiūnų km. susidūrimas su priešu jam apsupant gyvenamą namą. Nei partizanai, nei priešai nuostolių neturėjo.

1947.06. Butrimonių valsč. Pivašiūnų bažnytkaimyje nuginkluota 4 raudonarmiečiai ir 1 leitenantas.

1947.09.20. Daugų valsč. Šiukščiakalnio km. suruoštose pasalose nukauti 6 stribai.

Atžymėjimai, pakėlimai į aukštesnius laipsnius:

1948 m. Apygardos vado pakeltas į puskarininkio laipsnį.

1949.02.16. LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininko pakeltas į Partizanų leitenanto laipsnį.

(Parengta pagal „Laisvės kovotojo partizano Tėvynei pareigų ėjimo lapą", Dzūko užpildytą 1949.06.17)

(LTSR VSK archyvas. F. 3. B. 44618. L. 81—83.)

1949.12.24. Pietų Lietuvos Srities Vado Dainavos apygardos vadas Dzūkas apdovanotas I laipsnio Laisvės Kovos Kryžiumi.

(LTSR VSK archyvas. F. 3. B. 4418. T. 9. L. 122.)

1950.01.10. Pietų Lietuvos Srities Vado apdovanotas II laipsnio Laisvės Kovos Kryžiumi.

(LTSR VSK archyvas. F. archyvas. F. 3. T. 12. L. 3.)

Dzūkas žuvo 1950 metų birželio 24 d. Dainavos apygardos štabo bunkeryje. Apie tai liudija pateikiama ataskaita:

SSSR MGB pirmininko pavaduotojui pulk. d. Leonovui

Pranešu, kad 1950.06.24, 2.15 val. nakties operatyvinė grupė likvidavo Dainavos apygardos štabo vadovybę.

Duomenys operatyviai gauti iš Varėnos MGB agento Vasario (Vasaris — Kazys Kalanta—Aidas).

Likviduoti: 1. Dainavos apygardos vadas Dzūkas,

2. Jo adjutantas Augustinas Babrauskas—Švendrys,

3. Juozapavičiaus tėvūnijos vadas Antanas Vailionis—Špokas.

Jie laikinai slėpėsi bunkeryje, pereinant į kitą partizanų dalinį.

4. Užmuštas eilinis Juozapavičiaus tėvūnijos partizanas Antanas Kokniavičius—Švedrys, saugojęs priėjimą prie bunkerio. Likviduotas ag. Vasario asmeniškai, vedant operatyvinę grupę.

Operacija vyko nakties metu, sudėtingomis sąlygomis, Žaliamiškyje, Leipalingio ir Merkinės valsčių susidūrime. Operacijai vadovavo (...) papulk. Vukalov (...) (vertimas iš rusų k.).

(LTSR VSK archyvas. Operatyv. b. f. B. 7682. T. 2. D. 1. L. 67.)

Ištrauka iš LLKS Pietų Lietuvos Srities vado Įsakymo Nr. 18. 1950.07.12.

Rikiuotės sritis

1. Birželio 23 d. užpuolus priešui slėptuvėje, didvyriškai žuvo DApV ltn. Dzūkas.

Pagr.: DAp įsak. Nr. 1 1950.06.27 ir ŠRn V pranešimas 1950.06.28.

(LTSR VSK archyvas. Operatyv. b. f. B. 6860. T. 3. L. 17.)

Ištrauka iš LLKS Tarybos Prezidiumo X sekcijos 1950.12.04 nutarimas Nr. 4.

/.../ atžymėti: Laisvės Kovos Kryžiumi I laipsnio —

1. Prt. Dzūkas (N — Dap V).

Vanagas Mykolaitis

LXV LX narys

(Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Arch. dokumentų rinkinys.)

L. Baliukevičiui buvo lemta gyventi nepaprastai tragišku mūsų istorijos metu. Sunkūs išbandymai, užgriuvę Tėvynę, parodė brandžią L. Baliukevičiaus pilietinę sąmonę. Jis nesvyruodamas pasitiko lemties skirtus išbandymus ir atsidavė pasiaukojančiam tarnavimui Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo labui, šį tikslą vertindamas labiau už savo gyvenimą.

Dienoraštyje iškyla tragiška idealisto asmenybė, žinanti artėjančią savo lemtį — žūtį, ir pasiruošusi jai. Tai ir asmeninės tragedijos dokumentas, tačiau atspindintis autoriaus ypatingą dvasinę savybę — regėdamas vis labiau materialiai ir dvasiškai senkančią Tėvynę, jis nedvejoja, o pasilieka prie savo bekompromisinės pozicijos — nesitraukti. Tokias pat moralines aukštumas išlaiko ir jo artimi kovos draugai, kurių mirtį autorius skaudžiai išgyvena. L. Baliukevičius—Dzūkas liko ištikimas sau ir duotai Lietuvos partizano priesaikai — gyvas priešui į rankas nepasidavė.

Trumpas, bet heroiškas Dzūko gyvenimas ir jo auka Tėvynei, tai autentiškas patriotizmo pavyzdys jaunajam piliečiui atgimusioje Lietuvoje.

Publikuojamas dienoraštis apima vienus partizanų gyvenimo metus — nuo 1948 m. birželio mėn. iki 1949 m. birželio mėn. Tai yra svarbus istorinis liudijimas apie Dzūkijos partizanų veiklą nepaprastai sunkiomis ginkluoto pogrindžio sąlygomis. Dienoraštyje atsispindi Dainavos apygardos partizanų vadovybės pastangos išlaikyti ir sustiprinti pogrindinę organizaciją, partizanų santykius su gyventojais, priešo žiaurumą ir klastą.

Rengėjai įsitikinę, kad šis dokumentas bus reikšmingas indėlis tiriant pokario rezistencijos istoriją.

Suprasdami ir visa tai įvertindami, išdrįsome nusižengti autoriaus valiai — neskelbti dienoraščio viešai, o perduoti broliui Kostui.

Dzūko brolis Kostas, kuriam buvo skirtas šis dienoraštis, žuvo 1951 m. vasario 16 d. eidamas PLsr. partizanų vis. dalies viršininko pareigas.

Kartu su dienoraščiu publikuojami dar keli dokumentai: Dainavos apygardos štabo (Dzūko ir Vaišvilko — Miko Babrausko, g. 1924 m. — ž. 1950 m.) ataskaitos vyr. vadovybei, kuriuose detaliai analizuojama padėtis Dzūkijoje. Tai pirmosios tokio pobūdžio ataskaitos, kurias pavyko rasti. Kelia pagarbą blaivus problemų suvokimas, sprendimų paieškos.

Manome, kad šios ataskaitos paryškins partizano Dzūko asmenybę, t. p. suteiks vertingos medžiagos specialistams apie Dainavos apygardos štabo veiklą.

Parengė Algis KAŠĖTA

Šis dienoraštis jokiu būdu nėra skirtas viešumai. Aš rašiau jį tik sau. Tuo atveju, jeigu aš žūčiau, dienoraštį prašau perduoti mano mielam broliui Kostui. Visų kitų, kuriems bus lemta gyventi ir rasti šį dienoraštį, aš prašau neskaityti jo, bet sunaikinti. Tai bus mano paskutinis pageidavimas.

Jeigu radėjas bus sulaukęs taip labai trokštos mūsų brangios Tėvynės laisvės, tada aš jam iš Anapus siunčiu karščiausius sveikinimus. O jeigu mūsų Lietuvai būtų skirta vergijai tęstis, tada lai jis nepabūgsta sunkios savo dalios, bet, priešingai, aš jam linkiu galingos dvasinės stiprybės.

Partizaniškas su Dievu!
D z ū k a s

Rašyta bunkeryje 1949.IV.24, 6 val. 20 min. Bunkeryje buvo Vanagas — A. Ramanauskas, Vieversys — Julius Karpis, Guoba — Vaclovas Petrauskas ir Viesulas — Vitalijus Kuzmickas.

1948 METAI

Birželio mėn. 23 d.

Prieš keletą dienų gavau iš brolio laišką... Jis... pažadėjo atvažiuoti, bet dabar aš pradedu bijoti dėl jo. O jeigu jį čia, kaime, kas atpažins? Jeigu sučiups rusai ar istrebiteliai?..

Kaip pasikeitė gyvenimas. Prisimenu, kaip mes visi dar namie gyvenom... turėjom, ko tik norėjom. Karas ir rusai sunaikino viską. Dabar mes tik benamiai kampininkai. Aš turiu nuosavybėje automatą ir pistoletą, nuo kurio niekad nesiskiriu, brolis — keletą knygų svetimame kambaryje, vargšė mama ir dėdė — Urale. Visiškai pagal partizanų dainą:

„Tu Urale, motinėle,
Tėvas jau šaltuos kapuos..."

Vakar pas mus buvo Vytas, Nemunas ir Genys. Aiškinomės jų nesusipratimus...

...Jau antra diena klausom Miko nupirkto radijo / Mikas—Audrūnas, Vaišvilkas. R. / Kol kas veikia neblogai. Nepaprastai sunku klausyti Ankaros. Barškėjimas, tarškėjimas daro klausymą sunkų.

Ruošiamės leisti laikraštėlį. Vedamasis bus mano, parašytas prieš mėnesį laiko. / Minimas laikraštėlis — „Laisvės varpas", Dainavos apygardos organas. R. / Popieriaus jau labai nedaug turime. Žaibą prašėme, kad atsiųstų, bet apie tą nieko negirdėti. Jo, Rugio ir Vanago laukiam kiekvieną dieną pasirodant.

Šiandien ūkanota diena ir tarpais lyja. Savo dienoraštį rašau senoje „žvyrduobėje". Kažkur girdėti piemenų dainavimas. Dainuoja partizanišką / prt. Vilko / dainą. Tą dainą pirmą kartą išgirdau pavasarį prie Nemuno, vykdamas pas Ąžuolį / 1947 m. balandžio mėn. R. / Iš tada ėjusių šiandien jau nėra Jūrininko, Gandro, Vaitkaus, Ąžuolaičio, Pakšto.

Pas Ąžuolį įvyko pirmas didžiulis /?/ Dainavos apygardos vadų sąskrydis. Atmintinos dienos Punios šile — „šaulių salėj" / taip buvo vadinamas bunkeris, kuriame mes posėdžiavom. / Tada mes tris dienas vis vakarais susirinkdavome į tą bunkerį. Čia buvo ir daugiau pažįstamų: Klevas /Subačius/, Aras /Petrauskas/, na ir pats Ąžuolis. Pas Ąžuolį jautėmės kaip pas tikrą vadą. Mes visi tikom vadintis jo vaikais. Nuo to laiko, kai aš jį mačiau Alytuje, jis buvo žymiai pasenęs. Turbūt, kad su barzda. Rankas buvo apsibintavęs. Sako, egzemą turėjęs. Gandras vėliau man pasakojo / jau po Ąžuolio žuvimo/, kad Ąžuolis mane pažino dar iš ankstesnių laikų.

Nuo to laiko jau metai praslinko. Dabar ten Tėvukas sėkmingai tvarkosi. Tik tų žuvimų, žuvimų... Bet kur jų nėra!?

Lygiai prieš trejus metus — 1945 m. vasarą — sėdėjau belaisvių lageryje, Brno mieste. Ir vis tik nors tai buvo ir belaisvių lageris, bet aš ten buvau įsitaisęs kaip namie. Žinoma, tik lagerio negalima lyginti su namais. Maistas ten buvo puikus, nes aš buvau vyriausia galva maisto aprūpinime: prižiūrėjau gal penkias virtuves. Bet ten trūko laisvės, ir dėl to trūko visko. Kaip šiandien atsimenu, kaip dažnai sėdėdavau prie spygliuotos lagerio tvoros ir godžiai žiūrėjau į gatvėje vykstantį laisvą gyvenimą. Tada pro mano akis praslinkdavo gražiai, elegantiškai apsivilkę čekai, čekės, jaunos merginos... Ir krūtinėje kažkas virdavo. Kildavo nepaprastas ilgesys tėvynės, pažįstamų vietų, draugų, merginų. Ach, kokios žavingos čekaitės atrodydavo! Prieš mūsų lagerį stovėjo keli dideli namai. Juose buvo pilna gyventojų. Pirmame aukšte gyveno graži mergina, ir aš dažnai per tvorą žiūrėdavau į jos langą. Mūsų akys dažnai susitikdavo. Bet argi čekaitei gali rūpėti kažkoks balta jūrininko uniforma apsivilkęs belaisvis?

Niekas negali įsivaizduoti, kaip yra brangi laisvė belaisviui. Visos mūsų kalbos sukdavosi tik apie tai. Mes tiesiog fantazuodavom.

Tada mes patekom į lagerį apie 12, o gal ir daugiau lietuvių. Mūsų didžiausiai laimei, visi patekome į virtuvę iš pat pirmos dienos. O aš tapau net „viršininku". Tad ir mūsų būklė buvo nepalyginamai geresnė negu visų kitų belaisvių. Tačiau vokiečiams buvo blogai. Kokios jų eilės stovėdavo ties mūsų virtuvėmis ir prašydavo duonos! Nieko daugiau, tik duonos. Už tai galėjai gauti laikrodžius, fotoaparatus, auksinius žiedus ir t. t. Išdidieji vokiečių karininkai pasidarė tokie maži prie mūsų virtuvės po to, kai pabadavo keletą dienų.

Tame lageryje išbuvau apie tris mėnesius. Paskiau mus iškėlė į svetimšalių lagerį. Ten buvo jau blogiau. Susitikom tokį K. ir dar vieną lietuvį, kuris jau buvo spėjęs pamiršti lietuvių kalbą. Bet, pabuvęs su mumis, vėl pradėjo kaip reikiant kalbėti.

Paskiau išvažiavom į Vengriją, Budapeštą. Lageris buvo pilnas bjaurių rusų, su kuriais mes niekaip negalėjome sugyventi. Lageris stovėjo ant Dunojaus kranto.

Dar vėliau kelionė ant vagono stogo per visą Vengriją, Rumuniją, Moldaviją...

Jei kada turėsiu ūpo, būtinai reikėtų aprašyti visą tą kelionę.

Šiandien užteks rašyti. Reikia tiesti anteną ir klausyti radijo.

Birželio mėn. 24 d.

Bjaurus lietus, kuris jau tęsiasi antra diena, pagadino man visai nuotaiką. Mūsų bunkeris padarytas senose žvyriaus duobėse ir ant lubų uždėtas nedidelis sluoksnis žemių. Dabar, kada pradėjo lyti, pro šitas lubas kaip pro rėtį vanduo varva ant mūsų galvų, „lovų", popierių. Ant antrame „aukšte" esančios lovos išdėstom visas šeimininkų pietums atneštas lėkštes, puodelius, bliūdelius. Pamažu sušlampa visos lubos, nuplyšta popierius. Apie 1 val. naktį nukraustau pagalves ir antklodes į pirmą „aukštą".

Tačiau bunkeryje „gražiau" pasidarė, kai apie 2 val. nakties į bunkerį įvirto šlapi Rugys, Šarūnas ir Bevardis. Žaibas neatėjo. Jo kol kas niekur negalima surasti. Šiaip taip sulaukėm ryto. Aš nemiegojau: užleidau vietą atvykusiems. Šiandien bunkeryje kaip tvarte. Pilna visur šlapių popierių, vanduo vis tebevarva. Prie viso to prisidėjo tas, kad pradėjom spausdinti laikraštėlį. Taigi 6 vyrai 2×5 bunkerėlyje vos galima būti. Taip tvanku ir drėgna!

Aš jau nuo pat ryto būnu lauke. Negaliu „atlaikyti" bunkerio oro. Protarpiais pasižiūriu į dangų ir mintyse prašau Dievą, kad tik bent daugiau nelytų. Bet kur tau — visas dangus apdengtas storu pilkų debesų sluoksniu, ir protarpiais purkšnoja smulkus lietus.

Šiandien Vanagas uždėjo 4 pasams štampus, o aš pasus savo parašais „prailginau" ir „išregistravau". Kad turėtume geras priemones, kaip būtų galima žmonėms padėti. Dabar turime dar a. a. Armino kelis štampus, padarytus iš medžio, ir jais darome žmonėms pasus. Dirbame taip, kaip senovėje, Vytauto laikais.

Birželio mėn. 30 d.

Prieš porą dienų buvo atvažiavęs Mikas, ir mes jį parsivedėm į savo bunkerį. Tikimės, kad neišduos. Na, o pagaliau reikia juk kam pasitikėti!

Kas žino, kur likimas yra paruošęs mums spąstus.

Mikas truputį nusivylė, bent man taip atrodo, mūsų bunkeriu. Po lietaus jis visai bjauriai atrodė. Popieriai buvo visur nuo lubų atplyšę. Be to, bunkeryje buvo tamsoka, nes Genys atėjęs sudaužė lempos stiklą. Bet mes jo nebarėm, nes jis buvo atsinešęs didelę pintinę uogų, pyragaičių ir lašinių. Su maistu mums buvo nekaip, tad šiandien turėjom geras vaišes.

Mikas pas mus neliko. Atvažiuos po kelių savaičių. Su juo susitarėm dėl vieno „rašytojėlio“, kuris, anot jo, galįs rašyti vedamuosius, nes kadaise priklausęs Jaunųjų Rašytojų sąjungai, o dabar provincijoje „užsimaskavęs“ mokytojaująs. Dabar tokie visi.

Be to, Mikas išplėš iš sanatorijos rotatorių ir rašomąją mašinėlę, bet prieš tai mes jau turim nusiųsti porą pistoletų „geresniam jo planų realizavimui“. Prieš atvykdamas pas mus, gaus iš mūsų čemodaną su 25—30 kg užtaiso. Bandys sprogdinti NKGB būstinę. Jei viskas pasisektų, būtų neblogas dalykas.

Mikas puikus vyras. Nuoširdus, mūsų judėjimui tiesiog pasišventęs. Jis mane atvedė pas Malonę. Sėdėjo metus kalėjime už tai, bet tai jo neatbaidė.

Parašiau laišką R., kad jis visur, kur tik reikalas bus, Mikui padėtų. Žinoma, paminėjau drąsą, pasiaukojimą ir t. t. Na, jis kadaise taip kalbėjo. Dabar teks įsitikinti, ar tai tiesa. Mikas sako, kad jis dabar esąs gerokai bailus. Aš manau, kad mano laiškas jį išjudins. /R. — Radvila, Šviedrys, Miko brolis Augustinas. R./

Pabaigėm spausdinti ir laikraštėlį. Gaila, kad negalėjom įdėti paskutiniųjų žinių apie Kominformo pasiųstą prakeikimą maršalui Tito. Šiomis dienomis malonu ir radijo klausytis, kaip tie velniai pradėjo tarp savęs pjautis. Nesinori tikėti, kad Tito atsispirtų Maskvai. Užvakar kažkoks austrų apžvalgininkas kalbėjo tema „Aš netikiu, kad bus karas.“ Savo išvedžiojimus jis parėmė tuo, kad Rusija, girdi, bijanti karo ir dėl to vengianti per daug išsišokti. Be to, rusai yra toli pažengę bakteriologinių tyrinėjimų srityje, dėl ko patys amerikiečiai esą smarkiai suneraminti. Atseit, ir viena pusė bijo, ir kita. Nėra ką ir bekalbėti, ką turėtų jausti lietuviai girdėdami tokias kalbas. Mane tokie dalykai kažkaip veikia labai abejingai. Aš esu įsitikinęs, kad turi būti konfliktas. Žinoma, apie šiuos metus aš negalvoju. Jeigu tai žinotų partizanai, mane eretiku apšauktų. Jie visi kaip ir žmonės dienomis skaičiuoja, kada karas kils.

Liepos mėn. 2 d.

Vanagas pasakė, kad šiandien sueina lygiai dveji metai, kai žuvo pulk. Kazimieraitis. Prisiminiau, kad ir Ąžuolio žuvimo metinės artėja...

Paskutinės dienos praėjo kažkaip geroje nuotaikoje. Turbūt, dėl to, kad radijas nuolat praneša apie Tito atkaklumą ir jo priešinimąsi Maskvai. Be to, šias dienas laukiu brolio atvažiuojant. Darbo dabar nėra taip daug. Aš perrašinėju užsienio žinias. Netrukus vėl leisim laikraštėlį.

Šiandien šeimininkė pranešė mums, kad ryto metą apie 3 km nuo jų partizanai nukovė 2 istrebitelius. Vienas istrebitelis su kulkosvaidžiu pabėgęs. Istrebiteliai šienavo part. Žilvičio pievas, esančias pamerkyje. Mus perspėjo, kad ir čia galį pasirodyti rusai, kadangi ir pati įvykio vieta yra visiškai netoli nuo mūsų.

Liepos mėn. 7 d.

Pagaliau pas mus atvykęs Žaibas su Vanagu, o su jais Rugys ir Žilvis. Apie juos irgi buvau pradėjęs įvairiai spėlioti: mat iš jų apie 3 mėn. nebegavome pašto. Žaibas su Vanagu būtų juk vis tiek parašę, kad ir dideli trukdymai vyktų. Taip mes priėjom išvados: Vanagas greičiausiai bus užmuštas, o Žaibas sužeistas. Likęs tik Guoba. Na, o Žilvitis /Žilvis. R./ bus žuvęs su Rimvydu. Tačiau, didžiausiam mūsų džiaugsmui ir nustebimui, viskas pasirodė netiesa. Net ir mūsų Rimvydas gyvas. Valio! Žilvio pasakojimu, Rimvydas niekaip negalįs prasimušti į Tauro apygardą. Ten labai daug žuvimų. Partizanai gęstą greičiau už žvaigždes. Bet šiaip daug gerų žinių. Gavom iš Tauro apygardos vado pranešimą apie išvykusius į užsienį. Viskas pavyko laimingai. Vyrai iš užsienio grįžo at-

Dainavos apygardos partizanai: sėdi: V. Voveris-Žaibas, stovi iš kairės: L. Baliukevičius-Dzūkas (Dainavos apygardos vado adjutantas), V. Kazlauskas-Vanagas (Kazimieraičio rinkt. štabo viršininkas), J. Jakubavičius-Rugys (Kazimieraičio rinkt. Vanago grupės vadas), A. Ramanauskas-Vanagas (Dainavos ap. vadas, l. e. PLsr. vado pareigas)

gal. Atsiuntė visokių direktyvinių biuletenių, „Pro memoria“ ir t. t. Pasirodo, viskas vedama daug platesniu mastu, negu kad aš galvojau. Veikia ir mūsų diplomatiniai atstovai. Na, bet apie tai kitą kartą.

Vakar visi fotografavomės. Vaizdavom smarkius darbininkus, nes atsinešėm tam tikslui net dvi rašomąsias mašinėles. Atseit, parodėm štabą darbo metu.

Šiaip niekas nerūpi, tik noriu brolio sulaukti, bet jis vis dar nesirodo. Jeigu šiandien ir ryt neatvyks, tada vargu ar teks susitikti.

Bevardis vis dar neparūpina pistoletų. Mikas prakeiks ten mane. Ir čemodanas su sprogstamąja medžiaga dar neparengtas. Tiesą pasakius, vienam Bevardžiui sunku visur ir aplakstyti. Jis neseniai atvežė mums mėsos — galima sakyti stribams iš panosės. Šiuo atžvilgiu jis tikrai apsukrus ir eina visur kaip arklys.

Šiandien per visą dieną rašiau apygardos mėnesinių žinių trumpą apžvalgą. Jau dvi dienos, kai nustojo lyti ir lauke toks gražus oras, taip saulė maloniai šviečia. Bet nebuvo kada išlipti iš bunkerio laukan. Taip beveik saulės ir netenka matyti.

Dainavos ap. štabas darbo metu. Iš kairės: A. Ramanauskas-Vanagas, L. Baliukevičius-Dzūkas, J. Makarevičius-Žilvitis, J. Jakubauskas-Rugys, guli: V. Kazlauskas-Vanagas

Liepos mėn. 12 d.

Mūsų gyvenimas toks turtingas įvairiais nuotykiais, kad aš jau nesuspėju visko surašyti į dienoraštį. Mums dabar prasidėjo laimingosios dienos. Tiesa, yra keletas ir šešėlių, bet jie lieka nustelbti gerų žinių.

Pirmiausia tai sulaukiau brolio... K. nuo to laiko, kada aš jį mačiau, žymiai pasikeitęs... Jau ne tas, koks buvo prieš 4—5 metus. Dabar jis visiškai suaugęs, subrendęs vyras. Ir aš, ir jis, man taip atrodė, iš pradžių jaudinomės. Bet tai buvo tik iš pradžių.

Jis mus visai kitaip įsivaizdavo. Galvojo, kad mes „pasileidę" — atseit, geriam, pas merginas einam, na ir šaudom be jokios tvarkos. Tačiau pas mus rado tikrai vienuolišką gyvenimą. Kaip krankliai, juodais Žai-

bo kombinezonais apsivilkę, mes tikrai buvom panašūs į vienuolius.

Aš stengiausi duoti K. tikrą mūsų partizaninio judėjimo vaizdą. Rodžiau įvairias bylas, net ir iš užsienio gautą medžiagą, foto nuotraukas ir t. t. Visa tai jį nepaprastai sudomina, kad net pats pradėjo siūlytis į partizanų eiles. Aš, tiesą pasakius, nenoriu to. Jeigu žūsiu, tai bent jis liks motinai suraminti, jai padėti. Aš neigiamai atsakiau į tokį jo naują sumanymą. Jeigu, žinoma, mongolai pradės kabintis, tada aišku.

Pabuvo jis pas mus apie 2 dienas. Aš jį stebėjau ir supratau, kad vis tik mūsų darbai jį paveikė. K. dar pas mus būnant, V. vakare atvedė ir Miką, kuris negalėjo sulaukti pistoletų ir čemodano ir todėl pats dviračiu atvažiavo. Sutarėm, kad žmogus jam visa tai pavežės plentu iki sutartos vietos. Sutarėm ir sutartinus ženklus. Mikui daviau keletą šimtų, kad nupirktų nuorašinio popieriaus, ir jis tuoj išvažiavo.

K. rytojaus dieną apie 12 val. išėjo. Žadėjo atvažiuoti už mėnesio. Paprašiau, kad temą iš dabartinio studentų gyvenimo parašytų.

K. išėjus, mes su Vanagu likom dviese. Nuobodu. Kažkaip nesinorėjo vėl grįžti prie seno darbo. Vieversys jau kelinta diena buvo išėjęs. Nunešė Vanago rašytą laišką pulkininkui, kuris kažkur apie Kauną vadovaująs partizanams. Aš vėl pradėjau rašyti žinias. Vanagas pradėjo rinkti iš Užsienio Delegatūros biuletenio pernykščius sveikinimus.

Liepos 10 d. pradėjom spausdinti laikraštėlį. Vakare atėjo Bevardis ir kiek vėliau Strazdas. Atnešė nuo Rugio raštelį, kuriuo kvietė atvykti mane arba Vanagą. Pasirodo, dėl tos spausdinimo mašinos. Sekančią dieną aš su Strazdu išvykau. Radom Rugį tarp keturių sienų bunkeryje. Aš buvau visiškai šlapias. Pakeliui lijo ir — svarbiausia — reikėjo eiti per javus. Kojos visiškai permirko.

Nuėjom gulti. Rugys liko kambaryje sargybuoti. Apie 10 val. dienos mus pakėlė. Pavalgėm, ir į netoli esančius krūmus atvedė tą pilietį. Inteligentiškos išvaizdos, maždaug kokių 32—34 metų vyras. Juodi garbanoti plaukai, mažo ūgio ir, be to, atsargos karininkas.

Kalbam apie spaustuvę. Ji yra, bet reikia 2500 rb, o mes kaip tyčia vos keletą šimtų turim. Be pinigų mes tos mašinos negalim gauti, o, be to, ją reikia parsigabenti iš Vilniaus. Pilietis labai gudrus. Kalba miglotai. Rugiui primena kažkokių žinių rinkimą. Čia, žinoma, paaiškėja, kad jis dirba anglų žvalgyboje. Jiems vadovaujanti Anglijos pasiuntinybė Maskvoje. Skamba truputį neįtikėtinai. Apie tai jis vengia daug kalbėti, ir aš jo daugiau neklausinėju. Pasirodo, jis pažįstąs Rimvydą. Sutariam kitą kartą susitikimą, į kurį atvyktų ir Vanagas. Greit persiskiriam, nes jam jau reikia išvažiuoti. Palinki „stiprybės“, atsisveikinam.

Aš lieku su Rugiu ir galvoju apie vieną piliečio pastatytą man klausimą: „Ar jūs klausėtės penktadienį žinių iš Vilniaus? Kaip, įdomu, pasibaigė rungtynės su Minsko „Dinamo“?“ Siandien šeštadienis. Vadinasi, jeigu jis šnipas, tai tada neblogai jį vaidina. Aišku, jeigu būčiau jam pasakęs, kad klausiausi, tada jis gali puikiai suvokti, kad apygardos štabas randasi 15—20 km atstumu nuo susitikimo vietos.

Pietauti einam pas kitą ūkininką. Vaikščiojam visur dieną: tokie geri čia žmonės. Jeigu kartais kur nors pasirodo rusai, tai žmonės virtinėmis plaukia su pranešimais. Rugys čia jau du mėnesius gyvena be slėptuvės. Rusai būna labai retai, nors partizanų čia knibždėte knibžda. Mato šimtai žmonių, ir jokio išdavimo.

Dar nesutemus einam per kaimą. Kažkur bernai traukia partizaninę dainą, ir pagalvoju, kaip sunku bolševikui sukomunistinti mūsų kaimą. Daug metų reikėtų, kol „perauklėtų“, kol jų sąmonėje sudaužytų „buvusios ideologijos likučius“.

Tigras ir naujokas Liepa mane

1. CM403 ~~46~~

1 Klaipėdos m. CB Skaitytojų aptarnavimo skyrius

palydi. Paskutinius kelis kilometrus einu vienas. Mūsiškiai miega. Grįžęs Vieversys.

Pasirodo, mūsiškius šiandien užtiko viena boba su dviem mergaitėm. Ir moteris, atrodo, bloga, nors diena jau praėjo ramiai. Bevardis šiandien atlėkęs smarkiai nugąsdino. Jis pasakė, kad mes negalim nei vienos minutės gaišti čia, o turim tučtuojau išeiti. Tos moters posūnis esąs istrebitelis, pagarsėjęs savo žiaurumu. Taigi, jei Bevardis teisybę pasakojo, mūsų padėtis kritiška. Aišku, jei ji ir praneš, tai mes bunkeryje dar galim nejudinti išbūti ir kokią savaitę laiko.

Šiandien mus rado antra moteriškė, bet ši, mūsų šeimininkų pasakojimu, esanti gera. Bevardis sako, kad ji plepė. Bevardžiu tikėti irgi nega-

DA štabo pareigūnai. Iš kairės: L. Baliukevičius-Dzūkas, J. Kriščiūnas-Rimvydas, A. Ramanauskas-Vanagas, J. Karpis-Vieversys. (1949 m.)

lima, nes jis žmones skirsto pagal savo pažiūras, kurios man labai keistai atrodo.

Jau 11 val., ir aš kažkaip keistai jaučiuosi. Bet dabar naktis, ir aš netikiu, kad kas įvyktų.

Apie 12 val. nakties atvažiuoja su vežimu ir mūsiškiai — Lakūnas, Girinis, /kuris išsprogdino klubą Merkinėje 1948 m. pavasarį/ ir Genys.

Liepos mėn. 18 d.

Paskutinės trys ar keturios dienos praėjo įtempto darbo sąlygomis. Vanagas, Vieversys ir kiti išėjo naujo bunkerio daryti. Aš su Geniu likau baigti laikraštėlį išleisti. Po trijų dienų ir mažai miegotų naktų visiškai sukandžioti blusų baigėm darbą. Nusiprausėm vakare pirtyje. Bevalgant vakarienę, atėjo ir Nemunas su Ūla, Ėgliu ir Lapu. Dienavojom pas V. Nemunas atnešė pinigų ir batus man ir Vanagui /lenkiškus/, keletą kelnių ir t. t. Na, jie vyrai tikrai malonūs. Stengiasi padėti iš širdies. Nemunas turėjo šiokių tokių reikalų, tačiau Vanago nesant nebuvo galima jų sutvarkyti. Pasirodo, Lapas nori grįžti į namus. Motina mat labai prašiusi, kad jį atleistų. Lapas, mano manymu, turi daugiausia 17 metų amžiaus. Dar beveik vaikas. Toks plonas, liesas, dar visiškai nesubrendęs vyrukas. Į partizanus įstojo nei iš šio, nei iš to — šiaip sau. Užsidegė staiga, bet staiga ir atšalo. Taigi dabar jį paleidau namo. Sakė važiuosiąs į Vilnių ir ten gyvensiąs pas brolį. Aš jam išdrožiau „pamokslą“ apie partizaninių paslapčių slaptumą ir t. t. Atrodo, kad šiandien Lapas neišeis, nes nei Ūla, nei Genys nežino, kur jo namai.

Tiesa, Nemunas atnešė ir lenkų karininko parašytus apmokymo konspektus. Atrodo, kad aš neišversiu. Teks ieškoti vertėjo.

Apie 12 val. naktį staiga pasirodo ir Rimvydas. Jo tikrai čia nelaukiau, ir mes net pasibučiuojam.

Šią naktį mažai miegam. Tiek daug įspūdžių, kad aš guliu atsimerkęs, žiūriu į žvaigždes ir svajoju apie viską — apie savo tėviškę, apie žuvusiuosius, brolį, Sibire vargstančią mamą ir partizano dalią...

Išaušta rytas. Šiandien jau liepos 19 d. Kaip greitai laikas bėga. Juk netrukus bus dveji metai, kai aš partizanauju. Atrodo, kad nuolatinis įtempimas, pavojai padaro tai, kad mūsų gyvenimo įvykiai pro mūsų akis, sąmonę praslenka taip, kaip keleiviui lekiančiame traukinyje kaimai, kryžkelės, kalneliai...

Šiandien vėl perpakuoju mūsų daiktus. Juos vešim su rugių pėdais prikrautu vežimu ir dienos metu. Taip bus saugiau, nes tose vietose, kur mums reikės važiuoti, nakties metu belstis yra pavojinga — beveik kas antra naktis pasalauja rusai.

Vidurdienį atsisveikinam V. ir išslenkam link ūkininko „B.“ Pas jį pavalgom ir, lukterėję keletą valandų, drožiam toliau. Mane jau kelios valandos kaip kankina „33“. Vos galiu eiti. Apie vakarą vienas ūkininkas atneša virinto kmynų vandens. Pasidaro truputį lengviau. Šiaip taip apie rytą pasiekiam ir tą vietą, kur mūsiškiai kasa bunkerį.

Liepos mėn. 20 d.

Ties bunkeriu saviškių dar nerandam. Matyti, kur kluone miega. Aš taip nusikamavau, jog krentu ant žemės ir užmiegu, tačiau rytas šaltas ir po pusvalandžio pabundu. Jau visiškai išaušę, pasirodo mūsiškiai. Sužinom, kad jie nuo mūsų per šimtą metrų gulėjo, įsirausę į pievoje esančią šieno kupetą. Jie tęsia savo darbą, o aš atsinešu šieno ir atsigulu. Taip per visą dieną pramiegojau, nieko nevalgęs. Vakare bunkeris visiškai baigtas.

Liepos mėn. 21 d.

Šiandien susitinkam su tuo anglų „žvalgybininku“; tačiau iš mūsų mažai kas abejoja, kad tai NKVD siųstas šnipas, ir ne bet koks, bet labai gudrus, iš anksto apgalvojęs kiek-

vieną savo žodį, puikiai pažįstąs mūsų sąlygas.

Vanagas, Rimvydas ir aš dar iš pat ryto aptariam, kaip su juo kalbėsim ir t. t.

Pagaliau nueinam pas jį. Apie jo atvykimą Strazdas mums prieš tai pranešė.

Randam jį begulintį. Pasisveikinam. Pirmos minutės praeina įtemptoje ir nejaukioje atmosferoje. Jis aiškiai jaudinasi ir jo pirmas susitikimas su Rimvydu yra visai nenatūralus. Iš pradžių kalba jie abudu. Keliais sakiniais prisimena buvusius laikus. „Žvalgybininkas“ /Gelgaudas/, be to, klausia Rimvydą, ar šis tebesąs toks „išlepęs“ kaip kadaise.

Vėliau pradedam kalbėti apie reikalą. Vanagas Gelgaudą klausinėja apie jo „darbą“. Gelgaudas atsakinėja, pasakoja, bet taip suktai, neaiškiai. Kažkoks įvairių atsitiktinumų kratinys, bet ne atviras pasisakymas. Ir taip tęsiasi apie dvi valandas, kol mums praneša, kad pas ūkininką, kurio raistelyje mes sėdim, yra atėję rusai ir istrebiteliai. Pasikalbėjimą pertraukiam ir traukiamės truputį toliau. Už kokio puskilometrio įsitaisom kituose krūmuose ir tęsiam pasikalbėjimą. Kalbamės dar kokias 4 valandas. Toks ilgas vaidinimas, žodžių rankiojimas mus galutinai išvargina. Sutariam susitikti su Gelgaudo „šefu“ dėl medžiagos /karinių žinių/ „suteikimo“. Tačiau prieš tai Gelgaudas atgabensiąs iš Šilutės mums spaustuvę, kurią iš Vilniaus turėsią paimti mūsų vyrai.

Po to visi plepam apie įvairius dalykus. Iš tikrųjų, kalba tik Gelgaudas: mes arba tylim, arba juokiamės, girdėdami jo anekdotus ir įterpdami retkarčiais vieną kitą žodį. Gelgaudas pila anekdotą po anekdoto. Jis nejaukiai jaučiasi mūsų tylioje kompanijoje. Pagaliau atsisveikinam. Spaudžiam rankas, tarytum draugai būtume. Kad jis MVD-istas, 100 procentų garantuoti negalime, bet kaip drąsiai jis paima mūsų laikraštėlius vežti į Vilnių. Prisimenu Butk. iš Vilniaus. Tam buvo galima siųsti laikraštėlius paštu. Jis nebijojo. Šitas Gelgaudas nepaprastai panašus į jį.

Gelgaudui išvykus, mes svarstom pasakytus žodžius. Rimvydas pranašo balsu vis tvirtina, kad Gelgaudas — MVD šnipas. Aš pats pradedu tikėti, kad labai maža vilties gauti spaustuvę.

Šiandien vakare parsinešam daiktus.

Liepos mėn. 24 d.

Mes jau galutinai susitvarkėm savo bunkerį. Gražiai jis atrodo. Blogiausia, kad negaliu radijo klausyti. Kažkur liko antena, rotatorius ir mano darbo drabužiai. Kelias dienas iš eilės buvom nuėję pas tą žmogų, kur buvo atvežti mūsų daiktai. Iškrėtė visus šiaudus ir šieną, o mūsų daiktai taip ir neatsirado. Greičiausiai jie bus likę pas V. arba žmogelis atgal nusivežė. Tą dieną jie labai skubėjo iškrauti daiktus, nes netoliese buvo istrebiteliai ir rusai.

Mūsų kaime taip pat kelias dienas buvo apsistoję rusai. O mes net užsimaskavę nebuvom. Rusai krečia Varčios mišką, mat mūsiškiai Bagušiškių kaime susišaudė...

...Kai atėjo Rimvydas, pas mus juokų netrūksta... Vieversys jau kelinta diena be perstojo kikena...

Liepos mėn. 27 d.

Vakar turėjom malonių ir nemalonių žinių. Gavom vėl naują paketą iš Tauro apygardos. Žuvo Lakūnas ir Sausis. Abu dar jauni partizanai. Bevardis vakar atėjęs pranešė, esą Lakūnas paimtas gyvas /sužeistas/. Lakūnas žinojo mūsų bunkerį. Tai mus truputį neramina, bet iš bunkerio nutariam niekur neiti. Lakūnas neišduos. Iki ryto dėl visa ko nutariam paeiliui budėti. Aš lieku pirmoje pamainoje. Rašau temą prie karikatūros. Nesilipdo...

Šiandien Vanagas, Rimvydas ir aš pasiskirstėm darbus. Aš perimu visą spaudos ir informacijos skyrių.

Šiandien daugiau negaliu rašyti. Labai miego noriu. Vos keletą valandų miegojau.

Rugpjūčio mėn. 1 d.

Vakar ir šiandien po mūsų kaimą siaučia rusai ir istrebiteliai. Būnam po keletą valandų užsidarę. Šiandien bunkeryje taip tvanku, kad sunku išlaikyti. K. vėl atvažiuos pas mane.

Rugpjūčio mėn. ? d.

Mes ir vėl iškraustyti iš bunkerio. Prieš tai mus rado visi kaimynystėje gyvenantieji ūkininkai. Jų tarpe vienas buvo, tarybiniais žodžiais tariant, „vargingasis valstietis". Kai jis užtiko mūsų bunkerį, žinoma, nerimą mums kėlė ne jo vargingumas, bet tai, kad jis per visus trejus metus buvo visiškai nemokėjęs mokesčių ir neatlikęs jokių prievolių. Argi gali prie bolševikinės santvarkos kas mokesčių nemokėti ir kartu nenubaustas likti? Mūsų „gaspadoriaus" išsireiškimu, turbūt, būsiąs judošius, nors liežuviu jis labai didelis patriotas, karštas lietuvis.

Taigi minėtas pilietis prie mūsų greitai priprato. Bet mes — ne. Jo išvaizda, veidas ir kalba — tikro Judo. Prieš kelias dienas jis buvo atėjęs pas mus skųstis ir kartu lyg patarimo klausti dėl pyliavos reikalų. Esą jį jau verčią mokėti mokesčius. Bet kaip jis sumokės neturėdamas nei rublio? Pagaliau mes duodam jam 300 rb, už kuriuos jis nusipirksiąs bent 10 kg sviesto, nunešiąs partorgui kaip kyšį ir, gal būt, atsipirksiąs. Praėjus keletui dienų, pilietis atėjęs pasakė, jog partorgas girtas jam išsitaręs, esą pas kaimyną prausęsi partizanai. Be to, partorgas taip pat žinąs, kad pas jo kaimyną „užsilaiko" partizanai. „Užsilaiko..." Šitą žodį pilietis atsinešė užsirašęs ant popieriaus gabalėlio — atseit, jis nesupratęs jo prasmės. Veidmainingas asilas! Jis, tur būt, nejaučia, kokį pavojingą žaidimą pradėjo. Nori ir viениems geras būti, ir kitiems įtikti. Skundžia ir perspėdinėja. Šiaip ar taip, toliau čia būti negalima. Nutariam kraustytis. Yra ir K. Jis jau čia daugiau kaip savaitę laiko būna. Parašė temą. Yra ir Žaibas ir Vanagas... Gaila su K. skirtis.

Daiktus tuo tarpu išveža kaip Rugį, o mes tuo tarpu traukiam ieškoti naujam bunkeriui vietos. Lauke lyja lietus. Naktis tamsi. Mūsų apie 13 vyrų. Gaila palikti tokį gerą bunkerį. Buvom įsitraukę į darbą ir matėsi, kad padaryta nemaža pažanga. Dabar vėl kokiai savaitei ar daugiau darbas nutruks. Persikeliam per ežerą pas Genį. Nedaug kelio, bet aš jaučiuosi visiškai pavargęs. Sėdėjimas bunkeryje sveikatą iščiulpia kaip ir kalėjimas.

Dienavojome kluone. Kartu su mumis ir Genio vyrai. Čia atvykęs ir Karvelis su savo vyrais iš Kar. Juozapavičiaus grupės. Dieną „padarom mitingą". Vanagas prisaikdina naujokus. Rimvydas ir aš pasakom kalbas. Aš politinę apžvalgą papasakoju...

...Suradom jau ir bunkeriui vietą. Truputį per daug atvira. Jeigu nepamatys, kaip kasim, bus gerai.

Išeinam į susitikimą su Studentu. Tas vyriokas per daug ilgai nekontroliuojamas gyveno. Su juo reikia baigti.

Vakarykštė ir ši diena man primena pirmas švelniąsias rudens dienas. Dangus truputį ūkanotas, ir oras toks vėsus, malonus. Ypatingai gražu, kai baigiasi diena. Atrodo, lyg tai būtų paskutinis atsisveikinimas su vasara. Šios dienos kažkaip veikia mano nuotaiką. Mane nuteikia truputį melancholiškai. Vėl kyla prisiminimai, ir darosi gaila praėjusių gražių dienų... Norėtųsi, rodos, mokytis, dar ko nors daugiau pasiekti. Ach, šitos gražiosios, ramiosios ir kartu tokiu liūdnumu dvelkiančios dienos! O, gal būt, tik man jos tokios liūdnos!.. Aš bandau šias dienas palyginti su praėjusio gyvenimo dienomis, ieškau praeityje panašių. Pri-

simenu Vidzgirio miške matytus vaizdus nuo didelio kalno. Iš jo matyti aplink besidriekią miškai ir tarp jų vingiuojąs Nemunas. Gražios Alytaus apylinkės, Kaunas šventadienio vakarą, Graco kalnai, Donbaso šachtos, Ukrainos lygumos ir niūri gamta — visa tai šiandien taip gražu atrodo ir taip toli, nepasiekiama... Net tos prakeiktos Ukrainos šachtos šiandien lyg būtų pridengtos ne tokiu niūriu šydu. Rodos, ir dabar girdžiu tas ukrainiečių moterų vyriškais balsais traukiamas dainas. Jos yra savotiškai gražios, liūdnos ir sunkios, kaip ir visas gyvenimas tų, kurie tame krašte gyvena. Daug per šias dienas ateina man į galvą dingusių praeities vaizdų. Ir visi jie gražūs ir tokie brangūs. Nejauti, kaip širdį nejučiomis suspaudžia: bėga laikas, bėga jaunystė, bėga meilė — viskas bėga... Prieš mus nežinia ir baisi nežinia. Tie anglosaksiškieji diplomatai Maskvoje sprendžia milijonų likimą. Vargiai, ar jie mus /čia turiu galvoje ne tik partizanus ir Lietuvą, bet visą Rytų Europą/ prisimena. Jie tikriausiai nepasidalina įtakos sferomis, o kuo galim rūpėti mes? Svarbu, kad imperiškasis britų liūtas nesuliesėtų, kad doleris būtų tvirtas... Nenoriu aš tokios bjaurios prozos — ji nesiderina su šitomis gražiomis dienomis.

Žaibą, matyt, taip pat panašios nuotaikos užklumpa. Mes su juo prisimenam, kad jau esam vyrai: man 23 metai, jam — 26. Nejučiomis subrendom. Subrendom per anksti — su šautuvu, su pavojais. Nejaugi mes jau vyrai? Rodos, dar taip neseniai buvom vaikai, gimnazistai. Kaip tas laikas bėga! Ketveri metai nuo tos dienos, kai apleidau Lietuvą. Po to viskas susimaišė. Kareivio duona, kelionės, nuotykiai, belaisvių lageriai — vienu žodžiu, gyvenimo kratinys. Ir vėl Lietuvoj... Bet jau nebe ta Lietuva, žmonės tarytum nebe tie, pažįstamų beveik nėra, o draugai — jie visi dingo. Užteks prisiminimais gyventi, nors tai labai gera.

Studento nesulaukėm. Iš jo būrio atvyko tik Vieversys /Ūselio brolis/ ir Tankistas. Pasirodo, Vieversys vakar vos išbėgo. Jie buvo susitikę su tariamais partizanais. Na, ir tie, žinoma, visus išklojo. Pabėgo tik Vieversys. Tarzanas, Lakūnas ir dar vienas žuvo...

...Vakare išvykstam. Aš su Geniu išeinu vėliau. Ėjom per tokį tankų raistą, kad ir savo „pilotę“ pamečiau. Savo draugus randam miegančius kluone. Vanagas skundžiasi, kad jį labai blusos kankinančios, o jų šitame priekluonyje milijonai. Vietos daugiau nėra, ir aš su Geniu nueinu gulti kitur.

Vos pradėjus aušti vėl keliaujam. Ilgiau pasilikti negalima, nes vakar čia visur pasalavo rusai. Pagaliau pasiekiam numatytą bunkeriui vietą. Apie 10 val. pradedam kasti. Žemė vidutiniška. Iki vakaro visiškai iškasam, lieka tik lentas sustatyti.

Bevardis su Giriniu tuojau po pietų išvyko parvežti lentų. Bunkeris didelis, ir, atrodo, vieno vežimo lentų nepakaks. Aš, Genys ir Vieversys išeinam į kaimą taip pat lentų parvežti. Už kelių kilometrų randam pas žmogų „dilių“. Jas supjaunam, sukraunam į vežimą ir traukiam atgal Šiandien nepaprastai šviesi naktis Žmonės visur miega, tik šunes loja. Jaučia mus. Parvažiuojam pas savo „gaspadorių“. Bevardžio dar nėra. Netrukus pasirodo ir jis, bet pėsčias, pasirodo, jis su Giriniu buvo tiek prisikrovęs lentų, kad bevažiuojant ratas lūžo. Iškraunam savo lentas ir važiuojam jiems padėti. Važinėjam pagalvoju, po kaimus, tarytum visiškai rusų nebūtų. Perkraunam lentas į savo vežimą ir spaudžiam atgal Kol supjaunam ir sunešam lentas, visiškai išaušta. Pradėjus statyti lentas mus užtinka vienas pilietis. Tai tas pats, kuris jau kelinta diena įkyriai prašo Genį priimti į partizanus. Jo brolis buvo partizanas ir žuvo. Šis atsitikimas truputį sugadina mums nuotaiką. Apie 10 val. baigiam dirbti, ir šeimininko sūnus bunkerį užaria.

Kad nesimatytų baltas smėlis. Kregždė pila ant vagų juodą žemę. Aš visiškai nesitikėjau, kad galima taip gerai bunkerį užmaskuoti. Angos padaryti nespėjam, nes praneša, kad už 1 km yra apsistoję rusai. Mes pasitraukiam į krūmus, o angą uždengiame šakom. Apie vakarą šiaip taip įrengiam ir angą. Šiandien visi išsiskirstom. Rimvydas su Geniu eina pas Vytą, aš su Vieversiu ir Bevardžiu — daiktų parsigabenti, o Vanagas su Žaibu — pas Studentą.

Rugpjūčio mėn. 20 d.

Mes jau trečia diena pas Banadą. Šiandien ir rytojaus dieną neišvyksim. Pas Banadą radau atvykusį BDPS Prezidiumo ryšininką Arūną. Pasirodo, man pažįstamas iš Alytaus laikų. Jis manęs neprisimena. Labai kalbus pilietis. Kadro karininkas — taip save jis vadina.

Bevardį išsiunčiu pas Vanagą su pranešimu. Jis išeina dienos metu. Pats nueinu pas „gaspadorių“ su Arūnu pasikalbėti. Keletą minučių plepam apie praėjusius laikus. Tuo metu, kai šeimininkas pakvietė ant medaus, kieme kažkas suriko, kad į kaimą eina aktyvas. Aš iš trobos išsinešdinau į raistą. Vieversys su Banado vyriokais lošia kortomis. Perspėju juos. Užmaskuoju bunkerį. Patys liekam viršuj. Aktyvas mums nepavojingas. Tuo tarpu žmonės su karvėmis neria į krūmus. Piemenys, vaikai siuva iš kampo į kampą su pranešimais. Namuose lieka seniai. Štai kokiomis sąlygomis vyksta išgarsintasis aktyvo „aiškinamasis darbas“.

...Juo ilgiau būnu užsidaręs bunkeryje, juo daugiau jaučiu šito užsidarymo pasekmes. Norisi bent kurį laiką laisvam pabūti, t. y. paklajoti po kaimus. Aš dabar įsivaizduoju, koks sunkus turi būti vienuoliškas gyvenimas ir kaip sunku jaunam užsidaryti. Aš esu iš prigimties aistringo charakterio. To, žinoma, niekam neparodau. Mane daugiau laiko „šaltu anglu“. Deja, tie, kurie taip sako, labai apsirinka. Po šaltumu dvelkiančia išvaizda slepiasi tokia karšta širdis, kokia retai besutinkama...

...Svarbiausias dalykas, kad bent šiandien pirtis būtų iškūrenta. Tada nusipraustumėm, pasikeistumėm baltinius, o tai jau būtų laimė mūsų gyvenime...

...Mūsų visų tikslas yra išlaikyti partizaninį judėjimą tokį, kad apie jį galėtų atsiliepti tik su pagarba. Gaila, kad dar vis atsiranda dėmių, tamsių dėmių, kurios mus juodina. Tas, kuris gerai pažįsta Lietuvą, jos būdą, jos istoriją, jos kančias — tas supras ir mus. Mes taip daug kartais kenčiame. Žmogus nesi geležinis /ir geležis per trumpą laiką surūdija, sutrupa/ ir todėl kartais pradedi dvejoti, argi neišseks mūsų jėgos? Kas iš tos Lietuvos, jeigu ji nustos geriausios savo dalies /turiu galvoje ne tik partizanus/? Kas bus iš jos, jeigu, atėjus lemiamam momentui, nebus kam jos prikelti, išgydyti?.. Gal vėl atsiras smulkūs žmogeliai su savo politiniais „kromeliais“, su savo politinėmis rietenomis, pradės mus auklėti su devizu: „Tas nevertas laisvės, kas negina jos“... Liūdna tai pasaka, o jos galo dar nematyti. Tiek to. Šiandien atgabens popierių ir vėl leisime „Laisvės varpą“. Tegul siunta azijatas, o mes dar pakovosim!

„Buržuazinių nacionalistų likučiai“ dar taip greit nepasibaigs!

Rugpjūčio mėn. 22 d.

Sekmadienis. Graži ir karšta vasaros diena. Vakar naktį atvyko Vanagas su Giriniu, Šarūnu, Rugiu ir kt. Pirmą BDPS siuntą paims Kostas. Po to nustatysim nuolatinį ir tiesioginį ryšį.

Mums bekalbant, žmonės praneša, jog netoliese apsistojo istrebiteliai ir MVD-istai. Mes savo pokalbį tęsiame toliau, nes „aktyvas“ kuls vieno žmogaus javus. Kaime didžiausias sąmyšis: žmonės su gyvuliais skuba slėptis į raistus. Raistai knibž-

da nuo partizanų ir žmonių. Netikėtai čia atkeliauja ir Diemedis, bet mes su juo susitinkam tik po pietų. Plačiau išsikalbėti su Diemedžiu neteko. Vanagas išvyko su visais atgal, o mes su Vieversiu likom. Atrodo, kad daiktų negalėsim dar kurį laiką išgabenti, nes stribai ir MVD-istai už pusės kilometro nakvoja. Mums su vežimu trankytis jų panosėje negerai. Šiandien nors ir sekmadienis, bet „aktyvas" dirba. Šeši istrebiteliai buvo pasirodę visai netoli mūsų, maždaug per 100 metrų, tačiau jie mums nė kiek netrukdo.

Kelinta diena kaip būnam be jokio darbo. Nepaprastai nuobodu. Jei taip ilgiau reikėtų pabūti, pasiustum. Partizanai turi užsiėmimą — kortas. Šiandien pila su Vieversiu ištisą dieną „tūkstantį".

Palengva atslenka vakaras. Liūdna ir nuobodu. Nepajutau, kaip praėjo pavasaris ir vasara. Vėl prasidės ruduo, o po jo ateis žiema, pavasaris, vasara... Tempora fugaces... Širdyje šiandien taip tuščia... Mane vėl apima melancholija, apatija. Taip pasiilgau gyvenimo: ramaus, pilno, o čia... Čia negali būti jokios apatijos, jokių svajonių, bet kova. Kova kasdien žiauresnė, slaptesnė. Čia negalima svajoti, nes žūsi. Būk gudrus, atidus, budrus ir klastingas, tada gyvensi. Būtų gerai, kad taip užsimirštum, bet aš taip negaliu.

Vakar sužinojau apie mamą ir dėdę. Jie abu seni ir negauna darbo. Sakė, kad jie dabar ten elgetauja. Mama rašė, kad ji per dieną tesurinkusi pusę maišelio bulvių. Kas bus su jais, kai ateis žiema? K. studijuoti toliau negali. Jis taip pat neturi jokių lėšų pragyvenimui. Taigi nėra jokios kalbos, kad jis kuo nors pagelbėtų mamai.

Rugsėjo mėn. 13 d.

Šaltas pavakarys. Šiandien miegojom raiste, nes mūsų šeimininką „nubuožino" ir bunkeryje nesinorėjo pasilikti.

Spalio mėn. 6 d.

Rašyti dienoraštį mažai turiu laiko. Vanagas ir Rimvydas išvyko susitikti su Tauro apygardos vadu. Nuo jų išvykimo praėjo daugiau kaip mėnesis laiko. Kelionėje jis kelis kartus parašė. Tauro apygardos vadas žuvo. Vanagas su Rimvydu persiskyrė. Vanagas išvyko toliau ir parvyks negreit.

Dirbu vienas su Vieversiu. Išleidom keletą numerių „Laisvės Varpo". Jau netoli žiema. Reikia ieškoti bunkeriui vietos. Jau trečia žiema, o, rodos, taip neilgai... Tačiau kai pagalvoju apie praeitį, apie universitetą, man rodos, kad nuo praeities mane skiria milžiniški amžiai. Argi gali būti, kad aš tada gyvenau? Viešpatie, kokia sunki dalia. Nenoriu dejuoti, verkšlenti, bet bent sau galiu pasakyti, jog partizano dalia yra sunki.

Šiandien aš vienas. Vieversys su Geniu nunešė spaudą. Bunkeryje radijas groja kažkokią prancūzišką šansonetę. Buvau išlipęs į lauką. Aplinkui gili tyla. Vėl prasidės mėnesienos. Šiandien mėnulis jau pjautuvo dydžio. Ar gali kas įsivaizduoti, kad viduryje šitų laukų yra bunkeris, kuriame radijas groja prancūzišką dainušką?..

Rugio mūsų tarpe jau nėra. Vargšas žuvo ir žuvo per išdavimą. Buvo pas žmogų užsisakęs batelius seseriai į Uralus. Tas žmogus jį išdavė, atsivesdamas pas save rusus. Kas dabar jį pakeis? Kito tokio nėra. Ten liks spraga...

Spalio mėn. 19 d.

Bunkeryje aš vienas. Vakar visą naktį lijo lietus, ir aš skaičiau vokišką romaną apie vyrą ir moterį, kurie buvo artistai, tačiau savo laimę pagaliau rado pradėję dirbti žemę. Žemė ir vaikai — aukščiausias tikslas dėl ko suprato, jog verta gyventi. Žinoma, tai neturi nieko bendro su mūsų gyvenimu. Mes visiškai kiti žmonės. Mes turim tik vieną tikslą,

tik vieną idėją — Laisvą Lietuvą, o visa kita išnyko. Taip, taip, šeima, vaikai... Kažin ar bus mums lemta sukurti šeimas? Aš galvoju apie save. Man vis dažniau kyla apie tai mintys, bet... Jeigu ne šis „bet", gal būt, tada ir būtų galima. Tame „bet" paslėpti didžiausi mano vidaus sunkumai.

Mane /dažniausiai, kai būnu vienas/ apima apatija. Aš žinau, jog reikia ką nors daryti, bet kartu negaliu pakelti rankų. Tada dažniausiai sėdžiu ir galvoju, galvoju. Kartais net negalvoju, sėdžiu, o mintys išsidraikiusios laksto visur.

Taip buvo ir vakar. Oras lauke buvo bjaurus. Pro bunkerio angą lašeno lietaus lašai. Girdėjosi, kaip vėjas medžius purtė. Kad bent radijas veiktų, bet ir kaip tyčia neveikia. Pagedo staiga.

Šiandien, turbūt, niekas neateis. Man dažnai pasigirsta, jog kažkas eina, bet tai tik varlės po langu šlepsi. Vieną kartą taip smarkiai kažkas viršuj subildėjo, jog aš net pistoletą buvau pasiėmęs. Greičiausiai tai vis varlės.

Šiąnakt visiškai išsigiedrino. Pilnatis. Rausvas mėnulis jau gerokai pakilęs. Per visą dieną pragulėjau. Negaliu nieko dirbti. Aš vis galvoju apie ateitį.

Vanagas prieš kelias dienas grįžo, tačiau ir vėl išėjo. Mat, reikia su vyrais susitarti dėl žiemojimo. Šį kartą mes keliamės toli, bet kur, nerašysiu: mongolai gali sučiupti mūsų dienoraštį. Aš patenkintas ta vieta. Ten bus truputį linksmiau, ir aš, manau, nesijausiu toks vienišas. Vieversio ir Genio nėra taip pat. Jie išėjo parvilkti maišų supakavimui ir kirvių.

Rimvydas guli pas Mislinčių— Tigrą sužeistas. Pasirodo, jis, Žaibas ir dar keli vyrai buvo Alytaus ligoninėje. Norėjo išvaduoti ten gulintį Tigrą. Viskas buvo puikiai suplanuota. Bet čia Rimvydo klasiškas išsiblaškymas viską sugadino. Į ligoninę buvo įėjęs jis ir Guoba. Iš pradžių susitiko vieną istrebitelį. Rimvydas užmezgė su juo pokalbį. Guoba nuėjo kito ieškoti, o Rimvydas, pamiršęs savąjį istrebitelį, nusekė paskui Guobą. Kai Guoba paklausė apie paliktąjį istrebitelį, Rimvydas tik tada jį atsiminė. Surado ir pakišo pistoletą po nosimi. Šis pradėjo rėkti. Trys šūviai. Su šitu pabaigė. Tačiau atsirado kitas. Rimvydas ir Guoba turėjo šokti pro langą, nes istrebitelis buvo užrakinęs duris. Baigėsi tuo, kad Rimvydas iš užpakalio buvo sužeistas į ranką ir stiklu persirėžė kelį. Žaibą būtų irgi nukovę, bet išgelbėjo žiūronai. Kulka pataikė į ant krūtinės kabojusius žiūronus ir juos suskaldė.

Tigrą sekančią dieną išvežė kitur. Aš įsivaizduoju, kokia turėjo būti vargšo Tigro nuotaika. Laisvė jau buvo prieš akis. Žaibas, matyt, sunkiai tai pergyveno. Kai man apie tai Vanagas papasakojo, aš negalėjau nusėdėti vietoje. Ach, tas Rimvydas, Rimvydas! Visur jam sekasi, kaip tam septynių nelaimių broliui, o jo jau tas išsiblaškymas tiesiog fantastiškas...

Spalio mėn. 29 d.

...Prieš kelias dienas buvo pas mane Mikas /Audrūnas/. Sutarėm eilę dalykų...

Sėdžiu jau kelinta diena sename bunkeryje pas Žaibą. Šį bunkerį kasiau ir aš maždaug prieš pusantrų metų. Dabar iš jo pasidarė tikra ola. Sienos apipuvusios ir supeliję popieriai nusiplėšinėję. Bunkeryje spingsi žibalinė lempa, kuri nepaprastai rūksta. Visos bunkerio lubos nuo dūmų pajuodusios. Sakytum, tikras karceris.

Taigi, ta „naujoji vieta", dėl kurios aš čia atvykau, nesiduoda surandama. Be paties Žaibo nieko negalima pradėti. Yra padarytas vienas bunkeris, bet apie jo patogumą reikėtų dar pagalvoti. Devyni žmonės negalime kartu gyventi, o ypačiai žiemos metu. Vienas dalykas, daugy-

bė pėdsakų, o, be to, sunkus maisto pristatymas.

Ištisas dienas galvoju, kaip čia mums įsikurti. Laimingi tie, kurie per daug nesirūpina ateitimi. Aš negaliu. Nuo to, kaip mes įsitaisysime žiemą, priklauso ir visas mūsų darbo sėkmingumas.

Aš vis galvoju sudaryti atskirą spaudos ir propagandos skyrių. Galbūt, tada darbas eitų sklandžiau. Atsidėtum vienam darbui, tuomet būtų žymiai lengviau, ir pats darbas kitoks...

...Čia yra atvykę Litas, Mislinčius ir Lakštingala. Litas norėjo kuo skubiausiai išsišaukti Vanagą, bet tas išvykęs į Šarūno rinktinę. Pasirodo, Litas buvo susitikęs su naujai išrinktu Tauro apygardos vadu Faustu. Sako, jog tai jaunas vyrukas, nekariškis, mokytojavęs... Pasitarime, kuriame dalyvavo Litas, Faustas ir Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės vadas Tigras, Pietų Lietuvos srities vadu išrinktas Vanagas. Litas buvo Vanago įgaliotas tartis. Dabartinis reikalas, dėl kurio atvyko Litas, liečia susirišimą su Vakarų Lietuvos partizanais. Pasiunčiau ekstra laišką. O kad įsivaizduotų tie, kurie yra laisvi užsienyje, kaip ir kokiomis sąlygomis mes dirbame! Kad jie bent mažutę dalelę žinotų! Neturiu kada rašyti apie tai, kas vyksta pas mus, partizaniniame gyvenime, kiekvieną dieną, kiekvieną valandą ir minutę. Čia lieka tik mažytė mano vidaus išgyvenimo dalelė...

Lauke oras šuniškas. Tamsu. Lyja lietus. Visur purvas — lauke ir bunkeryje. Tėvukas /Litas/ miega. Gerai, kad jis miegoti gali. Aš negaliu. Per šias 5 dienas aš tiek prisikvaršinau sau galvą.

Burokas, Guoba ir Viesulas grįžo su bekonu. Į bunkerį atėjo tik Burokas. Dabar jis guli su Lakštingala apačioje ir kažką šnabždasi. Vanagas /Geležinio Vilko tėvūnijos ŠV/ išėjo su puodais pas šeimininką.

Tėvukas garsiai knarkia, o aš nerimstu, nervuojuosi, rūkau... Aš vėl rūkau. Bevalis iš manęs, visiškas bevalis.

Kartais pradedu save raminti: na, vis tiek bus gerai. Įsitaisysim spaustuvę, nes raides jau turim. Aš perimsiu visą spaudos skyrių. Paleisim savo propagandos mašiną visu tempu. Bet kaip tu ją paleisi, jeigu, sugedus radijo aparatui ar norint gauti bent kilogramą popieriaus, reikia dar pagalvoti, kaip visa tai sutvarkyti. Trūksta mažiausio dalykėlio, ir darbas stovi. Štai kad ir dabar: neturim bunkerio, o jį įrengti tokį, kad tiktų mūsų darbui, yra sunku. Bet kad tai suktųsi tik apie bunkerio įrengimą! Nėra žmonių, nėra inteligentų, o ir tie patys, kurie yra likę, palengva retėja. Naujų surasti į žuvusių vietą sunku, o tie, kurie atcina, neatstoja žuvusiųjų. Mūsų apygardoje žuvusiųjų jau apie 1000. Baisus skaičius! Sunku ir galvoti.

Darbą taip pat sunkina mūsų žmonių nevieningumas. Yra daug puikių ir pasišventusių žmogelių. Partizaninė kova davė šimtus didvyrių, to vardo šimtą kartų užsitarnavusių. Tačiau yra ir menkystų. Aš esu linkęs manyti, jog tai yra mūsų tautos mažo kultūringumo pasėka. Štai mažas pavyzdys. Neseniai buvom užėję pas vieną žmogų maisto. Ūkininkas jis neblogas, bolševikiškai tariant, „buožė“. Paprašėme pas jį mėsos. Žmogus mums pasiūlė kriaukšlį duonos ir pradėjo dejuoti, jog visiškai nieko neturi. Pasirodo, turėjo 6 kiaules ir keliasdešimt paukščių. Žinoma, mes patys paėmėm keletą kalakutų, tačiau reikia įsivaizduoti, kad jis savo širdyje mus prakeikė, pasmerkė, gal būt, ir greito galo linkėjo. Šis apakęs žmogelis dreba dėl vieno kito kilogramo mėsos, kai mes, partizanai, nesijaudinam dėl savo gyvybės, dažnai pastodami kelią istrebiteliams ir NKVD-istams, atvažiuojantiems iš to žmogaus reikalauti pyliavų. Jis dreba dėl savo skatiko, kai mes paaukojom viską ir savo turtą numetėm kaip nudėvėtą pirštinę. Jis bijo prarasti bet kokio sku-

duro, nejaučia, kad ryt ar poryt aprašys jo turtą, nubuožins ir ištrems, kad jo turtas atiteks atėjūnams ir išgamoms. Kaipgi pagaliau vertinti tokį žmogų, kuris gaili saviesiems ir atiduoda svetimiesiems?

Aš prisimenu tą žmogų, kaip jis paniuręs ir nekalbus sėdėjo ant lovos. Ką jis tuo metu galvojo? Ne, jis nesupranta, kas tai yra tėvynė, kas tai yra Lietuva. Jam tėvynė — pinigų terba. Tikriausiai, jei jis nebijotų partizanų ir jei bolševikai būtų bent kiek žmoniškesni, jis būtų pirmas tarybinės santvarkos šlovintojas. Tokių žmonių pas mus yra nemažai. Botago jiems reikia, nes tik jo jie bijo ir klauso ir tik jo pliauškėjimas yra vienintelė jiems suprantama kalba.

Šio bunkerio šeimininkai yra vargšai žmonės, tiesiog elgetos, tačiau jų širdys — auksinės. Jie nieko neturi, skarmalais apsivilkę, sukrypusioj, supuvusioj trobelėj /jei ją dar taip būtų galima pavadinti/ gyvena, tačiau jie sutinka atiduoti mums paskutinį savo duonos kąsnį. Ir tai nėra kažkoks apsimetimas; ne baimės verčiami jie tai daro, nes per tiek metų išmokom žmogų pažinti ir vertinti iš pirmutinio pažvelgimo, iš balso intonacijos. Šiuos žmones jauti visa savo siela, kad jie tau tik gero linki, kad jie trokšta naujo gyvenimo taip, kaip kad mes, partizanai, trokštam. Kas gi pagaliau verčia šį žmogų tokiu būti? Juk jis galėtų būti pirmutinis „stribokas“ ar naujosios santvarkos „valdininkas“? Juk jis nieko neprarastų, nes ir taip nieko neturi?

Matyt, juo arčiau bažnyčios, juo toliau nuo Dievo, ir juo daugiau turto, juo labiau jį pamėgsta, prisiriša prie jo ir myli labiau už viską, net ir už tėvynę. Pasigailėjimo verti menkystos, dvasios skurdžiai!

Aš prisiminiau taip pat ir „kadro karininką“ BDPS ryšininką Arūną. Jis — inteligentas, žmogus išsilavinęs, mokytojas, bet menkysta. Jam rūpi bizneliai, nusipirkti motociklą, kaimiečius partizanus degenaliniais švarkais vilioti. Vaizduoja kažkokią didelę asmenybę, o iš tikrųjų toks mažas. Taip. Tik vargas, nuolatinė kova, amžinos kliūtys išryškina tikrąjį žmogaus veidą. Kiek nepriklausomo gyvenimo metais mes turėjome „didvyrių, asmenybių“! Kur jie dabar? Išnyko kaip muilo burbulai, vėjui papūtus. Iškilo nauji žmonės, kurių pirmiau niekas negirdėjo, nematė...

Lapkričio mėn. 5 d.

Iš Maskvos radijo bangomis į naują mūsų bunkerį plaukia kažkokios rusiškos liaudies dainos. Melancholiškos, lėtos ir sunkios. Jose jauti kažką graudaus, jog net širdį veria... Aš jų negaliu ramia širdimi klausyti ir kiekvieną kartą, kai jas užgirstu, mano širdyje atsinaujina žaizdos. Dieve, kaip arti Tavęs yra šios dainos ir kaip toli visas mūsų gyvenimas...

Mūsų naujas bunkeris yra gana didelis /2,3×3,3 m/, tačiau šaltas. Nejaugi jis bus toks šaltas kaip skylė, kurią turėjome pas Kytrą. Visą pereitą žiemą teko pradrebėti. Ir dabar, rodos, matau, kaip aš, Rimvydas ir Vanagas tūpčiojam bunkeryje.

Paskutinės kelios dienos tikrai buvo sunkios. Oras nepaprastai bjaurus. Lyja ir visur purvas. Mano valiai tai geriausias bandymas. Buvau nuvykęs pas Banadą. Ten radau Vieversį, Kapsą ir dar vieną naujoką, kuris pasiryžo su mumis dirbti. Su jais perkraustėm visus mūsų daiktus apie 30 km. Nusivarėm visi nuo kojų. Mūsų naujokams nieko sau pradžia!

Žaibą radau grįžusį. Jis apie Onuškį susprogdino sunkvežimiu važiavusį visą Onuškio miestelio garnizoną — viso 19 žmonių. Paėmė 2 kulkosvaidžius, 10 automatų, 5 desantinius automatus ir 5 pistoletus. Visi apsiginklavo nuo galvos iki kojų. Bet ir be nelaimių neapsieinama: neseniai žuvo Vyckos /Viesulo/ brolis Balandis ir kažkoks man nepažįs-

L. Baliukevičius-Dzūkas

tamas. Burokas buvo kažkur išvykęs ir išvengė mirties. Keisčiausia, kad bunkerį užklupo nakties metu. Matyt, kažkas užvedė. Visi trys nusišovė iš pistoletų. Kasdieninė istorija. Vycka išviršiniai ramus. Kas žino, kas jo viduje dedasi.

Mane po truputį apima drebulys. Perkūniškai šalta. Kojos visiškai peršlapusios. Tuo tarpu sename bunkeryje, kuriame laikinai gyvenom, buvo nepaprastai tvanku, kaip tikram pragare. Bunkerėlis nedidelis, o gyvenom jame septyniese. Vietos nėra nei apsisukti. Pilna purvo ir blusų. Blusos kelias dienas neleido man užmigti. Paskui apsipratau — nuovargis nugalėjo ir miegojau kaip užmuštas. Net imi galvoti, ar gali būti kas blogesnio pragare. Šiandien, pavyzdžiui, su Guoba baladojomės per mišką. Tamsi ir lietinga rudens naktis, o mes, nešini visokiais kraustuliais, klampojom skylėtais batais po purvą. Jeigu šitas vargas manęs nepražudys, turėsiu iš jo daug naudos. Na, bet tai tik smulkmena, kad tik sektųsi toliau. Darbo jėgos turim.

Šiandien pamiškėje visur pasalavo rusai. Matyt, bijosi, kad spalio švenčių nesutrukdytų.

Lapkričio mėn. 10 d.

Grįžo Vanagas iš Šarūno rinktinės. Vaizdas joje Kariūno dėka visiškai pasikeitė. Jau nebėra to įsisenėjusio girtavimo „tradicijų". Pavyzdžiui, ištisa tėvūnija, kuriai vadovauja Kalnius, visiškai negeria. Ilgos kovos ir karštuosius nutrūktsprandžius nuramino. Vyrai pamatė, kad girtavimas veda į pražūtį... Tokia pažanga, žinoma, verta džiaugtis. Mūsų jėga glūdi mūsų sielose, mūsų širdyse, bet ne ginkluose.

Vanagas vėl išvyksta. Šį kartą, turbūt, net į Žemaitiją. Liksiu vienas su visu „kromu". Galimas daiktas, kad atvyks Kariūnas padėti...

...Garbiniuotasis poetas /Kapsas/ neapsisprendžia likti pas mus. Jis galvoja ir galvoja, bet prieina prie to paties punkto — pas mus jokiu būdu nelikti. Kiekvienam brangus savas kailis. Retas iš mūsų intelektualų gali pasiryžti už tėvynės laisvės idėją mirti. Sumiesčionėjo jie kažkaip, susmulkėjo. Jie sutiktų geriau apspjauti dabar tėvynę, o paskui už tai atgailauti, kad tik dabar nežūtų.

„Ateisime visi lig vieno
Nuo Mūšos, Neries ir Levens,
Kol mūs arterijom ir venom
Prabočių kraujas dar srovens..."

Štai Kapso žodžiai, bet dabar to įrodyti nesiryžta. Aš suprantu, kad negali visi išeiti į mišką, bet mums taip reikia inteligentinių pajėgų. Mums taip reikalinga nauja srovė, kuri papildytų mūsų gretas. Kas gi išeitų, jei visi imtų atsisakinėti? Neveltui tad sakoma:

„Kur dabar, tėvyne, dainiai,
Kur dainas tau pynė..."

Taigi, kurgi dingo jie, kurie anksčiau skiepijo mums tėvynės meilę, kurie ugdė mumyse drąsą, kurie skelbė, jog malonu yra už tėvynę mirti? Nejaugi tai buvo tik tuščios statinės skambėjimas, ir daugiau nieko?.. Mūsų poetas teisinasi, jog jis norįs išlaikyti savo kūrybą, savo šeimą. Bet juk yra aukštesnių idealų! Žinoma, galbūt, mes nepajėgiame suprasti plačių jo poetinių „polėkių". Tačiau yra žinoma, jog kaimas visada už tėvynę kovojo. Jis neklausė, kaip jam bus už tai atlyginta. Kai tėvynei kas nors grasindavo, kaimas išeidavo su savo tyra, paprasta ir kieta lietuviška širdimi kovoti. Jis žinojo, jog priešą reikia mušti, na, ir jį mušė — vyžoti savanoriai ir dabartiniai partizanai.

Aš dažnai pagalvoju, kas gi Tu esi, mano Tėvyne? Kodėl Tavo vaikai tokie keisti, tokie savotiškai užsispyrę? Iš kur toji didelė pasipriešinimo jėga teka?

Aš jaučiu, jog aš savo kraštą pamilstu vis labiau ir labiau. Jeigu man šiandien kas pasiūlytų laisvę Amerikoj, aš neišvažiuočiau. Geriau žūti čia garbingai kovojant, negu rankas sudėjus laukti kažko iš kažkur nukrintant. Pagaliau mūsų kraujas ne-

nueis veltui. Mes turėsime teisę visiems žiūrėti tiesiai į akis, nes mes savo tėvynės neapleidom. Na, ir kas gi mus nugalės, jei mes mirti nebijom, jeigu mes nugalėjome ir mirtį.

Bunkeryje visi miega. Tik aš vienas budžiu su savo nesibaigiančiomis svajonėmis. Mintys kaip paukščiai skraido, ir į krūtinę įsilieja karštos bangos...

Lapkričio mėn. 12 d.

Vakar beveik visą dieną „pradiskutavome" su Kapsu. Jis sakė nenorįs įstoti į mūsų eiles, bijodamas pražudyti savo šeimą. Deja, jo visi argumentai subyrėdavo, atsimušę į mūsų priekaištus. Jis, pavyzdžiui, sakėsi gyvenąs tik dėl kūrybos. Kūryba esanti aukščiausias jo tikslas. Įdomu, kaip būtų galima suderinti tą jo tikslą su tuo, jeigu jis, „prisitaikęs" prie dabartinės santvarkos, imtų šlovinti tėvą Staliną ir jo kolchozus? Kaipgi sąmoningoji tautos dalis galės žiūrėti paskiau į tokį „poetą", kuris didžiausią mūsų tautos žmogžudį garbino tada, kai tauta kraujais plūdo. Žinoma, kai jam negrės joks pavojus ir nebus, sakysim, bolševikų, jie vėl „giedos" apie meilę, pasišventimą ir t. t., ir taip be galo. Visi jie tokie. Kai ateis laisvė, jie visi vėl taps patriotais ir išminčiais su savo ideologijom ir patarimais, tačiau, tėvynei pavojui esant, jie tegali tik niekingai ant kelių suklupti, baimingai dairytis, plaukti pasroviui, bet pasipriešinti neišdrįsta.

Kodėl jam gali būti šeima brangesnė už mūsų visų šeimas? Aš suprantu, ką reiškia motinos, brolių netekti. Bet juk reikia kam nors pasiaukoti! Vardan šventos kovos ir ateities turi tam tikra mūsų dalis ryžtis viskam, net mirčiai. Galbūt, šitomis aukomis bus pagrįstas geresnis ir šviesesnis Lietuvos gyvenimas. Galbūt, tos aukos pamokys ateinančias kartas, kaip reikia ginti tėviškę, būti vieningiems ir t. t.

Abu poečiokai /Kapsas ir jo draugas/ vakar skaitė savo kūrybą. Sunki, juoda kaip derva nuotaika trykšta iš kiekvienos jų eilėraščių eilutės. Tačiau viskas daugiausia sukasi apie individualius išgyvenimus, sielvartus. Nei vieno žodžio apie tai, kas žadintų jaunimą ir visą tautą ryžtingumui, nei vieno žodžio apie geresnio gyvenimo viltį, nei vieno žodžio apie kaimo didvyriškumą! Iš visų eilučių dvelkia miesčioniška sunki baimė, neviltis, desperacija. Ar su tokia kūryba galima tautą išjudinti, žadinti ir puoselėti tėvynės meilės ugnį? Jeigu visi užsikrėstų tokiu pesimizmu, kas gi būtų? Savaime aišku, kad mūsų tautos padėtis yra be galo sunki, kokios dar niekados dar nėra buvę, tačiau tai nereiškia, kad mes turime nuleisti beviltiškai rankas. Bolševikams tokių defetistinių nuotaikų skleidimas tik patarnauja. Žmonės kurį laiką nusimena, o paskui palengva ir taikytis pradeda. Galingas yra tas, kuris ir varge sugeba dainą niūniuoti. Šimtą kartų teisybė juk tai, kad Maironis, Kudirka ir kt. pažadino mūsų tautą iš amžių miego.

Kokios idėjos Kapso galvoje švilpauja, aš nesuprantu. Jis svaičioja „išeisiąs į literatūrą". Bet kaipgi tu į ją „išeisi", jeigu dabar į savo sielą leidi kažkokio mėšlo pridrėbti!? Pagaliau kokia nauda iš tavo kūrybos, jeigu tu ne dabar galingu žodžiu tėviškės vargus iškelsi, bet tada, kada visi bus laisvi. Tada daug kas sugebės rašyti ir kalbėti. Bet štai dabar išeik su savo kūryba, kada kiekviename mūsų gyvenimo žingsnyje viešpatauja mirtis ir kančia! Aš manau, kad Kapsas vis tik ne tiek savo kūrybą, kiek gyvybę brangina. Jeigu medinėmis kulkomis šaudytų, išeitų ir jis. Bet dabar kaipgi išeisi, kad užmušti gali...

Šiandien rankiojau raides mūsų spaustuvei. Deja, jų tik pusę turim. Taip ir tikėtis reikėjo, nes negi NKVD pasiųs mums spaustuvę. Būtų jie perdaug kvaili. Leisime savo laikraštėlį ir toliau su rotatoriumi.

Kapsas atgabeno mums naują rotatorių.

Jau kurį laiką nieko nežinau apie Kostą. Kaip ten jam vargšeliui einasi? Pinigų neturi, maisto taip pat. Svarbiausia negali mamai pagelbėti. Ach, tu mano brangi mama, ar aš tave kada pamatysiu? Su tėvu taip staiga išsiskyriau, o tave dabar į Uralus išstūmiau. Tėvas žuvo, bet bent tu, mano miela mama, liktum. Aš niekad neužmiršiu 1944 m. liepos 10 dienos, kada pirmą kartą ilgesniam laikui buvau atskirtas nuo namų ir tėviškės. Tada buvo tokia graži žvaigždėta naktis, kokia tik gali būti vasarą. Tačiau kokia ji buvo liūdna, Viešpatie! Tą naktį tėvai išsikraustė iš namų, nes žinios apie artėjančius bolševikus buvo baisesnės ir baisesnės. Aš likau tada vienas visiškai tuščiuose namuose. Visą naktį negalėjau užmigti, gulėdamas lauke ant suolo. Tada dar nežinojau ir nenumaniau, ką reiškia man ateitis. Orą virpino lėktuvų dūzgimas. Kažkur toli buvo matyti raketų šviesos: ten bombardavo mūsų miestus. Mano sieloje, ir ne tik mano, bet visų sielose buvo taip graudu ir nyku. Per mano tėviškę riedėjo nauja karo audra.

Rytojaus dieną susitikau su tėvu. Atsisveikinau. Aš jau buvau uniformuotas vokiška uniforma ir važiavau į Žemaitijoje organizuojamus „tėvynės apsaugos“ būrius. Tėvas verkė, verkė taip labai, kad niekad nemačiau jo taip verkiant. Verkiau ir aš, tik ne taip labai... Po to mes persiskyrėm. Po kelių savaičių jis žuvo — bombos skeveldra pataikė į smilkinį, ir jis mirė taip tyliai, jog greta sėdėjusi mama to net iš karto nepastebėjo. O aš? Aš trankiausi po Lietuvą. Iš „tėvynės apsaugos“ būrių nieko neišėjo. Mes visi tikėjom, kad tėvynę ginti galima ir po šlykščia vokiška uniforma. Bet vokiečiai nuo komunistų daug kuo nesiskyrė. Mus apgavo ir išnaudojo...

Ir už ką gi milijonai žmonių taip kenčia? Dėl ko tame mažame pasaulyje tokia didelė neteisybė? Kodėl Tu, Dieve, skyrei žmogui tokią sunkią dalią? Kodėl gi žmonės krinta milijonais, gyvenime nieko nepasiekę ir gyvenimui nieko nedavę?.. Kurgi pagaliau glūdi visų nežmoniškų kentėjimų paslaptis?.. Ar mes tik tiek reikalingi, kad gimtum ir vėl žūtum, išnyktum, tartum mūsų visai nebūtų buvę?..

Bunkeryje ir lauke visiškai tylu. Visi miega, o aš, kaip paprastai, su savo kančia ir mintimis vienišas budžiu. Iš Londono kažkoks komentatorius šaltai ir išmintingai dėsto apie Ruro pramonės likimą. Ach, tie angliškieji politikai! Jie kalba ir kalba, perka ir parduoda viską, ištisas tautas. O kad jie mažiau kalbėtų ar būtų kalbėję, galbūt, šiandien kitaip būtų...

Bjaurus kosulys kankina mane jau ketvirta diena. Reikia eiti gulti...

Gruodžio mėn. 12 d.

Taip visą mėnesį neturėjau laiko ką nors parašyti į savo dienoraštį. Darbo turėjau iki kaklo. Vanagui išvykus, išleidom 2 lapų „Laisvės Varpą“. Po to išlydėjau Kapsą. Su Rimvydu reikėjo ruošti medžiagą užsieniui. Pagaliau ir Rimvydas išvyko. Vėl išleidom 2 lapų „Laisvės Varpą“, išspausdinom priešrinkiminių atsišaukimų. Taip prabėgo nejučiomis visas mėnesis.

Prieš kelias dienas mišką krėtė rusai. Apie 10 mongolų perėjo per Žaibo bunkerio angą. Žaibas buvo pasiruošęs su pistoletu...

...Per visą laiką tai šen, tai ten žūsta vyrai. Netoli mūsų žuvo keturi partizanai...

Gruodžio mėn. 23 d.

Paskutinės dienos — tikros nedarbo dienos. Velniškai nuobodu taip sėdėti. Paprastai pasėdžiu prie radijo, o paskui einu gulti. Rašyti negaliu savęs priversti. Bunkeryje gana šalta.

Vakar Žaibas atnešė elektrinį kapsulį. Padėsim viršuj vieną pėstininkų skeveldrinę miną. Tuo atveju, jei rusai užtiktų bunkerį, miną būtų galima susprogdinti iš vidaus baterijų pagalba. Miną padėsim, kai snigs. Šiandien negalima, nes liktų pėdsakai.

Sniegas laikosi jau apie 10 dienų. Atrodo, kad daugiau jo nenuleis. P. kasdien atvažiuoja rogėmis maskuoti mūsų pėdsakų. Mes patys jokiu būdu negalim užsimaskuoti...

...Vakar su Guoba padarėm pėsti nemažą ratą. Parsinešėm tinklelį rotatoriui ir pasiūtus baltus apsiaustus žiemai.

Norėjau susitikti su Miku. Tas neatvyko. Gavau tik laišką. Pasirodo, jo motina mūsų paketus sudeginusi. Ten kaip tik buvo ir apmokymo konspektai. Buvau velniškai įpykęs. Mikui parašiau šiurkštų laišką, ir dabar pats gailiuosi, kad taip pasielgiau.

Šiandien einam į pirtį.

Ryt Kūčios... Penktos Kūčios, kurias aš praleidžiu Dievas žino kaip.

1944 m. Kūčių visai nešvenčiau. Graco aerodrome ėjau sargybą. Buvo žvaigždėtas dangus, ir, į jį žiūrėdamas, mąsčiau apie toli likusią Lietuvą ir namiškius.

1945 m. per Kūčias kroviau anglis Donbase. 1946 m. dieną prieš Kūčias išdavė mūsų bunkerį. Mes su Žaibu keletą valandų prieš išsikraustėm į gretimą bunkerį. Dieną jau liepsnojo trobesiai. Išlipęs iš bunkerio ir matydamas dūmus, aš iš pradžių pagalvojau, kad dūmai rūksta iš šeimininkų dūminės pirkios. Pasirodo, kad ten rūko sudegęs kluonas. Tada žuvo Nykštaitis, Raktas, Lordas ir Vytenis. Lygiai dveji metai praėjo nuo to laiko. Mes su Žaibu tada ėjom visą naktį. Kaip tik pralaviravom pro rusus. Miegojom sename bunkerėlyje. Rytojaus dieną išsiprausėm ir Kūčias valgėm pas O. /dabar suimta ir sėdi kalėjime/.

1947 m. Kūčias praleidau Šiluose. Ir štai 1948 m. Šį kartą nutarėm Kūčias valgyti mūsų bunkeryje. Žadėjo Kapsas atvažiuoti. Šiandien reikės patikrinti.

Gruodžio mėn. 24 d.

Vakar išsiprausėm pirtyje. Savo „pečkuriams“ nunešėm dovanų.

Lauke oras nešaltas. Blogiausia, kad visą dieną snigo. Dabar vėl reikės pravažinėti naujus kelius. Krinta kažkokia migla ar lietus. Per keliasdešimt metrų nieko nematyti.

Kūčias vis tik nusprendėm valgyti pas Baurą...

...Vieversys su Žaibu išvažiavo Kapso laukti, bet, atrodo, jis neatvažiuos.

Šiandien su Guoba papuošėm bunkerį. Kalėdoms ruošiamasi ir po žeme! Ar nekeista?..

Bandžiau klausytis radijo. Berlynas kalba apie kalėdas, iš Suomijos vaikų valandėlė, o iš Maskvos — skaičiai, pūdai, soclenktynės... Ir taip per ištisus metus — 30 su viršum metų!.. Visą laiką melas, šlykšti apgavystė. Tave migdo pasakom apie rojų, laimę, džiaugsmą, o čia, žemėje, sukūrė tokį pragarą...

Aš tiesiog negaliu įsivaizduoti, kam gi pagaliau skiriama bolševikų spauda. Juk jos niekas neskaito, o jeigu ir perskaito, tai vis tiek netiki tuo, kas ten parašyta. Kokie gi tie žmonės, kurie gali tokias nesąmones rašyti? Laikraščiuose — žydinti Lietuva, o iš tikrųjų — plūstanti kraujuose. Nėra žodžių visam tam išreikšti. Na, tas Stalinas tikras neraliuotas asilas. Visi puslapiai užversti laiškais, pasižadėjimais ir įsipareigojimais tam „brangiausiam, mylimiausiam...“ Šlykštu skaityti. Aš netikiu, kad ir komunistų tarpe bent kiek protingesnis žmogus tikėtų tiems svaičiojimams: Stalinas — genijus, korifėjus, tėvas, mokytojas... Stalinas viską žino, jis mokė, jis pasakė tada ir tada taip ir taip, jis numato kelią šimtmečiams pirmyn, jis geriausias karvedys... Kažin ar Tibete ir Indijoje stabai labiau garbinami? Štai kodėl asilas tas Stalinas, kad

taip save garbinti leidžia. Na, žinoma, kad jis tik asilas būtų, tai dar pusė bėdos, bet svarbiausia tai, kad su kvaila prigimtimi neatskiriamai susijęs azijatiškas žiaurumas.

Nieko sau išsiaiškinau, kas slepiasi Kremliuje! Mane patį juokas ima iš mano „filosofijos“...

5 val. vakaro. Per radiją perduoda Triugve Li ir Evato kalėdinius linkėjimus: „...tik SNO vienintelis pasaulyje taikos ramstis, kuris ir dabar turi padėti išvengti karo...“ Ar ne ironija!?

Gruodžio mėn. 25 d.

Kūčias valgėm pas „Baurą“. Mes buvom aštuoniese: Žaibas, Vanagas /Gel. Vilko Tv. R./, Vieversys, Vilnis /Kapso draugas A. Skinkys. R./, Viesulas, Guoba, Žilvitis ir aš. Sukalbėjom maldą, sugiedojom himną ir pradėjom valgyti. Po kelių valandų vėl grįžom į savo „bazes“.

Dar neišaušus prie mūsų „skylės“ ėmė kažkas bildėti. Pasirodo, Kregždė su P. atvažiavo pasiimti Guobos, kad šis parodytų jam Žaibo

DA partizanai: V. Kazlauskas-Vanagas, V. Voveris-Žaibas, priklaupę: P. Savickas-Kregždė. L. Baliukevičius-Dzūkas, (1948 m.)

bunkerį. Pas P. Kregždė paliko Šamą su sužeistu Inžinieriumi. Kūčių naktį Inžinierius su Žvaigžde vežė į ryšio punktą priešrinkiminius atsišaukimus. Atgal grįžo plentu ir užvažiavo ant patruliuojančių mongolų. Inžinierius juos pastebėjo tik iš kokių trijų metrų atstumo. Mongolams paklausus „kto jedit", Inžinierius paleido į juos šūvį. Mongolai taip pat atidarė ugnį. Susišaudymas buvo labai menkas. Inžinierių sužeidė palei kirkšnį, atrodo, jog kulka bus kliudžiusi dubens kaulą. Žvalgas nudūmė savo keliais. Inžinierius vienas nuropojo pas vieną ūkininką, paėmė arklius ir parvažiavo „namo". Tačiau ant kelio, kuriuo važiavo, liko kraujo pėdsakai. Bijodamas, kad rusai neatsektų, Inžinierius neliko „namuose", bet tuojau išvyko pas Žaibą.

Guoba išeina ir po kiek laiko grįžta su Žilvičiu. Žilvitis nakvos pas mus, nes pas Žaibą maža vietos.

Vakaras. Guoba su Viesulu išeina alaus parvežti. Pamažu pas mus sueina ir visi „žaibukai" /Vanagas, Žilvitis ir Viesulas/ su savo „gaspadoriumi". Klausomės radijo. Iš visų stočių skamba kalėdinės dainos. Perduoda Anglijos karaliaus, popiežiaus, Trumeno ir kt. kalėdinius sveikinimus. Muzika ir dainos... Tenai atgijo gyvenimas. Mūsų bunkeryje, po žeme, vienuolika vyrų susirinko praleisti Kalėdų. Kurgi tos Kalėdos dingo, kada viešpatauja šiluma ir jauki ramybė? Kalėdos po žeme!.. Rašau šias eilutes ir drebu iš šalčio.

Negalėčiau pasakyti, kad mūsų nuotaika būtų kalėdinė. Ji — dirbtinė. Visi susimąstę, tik retkarčiais pajuokauja...

...Pagaliau Viesulas ir Guoba atveža du bidonus alaus. Apie 2 val. visi išsiskirsto. Sugulam ir mes.

Šiandien mano nuotaika žemiau nulio. Aš vėl pradedu įsitikinti, kad ateinančiais 1949 metais vėl nieko nebus. „Prieš bolševizmą reikia pastatyti naują gyvenimą Vakarų valstybėse, paremtą visuotiniu gerbūviu, kuris būtų lyg magnetas, kuris palengva pritrauks ir Rytų valstybes, taip maždaug skamba Vakarų diplomatų žodžiai. Taigi, jie ten dar pirma kurs naują gyvenimą. Kiek tai truks, nežinia. Galbūt, penkerius metus, o galimas dalykas, kad dešimt ir daugiau metų. Sakysim, kad penkerius metus. Kažin ar liks kas nors iš Lietuvos po penkerių metų? Liūdna, pasiutusiai liūdna, kai pagalvoji, kad mes visi esam kaip tie nuteistieji myriop, kurie skaičiuoja savo gyvenimo paskutines valandas ir minutes. Gyvenimo laikrodžio rodyklė slenka vis lėčiau ir lėčiau. Mes dirbam ir kovojam...

1949 METAI

„Neklausk, kam skambina varpai —
Jie skambina tau..."

Sausio mėn. 1 d.

Nauji metai. 1 val. 40 min. Naktis. Bunkeryje tik aš ir Vieversys. Vieversys miega, aš klausausi radijo. Neseniai perdavė Naujųjų metų linkėjimus. Kažin ką atneš šitie metai?..

Bunkeryje šalta, ir negaliu susikaupti ir ruošti „Laisvės Varpui" žinių. Miegoti nenoriu. Laukiu Guobos su Vilnim. Jie bent kavos išvirs.

Aš vis jaudinuosi, kad mūsų per mažai nudirbta. Svarbiausia tušo nėra. Galėtume bent propagandos pavaryti.

Aš nesuprantu, kas yra su manimi. Vis dažniau pasitaiko tokie momentai, kada aš nieko negaliu daryti. Net skaityti negaliu. Štai dabar tiesiog prievarta rašau į dienoraštį šias eilutes. Tačiau būna tokių kūrybinių valandėlių, kada aš su pakilimu rašau, dirbu...

Prisiminiau vieną dalyką. Per radiją girdėjau, kad Anglijos žemuosiuose rūmuose užsienio politikos klausimais debatų metu pasmerkė

Franko „Mėlynąją diviziją“, kuri kovojo prieš bolševizmą. Ar nekeista? Pasmerkė, kad kovojo su bolševizmu. Na, ir politika! Bijojosi vokiečių, tai dabar tikrai gavo gerą velnią. Įdomu, kaip su juo tvarkysis?..

Sausio mėn. 9 d.

„Balsavimai“ vyksta „pilnu tempu“. Žmonės visiškai nebalsuoja. Mūsų kaimuose mongolai su urnomis bijo pasirodyti. Vakar mongolai vienoje rinkiminėje apylinkėje užsakė 130 pastočių. Mat, apskaičiavo, jeigu tiek užsakysi, tai 20 būtinai atvažiuos. Pasirodo, jog jie neapsiriko.

Prieš kelias dienas žuvo Banadas, Žvalgas ir Klevas. Pastarieji du buvo neseni partizanai. Atrodo, jog rusai po Inžinieriaus sužeidimo kraujo pėdsakais bus aptikę jų bunkerį. Pasakoja, kad visi trys prieš nusišaudami sulaužę ginklus, supjaustę batus ir drabužius. Man asmeniškai labiausiai gaila Banado. Visada kažkodėl labiau gaila seno partizano. Dar vieno nėra iš tų, kuriuos aš sutikau savo pirmomis partizanavimo dienomis.

Sausio mėn. 14 d.

Pagaliau atvyko ir „įpėdinis“ Kariūnas. Jis turėjo ilgai „stovėti“ — laukti. Pas Biliūną prabuvo daugiau savaitės laiko, mat, žuvus Banadui, negalėjo toliau vykti.

Po kelių dienų atsirado ir Kapsas. Jis, pasirodo, pametė lapelį su užšifruotom pavardėm ir susitikimo data, ir dabar atmovė vienas...

Gerokai pasiilgau Vanago. Aš su juo buvau geriau įsitraukęs į darbą negu su kuo kitu, ir vienas kitą gerai žinojom. Su Kariūnu kol kas dar nesiėmėm jokio darbo. Na, bet šiandien pradėsim tvarkytis su apdovanojimais.

Mūsų šitas miško kampas tikra, anot rusų, „banditų“ landynė. Jau kelias dienas dviejuose bunkeriuose būna apie 13—14 žmonių. Joks žmogus nenujaučia, kad čia, po žemėmis, tiek daug gyvų būtybių knibžda. Keista kartais, kai pagalvoji: štai žmonės viršuj važinėja, malkas kerta ir nieko nenujaučia. Apie mūsų bunkerį tikras jovalynas. Neseniai apie tris ištisas dienas kaimiečiai beveik ant bunkerio lubų pjovė medžius. Kai su kaladėmis važiuodavo per angą, atrodydavo, kad net anga gali įlūžti.

„Balsavimų“ dieną iškėlėm į viršų vokiečių pėstininkų skeveldrinę miną. Tai „draugams“. Pas save bunkeryje turime lygiai tokias pačias dvi minas. Atrodo, jog mūsų taip pigiai nepaims.

Paskutines dvi naktis praleidom karštai diskutuodami įvairiausiais klausimais. Ir ko mes tik nepalietėm: ir religiją, ir visuomeninį gyvenimą, ir užsienio politiką, ir socialines problemas, ir t. t., ir t. t. Žinoma, viską sumaišėm su žemėm. Priėjom išvados, kad krikščionybė su Vatikano politika, kaip kadaise rašė P. Jakas, išgyvenanti tragizmą. Ypačiai visi puolė „sumedžiagėjusius“ kunigus, kurie rūpinasi daugiau pinigų kapšiu nei dvasios penu... Na, bet apie tai kitą kartą, nes parėjo mūsiškiai iš pirties. Dienoraštį rašyti prie kitų vengiu. Kažkaip neatviras tada būnu su savimi.

Sausio mėn. 15 d.

Vakar parašiau vieną matricą. Reiks atspausdinti dar pakvietimų. Kariūnas su Vieversiu rašė pažymėjimus. Kapsas rašo toliau savo, kaip jis vadina, „drulijada“. Žmonės bent juoko turės, kai išleisim.

Su poetu retkarčiais mes imame ginčytis. Kapsas, pats save teisindamas, gina rašytojus. Jo nuomone, reikia stengtis „išlikti“, o kai išliksi, tada galėsi duoti tautai gero, t. y. savo kūrybą. Žinoma, dalis tiesos čia yra. Mano manymu, jie visi gali taikstytis, bet kartu ir veikti prieš okupantą. Kas iš to, jeigu, gelbėdamas savo kailį, padedi tik mongolams? Kas iš tokio rašytojo, jeigu jis tik laisvėje gali rašyti? Kas iš tokio

poeto, jeigu jis tik laisvėje gali dainuoti apie tautos kančias ir minėti pasiaukojimą, didvyriškumą? Aš visados tvirtinau ir tvirtinsiu, jog vyras tas, kuris dabar žadina tautą, kuris dabar, nebodamas pavojaus savo gyvybei, kelia tautą savo galingu žodžiu. Kaip žiūrėti į tokį rašytoją, kuris okupacijos metais kinkom drebino, okupantui pataikavo, o nepriklausomybės metais vėl pradės giedoti apie kovas, aukas už tėvynę ir t. t. „Išverstaskūris“ gali tik taip pasielgti.

Kapsas ir Vilnis dažnai tvirtina: štai, girdi, pražuvo Antanas Miškinis, ir kas iš to. Būtų geriau sėdėjęs ramiai ir laukęs, tai bent būtų ką parašęs, o dabar praeis daug metų, kol Lietuvai gims antras toks Miškinis. Bet Kapsas su Vilnim pamiršo, kad šitas žuvęs Miškinis tapo mums dar brangesnis. Jo pavyzdys liks amžinai šviečiančia žvaigžde, kuri ir ateinančioms kartoms švies ir minės, kaip reikia gintis nuo užpuolikų. Tai gyvas pavyzdys. Ir šitokie gyvi pavyzdžiai tik paskatina ir pamoko. Miškinis žuvo, bet ši auka išjudina ir sustingusius neveiklume ir baimėje. Toji auka reikalauja keršto ir kovos. Ji dilgina mūsų protus ir sąžinę. Ji primena mums mūsų kovos šventumą ir būtinumą.

Kas būtų, jeigu niekas nenorėtų pasiaukoti? Kas būtų iš tokios laisvės, jeigu ji būtų gaunama be kruvinų aukų? Tada niekas nemokėtų jos vertinti ir ginti. Kas pagaliau užgrūdintų tautą, jos valią ir kas sudarytų tautos charakterį? Ši kova bus skaudi pamoka ateičiai. Iš jos reikės daug ko pasimokyti. Ši kova mums rodo, ką lietuvis turi ir ko jam dar trūksta, kas yra ugdytina ir kas šalintina.

Aš per daug į ginčus nesikišu, bet daugiau klausau, nes, šiuo klausimu pradėjęs kalbėti, imu karščiuotis. Visa ši kova, visos tos skaudžios aukos taip suaugo su mano širdies skaidulomis, ir tas, kuris bando tą kovą niekinti ar bent kiek mažinti jos reikšmę, kelia pyktį ir įniršimą.

Dažnai kalbamės ir apie anksčiau buvusias partijas, partines rietenas ir pan. Čia pas mus du „blokai“: skautai ir ateitininkai. Vieni giria savo ir peikia kito organizaciją, kiti atvirkščiai. Kapsas ir Vilnis vis tik turi sutikti, jog ateitininkai buvo per siaura žmogaus dvasiai organizacija. Per daug joje buvo partiškumo, subjektyvumo, fanatizmo. Aš, žinoma, sutinku, kad tokia ateitininkų organizacija buvo naudinga ta prasme, kad ji vystė daugiau žmogaus vidų, darydama jį turiningesnį, bet gaila, kaip sakiau, kad subjektyviai. Daug kas buvo iškraipoma, sudarkoma. Iš jaunimo buvo daromi fanatikai. Skautai daugiau objektyvi organizacija. Skautai, lavindami kūną, drauge skiepijo tėvynės meilę, ugdė riterišku mą, mandagumą, blaivumą ir pan. O visa tai labai naudinga ir gera. Blogiausia, kad vadovai, būdami dideli ateitininkų priešai, nukreipdavo prieš juos ir jaunimą...

...Tokie „debatai“ vis tik mums labai naudingi. Jie pratina žmogų giliau galvoti, svarstyti, ieškoti ko nors naujo. Tai savotiškos dvasinės varžybos.

Čia vis negaliu praeiti pro šalį, neiškėlęs tų, kurie žaloja mūsų himną, vietoj „saulės“ norint įstatyti „Dievą“. Aš nesu indiferentas. Aš tikiu, jog yra aukštesnė Būtybė, kuri tvarko visatą, o taip pat ir mažyčio tos visatos taškelio — žmogaus likimą. Tačiau tokio siauraprotiškumo negalima pakęsti. Čia kaip ant delno pastebi norą net į himną prakišti savo partinę liniją. Kam keisti Vinco Kudirkos žodžius? Nejaugi Dievas toks egoistiškas kaip Stalinas, kad visur Jo vardą šauktum? Dievą turėk savo širdyje, bet ne lūpose. Kas ir būtų, jei visos Lietuvoje esančios partijos norėtų vis kitaip Kudirkos saulę paleisti. Reikia stebėtis, kaip bolševikai dar Stalino vardo neįkiša.

Sausio mėn. 16 d.

Vakar su Guoba buvau išėjęs į kaimą. Išėjau ne dėl to, kad būčiau

turėjęs kokių nors svarbių reikalų, bet norėdamas prasiblaivyti. Perėjom abu per šešis kaimus. Buvom užsukę pas kelis ryšininkus. Tikėjausi rasti tušo, tačiau, išskyrus laišką nuo Tigro, nieko. negavau...

...Aš kažkaip žiemą ne taip bijau užpuolimo ar susidurimo su mongolais. Svarbiausia, prigulęs prie žemės, esi blogas taikinys. Vytis sniegu taip pat bloga. Žiemą lengviau ir atsišaudyti.

Šiemet mažiau negu bet kada partizanai užvažiuoja ant pasalų. Užtat daugiau randa bunkeriuose. Pas mus bunkeryje šiam atvejui paruoštos trys skeveldrinės minos. Gyvenam kol kas, nematydami jokio pavojaus. Tik per Žaibo bunkerį kartą rusai perėjo. Ir pėdsakų per daug nepaisom. Žinoma, iš to gali būti liūdnos pasekmės...

Sausio mėn. 30 d.

Kariūnas, Vieversys, Vilnis ir Guoba išėjo į kaimą. Mat, šiandien kažkoks ūkininkas užsiprašęs „ant vakarienės", Žaibo žodžiais tariant. Matyt, bus alaus. Aš nėjau. Neturiu visiškai ūpo. Vienam pabūti taip pat nemažas malonumas.

Kapsas prieš kelias dienas išvažiavo. Parašė apie 450 posmų „Raudonojo rojaus". Už kokios savaitės žadėjo atvežti popieriaus. Iš jo vis tik neblogas vyras.

Iš Vanago negaunu jokio laiško. Kad jam nebūtų kokia nelaimė atsitikusi? Pagal mano apskaičiavimą jis jau turėtų keliauti atgal.

Rimvydas, atrodo, per sieną žiemos metu nepersikraustys. Juo labiau, kad 6 vyrai, kaip girdėjau, prie pasienio žuvo. Savaime aišku, žiemą brautis per sieną — menkas malonumas. Pėdsakais rusai gali atsekti velnias žino kur. Kad jis būtų iš mūsų iškeliavęs kokiu mėnesiu anksčiau, tada būtų gerai, bet... vyras nuėjo į ligoninę ir gavo kulką į ranką...

Paskutiniuoju metu tokios darbymetės kaip pirmiau pas mus nėra. Vasario 16 proga žadėjom bent 4 lapų „Laisvės Varpą" išleisti, bet, atrodo, išleisim tik vieno lapo, nes nėra popieriaus. Kaip užkerėta: turim tušo ir matricų — neturim popieriaus, turim popieriaus — neturim tušo ar matricų. Kad taip turėčiau laiko porą savaičių pasibastyti, vis tiek rasčiau kur nors „skylę" popieriui gauti.

Pereitą sekmadienį dienavojom su trimis mokytojais ir viena mokytoja. Vienas iš jų man gerai pažįstamas. Audrūnas rekomendavo jį kaip gerą vyrą, ir aš jį užverbavau. Radau jų tarpe ir vieną menininką. Pas jį užsakiau „Laisvės Varpo" klišes ir „Raudonojo rojaus" viršelio projektus.

Mokytoja — suvalkietė. Sakėsi puikiai pažįstanti Tauro apygardos partizanus ir jų gyvenimą. Čia netikėtai paaiškėjo ir visa šios mokytojos istorija. Pasirodo, tauriškiai ją persekioją. Anksčiau ji buvusi tauriškių ryšininkė. Tvarkiusi net 44 kuopos raštinės darbus ir kt. Vėliau, žuvus keliems partizanams, tauriškiai ją įtarę. Kiek šioje istorijoje tiesos, sunku pasakyti. Al. pasakojimu, mokytoja esanti patikima, daug padeda persekiojamiems, padirbdama jiems dokumentus. Mes apsiėmėm šį reikalą išsiaiškinti. Mokytoja tarp kitko pažadėjo prisiųsti poezijos rinkinį, kurį jai iš Sibiro atsiuntusi viena studentė.

Vasario mėn. 2 d.

DLK Vytauto grupėje žuvo 15 partizanų ir trys merginos — partizanės. Žinia mus visus trenkte pritrenkė. Penkiolika vyrų! Penkiolika vyrų išbraukta iš mūsų negausių eilių! Viešpatie, už ką Tu mus taip baudi?..

Gandai apie šiuos žuvimus mus pasiekė jau anksčiau, tačiau mes nenorėjom tikėti. Vakar pas Žaibą atvyko Nemunas, Šarūnas ir Girinis. Jie tą liūdną žinią tik patvirtino. Būtų žuvęs ir Nemunas, bet jis su Šilučiu buvo prieš kelias valandas išvykęs.

Kaip aš ir spėjau, Vyto—Merkio vyrus užklupo miegančius. Atrodo, jog kas užvedė, nes mongolai puolė bunkerį 12 val. nakties. Čia žuvo Vytas, Audra /lenkų karininkas/, Marytė—Birutė ir kt. Tarzanas su savo vyrais taip pat buvo užkluptas. Išbėgo tik Giedrius ir Milda. Mildai sužeidė ranką. Vargšė, jai tai bent teko pergyventi! Du partizanus užmušė gudai. To tik ir betrūko, kad gudai mus pradėtų mušti!

Visos šios žinios taip pagadino ūpą, jog negalėjau visiškai nieko dirbti.

Šiandien su Kariūnu buvom nuėję pasižiūrėti pas Žaibą. Nemunas atrodė visiškai prislėgtas. Sumenkęs kažkaip. Ką gi darysi. Pasitarėm, sudarėm naują veikimo planą. Tegul spaudžia rusai mus, kaip nori, bet mes nepasiduosim! Visa laimė, kad žuvo tik du seni partizanai: Vytas ir Tarzanas. Dar yra senų vilkų, kurie vairuos visą būrį ir toliau. Be jų tikrai būtų labai liūdnas vaizdas. Dabar grupės priešakyje atsistos Nemunas. Jo pavaduotoju taps Balys.

Vyrams nušviečiau politinę padėtį. Man didžiausias vargas, kai aš turiu kam nors kalbėti apie politiką, juo labiau civiliams. Man atrodo, jog žmogus tarytum ir laukia, kada aš jam pasakysiu karo pradžios datą. Ką gali jiems pasakoti pagaliau? Apie konferencijas ar notas? Jie jų nesupranta. Politinę padėtį žmonės pratę vertinti pagal fantastiškus gandus. Sunku, pasiutusiai sunku pasakyti jiems ką nors raminančio. Jau daugiau kaip ketveri metai, kai juos mes guodžiam. Ne taip jau lengva kartoti tas pačias frazes. Štai ir aš, šiek tiek žinodamas padėtį, nerandu, ką žmogui pasakyti, o ką kalbėti apie eilinį partizaną...

Paskutinėmis dienomis kažkaip vėl „pagyvėjo“ politinė padėtis. Stalinas pradėjo taikos „ofenzyvą“, bet Vakarai, tie „nevierni tamošiai“, nori darbų, ir gana. Ach, tie „politikieriai“! Kaip įgriso, klausant jų išvedžiojimų, tvirtinimų.

Į šiuos metus aš žiūriu su tam tikru nerimu. Aš vis prisimenu Trofimovo pranešimą „Dėl politinio darbo sustiprinimo kaime“. Alytuje pilna kariuomenės. Ar tik ji nepradės to „darbo“ stiprinti? Estijoje baigėsi komunistų partijos suvažiavimas. Suvažiavimo dalyviai pasižadėjo laiške Stalinui Estiją visiškai sukolektyvinti. Atrodo, kad ir Lietuvoje vidaus politika analogiška kryptimi bus varoma. Jeigu taip, tai mūsų žemelė bus paversta masiniu ubagynu ir kapinynu. Kapinynu, tiesą pasakius, ji jau beveik yra ir dabar.

Vasario mėn. 10 d.

Kapsui išvažiavus, išleidom dar vieną „Laisvės Varpo“ numerį, skirtą Vasario Šešioliktajai. „Mizernas“ mūsų laikraštėlis. Nebuvo popieriaus, todėl išėjo tik vieno lapo. Tušo taip pat nepasisekė gerai atmiešti, todėl kai kurie laikraštėliai gavosi margi, tušui persigėrus. Tikras vargas. Jau kelinta diena sėdim be darbo. Leistum atsišaukimus, bet to popieriaus kaip nėra, taip nėra.

Buvau su Guoba išvažiavęs pas Nemuną. Deja, Kapsas popieriaus iki nustatyto laiko nepristatė. Audrūnas buvo Kaune ir Vilniuje ir, žinoma, matricų negavo. Vienu žodžiu, nors pasiusk! Visa laimė, kad Nemunas nupirko keturis akumuliatorius. Dabar bent ilgesniam laikui atsargos turėsime.

Link Nemuno /partizanas slapukas. R./ ėjome pėsti. Žaibas perspėjo nevažiuoti, nes mongolai aplinkiniuose kaimuose stipriai pasalauja ir paryčiu daro dideles kratas. Šiuo atžvilgiu mongolai pasirinko gerą laiką. Paprastai tokiu laiku partizanai grįžta iš savo naktinių žygių, o nakčiai bunkeriai retai esti maskuojami. Aš dažnai pagalvoju, kad ir mums gali kada kliūti už tokį maskavimo būdą. Laimė, pasakysiu, mus dar lydi. Pavyzdžiui, pernai žiemą turėjome pas „Kytrą“ bunkerį kieme. Per visą naktį bunkeris būdavo atdaras, o anteną laikydavom ištiesę per visą

kiemą. Reikėjo, kad rusai netikėtai užeitų ant kiemo, ir būtų baigta su mumis. Bet stebuklinga vieta: išgyvenom visą žiemą, o rusai nė karto nebuvo užėję. Tik vieną kartą grėsė didesnis „pavojus“, kai pas gretimą ūkininką rusai buvo apsupę Bevardį ir Planetą. Planeta žuvo, o Bevardis išsiveržė. Po šio įvykio mes iš savo „tvirtovės“ išsikraustėm kelioms dienoms pas Jogailą. Bet čia jau visa istorija...

Taigi, su Guoba mes iškeliavom pėsti. Buvo graži ir maloni žiemos naktis. Truputį ūkanota, bet eiti pakankamai šviesu. Kaimai skendėjo visiškoje tyloje, ir tik po mūsų kojomis girgždąs sniegas ardė tą tylą. Kaip malonu tokiomis naktimis keliauti, o ypačiai man, praleidžiančiam bunkeryje ištisas savaites. Ištisos savaitės, mėnesiai ir metai po žeme — tai tikrai menki šposai. Ir kai tenka dienavoti, tai atpratusios nuo dienos šviesos akys bent porą valandų ašaroja.

Keliaujant Guoba buvo bundresnis negu paprastai, kad ir mane perdėtu budrumu užkrėtė. Tik išėjus iš miško, Guoba pasakė:

— Su manim kažin kas yra. Galvą skauda ir, be to, toks ūpas...

Jis dar kažką sumurmėjo, ir aš supratau, kad Guoba „jaučia“ kažkokį susišaudymą. Tai mane labai veikia. Aš negaliu pakęsti partizanų prietaringumo ir pats niekada neperkratinėju savo sapnų ir jų „nekomentuoju“. Tiesa, aš labai retai sapnuoju. Tai aš laikau puikia savybe.

Draugai dažnai kalbasi apie žuvusius draugus, juos paeiliui išskaičiuodami. Kada tai kalbamasi tarp savęs, aš dar galiu pakęsti, bet kai tokia kalba eina prie civilių žmonių — aš jaučiu tiesiog fizinį skausmą. Iš viso, apie tokius dalykus prie civilių aš negaliu kalbėti. Man atrodo, kad žmonės pasibaisės dideliu aukų skaičiumi ir bijos ar vengs prisidėti prie partizaninio judėjimo.

Vienumoje aš dažnai galvoju apie žuvusius. Viešpatie mano, kiek jų daug! Mūsų tėvynė tokia maža, o žūva be mažų išimčių geriausieji vyrai: jauni, kupini pasiryžimo, drąsūs... Kaip bus reikalinga Lietuva jų ateityje. Ir širdį kartais taip pradeda skaudėti, jog į ateitį imu žiūrėti taip pesimistiškai, jog pradedu niekuo netikėti. Žinoma, manyje to niekas nepastebi. Viskas lieka viduje giliai paslėpta.

Štai tik per vieną mėnesį apygardoje žuvo apie 50 vyrų!.. Jokie komentarai čia nereikalingi. Kas bent truputį apie tai pagalvoja, tam plaukai ant galvos šiaušiasi. Ir dėl to aš visai nenoriu kalbėti apie tokius dalykus. Geriausia visiškai nieko negalvoti. Turi savo darbą, žinai savo tikslą ir dirbk, kovok tol, kol išmuš ir tau valanda. Jeigu bus lemta, liksi gyvas ir sulauksi laisvės dienų, jeigu ne — pasimatysime visi Anapus...

Tokios ir panašios mintys mane apima dažnai. Aš daugiau svajotojas negu veiklos žmogus. Bet pagaliau, ar aš save pažįstu? Kas gi iš mūsų save gerai pažįsta?..

Vasario mėn. 16 d.

Šiandien Nepriklausomybės šventė — Vasario 16-oji. Tautos nepriklausomumas ir suverenumas „užtikrintas“ Vorkutoje arba gerai, labai gerai maskuotame bunkeryje. Kur Atlanto Charta? Radijo komentatoriai rimtu, pamokomu ir išdidžiu balsu aiškina, esą, Vakarų valstybės matančios ir žinančios apie viską, kas čia darosi, ir jos, aišku, atnešančios išvadavimą, bet dabar... dabar dar reikią laukti, nes dar neatėjęs laikas. Kai dėl Lietuvos bylos, tai jos, esą, taip pat dabar negalima liesti; vėliau, gal būt, po karo...

Mane apniko prakeiktos votys, ir šešias dienas negalėjau nė pajudėti — tiek daug jų buvo. Dabar vėl sėdžiu bunkeryje už stalo, nors kojų dar negaliu kaip reikiant sulenkti. Tačiau ne mažesnė velniava — tai nuolat šią žiemą besikartojantieji

atolydžiai. Štai ir prieš kelias dienas prasidėjo atolydis, o tai visus mus varo į pasiutimą ir „pesimizmą“, nes prasiskverbęs vanduo ėmė vis dažniau ir įkyriau ant mūsų galvų lašėti.

Mudu su Kariūnu miegame „viršutiniame aukšte“, tai vandens lašai pirmiausia pradėjo kristi ant mudviejų. Ant grindų jau bala, bet tai smulkmena. Ką daryti, kai ant mūsų „lovų“ balos susidarys? Šiandien visi svarstom, ką būtų galima padaryti, kad nevarvėtų. Tačiau nieko nesugalvojam. Du kartus išmušėm bunkerį toliumi, ir vis tiek nieko negelbsti.

Iš Kapso popieriaus dar negavom. Atsiuntė tik laišką. Galas žino, jis dar į tėviškę nuvyko, vietoj to, kad būtų pasistengęs mums greičiau popierių atgabenti.

Vanagas nieko nerašo. Užstrigo ir užstrigo pas savo „žemaičių tetulę“.

Visas šis neveiklos periodas veikia tiesiog siutinamai. Vilnis parsinešė knygų. Visi dabar į jas įsigilinę. Neseniai perskaičiau Anatolio Franso „Dievai trokšta“ ir „Pingvinų salą“. Puikus rašytojas. Jo atvaizduoti personažai „Dievai trokšta“ primena man dabartinius partizanus. Šiaip man revoliucionierių fanatizmas visiškai nepatinka. Iki to prieiti, kad giljotina taptų „mieląja“, reikia tikrai būti dideliu apakėliu...

Vasario mėn. 19 d.

Apie mus MVD šnipai pradėjo ofenzyvą. MVD-istai pradėjo įtarti tas vietas, kur mes gyvenam. Jau pernai K. kaime MVD sudarė platų šnipų tinklą. Mūsiškiai, perėję per kaimus su lazdom, kai kuriuos „atverbavo“. Šiemet vėl tas pats. Mūsų įtarimą didina ir ta aplinkybė, kad jau buvo visa eilė išdavimų, kurie MVD-istams patvirtino Žaibo buvimą K. kaime... Mūsų, matyt, nejaučia, nes priešingu atveju šitame miškelyje būtų ankšta.

Mūsų vasarinį bunkerį pas „Jobą“ išdavė G. Tas pilietis išdavė viską, ką tik žinojo. Išduotas ir Rainys. Jam perspėti pasiunčiau specialiai žmogų...

Pas G. buvo labai didelė krata. Reikia įsivaizduoti, kokia tai galėjo būti krata, jei negyvenamą bunkerį kažkur laukuose ir svarbiausia po sniegu užtiko. Kieme buvo kitas bunkeris, bet to nerado. Tame bunkeryje tuo metu sėdėjo Biliūnas ir dar vienas partizanas. Abu turėjo nemažai baimės, nes MVD-istai apie 12 val. su geležinėmis dalbomis badė visur žemę.

Lauke oras visiškai pavasariškas. Laukuose sniego nematyti, ir su chalatais jau negalima rodytis. Pilna purvo ir vandens. Nuo mūsų bunkerio sniegas nušilęs, tačiau miške yra ir daugiau juodumų, todėl dėmė ant bunkerio per daug nekrinta į akis.

Vasario mėn. 21 d.

Šiandien mūsiškiai išėjo į šnipo medžioklę. Pasirodo, kad B. kaime pastebėtas kažkoks tipelis, kuris vakarais ir naktimis slankiojąs po langais. Mūsiškiai apsistos kokiose trijose ar keturiose sodybose ir lauks, kol šitas pilietis pasirodys.

Kovo mėn. 3 d.

Po trijų savaičių išlindau ir aš grynu oru pakvėpuoti. Su Guoba drožėm pėsti pas Buroką. Yra kai kurių reikalų.

Įėjimas į Buroko bunkerį iš seno tvarto. Tvartas toli nuo trobesių. Šeimininkams valgyti reikia nešti apie 400 metrų. Bunkeriokas neblogas. Susilenkus galima ir vaikščioti. Sienos išmuštos maskvietiškais tapetais. Narai tvarkingi: yra čiužiniai ir antklodės. Atseit, visai poniškai Burokas įsitaisęs.

Trims gyventi visiškai „erdvu“. Tačiau bunkeris nuobodus. Jokios knygos. Tiesa, turi dvi: Šekspyro „Hamletą“ ir „Makbetą“. Visi keikdamiesi jas peikia: girdi, nesupran-

tamos, visiškai neįdomios ir t. t. Duodu Žalgiriui paskaityti „Laisvės Varpą“. Artojas prašo skaityti „girdalai“. Laukiu, kokį įspūdį sukels mūsų laikraštėlis. Kai Žalgiris ima skaityti, jog JAV statančios naujus lėktuvus, Artojas melancholišku balsu prataria:

— Dar cik stato... — Ir atsidūsta. Po to priduria: — Karas pradėc — tai ne papirosas surūkyc.

Mane šis abejingumas šiek tiek jaudina. Nieko nepadarysi, 4 su viršum metų kovos — tai ne juokas. Iščiulpia ir iš idealisto entuziazmą, ypač kai savaitėmis nematai gryno oro ir šviesos.

Artojas į partizanų gretas pateko visiškai netikėtai. Kažkaip išsišifravo. Tai jau gana senas žmogus, turi apie 46 metus amžiaus. Be galo rūpinasi apie žmoną, ištremtą į Sibirą, ir apie vaikus, likusius Lietuvoje. Visą laiką svajoja, jei jis galėtų vėl ramiai laukus dirbti, gyvulius šerti... Tai geras žmogelis, dievobaimingas, darbštus, mėgstąs pakalbėti, žodžiu, mūsų doro kaimiečio tipas...

...Apie 10 val. vakaro su Guoba ištraukiam atgal į namus. Lauke jau visa para sninga ir pusto. Brendam tiesiog per laukus. Eiti man dar sunku, nes votys dar neužgijo. Pakeliui užsukam pas vieną ūkininką mėsos, nes suvalgėm visą savo šeimininkų mėsą. Pilietis duoda 10 kg mėsos, o mes jam kvitą. Jo pati ragina greičiau nešti mėsą. Bijosi rusų. Nepripratę prie „banditų“...

Kovo mėn. 4 d.

...Šiandien netikėtai per pusnis atpūškuoja ir Kapsas. Pasirodo, jam pavogę pinigus ir dokumentus, todėl negalėjęs popieriaus. Gavęs mano laišką, pasiskolino pinigų ir pats ko greičiausiai atspaudė. Su savimi atsivežė „Švyturį“, naujai pradėtą leisti tarybinį žurnalą. J. Dovydaičio novelė ypačiai įsirėžia atmintin. Joje vaizduojama, kaip lietuvis pabėgėlis, suvargęs ir ligotas, grįžta iš Kanados miškų į tėvynę. Fabula maždaug kaip ir Vienuolio „Grįžo“. Aš neįsivaizduoju, kaip galima būtų labiau ir šlykščiau meluoti. Tik reikia įsivaizduoti: suvargęs, išbadėjęs ir ligotas pabėgėlis staiga patenka į „rojaus“ karalystę! O jam ten, užsienyje, kunigai melavę, koks teroras Lietuvoje siaučiąs. O čia juk „laimė“! Iljičiaus lemputės „žiba“ kaimuose... Stalinas asmeniškai „rūpinasi“ lietuvių gerove... Ar gali būti didesnis melas!?

Vilnis ir Kapsas tvirtina, esą, Dovydaitis neblogas žmogus. Dovydaičio tėvas esąs profesorius ir dabar sėdįs koncentraciniame lageryje.

Tėvas lageryje miršta, o sūnus apie bolševikinį rojų svaičioja! Tikras niekšas tas sūnus. Kai Lietuva vėl bus nepriklausoma, jis tikriausiai rėks visu balsu, kad bolševikai vertę jį taip rašyti. Negaliu tverti iš piktumo. Jei tas bjaurybė patektų man į rankas, aš jam padainuočiau apie „rojų“! Argi tai galima pavadinti prisitaikymu? Tai savo sielos pardavimas, savęs apspjaudymas. Kaip žmogus gali tapti tokiu šliužu, kirminu, aš tiesiog nesuprantu.

Šitas „Švyturys“, atrodo, bus platinamas ir užsienio lietuvių tarpe, nes abiejuose numeriuose rašoma apie lietuvių emigrantų gyvenimą. Kokia velniška klasta! Aišku, ne vienas lietuvis pabėgėlis dar gali pagalvoti, kad Lietuvoje „kitas“ gyvenimas prasidėjęs. Gerai, kad amerikiečiai uždarė Vokietijoje tarybines repatriacijos misijas. Tuos melo lizdus seniai reikėjo išardyti.

Mus visus stebina politinės padėties vystymasis paskutinėmis dienomis. Visų šalių komunistų partijos kaip užsukti patefonai pradėjo kartoti Torezo pareiškimą, jog prieš TSRS komunistai nekariausią. Tikrai stebėtinas dalykas. Aš esu linkęs manyti, jog komunistai rengiasi pereiti į aštrų puolimą, galbūt, ir į karą, todėl jau iš anksto stengiamasi paruošti viešąją nuomonę. Šiandien per radiją pranešė dar vieną sensacingą žinią: Molotovas ir Mikojanas atsta-

tyti iš pareigų. Molotovo vieton paskirtas Višinskis. Vadinasi, Molotovas jau nusigyveno, jau neteko Kremliaus malonės. Galimas daiktas, kad politbiuras pradėjo skilti į du blokus, ir Stalinas nuosaikiuosius pradėjo vaikyti. Tikrai įdomu, kaip čia viskas baigsis.

Pagaliau įvyko tai, ko mes taip bijojom: žuvo abu mūsų bunkeriai, žuvo mūsų geriausi ir brangiausi vyrai. Mūsų planai subyrėjo taip ūmai ir taip smarkiai, kad mes to niekad nė nepagalvodavom. Krūtinėje atsivėrė naujos gilios žaizdos, o sieloje taip tamsu, taip tamsu...

Kovo mėn. 6 d. vakarą aš, Vieversys ir Guoba išvykstam link Nemuno: mat, Kapsas, vykdamas pas mus, popieriaus nepasiėmė, o paliko jį Alytuje pas Audrūną. Kadangi Kapso „Raudonasis rojus" buvo jau seniai parašytas, o taip pat iškaltos visos matricos, tad reikėjo nedelsiant, gavus popierių, jį išleisti. Kovo mėn. 9 d. nutarėm pradėti spausdinimą.

Kovo mėn. 13 d.

Paskutinėmis dienomis aš buvau ypačiai geros nuotaikos. Ir turėjau pagrindo, nes darbas vis tik sekėsi gerai, nors ir nėjo pilnu tempu, kaip aš norėjau. Mes jau turėjome pakankamai popieriaus ir matricų. Žaibas ir aš buvom padarę žygių, ir atrodė, jog ateityje su popieriumi neteks varžytis.

Mūsų štabas buvo turtingas ir išsilavinusiais žmonėmis, ir įvairiomis priemonėmis. O ateityje mes žadėjome dar save parodyti. Žadėjome...

Antai šeštadienį, kovo mėn. 5 d., naktį man pasiūlius, nutarėme ko skubiausiai išleisti biuletenį, skirtą specialiai inteligentijai. Tai turėjo lyg ir būti mūsų pirmutinis didesnis ir atviresnis pasirodymas spaudos — propagandos srityje su savo organizacijos tikslais, idėjomis ir t. t. Biuletenyje turėjo būti paliesti įvairūs nesklandumai, pasitaiką partizanų gyvenime ir taip dažnai klaidiną mūsų žmones, įvairūs gandai ir pan. Visa tai turėjo būti nuodugniai išaiškinta. Turėjo būti išaiškinta, kodėl vis dar pasitaiko dėmių, juodinančių mūsų organizaciją. Turėjo būti paliestas ir kai kurių mūsų inteligentų abejingumas, pasyvumas, pataikavimas ir pernelyg didelė raudonojo stabo baimė. Turėjo būti pirmą kartą sviesta kruvinoji tiesa apie tai, kas dedasi mūsų organizacijos sąmonėje, sieloje, partizanų—veteranų širdyse. Taip, ten daug kas turėjo būti pasakyta...

Tame pokalbyje dalyvavom Kariūnas, Vilnis, Kapsas ir aš. Visi kalbėjome su užsidegimu /bent man tada taip atrodė/. Troškome savo užsidegimą perduoti ir inteligentijai ir tikėjomės savo žodžiu prisidėti prie jos išjudinimo, nes argi gali dar šiandien būti toks lietuvis inteligentas, kuris nesisielotų savo tėvynės likimu. Ne, tokių būti negali.

Konkrečiai nutarėm: Kariūnas parašys įžanginį ir palies visos mūsų kovos idėjinį pagrindą, nesusipratimus ir pan.; Kapsas paruoš temą „Bolševikinė literatūra ir mūsų inteligentija"; Vilnis duos ką iš lyrikos; pagaliau aš — tarptautinės padėties įvertinimą.

Po visų „diskusijų" nuėjau gulti, tačiau miegojau neilgai. Atsikėlęs radau Kapsą savo temą jau beveik parašiusį. Jis davė man ją perskaityti ir paprašė nurodyti, kokios, mano manymu, esančios silpnos vietos. Kelis kartus perskaičiau ir pasakiau jam tai, ką buvau pastebėjęs.

Kovo 6 d. vakarą pradėjom ruoštis kelionėn: aš, Vieversys ir Guoba. Dar nesutemus atvyko Kregždė. Jam padavėm tik ką vakar „iškeptus" prieškolchozinius atsišaukimus.

Atvežė „Baurukas" valgyti. Pavalgėm ir pradėjom atsisveikinti.

— Na, tai sudievu, vyručiai! Viso geriausio jums čia,— atsisveikindamas palinkėjau liekantiesiems.

— Sėkmės... laimės... iki pasimatymo... — atsakė visi.

— Tik žiūrėkit atsargiai, nes pavojinga, jeigu čia kur yra rusų,— lyg ir susirūpinęs pratarė Kapsas, sužinojęs, jog pamiškėje pasalauja rusai.

Pažadėjau dovanų parvežti: Kapsui dešros galą, o kitiems saldainių.

„Baurukui“ juokais pasakiau:

— Sudievu, galbūt, jau nepasimatysim niekados.

Aš prisimenu tuos savo žodžius ir dabar. Tai, žinoma, nieko ypatingo. Dažnai juokaudami vienas kitam taip pasakom. Tačiau ar ne keistas mūsų likimas? Toks lengvas: pasakei, ir įvyko. Iš viso argi mes gyvename? Viskas vyksta kaip sapne, baisiame sapne...

Išėjome į antrą biržę. Oras šaltokas, bet miške bent nejauti šalto vėjo. Priekyje kažkas važiavo. Tai musiškiai. Rogėse sėdėjo Žaibas, Vanagas /Gel. Vilko Tv./, Žilvitis ir Viesulas. Aš, pagautas kažkokio švelnaus jausmo, paplojau Žaibui per kepurę. Paklausėm, kur geriausia mums pastotę paimti, persimetėm dar keliais sakiniais ir išsiskyrėm.

Iš miško išėjus, pūtė žvarbus vėjas. Pustė. Šiaip taip gavome pastotę. Užvažiavom pas „moteriškus“, kur palikau pinigų tušui. Pakeliui aplankėm dar kelis pažįstamus, jų tarpe vieną ryšininką, kuris turėjo parvežti iš Alytaus popierių.

Į bunkerį, kuriame turėjome dienavoti, sulindom tik auštant.

Bunkeris šaltas ir drėgnas. Nuo drėgmės popieriai atsilupo ir kabo kaip kokie skarmalai. Brrr... šalta...

Apie 11 val. dienos /pirmadienį/ mus prikelia. Praneša, kad yra atvažiavęs Audrūnas. Su Guoba išlipu viršun. Lauke gražu: saulė šviečia, oras tyras ir nešaltas. Nuo šviesos net akys ima ašaroti. Pažvelgiame vienas į kitą ir nustembame: tokie išbalę veidai, kaip lavonų. Nenuostabu — kiekvienas toks būtų, jeigu kelerius metus bunkeryje pasėdėtų.

Štai ir Audrūnas. Ant palto užsivilkęs „gunčę“, jis atrodo kaip tikras „buožė“. Pasirodo, Audrūnas atvyko tiesiog iš B. Atgabeno rašomąją mašinėlę.

Bekalbant Audrūnas pastebi plentu važiuojant sunkvežimius su kariuomene. Žiūrim abu į plentą. Apie 150 metrų nuo mūsų plentu važiuoja nenutrūkstama virtinė sunkvežimių. Pirmutiniuose sėdi mongolai su baltais apsiaustais. Pašaukiu Guobą. Mašinos vos juda per 50 metrų atstumu viena nuo kitos.

— Aštuonios, devynios... dvylika... — skaičiuojam.

Visos pilnos mongolų. „Kurgi jie važiuoja?“ staiga pagalvoju aš. Mūsų dėmesį patraukia dvi šarvuotos mašinos, riedančios kolonos viduryje. Po to vėl sunkvežimiai. Mane apima nerimas. Jeigu šitie sunkvežimiai važiuoja, tai tik ant mūsų galvų! Mums arba šilams! Bet ne, jokiu būdu ne šilams. Tai mūsų, Kalesnykų, miškui. Paskutinėmis dienomis prie Kalesnykų miško nušauti keli šnipai, be to, šis miškas dar nuo rudens nekrėstas. Pasižiūriu į laikrodį. Pusė pirmos. Vadinasi, šiandien būtų per vėlu krėsti mišką. Krata prasidės ryt, o šiandien mongolai apsups visą mišką.

— Tai mums skirta,— sakau Guobai, rodydamas į važiuojančias mašinas.

Viso pravažiavo apie trisdešimt sunkvežimių ir visi grūste prigrūsti mongolų. O kad jie žinotų, kad mes juos stebim!

Man tartum koks balsas kartoja, jog šitie rusai krės mūsų mišką. Nutariu šiandien likti dar čia. Su Audrūnu atsisveikinu.

— Žiūrėk, laikykis! — sako jis man.

— Laikysiuos! — juokdamasis atkertu.

Vėl sulendam į bunkerį. Vieversys su Guoba abejoja, kad šitie rusai galėtų krėsti mūsų mišką. Nusprendžiam vakare galutinai apsispręsti: važiuoti ar ne. Pareis nuo to, ar mūsų ryšininkas bus pargabenęs popierių.

Nuvažiuojam pas ryšininką. Pasirodo, popierius dar nepargabentas. Teks laukti dar vieną dieną. Guoba su Vieversiu išeina parsinešti chalatų. Aš tuo tarpu piliečiams aiškinu sudėtingą tarptautinę padėtį, komentuoju Molotovo atleidimą ir t. t. Dėstau kaip iš knygos. Raminu piliečius, įtikinėju, jog taip būti negali, ir piliečiai man pritardinėja:

— Na, žinoma, šitaip būti ilgai negali. Bet vis tiek tie rupūžės anglai ir amerikonai per daug ilgai laukia.

Grįžta Guoba su Vieversiu.

— Baigta!.. Ties Žemaitėliais žmonės girdėjo sprogimus ir šaudymus. Pasakoja, jog rado mūsų bunkerius,— prašnabžda Guoba.

Ši žinia tarytum perkūnu nutrenkia mane. Pasidaro silpna, ir kurį laiką tyliu. Dieve, Dieve, nejaugi rado mūsų bunkerius? Nejaugi visi žuvo, nejaugi mes netekom viso savo kelerių metų sunkaus darbo vaisių? Aš nepajėgiu galvoti. Susivaldau ir liepiu šeimininkui ir Nemunui palikti mus vienus. Guoba pasakoja tai, ką girdėjo. Visas miškas buvo gulte apgultas. Apie 4 val. vakaro prasidėjo sprogimai ir šaudymas. Vienas sprogimas buvo toks didelis, jog žmonės už 4—5 km. matė iškylant iš miško dūmus. Įvykio kryptį beveik visi nurodydavo vienodai: vieni į Lelionių pusę, kiti — į Žemaitėlių. Viena ryšininkė buvo atbėgus perspėti mus, kad atgal nevažiuotume.

Aišku. Užklupo mūsų bunkerius. Bet kurį? Žaibo ar mūsų? O, galbūt, abudu kartu?

Į savo bunkerioką grįžtam laidotuvių nuotaikos. Pakeliui užsukam pas Nemuną. Tylim, nes ką gi gali dar kalbėti. Jau ir taip daug pasakyta. Į bunkerį lįsti neturim jokio noro. Nežinia apie tai, kas įvyko su mūsiškiais, velniškai kankina, kad mes negalim nusėdėti vietoje. Važiuoti kur, bet tik nesėdėti vietoje! Sėdėjimas — kančia.

Pasiimam Nemuną vadovu ir vykstam pas Studentą. Pas jį tikimės rasti Kregždę. Galimas dalykas, kad Kregždė, išgirdęs šaudymus ir sprogimus, vyks pas Studentą.

Mėnesiena. Šviesu kaip dieną. Važiuoti šalta. Mes visi tik su mundurais ir maskavimo chalatais...

Pasiekiam ir garsiuosius „studentus". Gyvena tikrai „studentiškai". Anga juoduoja iš keliasdešimt metrų. Jos nemaskuoja nei dieną. „Kam maskuoti,— sako jie,— jeigu čia žmonės geri?" Tai bent „logika"! „O kas būtų, jeigu mišką staiga imtų krėsti rusai? Juk tokį bunkerį tikrai ras", sakom mes. Tačiau „studentai" įsitikinę, kad rusai žiemą miškų nekrečia. „Stebuklingai" gyvena...

Pas Studentą Kregždės nerandam ir nieko nesužinom...

Vėl pas Nemuną. Ko nors tikresnio niekas nežino. Vien tik gandai:

— Septyni užmušti ir vienas paimtas gyvas.

— Penki užmušti ir trys pabėgo.

— Aštuoni užmušti.

— Vienas su barzda buvo.

— Ne, du su barzdom buvo, o du visiškai apdegę ir sudraskyti, jog lavonų net atpažinti negalima...

Ir taip be galo. Kaip suderinti tuos pranešimus? Širdyje lyg koks kirminas glūdi ir nuodija visą kraują. Žuvo viskas. Išdavikai ilgai mus sekė, kol pagaliau susekė. Dažnas vaikščiojimas, turbūt, išdavė mus. Prieš akis stovi Žaibas ir juokiasi, liūdnas, susinervavęs ir truputį ligotas Kariūnas, vos spėjęs įstoti į partizanus Vilnis, Kapsas, Vanagas /Gel. Vilko Tv./... Vargšas Vanagas...

Važiuojam toliau. Gal Al. žinos ką? Tačiau ir čia: vienas žmogus sakė taip, kitas taip, o trečias dar kitaip. Betgi vienas dalykas atkreipia mūsų dėmesį. Žmonės pašnibždom kalba, kad pirmadienį apie 10 val. ryto Takniškių kaimo vieškeliu matę bėgant du civilius Alytaus link. Abu buvę tik su švarkais ir labai skubėję.

Aš iš pradžių nieko neįtariu. Tačiau Vieversys tuojau pastebi:

— Ar negalėjo Kapsas ir Vilnis

nušauti miegantį Kariūną ir pabėgti į Alytų?

Nenoriu tikėti, tačiau kažkas panašu į tikrovę. Ne, jie negalėjo išduoti ir, be to, taip niekšingai, kaip klastingos gyvatės. Juk jie abu poetai, abu inteligentai, abu sielojosi mūsų tautos likimu. Norėdami sunaikinti apygardos štabą, jie, o ypač Kapsas, juk turėjo geresnių progų. Galėjo išduoti Vanagą ir mane, arba ir dabar, kai nebuvom dar išvykę. Aš nesu literatūros kritikas, tačiau tai, ką jie turėjo atsivežę, buvo sukurta širdies, bet ne liežuvio... Aš netikiu. Tokios niekšybės, tokio velniško išdavimo dar nebuvo partizanų istorijoje. Judas šiuo atveju būtų toli pralenktas. Juk Kapsas taip nuoširdžiai rašė „Raudonąjį rojų". Kam reikėjo rašyti, jeigu tada taip pat galėjo išduoti? Mintys, narpliojimai, svarstymai mane vėl apima. Kuo gi reikėtų pasitikėti, jeigu tokie žmonės išduoda?

Pas Al. parašiau Kregždei laišką. Skiriu susitikimą. Mums neapsimoka pas jį važiuoti: viena, nežinom padėties, o antra, Kregždė gali būti išvykęs. Jeigu Kregždė su savo vyrais bus namie, tai, gavęs mano laišką, atvyks. Tik ta mėnesiena trukdo mūsų judėjimą. Kad bent kiek tamsiau būtų, o dabar viskas tiesiog kaip ant delno matyti. Net mūsų maskavimo chalatai čia nieko negelbsti. Mėnulis tarytum tyčiojasi iš mūsų.

Grįžtam į bunkerį visiškai sukvailinti. Žinom tik tiek, kad rado abu mūsų bunkerius: vieną pirmiau, o antrą vėliau. Kodėl rusai nepuolė abiejų bunkerių iš karto? Juk mūsiškiai, išgirdę sprogimus ir šaudymus prie kaimyninio bunkerio, tikriausiai būtų iš savo bunkerio išbėgę. Čia vis tiek kažkas slypi.

Sekančią dieną Kregždė neatvyksta. Nemunas buvo Alytuj. Jis mums pasakoja, jog „tiktai" girdėjęs, kad žuvo viso keturi partizanai, jų tarpe vienas su barzda. Vadinasi, iš vieno bunkerio pabėgo. Žaibas taip pat. Nemunas sakosi girdėjęs, kaip vienas žmogus iš Ž. kaimo pamiškės tvirtinęs, kad pirmadienio vakare matęs Žaibą ir dar vieną vyrą. O kad tai būtų teisybė!

Vėl nutraukiam pas Al. Čia sužinom, kad ir daugiau žmonių matę Takniškių vieškeliu einant du civilius. Abu civiliai pasiviję žmogų, važiuojant į Alytų, ir privertę juos vežti. Tą žmogų vienas asmuo atpažino ir pažadėjo mums kuo greičiausiai sužinoti jo pavardę. Jeigu taip iš tikrųjų yra, tai įrodymai mūsų rankose. Pakanka mums tik keleto tų civilių bruožų ar jų drabužių nupasakojimo, kad būtų galima atpažinti Vilnį ir Kapsą. Pirma beveik netikėjau, kad abu mūsų „plunksnagraužiai" taip pasielgtų, bet dabar abejonė, skaudi kaip pūvanti žaizda, įsismelkia į mano vidų.

Al. užsako mums pirtį, parūpina baltinius. Pirtin einu kaip robotas. Pradedu analizuoti Kapsą ir Vilnį ir vis tiek negaliu jokiu būdu tam patikėti. Tiesa, Vilnis pas mus visą laiką buvo surūgęs, apatiškas, neveiklus. Aš prisimenu, kaip jis mane kartą prašė išleisti jį namo motinos aplankyti. Aš tam griežtai pasipriešinau, ir jis daugiau tuo reikalu nebeužsiminė. Galbūt, jau tada jis norėjo išsprukti iš mūsų? Gal jis nusivylė, pamatęs partizanų gyvenimą, žiaurią jų kovą ir likimą? Galbūt, anksčiau jis kaip poetas įsivaizdavo mūsų gyvenimą geresnį, gražesnėmis spalvomis nudažytą, o čia jis sutiko tik pavojų, kovą ir mirtį? Jokio kito kelio čia nebuvo: mirtis arba laisvė. Viskas arba nieko, lygiai kaip Ibseno „Brandte". Geležinės valios, geležinių nervų, geležinės širdies čia reikia. Negali būti jokio nusivylimo. Kova iki mirties arba laisvės. Įstojai į partizanų eiles, tai tuojau pat atsisakyk nuo „kombinacijų" „išlikti". Gyvybė brangi ir ją saugok, bet to nedaryk kitų sąskaita.

Ar Vilnis buvo visam tam pasiryžęs? Sunku pasakyti, tačiau dabar man atrodo, kad jis buvo silpnavalis, nors pats jis tvirtindavo, jog

mirti nebijąs. Ar Kapsas buvo taip pat toks? Tai komplikuotesnė asmenybė. Jo, kaip jis visada sakydavo, aukščiausias tikslas — kūryba, visa kita — šalutiniai dalykai. „Ką tu daugiau vertini: tėvynę ar kūrybą?“ klausdavom mes Kapsą. Jis pradėdavo „filosofuoti“, tačiau mes jį visada suriesdavom į „ožio ragą“ taip, kad neturėdavo, ką atsakyti. „Dėl kūrybos galima viską padaryti“, kartojo Kapsas. Kapso nuotaika keisdavosi į dieną keletą kartų. Kartais, žiūrėk, jis linksmas, dirba noriai, o kartais krinta į tokį nusiminimą, jog sunku į jį būdavo žiūrėti. Atsigulęs ilgai neužmigdavo ir mąstydavo. Atrodė, tarytum nuolat su savimi kovodavo.

Aš vis galvoju apie Kapsą ir Vilnį ir vis dar negaliu sutikti su tuo, kad jie galėtų būti išdavikai, kurie nužudė miegantį Kariūną. Jų kūryba, kūryba... Aš skaičiau jų eilėraščius ir negaliu jokiu būdu pasakyti, jog tai buvo atlikta mechaniškai. O, be to, Kapsas jau daug anksčiau mus žinojo, jis visus metus žinojo Gražuolį. Negaliu nieko sugalvoti...

Prieinam pirtį. Ji jau iškūrenta. Greitai nusirengiam ir prausiamės. Blogai, kad nėra vantų. Su Guoba bandom vanotis šiaudais, tačiau nieko neišeina. Po pirties pakeičiu pas žmogų batus. Malonus žmogus mielai juos atiduoda. Kad visi žmonės tokie būtų!

Kitą dieną sueinam su Kregžde ir Viesulu. Vadinasi, Viesulas gyvas! Sužinom, kad gyvas dar ir Žilvitis. Tuo būdu mūsų /apygardos štabo/ bunkeryje žuvo Kariūnas, Kapsas ir Vilnis, o Žaibo bunkeryje /Partizano Kazimieraičio rinktinės štabo/ — Žaibas ir Vanagas. Gaila, nepaprastai gaila, bet lyg ir lengviau pasidaro, kad mūsų tarpe neatsirado išdavikų.

Truputį pasitariam. Pakeičiu atsišaukimų ir įspėjimų mokytojams platinimo laiką. Sutariam ryšį. Tuo tarpu reiks palaukti Vanago /Dainavos ApV ir e. SrV p./. Su savimi pasiimu dar Viesulą. Viesulas čia žino kelius, pažįsta žmones, ir mums bus lengviau: nereikės graibytis kaip tamsoje. Guoba šias apylinkes mažai žino.

Sutariam rytoj kurti pirtį: mat, Viesulas seniai prausęsis, o mums, nors ir išsipraususiems, nepakenks. Tačiau pirties nekuriam, o ryžtamės važiuoti į įvykio vietą.

Žmonės atkalbinėja, prašo nevažiuoti, esą, ten dabar kasnakt rusai siaučią. Bet mes nepaisom nei žmonių prašymų, nei mėnesienos ir, pasiėmę porinę pastotę, traukiam „moteriškų“ link.

Važiuojam budriai: žvalgomės aplink ir laikome rankose paruoštus ginklus. Iki „moteriškų“ nieko ypatingo. Ramu, tarytum nieko nebūtų atsitikę.

Pas „moteriškus“ randu laišką iš Vanago, kuriame rašo, kad šio mėnesio antroje pusėje būsiąs pas tėvuką.

Takniškių vieškelis. Važiuojam greitai ir į kiekvieną artimesnę sodybą įbedame akis. Bet rusų, atrodo, šiandien nėra, ir mes be jokių nuotykių įvažiuojam į Kalesnykų mišką. Dar pora šimtų metrų, ir pasiekiam Žaibo bunkerį.

Širdys ima smarkiai plakti. Mįslė palengva tampa aiški. Pas „moteriškus“ ryšininkė mums papasakojo, kad viename bunkeryje žuvę keturi partizanai, kitame — vienas. Aš nieko nepratariau, tik pajutau, kad tuo, kuo aš visiškai negalėjau tikėti, dabar reikės tikėti.

Visas miškas išbraidžiotas rusų. Pėdsakai, pėdsakai... Netoli bunkerio pastebim ilgus ištryptus takus. Čia, reiškia, pradėtas supti bunkeris. Pirmoji linija nuo bunkerio per 150 metrų, antroji maždaug per 75 metrus, trečioji — per 50 metrų. Kur tik kelmas ar eglaitė, ten mongolo gulėta. Pro tokią masę prasiveržti buvo neįmanoma.

Štai ir toji vieta, kur buvo Žaibo bunkeris. Dabar juoduoja duobė ir aplink suverstos smėlio krūvos. Ieškom kraujo pėdsakų, galbūt, rasim tą vietą, kur, išsiveržę iš bunkerio,

kovojo mūsiškiai. Rusai patys pasakoję, jog čia buvę smarkiai gintasi. Tyrinėjam žemę, bet naktį kraujo pėdsakų negalime rasti. Kulkų nukapotos pušelės liudija, jog čia virė kautynės, paskutinės garbingos ir mirtį atnešusios mūsų drąsiąjam Žaibui kautynės...

Bunkerio lentos apdegusios ir išdraskytos. Tikras karžygiškumas: žuvo patys, bet žūdami sunaikino ir viską, kas tik bunkeryje buvo. Ant keliuko, vedančio į bunkerį, guli kažkoks skuduras. Pakeliam. Tai antklodės gabalas, visas permirkęs krauju ir apdegęs. Toliau matyti sulankstyti ir sušaudyti bidonai, kuriuose buvo laikomas vanduo. Bidonai pajuodę nuo ugnies ir dūmų. Visur valkiojasi popiergaliai. Vaizdas nykus. Mėnulio šviesa ir medžių šešėliai jį daro dar nykesnį.

Žaibe, mielas Žaibe, nejaugi tu žuvai? Nejaugi tau buvo lemta žūti dabar, kai mes kaip tik labiausiai esam tavęs reikalingi? Žiūriu pasilenkęs į duobės gilumą, tyrinėju akimis bunkerio angas ir stengiuosi įsivaizduoti, kaip vyko ši baisioji tragedija. Ir aš, rodos, matau tave, Žaibe, svaidantį pro bunkerio angas granatas. Tu paskutinį kartą nurodai vyrams, ką reikia daryti. Tai tu buvai tas, kuris išsiveržė į viršų su „pragaru“ ir kovėsi! Koks baisus tu turėjai būti savo priešams! Žaibe, brangus Žaibeli, tavęs jau nėra...

Ir mano viduje kaupiasi didžiulė neapykanta išdavikams. Prakeikti niekšai ir bailiai! O! Jeigu jūs mums patektute į rankas! Ištisus savo gyvenimo metus atiduotume, kad galėtume jus akis į akį susitikti. Pajustumėte ant savo kailio, kaip miršta išdavikai.

Prisimenu, kaip prieš dvejus metus aš ir Žaibas apžiūrinėjom bunkerį, kuriame žuvo Vytenis, Lordas, Nykštaitis ir Raktas...

Einam prie savojo bunkerio, esančio per kilometrą nuo Žaibo bunkerio. Keista — pėdsakų čia daug mažiau. Bunkeris buvo visiškai neapsuptas. Lubos įsmukusios į vidų. Aišku, kad bunkerį išsprogdino patys rusai. Įšoku vidun ir kapstausi po lentgalius, tikėdamasis rasti dokumentų skiautelių ar šiaip kokių mūsų įrankių liekanų. Deja, visiškai nieko nerandu. Aiškus išdavimas ir lygiai toks pats, kaip minėjo Vieversys! Bunkerio sienos sukapotos mūsų paliktų minų šratų. Tai padaryta, turbūt, pačių mongolų mus apgauti, kad atrodytų, jog visi trys — Kariūnas, Kapsas, Vilnis — susisprogdinę patys.

Dabar aš jau turiu beveik pilną vaizdą, kas čia įvyko. Vilnis ir Kapsas sumanė grįžti atgal, tačiau tai buvo galima padaryti tik išdavus mus. Galimas dalykas, kad Kapsas su tokiu planu ir atvažiavo paskutinį kartą pas mus. Tai įrodo ir ta aplinkybė, jog Kapsas, vykdamas pas mus, pirmiausia užsuko pas Žiogą /Žaibo šeimininką/, kad šis jį nuvestų pirmiau į Žaibo bunkerį. Matyt, jis dar gerai nebuvo įsidėmėjęs tos vietos, kur buvo Žaibo bunkeris, todėl norėjo geriau įsitikinti. Kol buvome bunkeryje aš, Vieversys ir Guoba, Kapsas ir Vilnis neišdrįso pradėti savo išdavikiško darbo. Bet kai jie liko vieni su Kariūnu, radosi puikiausia proga.

Gal jie jau seniai buvo numatę šią niekšybę? Vargu. Kai mes trise išvykom, jie galėjo laisvai išsikalbėti ir aptarti savo veikimo planus. Kuris iš jų sumanė ir įkalbėjo kitą tai padaryti? Aš manau, kad Kapsas. Jis įtikinėjo Vilnį, kad partizanauti nesą prasmės, nes vėliau ar anksčiau žūsią kaip ir visi kiti. O išlikti gyviems vilčių maža, nes bolševikai prieš partizanus pradėsią sustiprintą ofenzyvą. Karas neteikiąs jokių vilčių, o jeigu jis ir bus, tai už kokių 20 ar 30 metų. Be to, čia, apygardos štabe, Vilnis vaidinąs nežymų vaidmenį, su juo niekas nesiskaitąs. Geriau išduoti ir tokiu būdu grįžti į tarybinių rašytojų eiles, gi čia, turint šiek tiek gabumų, atsiveriančios plačiausios perspektyvos gerai uždirbti, gerai gyventi.

Toliau mąstau, kas Kapsą galėjo paveikti. Galėjo jis pasisakyti tokiam Mieželaičiui, kuriuo taip pasitikėjo, apie santykius su mumis, gi Mieželaitis pranešė MGB. Ir, galbūt, MGB privertė Kapsą įvykdyti tą baisųjį planą. Iš pradžių Kapsas išdavė bunkerį pas G. /Žiūr. aukščiau; paaiškėjo, kad bunkerius pas „Jobą" ir pas G. išdavė Kapsas. R./. Tai buvo pradžia, o toliau Kapsas jau buvo visiškai MGB rankose. Pasprukti nuo MGB negalėjo, nes MGB-istai būtų paskelbę, kad jis išdavė bunkerius pas „Jobą" ir pas G.

Žinoma, galėjo būti ir kitaip. Bet kaip ten bebūtų, progą savo išdavystei pradėti jie surado labai gerą. Kadangi sekmadienį mes atsikėlėm apie 5 val. vakaro, tai Kariūnas nuėjo gulti tik visiškai išaušus. Miegantį Kariūną nušovę, Kapsas ir Vilnis ko greičiausiai išdūmė Alytaus link. Kaip tik žmonės ir matė juos bėgant. Žmonių pasakojimu, vienas iš civilių buvo apsivilkęs paltu, o kitas — tik švarku. /Vilnies paltas buvo paliktas pas „Baurą", ir todėl jo nebuvo kaip paimti/. Štai kodėl mašinos važiavo taip vėlai /apie 1 val. Vid. Europos laiku/, štai kodėl rusai taip skubėjo ir apsupo tik tą miško dalelę, kur buvo mūsų bunkeriai. Štai kodėl prie mūsų bunkerio nebuvo jokių kautynių, štai kodėl neradom jokių dokumentų likučių, nes rusai ramiausiai bunkerį iškraustė, o paskui naktį mūsų minomis išsprogdino. Štai kodėl lavonai buvo griežtai saugojami nuo žmonių akių, leidžiant juos apžiūrėti tik partiniams. Gandai, kad buvę užmušti 7—8 partizanai, buvo paleisti pačių MGB-istų, norint mus suklaidinti. Tokiu būdu mūsų bunkeryje žuvo tik Kariūnas, o Žaibo — Žaibas, Vanagas, Šermukšnis ir Labutis /pastarieji du buvo atvykę pas Žaibą tik sekmadienio vakarą/.

Tokios didelės niekšybės, tokios velniškos klastos mes jokiu būdu negalim suprasti. Kokie žmonės pagaliau jiedu turėjo būti? Kur jų sąžinė? Ir tai padarė tie, kuriais mes pasitikėjom — inteligentai, šiokie tokie rašytojai, lietuviai, ateitininkai... Mes nerandam žodžių, kaip būtų galima visa tai apibūdinti. Ach, jūs niekšai, niekšai!.. Štai kokių žmonių pas mus dar esama!..

...Sužinojom, kad „Bauro" sūnų P. Vilnis ir Kapsas jau išdavė. Išdavė tą žmogų, kuris jiems tiek gero buvo padaręs, kuris jais rūpinosi ir saugojo daugiau negu pats save...

...„Aktyvas" pasidarė iškart drąsus. Dabar į Būdos kaimą stribai eina nieko nebijodami. Ko gi jie dabar turi bijoti? Tie, kurių bijojo, jau negyvi...

Kiek Kapsas su Vilnim padarys dar išdavysčių? Daug jie nežino, tačiau Vilnis buvo pas kai kuriuos mūsų ryšininkus. Dabar tų ryšininkų gal ir nesuims, bet anksčiau ar vėliau vis tiek juos sutvarkys... Man net galvą pradeda skaudėti.

Šiandien dienavosim kur nors netoli Būdos. Pervažiuojam per visą kaimą. Sukam pas ūkininką, gyvenantį tarp krūmų. Tokiu būdu, jei mongolai kartais ateitų pas jį, mes lengvai, prisidengdami krūmais, galėtume trauktis miško link. Arklius neiškinkę pastatom kluone.

Šeima tuojau atsikelia ir pakloja lovas. Trise atsigulam, o vienas lieka sargyboje. Aš praguliu iki ryto, tačiau užmigti negaliu.

Štai toji naujoji inteligentijos „srovė", kuri turėjo papildyti praretėjusias mūsų gretas! Toji „srovė" mūsų gretas dar labiau praretino pačiu niekšingiausiu būdu. Ką blogo Kapsui ir Vilniai padarė Kariūnas ir Žaibas? Gi Vanago tyliu būdu ir lakoniška kalba jiedu žavėjosi. Iš mūsų jie patyrė tik atvirumą ir nuoširdumą. Tokiam Kapsui visada stengdavausi padėti, rūpinausi jo saugumu, išleisdamas į kelionę, o jis, niekšas, mums štai kaip atlygino. O kaip jis atlygino!

Diena palengva praslenka. Temsta. Mums praneša, kad pas gretimus ūkininkus buvo mongolų. Mongolai

Žuvęs V. Voveris-Žaibas. 1949.03.07 MGB daryta nuotrauka

buvo ir pas „Baurą“ atsilankę. „Bauro“ mergaitės, pasakoja, verkdamos bėgiojusios po kiemą, ieškodamos degtinės, mat, priešingu atveju, mongolai suimti grasinę. Na, žinoma, argi „Bauras“ galėjo tam pasipriešinti? Dabar iš jo viską gali paimti, ir jis privalo tylėti.

Tikėjomės sueiti Žiogą /Žaibo šeimininką/, tačiau ten, kur manėm jį rasią, pilna mongolų. Mongolai jau iš ryto į Kalesnykų kaimą mašinomis suvažiavo. Vis dar po mišką slankioja ir ieško kažkokio trečio bunkerio — „ginklų sandėlio“.

Nesutikę Žiogo, nusprendžiam vykti pas Kregždę. Oras šaltas. Sninga ir pusto. Vėjas drebia mums į akis dideles snaigių krūvas. Važiuodami negalim matyti, kas yra priekyje. Įvažiuojam į mišką. Čia ramu, pūgos nejaučiam, bet važiavimas labai prastas: savo porinėmis rogėmis kaip tik laviruojame tarp kelmų. Kas keletą šimtų metrų Viesulas „komanduoja“ išlipti, nes rogės nuolat užkimba už kelmų. Taip važiuojam daugiau valandos. Sustojam ties Kregždės bunkeriu. Puikus maskavimasis: visur lygu, „auga“ nedidelės eglutės. Tik išdavimo pagalba galima rasti tokį bunkerį.

Bunkeryje randam 7 partizanus. Su mumis bus viso 11. Bunkeris didesnis kaip mūsų. Įrengtas panašiai, nes per angą eina kelelis.

Kovo mėn. 14 d.

Bunkeryje tvanku. Nusivelku švarką ir megztuką, bet vis tiek karšta.

Papasakoju apie Kapso ir Vilnies išdavystę Kregždei, ir šis nutaria šiame bunkeryje daugiau nė dienos nebūti. Kapsas ir Vilnis šio bunkerio nežino, bet Vilnis galėjo kartais iš mūsų pokalbių suprasti, kad Kregždė laikosi šitame miško kampe. Būti čia tikrai rizikinga, nes rusai pajutę kaste nukastų visus takus.

Pas Kregždę bent nuotaika truputį pasitaiso. Vyrai visi malonūs, nuoširdūs ir juokauja. Jų juokai ir kaimo sąmojus išblaško mus. Tikrai malonūs vyriokai! Su tokiais partizanais lengviau kovoti, lengviau ir mirti!

Pro bunkerio oro angas matyti saulė. Angoje laša vanduo. Atolydis.

Į vakarą Kregždė mums išverda kavos. Išgeriam ir kraustomės laukan. Šiandien važiuoti rogėmis visiškai neįmanoma. Viesulas veda mus laukais. Ėjimas sunkus, nes kojos klimpsta giliai į purvyną. Užsuku pas savo dėdę, tačiau iš savų, dargi pažįstamų nieko nerandu. Dėdė jau pernai buvo „nubuožintas“ ir, nesumokėjęs 18000 rublių mokesčių, pabėgo ir tuo būdu išvengė 1948 m. gegužės mėn. 22—24 d. trėmimo.

Kovo mėn. 15 d.

Vykstam pas „moteriškus“ į susitikimą su Tigru—Mislinčiumi. Prieš tai užsukam pas Al. Al. mums pasakoja apie Ž. ir R. kaimuose vykusias kratas. Mongolai su laužtuvais, kastuvais ir kirkomis išardė visų ūkininkų kiemus, išvertė iš klojimų šiaudus ir šieną, subadė grendimus, išvartė pamatus. Sako, MVD-istai turėję specialius aparatus, kuriuos padėdavę ant žemės ir, prikišę ausis, kažko klausydavęsi. Aš manau, kad čia, galbūt, MVD-istai naudoja panašius į vokiečių naudotus aparatus, kuriais stengiamasi po griuvėsiais ar šiaip žemei užgriuvus ieškoti išlikusių gyvų žmonių. „Signal“ rašė, jog su šiais aparatais, esą, galima sugauti kiekvieną mažiausią garsą ar stuksėjimą po žeme. Iš tikrųjų, ir ko tik tie rusai prieš mus nepanaudoja: ir tūkstančius kareivių, ir tanketes, ir šarvuotas mašinas, ir šunis, o dabar, žiūrėk, ir tuos aparatus. Paskutiniuoju metu jie daro nepaprastas kratas, ieškodami bunkerių, pvz., vienoje apylinkėje apibadė ir išvertė visus didesnius akmenis laukuose.

Pas „moteriškus“ jau visi miega, nes nematyti jokios šviesos. Kaime pasiutusiai loja šunys. Turbūt, kur netoli mongolai valkiojasi...

...Tigro ir jo vyrų, atrodo, nesulauksim...

...Sėdu prie stalo rašyti Tėvukui ir Tigrui laiškų. Perspėju, kad Vanagas grįždamas dabar nesikeltų per Nemuną ir geriau manęs palauktų pas Tėvuką. Ten aptartum naujai susidariusią sunkią padėtį. Paminėjau, kad Vilnis ir Kapsas greičiausia bus pastebėję Vanago laiške atvykimo datą ir pranešę MVD-istams, nes abu Nemuno krantai nusėti MVD-istais...

Grįžtant atgal galvoju, kad gerai padarėm, neišdavę Vilniai ir Kapsui, kur kovo 6 d. aš, Vieversys ir Guoba išvykom. Kapsas mane to primygtinai klausė. MVD-istai nuėjo priešinga kryptimi, link M. kaimo, kur aš anksčiau rengiausi vykti, o Vilnis apie tai buvo girdėjęs. Sako, kad ten dabar pasirodę apie 12 sunkvežimių MVD-istų ir darą kratas. Užsukam pakeliui pas vieną savo ryšininką pavalgyti. Sužinom, kad čia Audrūnas teiravęsis laiškų nuo manęs. Audrūną Kapsas tikriausiai jau bus išdavęs, ir jeigu MVD-istai jo dar nesuims, tai tik dėl to, kad nori pačiupti in flagranti, o, be to, suėmus Audrūną, paaiškėtų, kad Kapsas išdavikas /to, galvoja MVD-istai, mes dar nežinom/. Audrūnui parašau laišką, patardamas stoti į partizanus. Bet kokia viso to kaina! Išveš tėvus, brolį, konfiskuos turtą. Ar jis tam pasiryš? Tačiau kas jam liko daryti? MVD-istai, jeigu paklius į jų rankas, išnarstys kiekvieną kauliuką. Pasiaukoti už tėvus arba pasiaukoti už tėvynę!.. Vienas iš dviejų...

Kovo mėn. 16 d.

...Bunkeris toks šaltas, kad mes negalim išlysti iš po antklodžių. Kadangi bunkeris kieme, tai mes turime jame išbūti po 14—15 valandų per parą. Taip visą laiką prasnaudžiam. Svarbiausia, kad oro trūksta. Galbūt, dėl to ir šalta. Naktį angą laikom atdarą.

Vartau „Trimitus". Pilna juose patriotinių straipsnių, audringų kalbų ir vyrų, sėdėjusių prie valdžios vairo. Nepaprasta drąsa ir pasiaukojimu dvelkią pareiškimai. Dabar jau to nėra. Pabūgo didieji vyrai, maži pasidarė, vyžomis apsiavę karves gano, svetimomis pavardėmis dangstosi, pataikauja, klūpčioja, atgailas daro, nežino, ar persiorientuoti, ar ne, iš desperacijos geria iki pasiutimo, skandindami degtinėje savo vargus, idėjas ir save...

Kovo mėn. 17 d.

Apie pietus šeimininko sūnus praneša, kad pereitą naktį netoli mūsų pas eilę ūkininkų pasalavę mongolai. Pas vieną ūkininką naktį krėtę, o paskui vėl rytą. Tai irgi Kapso darbas. Tik, turbūt, pamiršo to ūkininko pavardę, kur liepėm popierių palikti, nes krėtė pas kaimyną. O gal kartais mus pajuto? Žmonės pasakoja, jog rusai pas kai kuriuos gyventojus klausinėję kažkokių pabėgusių partizanų. Vadinasi, mūsų ieško.

Iki susitikimo su Tigru—Mislinčiumi dar trys dienos. Bunkeryje būti nenorime, nes čia tikri spąstai. Angos durelės tokios sunkios, jog, rusams radus bunkerį, nė nebandyk pats jų atsidaryti. Tačiau ir dienavoti sunku, nežinant gerai vietų ir nepažįstant žmonių.

Traukiam pėsti pas Kudirką... Nepaprastai šviesu. Loja šunys. Nepakenčiu, kai šviesią naktį šunys loja.

Pagaliau mes pas Kudirką. Gyvena kažkokiam iškirstam pušyne. Vietos man čia truputį pažįstamos dar iš 1946 metų rudens, kai čia su Žaibu vaikščiojome.

Bunkeris didelis. Grindys apsemtos vandeniu. Maskavimas blogas. Anga pridengta tik nukirstom eglaitėm. Nuklotomis eglių šakomis reikia eiti ir į patį bunkerį. Šakos apmindžiotos, ir nubyrėję spygliai aiškiai rodo kelią.

Čia randam ir pabėgusį Žiogą /Žaibo šeimininką/. Žiogo žmona su

vaiku taip pat netoliese slapstosi. Iš jų namų buvo daugiau suėmę, bet užverbavę paleido. Žiogo vienam švogeriui MVD-istai liepę susekti patį Žiogą ir „bandą". Kai suseksiąs „bandą", Žiogą paleisią. „Kam mums tavo švogeris reikalingas? Susek bandą, ir mes jį paleisim... Abiem bus viskas dovanota", aiškinęs Žiogo švogeriui „kilniaširdis" MVD-istas tardytojas. Ta pačia proga tas pats tardytojas, vartydamas partizanų nuotraukas, paleidęs keiksmų seriją Tigro—Mislinčiaus adresu: „A etot byk, zmeja, lošad mat,... mat!" keikdamasis riebiausiais „rinktiniais" rusiškais keiksmais, tardytojas vartęs Mislinčiaus fotografiją. Matyt, Mislinčiaus „kapitalistiška" išvaizda bei storumas erzinęs MVD-istus. Paskui jam parodę Rimvydo nuotrauką. „Pažįsti šitą?" — „Ne, nepažįstu. Tai, turbūt, žydas?" — „Kur tau žydas! Eto Rimvydasas... Daug kartų jis pas tave buvo?"

Žiogas taip pat papasakoja, ką girdėjęs jo švogeris iš rusų apie Žaibo bunkerio puolimą. Pasirodo, kad rusai žinoję, kad bunkeris minuotas, todėl pradėję šaudymu provokuoti mūsiškius. Jiems tai dalinai pasisekę, nes sprogdamos minos nedaug žalos galėjusios padaryti už kelmų pasislėpusiems MVD-istams. Žiogo pasakojimu, iš bunkerio veržęsis tik vienas Žaibas, ir jį, vos tik spėjusį iki pusiaujo išlįsti, nukirtusi kulkosvaidžio serija. Likusieji viduje viską sudeginę ir patys nusišovę ar susisprogdinę. Lavonus iš Alytaus nuvežę į Vilnių. Niekas negalįs atpažinti Šermukšnio ir Labučio. Vilnis ir Kapsas judviejų beveik nepažinę.

Kovo mėn. 18 d.

Pasirodo, vakar praėjom visiškai pro pat rusus, ir šie mūsų nepastebėjo. Šeši rusai pasalavo ūkininko troboje, prie vieškelio, kuriuo mes ėjome. Šeimininkas liepė užspirti duris ir uždengti langus. Sargybiniui paliko vieną langą neuždengtą. Lauke jokio sargybinio nebuvo. Jeigu kas belstųsi ir klaustų, ar nėra svetimų, šeimininkas įsakė eiti ir atidaryti duris ir pasakyti, kad viduj visi savi.

Matyt, sargybinis buvo užmigęs, kai mes pro trobą ėjome.

Visoje apylinkėje smarkiai pasalauja. Kalbama, jog apie G. kaimą žuvo vėl šeši partizanai, jų tarpe ir Šarūnas. Šią žiemą tiesiog milžiniški nuostoliai.

Kovo mėn. 19 d.

Iš Kudirkos žygiuojam pas Buroką...

...Pas Buroką pramiegam ištisą parą. Kelis kartus atlanko ir jo linksmoji šeimininkė.

— Jūs tikri svečiai,— pastebi ji mums: — čia susitinkate kelioms dienoms, čia vėl išsiskiriate, ir kas žino, galbūt, amžinai...

Taip, taip. Mes tikri svečiai. Visi partizanai svečiai šitoje žemėje, ilgai nemėgstantieji viešėti ir todėl neįkyrūs. Pasirodė kaip meteoras, žybtelėjo ir sudegė. Taip sudega jų jaunos dienos, troškimai, idėjos ir svajos.

Burokui nurodau, kaip dabar turi laikytis jo būrys. Gel. Vilko grupė /tėvūnija. R./ tuo tarpu lieka be vado, iki grįš Vanagas.

Vakare traukiam atgal. Per visą parą pustė ir snigo. Sniego tiek daug, kad siekia kelius. Nepaprastai sunku eiti. Nusprendžiam pasiimti pastotę. Ir čia mus lyg kokia laimė lydi. Negavę arklio, išeiname iš trobos. Tik staiga Viesulas stabteli ir sušnabžda:

— Rusai!

Apie 15 metrų nuo mūsų matom išsiskleidžiančius rusus. Kažkoks rusiškas balsas suskamba tamsoje — komanduoja.

Mes tyliai ir greitai sulinkę perbėgam kiemą. Laukiam raketų ir šūvių, tačiau, atrodo, rusai mūsų nepastebėjo. Užkopiam ant kalnelio. Čia patogi pozicija, ir rusai mums

nebaisūs. Kada tiek daug snigo, susišaudyti menkas malonumas. Bėgti neįmanoma. Vieversys bebėgdamas visiškai užduso.

Koks sutapimas! Jeigu šeimininkas būtų turėjęs arklį, būtinai būtume susišaudę su rusais. Greičiausiai dar troboje būtume apsupti.

Padarom didelį ratą apie sodybą ir klampojame tolyn. Pasiekiam Kalesnykų mišką. Mišku eiti dar sunkiau. Žingsnis po žingsnio iriamės pirmyn. Vieversys eina paskutinis ir tyliai keikiasi. Jis visiškai pavargo. Pavargom visi ir sustojam ant kalnelio pailsėti.

Užeinam pas „moteriškus". Mislinčiaus nėra, bet atsiuntė laišką.

Pagaliau ir savo „namuose".

Kovo mėn. 22 d.

Gavau laišką iš brolio Kosto—Rainio. Rašo, kad pasitraukė iš Kauno... Taip pasibaigė ir jo ramus gyvenimas. Ką reikės su juo daryti? Nejaugi reikės paimti jį partizanauti? Aš jo nenoriu matyti partizanų eilėse. Man atrodo, jog jis tokiam gyvenimui nėra sutvertas. Jis negalės pakelti tokių sunkumų. Man gaila jo. Kad bent vienas iš mudviejų liktų gyvas mamai ir dėdei padėti. Aš bent savo likimu nesirūpinu, bet jis turi gyventi.

Kitas laiškas skirtas Kariūnui. Rašo Ąžuolas. Iš jo laiško sprendžiu, kad jis nepatenkintas pasitarimo su Litu rezultatais. Kad bent rasčiau Vanagą pas Litą, tada būtų galima tinkamai pasitarti.

Tigras—Mislinčius savo laiške šiandien paskyrė susitikimą. Reikia vykti.

Kovo mėn. 24 d.

Beveik po dvejų metų aš vėl Punios šile. Čia atvykau vakar su Saulium ir Bijūnu.

Pas Saulių dienavojom troboje. Bunkeryje tik miegojom. Jų bunkeris šalia trobos, o anga įrengta troboje. Visa laimė, kad toje jų „skylėje" neteko būti ir per dieną. Vietos joje labai mažai. Vos-ne-vos visi sutilpome. Bunkerio lubos padengtos skarda, ir ja vanduo nuvarva į geldą, pastatytą ant žemės. Iš apačios kyla bjaurus kvapas. Šiaudai, vandens pasemti, pūva. Bunkeryje gulėti šalta. Bandžiau galvą užsikloti antklode, tačiau kvapas toks bjaurus, jog galvą teko tuojau iškišti iš po antklodės.

Šitas bunkeriokas man visiškai nepatinka. Ir ne dėl to, kad jis mažas, neaukštas ir drėgnas, bet dėl to, kad blogiausiu atveju patiems angos jokiu būdu atidaryti negalima. Anga užstatyta statine su grūdais, o ant šios — maišai su miltais.

Šiaip taip prasikankinam per naktį. Rytą prikelia mus šeimininkė. Lipam į viršų. Akys nuo šviesos raibsta. Diena slenka pamažu ir nuobodžiai. Paimu rašyti dienoraštį. Vėliau pasižymiu klausimus, kuriuos reikės su Vanagu ir Litu aptarti. Baigęs rašyti, sėdžiu prie stalo su savo nesibaigiančiom mintim. Stebiu šeimininkų šeimą. Kaip vis dėlto vargingai gyvena mūsų ūkininkai ir kiek daug dar reikia, kad jie galėtų gyventi taip kaip Vakarų ūkininkai. Štai ir čia: trobelė mažutė, joje tik vienas kambarys, kuris atstoja ir virtuvę, ir valgomąjį, ir miegamąjį, ir seklyčią. Langeliai nedideli. Sienos sukirmijusios, aptriušusios, lubos nuo dūmų pajuodavusios. Grindų nėra. Vietoj jų duobėta ir nešvari asla. Baldų beveik jokių. Stalas ir pasienyje ant kulbių padėtos lentos — tai ir viskas. Yra dvi grubiai sukaltos lovos. Tėvai užsikloja neaiškios spalvos marškom, o vaikai — jų čia penki — įvairiausiais drabužiais. Dieną jais vilki, o naktį jie atstoja užsiklojimą. Pirkioje jokio pagražinimo. Tiesa, kabo keli šventųjų paveikslai, bet ir tie nuo laiko, dūmų ir musių nustojo seniai buvę paveikslais; o tik juodais popiergaliais. Pati šeima, atrodo, nesveika. Ir tėvai, ir vaikai išblyškę, pageltusiais veidais ir pamėlusiais poakiais.

Tačiau ne tik ši šeima taip gyvena ir atrodo. Daug kas mato tokį gyvenimą. Galimas dalykas, kad anksčiau buvo žymiai geriau, tačiau aš to nemačiau. Bet dabar visuotinis skurdas! Jokių gražesnio gyvenimo prošvaisčių. Vienintelis pasilinksminimas — samagonas, o po to neretai ir muštynės. Samagonas kaimą tiesiog užvaldęs. Jį varo ir geria visi, net vaikai. Tauta, paskendusi kraujuose, ašarose, juodoje neviltyje, tik samagone, tarytum, atrado savo paguodą ir laikiną nusiraminimą. Kiek idiotų, kriminalistų, išsigimėlių, išeikvotojų, prostitučių ir bukapročių atneš šitie prakeikti metai Lietuvai! Kai kas sako, jog bolševikinės okupacijos metai ir kovos užgrūdins tautą. Plienas, girdi, liks. Galbūt, liks tokių kaip plienas, kurie lydėsi ir grūdinosi šioje kruvinoje kovoje. Bet tokių bus nedaug. Daug plieno kovoje bus sunaudota. Liks daug daug surūdijusios ir iškraipytos geležies gabalų, o dar daugiau liks molio. Štai įrodymas. Geriausia tautos dalis kovoja ir miršta arba baigia savo dienas ištrėmime ir kalėjimuose. Kovoja visi idealistai, gražiausias tautos žiedas, nebijąs už savo tėviškę galvą paguldyti. Kovoja ir žūsta, nes nėra kovos be aukų, lygiai kaip nėra laisvės be kovos ir pasišventimo. Lieka bailiai, pataikūnai, girtuokliai, bevaliai bolševikinio aparato klapčiukai, kombinatoriai, veidmainiai... Šie lieka visi. Tik ne visi liks tie, kurie kovojo už tėvynę ir už visų likusiųjų gyvybę...

Užtenka pažvelgti į partizanines kovas. Kiek buvo vyrų kaip ąžuolų ir drąsių kaip liūtų pirmomis dienomis! Iš tų šiandien savo tarpe tik vieną kitą tematome. Prieš akis slenka ir slenka žuvusiųjų veidai. Kiek jų daug! Ištisas mirusiųjų pasaulis. Kas supras ir aprašys šitą pasaulyje dar negirdėtą karžygiškumą? Ar ateitis mokės įvertinti šių žmonių pasiaukojimą? Dalis tautos supras, bet bus tokių, kurie visa tai su purvais sumaišys. Šliužams arų nesuprasti! Per daug jie prie purvo ir mėšlo pripratę, kad galėtų ką nors kilnesnio vertinti. Parazitas gali tik imti, bet ne duoti.

Kaimas, mūsų mielas kaimas su savo šv. Jonu Nepomuku, Izidorium Artoju ir Panele Sopulingąja, kurios širdis perverta septyniais kalavijais,— ir tas pradeda keisti savo veidą. Pavargo ir jis nuo tos velniškos klastos ir teroro.

— Blogėja žmonės,— sako Saulius.

Žmonės ne blogėja, tik pavargo nuo to per didelio nervų įtempimo ir ilgo laisvės laukimo. O ten galima pastebėti, kur partizanų mažiau.

Tik saulei nusileidus persikeliam valtimi per Nemuną. Keldamasis galvoju, kokia žiauri mirtis būtų, jeigu rusai staiga pradėtų šaudyti į mus nuo kranto. O kiek kartų mes taip jau kėlėmės per ežerus ir upes! Daug kartų ir vis laimingai!

Mislinčiaus nerandam. Nervuojuosi. Nejaugi jis pabūgo rusų, kurie už 1,5 km anapus Nemuno krečia miškus. Juk jis žino, kad aš atvyksiu. Teks visą parą praleisti Buroko ir Žilvičio /Dzūkų Rn. Margio Tv. R./ bunkeryje. Bunkeris senas, kastas dar pereitais metais. Jo vidus pajuodęs nuo rūkstančios žibalinės lemputės. Buroko ir Žilvičio iškart nerandam, tačiau apie 2 val. nakties pareina ir jie. Mislinčius kažkur kaime dienavoja. Sniegas išvijo jį iš bunkerio. Pasirodo, kad Žilvitis yra sūnus to šeimininko, pas kurį prieš dvejus metus, vykdami į Punios šilą pas Ąžuolį, dienavojome. Pas juos, Nemuno krante, tada buvo įsitaisęs Mislinčius ir Pakštas. Linui išdavus bunkerį, Žilvičio šeima buvo suimta ir ištremta. Žilvičiui su seserimis pavyko pabėgti. Dabar Žilvitis partizanas.

Atsigulu. Burokas, užkūręs krosnelę, verda kruopas. Tie jo „kulinarijos prajovai“ tęsiasi iki pat ryto. Rytą išlendu viršun. Oras tyras ir nepaprastai gražus. Tai jau ir pavasaris. Jį, tarytum, ateinantį matau, o dar labiau jaučiu savo širdyje. Koks

mielas tu esi, pavasari, po šitos negailestingos, mums tiek daug aukų atnešusios žiemos!

Į bunkerį lįsti nenoriu ir kurį laiką stoviu ties anga ir traukiu į plaučius gryną orą. Tai šitame šile prieš keletą metų virė partizaninis gyvenimas! Dabar jame kada-ne-kada gyvena 2—4 partizanai. Tada, prieš dvejus metus, mes buvom susitikę pas Ąžuolį „Saulių salėje". Iš toje „salėje" pasitarimuose dalyvavusių partizanų telikom Vanagas, Lakštingala ir aš. Ąžuolis žuvo su Juodvarniu. Linas tapo išdaviku. Lapaitis ir Vyturys paimti gyvi, tačiau nieko neišdavė. Girinis, sako, prigėręs Nemune. Rugys žuvo nuo išdaviko. Žaibas žuvo per išdavimą, Labutis taip pat, Jūrininkas taip pat. Pakštas, Klevas žuvo, Linui parodžius bunkerį. Gandras žuvo su Šmitu, Vilku, Liūtu ir Ąžuolaičiu. Visi žuvo nuo išdavikų rankų. Tiek vyrų tada buvo, tiek sumanymų, svajonių, ketinimų, o dabar viskas po žeme. Tik tos pušys ir eglės kaip tada, taip ir dabar tebeošia. Bet ir tos negailestingai naikinamos. Medžiams, ir tiems sunku išlikti!

Lendu į bunkerį. Viduj tamsu kaip pragare. Kad tik Mislinčius vakare atsirastų, tada trauktume pirmyn. Negaliu nusėdėti vietoje.

Kovo mėn. 27 d.

Sekmadienis. Virš Punios šilo pakilusi saulė maloniai kaitina. Savo dienoraštį rašau sėdėdamas ant kelmo, veidu atsigręžęs į saulę. Po ilgo sėdėjimo bunkeryje taip ramu jausti saulės spindulių šilumą ir gryną miško orą.

Su Mislinčiumi susitikau, tačiau pas tėvuką prasiveržti ne taip lengva. Visur pilna mongolų.

Kovo mėn. 25 d. vėl prasidėjo trėmimas. Trėmimas vyksta „demokratiškiausiomis" aplinkybėmis. Ar daug gyventojų palietė ši nelaimė, sunku dabar pasakyti, tačiau kulkosvaidžių kalenimas įvairiose miško pusėse rodo, jog bolševikai ir šį kartą plačiai užsimojo.

Traukiam Nemuno link. Tikimės rasti besislapstančių žmonių, kurie galėtų plačiau papasakoti apie tai, kas dabar kaimuose vyksta. Miško pakraštyje pamatom žmonių būrelį. Jie nusiminę ir prislėgti.

— Baigta, vyrai... Jeigu dar taip ilgiau tęsis — po mūsų,— sako vienas.

Žmonės pasakoja, kurias šeimas išvežė. Daug žmonių vėl neteko tėviškės, savo turto ir savo artimųjų.

Nuo trėmimo žmonės stengiasi gelbėtis kaip įmanydami. Pamiškės gyventojai sulindo su visa manta į mišką. Visi kaip apkvaišę: nežino, nei kur eiti, nei ką daryti. Kaimuose žmonės iš vienų namų eina į kitus, kad tik namie neliktų, nors „kitur" irgi tas pats. Ir taip per visą dieną Jonas eina pas Petrą, o Petras — pas Joną. Sunku žiūrėti į žmones — taip jie nusiminę. Daugelio akyse matau ašaras. Juk jų brolius, seseris, giminės tremia. Nerandu žodžių jiems suraminti. Ir ką gi aš jiems galiu pasakyti? Stoviu vienas, atsirėmęs į pušį, ir galvoju; „Kas liks iš mūsų Lietuvos, jei šis teroras ilgiau tęsis?"

Ateina pavasaris, bet ne į Lietuvą. Vėl prieinu prie žmonių, su kuriais kalbasi Vanagas /margėnų/, Tigras—Mislinčius ir kiti. Klausausi jų kalbų. To, ką žmonės pasakoja, negali ramia širdžia klausyti. Štai vienas matė, kaip dvi merginos, ištrūkusios iš MVD-istų nagų, vos praaušus basos bėgo per gruodą. MVD-istai jas vijosi apšaudydami keletą kilometrų. Merginų kojos buvo kruvinos ir žaizdotos. Mane lyg elektrizuoja kas: juk rytą taip šalta, o, be to, visur dar sniegas ir ledas. Kitas vėl pasakoja matęs, kaip sena moteris bėgusi su kūdikiu ant rankų ir verkusi. Nedidelis berniukas, matyt, taip pat pabėgęs nuo MVD-istų, vilko didelį maišą. Nuo bėgimo vaikas taip pavargo, kad sukniubo ant maišo ir gailiai pravirko.

Jaučiu, kad gerklėje kartu pasidaro. Krūtinę spaudžia toks skausmas, jog vos galiu tverti. Mane apima pyktis, kad mes, partizanai, tokie bejėgiai. Kad taip daugiau būtų, tai mes iššaudytume tuos niekšus MVD-istus, o dabar trise... Kiekgi prikariausi su pora automatų, kurių apkabose sudėti supeliję šoviniai. Iš viso, argi šioje apylinkėje trėmimą gali sutrukdyti tokia P. K. Margio grupė /tėvūnija. R./, kurioje yra likę 13 partizanų. Kokie mes bejėgiai likome? Turime miške lindėti ir laukti, kol mongolai atliks savo egzekuciją...

Anapus Nemuno sniego jau beveik nematyti. Saulė jį jau sutirpdė. Danguje jokio debesėlio. Laukai kažkokie pilki. Kažin ar bus kam šiais metais juos įdirbti? Tai šen, tai ten nuolat girdim kulkosvaidžių serijas. Matyt, žmonės bėga. Šaudo visais šonais ir be pertraukos. „Lietuvoje vystosi ramaus ir kūrybingo gyvenimo statyba, tautinė savo forma, socialistinė savo turiniu... „Tautinė forma — tai istrebiteliai, žmonių naikinime dalyvaują. Socialistinis turinys — teroras.

— Bolševikai trėmimui parinko tokį laiką, kada žmonėms blogiausia slapstytis,— pastebi vienas žmogelis: — Miške daug sniego, pėdsakai aiškūs — nei gyvulį paslėpsi, nei turtą.

Iš tikrųjų, šiuo atžvilgiu MVD turi didelį patyrimą. Ši „garbinga" įstaiga apgalvojo visas smulkmenas. Bet ir kurgi tie visi pabėgėliai pasislėps? Juk ir šiaip kaimuose pilna besislapstančių. Jaunimas, žinoma, norės stoti į partizanų eiles. Pasaka be galo: vienus tremia, kiti čia žūva.

Man paprašius, vienas ūkininkas atneša tarybinių laikraščių. Gerovė, džiaugsmas ir laimė trykšta iš kiekvieno puslapio. Kolektyviniai ūkiai, jų statyba, organizavimas... Lietuvaitės traktorininkės seka Pašos Angelinos pavyzdžiu... Puslapyje viduryje kėpso storos ordenuotos „katiušos" atvaizdas... Dar toliau — krizė Amerikoj, badas Anglijoj, streikai Italijoj ir Prancūzijoj... Demokratai persekiojami...

Kokia šlykštynė! Ką gi čia dar galima skaityti! Vis tas pats ir tas pats, ir būtinai Stalino vardas.

Atvažiuoja ryšininkas su Buroku /margėnų/, ir mes sėdam į roges ir traukiam toliau pažiūrėti. Randam dvi merginas, ryšininkes, kurios, bijodamos, kad jų neištremtų, atbėgo čia į mišką. Viena iš jų jau nuo seniau slapstosi ir savo pareigų neina. Neseniai ją buvo suėmę. Labai žiauriai kankino. Dar ir dabar negali atsigauti nuo sumušimų. Plaukai jos reti /MVD-istai/, veidas išblyškęs, visiškai be kraujo. Tačiau mergina nieko neišdavė. Tai pavyzdys ne vienam vyrui!

Aš prisimenu Nemuno Bangos pasakojimus, kaip MVD-istai tardydavo merginas. Išrengdavo jas nuogai ir kokie 3—4 tardytojai išniekindavo iš eilės. Daužydavo per krūtis, lytinius organus... Ir vis tik, kad ir kaip kankino, daugumas merginų— ryšininkių nieko neišdavė! Nemuno Banga dabar vėl kalėjime. Tai didvyrė lietuvaitė. Per ją nenukentėjo nė vienas žmogus. Ji buvo tiesiog pasišventus pogrindžio kovai. Rodos ir dabar matau, kaip ji mums 1947 metų žiemą per pusnis ir per rusus visa sušalus atvežė rašomąją mašinėlę. Dažnai ji mums atgabendavo matricų, popieriaus. Vilniuje ji suorganizavo spaudos platinimo tinklą, priklausė kažkokiai slaptai organizacijai, norėjo išleisti laikraštėlį. Atrodo, kad ji buvo veikliausia ir drąsiausia tos organizacijos narė. Ji mane ir Žaibą vadindavo „broliais". Kiek daug ji rūpinosi ištremtųjų ir kalinių reikalais. Puiki tai buvo mergina!

Mūsiškiai kuria laužą. Prisimenu, kaip prieš metus laiko buvome pas Vytą—Merkį. Vyrai prie laužo vaidino, deklamavo, dainavo...

Vakare trise traukiam į Mislinčiaus bunkerį. Kiti lieka prie laužo. Jie čia ir miegos. Truputį šaltoka, bet ant eglių šakų jiems bus nebloga.

Mislinčiaus bunkeris neblogai įtaisytas. Vaikščioti galima stačiam. Yra maža krosnelė. Be to, turi primusą. Maisto pakankamai. Atseit, visi patogumai. Gyvena dviese — Mislinčius ir Vanagas /margėnų/. Man patinka, kad jie turi medaus. Taip mes kasdien 2—3 kartus verdam „kavą". „Kavą" atstoja padegintos duonos plutos.

Po „kavos" dažniausiai prasideda įvairiausi pašnekesiai. Jiedu įrodinėja, kad mūsų tauta nėra vieninga, kad partizaninė kova būtų sėkmingesnė, jeigu inteligentija nebijotų pasiaukoti. Puola „buožes", kad šie prie turto per daug prisirišę, kad varguoliai nuoširdžiau partizanams padeda.

Margio grupės vadas Tigras— Mislinčius — senas partizanas. Jau nedaug tokių liko. Paskutinėmis dienomis jo grupėje žuvo du partizanai — Gintaras ir Svajūnas. Kažkas susekė bunkerį. Rusai bandė juos gyvus paimti, todėl pro angą įšovė raketą, tikėdamiesi, kad partizanai nuo dūmų ir liepsnos užtrokš. Tačiau abu spėjo nusišauti. Pasakojama, kad Gintaras, bijodamas, kad draugas gyvas nepasiduotų, pirma jį nušovęs, o paskui pats nusišovęs. Mislinčius labai gailisi Gintaro. Gintaras buvęs drąsiausias vyras grupėje. Neseniai jis su keliais savo draugais puolė rusų sunkvežimį. Nukovė 5 kareivius. Paėmė 2 automatinius ir vieną paprastą šautuvus ir 2 automatus.

Tik dabar sužinau, kad žuvo Aras, Dzūkų rinktinės DLK Kęstučio grupės vadas. Tai paskutinis Adomo štabo vyras. Dabar jau nebeliko nei vieno. Adomas su Ramuniu prigėrė ežere. Negras taip pat žuvo, o dabar atėjo eilė ir Arui. Arą išdavė Radastas. Velniai griebtų tuos naujokus! Paskutiniu laiku vis daugiau ir daugiau atsiranda tokių, kurie pasiduoda gyvi ir paskui išduoda savo draugus. Rodos, paimtum tokį bailį ir sudraskytum į gabalus! Niekaip negali atsisakyti nuo gyvybės. Matyt, kombinavo kaip nors „išlikti", o nė karto, turbūt, nepagalvojo, kad reikia save kasdien pratinti prie minties, jog vieną dieną reikės skirtis su šiuo pasauliu, o tada nebus kada svarstyti, kaip pasielgti, bet veikti trumpai. Sunku tokiam žmogui, kuris savo gyvybę per daug vertina.

Kovo mėn. 28 d.

Šile pabūnu dar vieną dieną, o vakare vykstu vėl į susitikimą. Saulė jau nusileidus, bet dar šviesu. Sustojam laukti sutemos. Tyliai plaukia Nemunas, blizgąs, pilkas, lyg plieninis. Ant abiejų krantų dar tebestovi ledo luitai. Dangus šviesiai mėlynas, tik tame krašte, kur nusileido saulė, raudonuoja. Sužimba viena kita žvaigždė. Kitas Nemuno krantas jau skendi tamsoje. Aukščiau stūkso miškas. Jo tamsūs kontūrai ryškėja dangaus fone. Koks gražus reginys!

— Einam! — taria Tigras, pridurdamas: — Čia, šitoje pusėje, rusai pasalavo.

Ir rodo pirštu į storą ąžuolą ir krūmus.

Žiūrėk tu man, ir tokiose vietose pasalauja. Bet reikia pasakyti, kad šita panemune partizanai daugiausiai ir juda. Iš viso, Punios šilas labai nepatogus partizanams. Jo plotas nemažas — apie 2500 ha, bet jį juosia Nemunas. Sąsmauka turi per 2 km. Todėl rusai šilą gali apsupti su mažomis jėgomis. Sąsmauka visada esti gerai apstojama.

Tigras pasakoja, kaip pirmomis partizanavimo dienomis jis priklausęs partizanų raitelių būriui. Dabar visa tai skamba kažkaip neįtikėtinai. O tada jie jodinėję ir dienomis, ir naktimis. Pačiame šile nuolat buvę apie 150 partizanų. Žmonės, juos matydami, skleisdavę fantastiškus gandus. „Apie šilą būriuojasi keli tūkstančiai partizanų... Žada Alytų pulti... O kaip jie ginkluoti! Kulkosvaidžiais, minosvaidžiais..." kalbėdavę žmonės. Partizanai visur judėdavo dideliais būriais. Rytais susirinkdavę visi šile. Liepsnodavę milžiniški

laužai. Aidėdavusios partizanų dainos. „Argi rusai gali padaryti ką partizanams? Lai pabando — sužinos, su kuo reikalą turi! Juk ir taip rusai pamiškių vengia ir arčiau kaip per kelis kilometrus nedrįsta prie miško priartėti... „Miškas — tai geriausi ir saugiausi namai.“

Prisimenu, kaip Žaibas man pasakodavo apie pirmąsias savo partizanavimo dienas. Jie tada buvę padėties viešpačiai. Stribas — ne karys. Stribus gaudydavę kaip peles. Bet netrukus pasibaigė tas romantiškasis laikotarpis. Į kaimus suplaukė šimtai MVD-istų. Ofenzyva sekė ofenzyvą. Varčios kautynės įrodė, jog bastytis dideliais būriais neįmanoma. Teko skirstytis į mažesnes grupeles. Laikas bėgo, kautynės, pasalos, priešas vis didino ir didino spaudimą, verbavo šnipus. Ir kiekvienais metais retėjo partizanų gretos, nes naujokai nespėdavo jų papildyti. Partizanai, pradėjo vaikščioti dar mažesnėmis grupelėmis. Atsirado bunkeriai... Štai kaip „evoliucionavo“ partizaninė kova.

Vakaras šaltas. Per dieną saulės sušildyta žemė apsitraukia kieta pluta. Girdėti, kaip kažkas varsto duris. Anapus Nemuno amsi šuo. Kažkas atkaukši panemune. Keli vyrai, garsiai kalbėdamiesi, nustumia valtį. Toks tylus vakaras, jog girdime subtiliausius garsus.

Traukiame vienas paskui kitą panemune tolyn. Mus pajutusios, surinka pempės. Jos nepaprastai jautrios. Partizanai iš pempių rėkimo kaip ir iš šunų lojimo sprendžia apie rusų buvimą.

Pagaliau pasiekiam ūkininką, kur lauksim Tėvuko partizanų. Šeimininkė pasakoja apie trėmimą. Žmonės lakstę, pasak jos, iš vienos Nemuno pusės į kitą. Ir taip visą dieną plaukioję tai į vieną, tai į kitą pusę, nes abipus buvę stribų ir rusų. Suimtuosius vežę į Alytų, kur garsiakalbiais buvę transliuojami ausį rėžią maršai. Muzika ir ašaros. Tremia, bet su muzika palydi. Tokia jau visos tautos dalia: Komunistų partijos propagandos muzikai palydint, tremia ir šaudo žmones.

Pagaliau atvyksta Ramunis ir mus išsiveda. Su Ramuniu eidami, tuojau pajuntam Tėvuko „rėžimą“: Ramunis per laukus eina tiesiog ant galų pirštų, kad tik šunys nesulotų. Ir mes visi einame atsargiai ir stengiamės nepalikti jokių pėdsakų. Ramunis net keliuku vengia eiti, nes šalnos sutrauktas sniegas labai girgžda po kojomis.

Štai ir bunkeris. Įsmunku į vidų. Pasisveikinu. Tėvukas nepasikeitęs. Toks pat pabalęs veidas ir nosies galas papurtęs ir pamėlynavęs. Jis tik šiandien į tą bunkerį atsikraustė. Su juo bunkeryje dar yra Balandis, jo adjutantas, ir Gailius. Dalis vyrų išeina, ir bunkeryje liekam trise — Tėvukas, Balandis ir aš.

Papasakoju apie mūsiškę tragediją. Tėvukas mano, kad Kapsas ir Vilnis jau buvo užverbuoti, kai pradėjo su mumis dirbti.. Apie tai aš jau anksčiau dažnai pagalvodavau. Juk žmonės kalbėjo, kad Kapso išdavimu, jam dar Linažeryje gyvenant, buvo nukauti 5 partizanai, Gražuolio vyrai. Žinoma, mes tada netikėjom. Po to, kai Gražuolio vyrai buvo išblaškyti, buvo dingęs ir Kapsas. Atsirado jis daug vėliau ir staiga pas Vytą—Merkį. MVD-istai, pastebėję, kad mes neįtariam, pavedė Kapsui kitą, svarbesnį, uždavinį. Savo niekšystės Kapsas nesiskubino vykdyti, delsė, nes Vanagas buvo išvykęs, Rimvydas — taip pat. Laukė geresnės progos. Kad įsigytų geresnį pasitikėjimą, įkišo į mūsų eiles Vilnį, atgabeno rotatorių, matricų ir kt. Kapsas sakėsi, kad jis buvęs „su triukšmu“ pašalintas iš Jaunųjų Rašytojų Sąjungos ir dėl to, kad vokiečių okupacijos metu rašęs antitarybinius eilėraščius, satyras ir pan. Jau tada jį galėjo užverbuoti ir duoti specialų uždavinį, kad atitaisytų savo praeities „klaidas“. Man taip pat neaiški Kapso ankstyvesnė draugystė su Cvirka. Be to, dabar prisimenu,

kaip Kapsas kartą man pasakojo, jog jį vertę parašyti į „Tiesą“ viešą „išpažintį“. Jis tada su tam tikru pasididžiavimu pabrėžė, jog išpažinties nerašęs, bet nulindęs, anot jo, į užkampį mokytojauti. O gal kaip tik jį pasiuntė į tą užkampį su uždaviniu sekti partizanus, suartėti su jais ir pan?

Man vis dar pasiliko neaišku, kodėl Kapsas ir Vilnis nušovė tik Kariūną, o mūsų visų iš karto „nesutvarkė“, nors turėjo geriausių progų. Matyt, juos privertė kokios nors aplinkybės. Na, žinoma, tik ne žmoniškumas. Kelias dienas prieš išdavimą aš Kapsui buvau į akis pasakęs, kad girdėjau gandus, esą, Kapsas išdavęs Vytą—Merkį ir bunkerį pas G. Ar tai jam negalėjo sukelti įtarimo, kad mes kažką jaučiam. Be to, Kapsas paskutinį kartą parsivežė su savimi visus laiškus, kuriuos per jį siunčiau į Kauną. Kai paklausiau, ar jis galėsiąs tuos pačius laiškus antrą kartą nuvežti į Kauną, Kapsas paprašė duoti jam kelis adresus, girdi, tam tikslui, kad jeigu nerastų vieno asmens, kuriam reikia laišką įteikti, galėtų įteikti kitam. Čia galėjo būti ir savotiškas manevras, norint susekti platesnį mūsų ryšininkų tinklą. Pagalvojęs tada Kapsui atsakiau neduosiąs laiškų vežti. „Kodėl? Jau nebijok. Gali manimi pasitikėti. Jeigu vieną žinau, tai tas pats galas, jeigu ir du žinosiu“, spyrėsi Kapsas. Aš nieko neatsakiau. Sekančią dieną vykdamas pasiėmiau su savimi tuos laiškus. Kai Kapsas paklausė, kur aš vykstu ir ar ilgam, atsakiau, jog jam tai nesvarbu, o aš vis tiek grįšiu. Po to atsisveikinom. Ar negalėjo toks mano elgimasis pasirodyti jam įtartinas? Gal jis manė, jog mes išeinam rinkti apie jį žinių? Galėjo juk kokios nors, jo manymu, aplinkybės susidaryti, kad staiga paaiškėtų kuri nors niekšystė? O jeigu jis visa tai pajuto, tai pasiryžo veikti staiga. Kapso ir Vilnies aš nelaikau drąsuoliais, todėl jų planams geriausiai atitiko ta proga, kai jie su Kariūnu pasiliko vieni. Taip miegantį Kariūną ir nušovė.

Tėvukas mano, jog Kariūnas galėjęs ką nors pastebėti, kas privedė prie susidūrimo. Bet aš tuo netikiu. Kariūnas kaip ir mes visi jais pasitikėjo, todėl negalėjo nieko ypatingo pastebėti...

Na, žinoma, dabar visko negalima išaiškinti, bet ilgainiui daug kas paaiškės.

Kai visa tai papasakoju, man vėl pasidaro sunku. Tokie dideli nuostoliai mūsų apygardai ir tokiu kritišku laiku! Kas pakeis šituos puikius partizanus, mūsų viso judėjimo žiedą?..

Balandžio mėn. 7 d.

Pas Tėvuką bunkeryje tikrai sunku. Angą jie atidaro tik apie 6 val. vakaro. Dažnai trūksta oro. Blogiausia tai, kad kelionėje neteko pirtyje išsiperti. Čia pagyvenęs, „užsiveisiau“ utėlių kolchozą, kuris man nei dieną nei naktį neduoda ramybės.

Kiekvieną dieną laukiam sugrįžtant Vanago. Su Tėvuku aptarėm, kaip bent laikinai atitaisyti pašlijusią padėtį apygardoj. Kazimieraičio rinktinei teks man vadovauti. Būčiau taip ir iškeliavęs atgal, bet visa laimė gavom iš Tauro Ap. Geležinio Vilko rinktinės vado Tigro laišką apie Vanago atvykimą. Nutariu dar palaukti. Per tą laiką išleidžiam Dzūkų rinktinės laikraštėlio „Už Tėvų Žemę“ 62 nr.

Pagaliau atvyksta ir Vanagas. Po ilgos kelionės išsiilgom vienas kito, kad pasibučiuojam. Gerai, kad...

Aš jo tikrai labai laukiau.

Praeina pirmosios jaudinančio susitikimo minutės. Truputį tylim. Pagaliau Vanagas pradeda kalbėti. Rodo parsineštus įvairiausius „fetišus“. Įvairiausių raštų ir kitų apygardų laikraštėlių prisikrovęs pilną kuprinę. Keletą valandų kalbamės apie mus ištikusią nelaimę, apie jo kelionę ir kelionėje pasiektus rezultatus.

Netrukus Vanagas eina gulti. Aš

greitomis perverčiu Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio statutą, LLKS Tarybos deklaraciją, atsišaukimus į gyventojus ir partizanus ir kt. Nuo šio laiko mes nebesivadinsim partizanais, bet — laisvės kovotojais partizanais.

Vanago kelionė nenuėjo veltui. Po ilgų kovos metų, sudėjus daugybę aukų, pagaliau pasiektas visų kovojančių dalinių susivienijimas. Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdis visoje Lietuvoje! Bet kokia kaina!.. Man lyg baugu pasidaro, prisiminus tą ilgą ilgą žuvusiųjų eilę...

...Vanagas daug pasakojo apie žemaičius partizanus. Žemaičiai bunkerių beveik nežino ir vaikščioja būriais. Žmonės labai geri. Dienavojant keli kaimai žino dienavojimo vietą, ir, pasirodžius kur rusams, žmonės iš įvairių kampų bėga partizanams pranešti. Tai, mat, kokie žemaičiai. Bravo vyrai, jeigu iš tikrųjų taip yra!

Labai smarkiai žemaičių partizanai nukentėjo nuo Erelio. Sunku ir atpasakoti visas tas klastingiausias provokacijas, avantiūras, kurių ėmėsi MGB per Erelį; kad likviduotų partizaninį judėjimą. Daug kas netikėjo, kad Erelis — provokatorius; tik, gavę ant savo kailio patirti, įsitikino. Žemaitijoje spėjama, kad Erelis dar 1941 metais buvo politbiuro numatytas Lietuvos pogrindiniam judėjimui suskaldyti. Prisidengęs patrioto vardu, Erelis sutelkė nemaža inteligentijos. Vėliau suėjo į sąlytį su partizanais. Ir taip, dirbdamas pagal MGB iš anksto paruoštą planą, Erelis iššifravo daugybę mūsų pogrindinių veikėjų. Jis net ryšį su užsieniu palaikydavo. Siųsdavo savo specialius biuletenius, žinias, turėdamas tikslą užsienio lietuvius dezorientuoti, sukelti pesimistines nuotaikas partizanų atžvilgiu, sudaryti įspūdį, jog Lietuvoje nesą jokio bolševikinio teroro ir pan. Eilinių partizanų Erelis dažnai nekliudydavo, kad ir žinodavo jų slėptuves. Priešingai, didesniam pasitikėjimui įgyti net gydydavo sužeistus partizanus Kaune, Vilniuje, o išvydžius vėl paleisdavo. Kiek tokiu būdu veikdamas Erelis pakenkė mūsų organizacijos centralizavimo reikalui, kiek išdavė, suėmė, nukankino veikėjų, ryšininkų, žmonių, kiek išprovokavus žuvo partizanų vadų,— sunku tai nusakyti. Erelio veiklos pasekmes jaučiame dar ir šiandien, dargi labai smarkiai.

Dainavos apygarda, palyginti, nuo Erelio nedaug nukentėjo. Čia tenka dėkoti Ąžuolio įžvalgumui ar, galbūt, jo nusistatymui nepasitikėti bet kuriomis kuriamomis aukštesnėmis institucijomis.

Vanagas, nuvykęs į Žemaitiją, iš karto irgi buvo palaikytas provokatoriumi. Tenykščiai partizanų štabai beveik nieko nežinojo apie Dainavos apygardą. Sužinoję apie Vanago atvykimą, daugelis nenorėjo vykti į susitikimą. Pagaliau pats Žaltys /Vytautas/ ryžosi vykti. Susitikęs su Vanagu, Žaltys netikėjo ir patarė Vanagui geriau grįžti atgal. Taip tardė tris dienas, kol pagaliau patikėjo. Būdinga to „tardymo“ viena smulkmena. Vienas partizanas, pamatęs, kad Vanagas turi naują desantinį automatą, patikrino apkabose esančius šovinius. Radus 1947 metų gamybos šovinių, kilo įtarimas, iš kur partizanas gali gauti tokių metų šovinių. Nežinau, kaip Vanagas pasiteisino, ir kaip juo patikėjo. Tą desantinį automatą Vanagas mainais buvo gavęs iš Šermukšnio, kuris jį kaip trofėjų paėmė iš sunkvežimio, Žaibo susprogdinto prie Onuškio 1948 metų rudenį.

Balandžio mėn. 14 d.

Su Vanagu buvom nuvykę į Balbiršgirę. Čia susitikau su Kostu. Jau kelios savaitės, kai Kostas bandė su manimi susitikti. Jis nutarė stoti į partizanus. Jokių iliuzijų jis neturi. Anot jo, įstojai partizanauti, tai „išlikti“ ir negalvok! Aš ir nebandau jam prieštarauti.

Tegul velniai griebia tą Balbieršgirę! Dar nemačiau tokio bjauraus miško. Jame tiek daug raistų ir drėgmės, kad ir su geriausiais batais sušlapsi kojas. Iš pradžių dar saugojausi, taikiau eiti sausesnėmis vietomis, bet mano batai tiek skylėti, puspadžiai atsilupę, kad nėra prasmės aplenkti raistus. Todėl drožiu tiesiog per balas ir su širdgėla galvoju apie smėlėtuosius šilus ir garbinu juos.

Dar einant per Balbieršgirę, pradėjo snigti. Snigo beveik visą naktį, ir mes nerimavom, kad mongolai neatsektų mūsų pėdsakais, nes ten, kur tik pereidavom, likdavo juodžiausi takai...

Pas Kirvį Balbieršgirėje praleidžiam kelias dienas. Miegam visą laiką lauke prie laužo. Virš galvų ištiestas brezentas. Tarpais lyja lietus. Visiems truputį šalta, o ypač man su permirkusiais batais. Bet mes su Vanagu juokaujame, tarytum didžiuojamės ir kartu džiaugiamės galį gyventi tokį pavojingą ir įvairų gyvenimą. Tai bent gyvenimas!

Motiną mums atstoja Uošvė. Ji partizanams pradeda jau penktus metus. Anksčiau ji gyveno pamiškėje su vyru ir vaikais ūkyje. Radastas ją išdavė, ir taip pasibaigė legalus jos gyvenimas. Vyrą ir dukterį ištrėmė. Ji liko tik su vaikais. Pradėjo slapstytis. Ir dabar visą laiką praleidžia miške su Kirvio vyrais. Vyrams verda valgyti, lopo jų drabužius, pakloja guolius ir t. t. Tai puiki moteris. Ir niekšo Radasto išdavimas jos nusistatymo partizanų atžvilgiu pakeisti negalėjo!

...Kosto dabar pasiimti negaliu. Sutariu su juo datą, kada jis turės pas mus atvažiuoti. Dabar dar Kostas vyks į Kauną, nupirks mums radijo aparatą ir kai kurių reikmenų...

Balandžio mėn. 17 d.

Vėl pas Tėvuką. Sutariam, kad Vanagas ir aš vyksim savo laikinosios bazės link, o Tėvukas čia likęs išleis LLKS Tarybos deklaraciją, nutarimus, o taip pat „Laisvės Varpą“. MVD-istai bent pajus, kad mes dar nesumušti.

Atvykęs radau laišką iš Vieversio. „Šarūnas,— rašo jis,— nežuvęs, tačiau žuvo visi geidukoniškiai, jų tarpe ir Klonė.“ Ačiū Dievui, kad bent Šarūnas liko. Kiek nedaug iš Tavęs, Dieve, reikalaujame!..

Beje, Vieversys rašo, kad priėmęs į partizanus kažkokį Klevą, girininką, kuris pas juos atbėgęs su visa girininkijos kasa. Mudu su Vanagu pradedam įtarinėti, ar kartais Klevas nebus koks prisidengęs provokatorius kaip Kapsas ir Vilnis. Vanagas pasakoja, kad jam kelionės metu teko girdėti, jog bolševikai partizanams likviduoti paskyrę milžiniškas pinigų sumas. Galbūt, bolševikai dabar stengsis mus palaužti ne mongolų masėmis, bet siunčiamais šnipais, provokatoriais. Jie bandys į partizanų eiles įstumti išdavikų, kad galėtų mūsų organizaciją išsprogdinti iš vidaus. Tokių atsitikimų jau yra buvę ir mūsų apygardoje, pvz., partizano Arūno byla Šarūno rinktinėje arba Kazimieraičio rinktinės Gel. Vilko grupėje atsitikimas su vienu ryšininku. Reikia tikėtis, kad ir gyventojų tarpe bolševikai atras išdavikų, kurie susigundys už dideles pinigų sumas parduoti savo brolius. Aš manau, kad mūsų apygardai dabar atėjo pats kritiškiausias momentas. Jeigu mūsų nesugniuždys artimiausi mėnesiai, tada, galbūt, atsistosime ant tvirtesnių kojų.

Tiesa, žuvo Bevardis, paskutinis iš „Peliksukų“. Taip krito keturi broliai... Ką jaučia šiuo metu jų motina? Jai liko vienas sūnus, bet ir tas Uraluose. Šturmas žuvo su Jūrininku ir Linu bunkeryje, Gegutis paguldė galvą kautynėse su MVD-istais. Rugys, trečiasis Bevardžio brolis, MVD-istų buvo užkluptas kaime. Bandė bėgti, bet, būdamas nesveikų plaučių, greitai užduso. Matydamas, jog nėra vilties išsigelbėti, nusišovė. Ir štai dabar atėjo eilė Bevardžiui...

Šiandien bandėm išvykti, tačiau mongolai sutrukdė, ir turėjom grįžti atgal. Kaip velniškai trukdosi laikas!

Grįžę randam bunkeryje merginą. Ji atnešė velykinių lauktuvių. Tėvukas ant primuso verda kiaušinius.

Tai, vadinasi, rytoj Velykos. Och, jūs Velykos, šviesios ir džiaugsmingos Velykos, kur dingot jūs!

Na, bet ar tai pirmos tokios Velykos? Jau daug tokių Velykų praleidau.

Taip, tai ne tos Velykos, kokių taip laukdavau, namie būdamas. Kažkur labai toli liko tos džiaugsmingosios Velykos namuose, kad viskas atrodo kaip sapnas, kaip vien gražus vaizduotės padarinys...

Nėra nei tėvo, nei mamos, nei dėdės. Tėvą žemė pas save paėmė. Gal mes netrukus pasimatysim, galbūt, mes ten laimingesni būsime?

Kokios tavo, mamyte, Velykos nesvetinguose Uraluose? Tu verki,

Dainavos ap. partizanai. Iš kairės: St. Klimašauskas-Genys, L. Baliukevičius-Dzūkas, A. Ramanauskas-Vanagas, Pr. Ivanauskas-Bevardis

gailiai verki, mus prisiminus... Kokia sunki tavo, motin, dalia, koks negailestingas sūnus aš turėjau būti, kad tave į tokį vargą įstūmiau! Mama, tu mano mama, bet ką gi aš turėjau padaryti? Vienas Dievas težino, ar aš teisingai pasielgiau, tačiau dėl tavo likimo aš nuolat jaučiu sąžinės graužimą...

Dėdė vis tiek neišlaikys, nesulauks jis laisvės. Per daug jau jis senas ir per daug ligotas, kad Uraluose vargą galėtų vargti...

Kiaušiniai jau išvirė, ir Tėvukas užgesina primusą. Nuo vidurnakčio pradėsim švęsti. Tėvukas pasiima maldaknygę ir kviečia pasimelsti.

Mano mintys toli nuo maldų. Jos kaip paukštės tai šen, tai ten šmėkščioja, bet niekur nenutūpia... Baigus maldas, sugiedam tautos himną ir sėdam prie „stalo".

Pas Tėvuką gerokai prisibadavom. Jo kruopos ir prašvinkę lašiniai įgriso iki gyvo kaulo. Tad dabar merginos atneštus skanumynus tašom, net ausys linksta.

Balandžio mėn. 21 d.

Iš Tėvuko iškeliaujam balandžio 19 d. ir sekančią naktį pasiekiam savo „bazę". Iš šeimininko sužinom, kad bunkeryje yra šeši partizanai. Yra atvykęs Kregždė su Šamu.

Balandžio mėn. 25 d.

Ties bunkerio anga auga ieva ilgomis nukarusiomis šakomis. Sprogsta lapai. Vasarą sužaliavusios šakos bunkerį visiškai uždengia. Keletą metrų žemiau vingiuoja mažutis upelis. Jo abu krantai apaugę tankiais krūmais. Žydi žibutės ir purienos. Šitas bunkeris — tikra vasarvietė.

Visa gamta ir oras kvepia pavasariu. Deja, mes juo negalime pasidžiaugti. Turime tenkintis tuo, kad pro mažą angos plyšelį matome ievos šakelę, keletą prasiveržusių saulės spindulių ir girdime čiulbant lazdynų krūmuose paukščius ir čiurlenant upelį.

Kokios puikios dabar naktys! Taip maloniai šiltos, mažučio vėjelio gaivinamos. Eini per laukus ir stengiesi kvėpuoti pilna krūtine.

Koks puikus galėtų būti žmogaus gyvenimas, jeigu ne šitas velniškas teroras! Širdį protarpiais sugelia kažkoks nerimas. Ir visada jis mane, o gal ir visus aplanko tada, kai mūsų gyvenime pasirodo truputį laimės ir sėkmės. Tada, tarytum, kas viduje šnibžda, jog mums negali sektis, jog turi kas įvykti, kas mūsų planus apverstų aukštyn kojom. Ir lauki kažko... Bet ko? Tik nelaimės, tik nepasisekimo...

Vanagas, Viesulas ir Guoba išvyko naujo bunkerio kasti. Aš su Vieversiu likau sutvarkyti paketų persiuntimo. Taip pat reikia parūpinti Rainiui pistoletą ir pakeisti savo batus, nes dabartiniai vos ant kojų laikosi...

...Mūsų apylinkėje priviso gana daug šnipų. Po Žaibo ir kitų žuvimo visokie gaivalai vėl pakėlė galvas. „Aktyvas" vėl gieda seną giesmelę, esą, partizanų jau nelikę ir todėl nesą ko bijotis.

Kolchozinės propagandos būgnas dunda vis garsiau ir garsiau. Kur tik mažiau partizanų, tas būgnas tiesiog apkurtino žmones, ir šie, nerasdami išeities, stoja į kolchozus. Neseniai man pasakojo, kad kai kur stribai palikę žmonėms tik gyvenamuosius trobesius, o žemę atėmę, ir pradėję arti badą nešančiais savo traktoriais.

Kolchozai — viena iš opiausių partizanų pasikalbėjimų temų. Visi svarsto, kas būtų, jeigu tokia būklė tęstųsi ilgiau.

Iš tikrųjų, šiai kolchozinei baidyklei, remiamai ginkluotų MVD-istų ir stribų gaujų, ilgainiui negalėsime priešintis. Galėsime ūkių sukolektyvinimą tik užvilkinti.

„Kažin ar mes išsilaikysime, jeigu visur bus kolchozai?" samprotauja ne vienas iš mūsiškių. Išsilaikyti būtų galima, tik reikia nepaprastai apsukrios veikimo taktikos. Daug gerų žmonių bus ir tuose pačiuose kol-

chozuose, bet privis nemažai ir šlamšto...

O žmonės neduoda ramybės. Kaip sunku žmogui atsakyti į klausimus: „Kas bus, vyrai, kai mus visus į kolchozus suvarys? Sakykit, ką jūs manot, ar gali šiais metais karas būti, ar ne? Sako, kad Amerikoje labai komunistus persekioja... Vienas iš Kauno šnekėjo, o jam pasakojo vienas tarnautojas...“ Ir taip kasdien, ir taip be galo. Ramini žmogų kartais kaip įmanydamas, pasakoji, ką tik geresnio sugalvoji, o kartais nieko nepasakai. „Nieko, gaspadoriau, taip ilgai negali būti“, bendra fraze atsakai. „Aš ir taip manau, bet pakol kas bus, tai mus čia visus išdusys. Anava, prie Šiaulių, Joniškio, sako, jau visur kolchozai.“ Pasakai žmogui, kad tai laikinas dalykas, bet širdy esi abejingas viskam.

Žmonės žiūri į Vakarus, ieško mažiausios prošvaistėlės, džiaugiasi mažiausiom smulkmenom, iškraipo ir keletą šimtų kartų padidina visokius faktelius... Bet Vakarai šalti. Pabaltijo, tarytum, nėra buvę. Jei esi didelis ir galingas — teisė tavo pusėje. Tada tave mato ir apie tave kalba. Kinijos komunistai subombardavo anglų laivą, užmušdami 44 jūreivius, ir koks baisus skandalas! O mes kasdien daug daugiau netenkame, ir nė žodžio. Galbūt, tai pakenktų Anglijos—T. Rusijos prekybiniams santykiams?..

Balandžio mėn. 26 d.

PARTIZANO MOTINAI

Dažnai kartoja mano lūpos
Tą brangų žodį „mama tu“.
Bet tyli lyg negirdėtum
Už durų amžiams užvertų.

Mamyt, ar dar nepailsėjai
Nuo taip sunkių, nuožmių kančių?
Krūtinė ar dar nesudrėko
Nuo mano ašarų karčių?

Nuo tavo ašarų, našlaiti,
Kiečiausios uolos sudrebės,
Tik neprikels mamos iš kapo —
Ir nepaguos, neprakalbės...

Mamyte, kodėl tavo lūpas
Papuošė laimės šypsena?
Ar tau saldi kančia nuo priešo,
Vardas „bandito motina“?

Ir juo toliau, brangi mamyte,
Tavęs labiau pasigesiu.
Pievas, miškus jau išklajojau,
Sakyk, kada ir kur rasiu?..

* * *

...greit žydės žilvičiai, baltosios vyšnios,
tik negrįš jaunystė iš anų dienų...

* * *

Tyliai gęsta pasruvusi saulė...
Aš pro gimtąjį sodžių einu.
Gal būt, viską pamiršiu pasauly,
Tik tavęs aš pamiršt negaliu.

Liūdna grįžus į gimtąjį sodžių,
Matos krūvos tiktai pelenų.
Liūdnas vaizdas širdies nepaguodžia —
Daugel ašarų krinta gailių.

Susimąstęs ir klevas senelis,
Matęs daugel sunkių valandų,
Matė vežant į Sibirą žmones,
Matė sodžių jis pilną gaisrų.

Šaltuona tiktai šnara iš tyko,
Glosto galvas plikas akmenų.
Daugel matė karių ji už laisvę,
Ir nekartą pasruvo krauju.

* * *

Kai buvau mažytė, pasaką man sekė,
Mylima mamytė vakarais tyliais —
Apie marių paukštę, mėlyną plaštakę
Į dangaus žydrynę panašiais sparnais.

Sakė, kad kažin kur pieno upės teka,
O saulutė maudos vyno ežere,
Ant kiekvieno stiebo baltas žiedas supas —
Tų žiedų daugybė lyg plati giria.

Aš kasdien patekti ton šalin norėjau,
Kur auksinė saulė, vyno ežerai...
Bet svajonės mano nulėkė su vėjais,
Palikau našlaitė žemėj purvinoj.

Supratau, kad vandens visom upėm teka,
Pasakas, kad sekti moka tik mama.
Supratau, kad nėra mėlynų plaštakių,
Kad auksinė saulė — nepasiekiama.

Balandžio mėn. 29 d.

4 val. ryto. Saulė dar nepatekėjus. Rytuose dangus šviesiai rausvas. Dar pusvalandis — išlįs ir saulė. Kol jos nėra — šalta.

Aštuoniese dienavojom savo senajame K. miške. Jau antra diena kaip kasame bunkerį ir dar nebaigėme. Naktį kasti yra nepaprastai kvaila. Badau kastuvu žemę ir vis į tą pačią vietą pataikai. Bet ir taip sunku kas-

ti. Šlapias molis iščiulpia visas mūsų jėgas. Molis limpa prie kastuvų, kurie kaskart vis sunkesni darosi ir vis labiau lenkia prie žemės. Su pavydu prisimenam šilų partizanus, kuriems bunkerį iškasti vieni juokai, nes visur smėlis kaip vanduo.

Pagaliau pro eglių liemenis pasirodo ir didelis ugninis saulės skritulys. Graži ta saulė. O aš anksčiau niekad nepastebėdavau jos grožio.

Paukščiai visais balsais jau traukia sutartinę. Ir gegutė kažkur toli kukuoja. Pirmą kartą šį pavasarį aš ją užgirstu. Sakoma, kas turi pinigų, gegutei užkukavus, tam visus metus jų nestigs. O aš dabar jų turiu.

Girdėti, kaip kaime be pertraukos gieda gaidžiai. Kaimas jau keliasi. Gi mums dabar prasideda „naktis". Per visą naktį pakasėjus, norisi prigulti. Mano draugai jau miega.

Šalia manęs kūrenasi nedidelis laužas. Jo liepsna veikia migdančiai, kad aš vos išlaikau plunksnakotį. Bet miegoti dar per šalta. Be to, neturiu kuo užsikloti. Geriausiai čia iš mūsų jaučiasi Viesulas. Tai tikras Vingių Jonukas: krito žemėn — ir jau miega. Šamas, kai tik pradeda blėsti ugnis, užsikelia, prirenka glėbį šakų ir užmeta ant laužo. Jam, matyt, taip pat šalta. Prisimenu, kai mudu su Šamu dar 1946 m. rudenį miegojom Varčios miške. Visas mūsų užsiklojimas buvo trumputė milinė. Naktis buvo šalta, kad kėlėmės kokius penkis kartus laužo kurti. Truputį apšilę, vėl guldavom, iki plaukai ant galvos nuo šalčio pasistodavo ir dantis ant danties nesueidavo.

K. kaime pradėjo šunys smarkiai ambryti. Gal jau „aktyvas" su savo obligacijomis pasirodė?

...Saulė jau sulig medžių viršūnėm, bet miegoti vis tiek šalta. Kregždė, nusnūdęs valandą, atsikėlė ir šildosi prie ugnies. Net ir Viesulas buvo atsikėlęs sušilti, bet po minutės jis jau vėl miego karalijoje. Ne taip lengva balandžio rytą miške užmigti, o eglių šakos šilumos per daug neteikia.

Netoli genys taukši. Kaip iš kulkosvaidžio kalena. Ir galvos gi jam neskauda nuo tokio trankaus taukšenimo.

Šamas tikras kulkosvaidininkas. Jo ir automatas pastatytas ant apkabos šalia eglės kaip kulkosvaidis. Juokingai šaudė iš kulkosvaidžio Šiukščiakalnyje, kai patiesėm 6 ar 7 stribus. Pila stačias iš savo „afeno", o tas toks sunkus, kad Šamas vos negriūva atgalias. Turbūt, visus langus Dievui sušaudė. Ir man tada porą serijų pro kojas paleido.

Jau trečia diena kaip mano brolis Rainys /jį dar Tabaku vadina/ partizanas. Antra diena kaip jis padeda kasti bunkerį. Sunkios, oi sunkios bus jam pirmos partizanavimo dienos. Iš pradžių, tiesa, linksma ir įdomu būna. Viskas nauja, neįprasta, viskas stebina. Bet praeina viena kita savaitė, ir kiekvienas naujokas pradeda galvoti. Aš irgi kadaise galvodavau apie savo tolimesnį likimą, apie galimą mirtį. Bet paskui įsilieji į naują gyvenimą ir galvoji mažiau. Kas bus — tas bus. Prasideda tarytum azartinis lošimas, į kurį palengva įsitrauki ir su kūnu, ir su siela.

Balandžio mėn. 30 d.

Bunkerį šiaip taip užbaigėm kasti. Labai sunkus buvo darbas. Naktis trumpa ir tamsi, reikia skubėti, nes nepabaigto ir neužmaskuoto bunkerio dienai juk nepaliksi. Pastebės kas, tai jau ir negyvenk tame bunkeryje. Dirbom lyg kokie pasakų plėšikai prie lobio: be garso, vogčia, dairydamiesi, įsiklausydami į šunų lojimą... Bunkerį iškasėme neaukštą: kaip tik susirietęs gali vaikščioti. Būtume gilesnį kasę, bet pasiekėme vandenį.

Galutinai įrengti bunkerį lieka Vanagas, Guoba ir Rainys. Aš, Vieversys ir Viesulas išvykstam daiktų parsigabenti. Pakeliui aplankom savo seną pažįstamą. Skundžiasi moteriškė dabartiniu gyvenimu.

— Jau geriau ir ta gegutė neku-

kuotų ir ta saulė mums nešviestų,— apatiškai kalba ji.

Ir tikrai, tas žavingas pasaulis, pasipuošęs žaliomis pievomis, atnešęs nerimastingą gegutės kukavimą ir melancholiškas bernų ir merginų partizanines dainas, lyg dar labiau išryškina mūsų krašto tragediją. Koks milžiniškas kontrastas tarp pavasario gamtos ir žmonių gyvenimo! Gamta atgyja, visur bunda gyvybė, tik žmonių gyvenime nieko gražaus, nieko gero nerasi, tik pelėsiai, merdėjimas, kankinantis kažko laukimas... Kaipgi žmonėms nesikankinti, žinant, kad šis gražus pavasaris ne jiems skirtas, ne pas juos atėjo...

...Ryt taip vadinama darbo žmonių kovinių jėgų peržvalgos diena — gegužės pirmoji. Komunistiniams gaivalams tai džiaugsmo diena. Gers iki pasiutimo ir garbins savo „tėvą". Žmones varys į mitingus, lieps dalyvauti eisenose, šaukti visa gerkle „ura", nešti transparantus su VKP /b/ CK nustatytais lozungais... Ir žmonės darys viską, ką jiems įsakys: rėks „ura", eis koja kojon pro tribūnas ir t. t. Tegul tik pamėgina kas pasipriešinti partijai!

Gegužės mėn. 3 d.

Per šias kelias dienas teko sutvarkyti visą eilę reikalų.

Turėjau susitikti su Audrūnu, bet nepavyko. Pasirodo, Audrūnas buvo atvykęs penktadienį. Matyt, mano laiško, kuriame susitikimas buvo skirtas pirmadienį, jis negavo. Išeiti partizanauti, atrodo, jis dar nesirengia. Aš pilnai suprantu jį: jam gaila savo tėvų. O gal ir savęs, bet vargiai.

Dabartinis Audrūno gyvenimas lygus gyvenimui ant parako statinės, kurios knatas jau paruoštas uždegti. Kapsas, aišku, išdavė jį. Be to, MVD-istai pas mus bunkeryje rado jo pranešimą. O pagal rašyseną jie lengvai atšifruos ir tapatybę. Audrūnas, žinoma, naiviai galvoja, pasikliaudamas vien tuo, kad MVD šiuo momentu jo nekliudo. Aš garantuoju 100%, kad MVD žino, jog aš su Audrūnu palaikau ryšius. Jeigu jo dabar nesuims, tai tik dėl to, kad laukia puikesnės progos, kada galės jį tiesiog už rankos nutverti arba — greičiausiai taip ir bus — jį nuolat seka ir tikisi užeiti ant mano pėdsakų.

Audrūnui dabar yra pati geriausia proga stoti į mūsų eiles. Gaila, kad jis to nenori padaryti. Daug yra tokių, kurie laukia, delsia, kol MVD-istai juos suima ir ištremia. Vietoj to, kad mūsų sąjūdį stiprintų, įneštų naujos jėgos, iniciatyvos, sumanymų,— atsiduria Uraluose ir ten anglį kasa... Tai lyg strauso „politika", kuris, jausdamas pavojų arba bėgdamas nuo jį persekiojančių medžiotojų, staiga sustoja, įkiša smėlin galvą — atseit, niekas nemato, pavojus praėjo, galima būti ramiam...

Visur ir visais laikais buvo kalbama apie pasiaukojimą, tačiau darbais įrodyti pasiaukojimą yra didelis dalykas. „Tepajaučia kiekvienas pasiaukojimo didingumą..." sakoma mūsų LLKS Tarybos kreipimesi į kovotojus. Kas moka pilnai ir šventai pasiaukoti, tas, aš laikau, yra laimingas žmogus, nes jis nugalėjo save, t. y. didžiausią kliūtį pasaulyje; todėl jis jaučia tikrą laimę, tikrą pasiaukojimo, kančios saldumą, didingumą, ir visa tai iškelia jį aukščiau kitų.

Šioje kovoje aš matau tik vieną vienintelį tikslą — laisvę arba mirtį. Bet mirtis nėra visada pilnas pasiaukojimas. Aš noriu ir stengiuosi eiti pilno pasiaukojimo keliu, bet, deja, tebesu tik pusiaukelėje. Jau daug ir daug ko išsižadėjau, tačiau dar toli gražu ne visko. Aš vis dar tebesu prisirišęs prie savo asmeninių patogumų, prie savęs... Na, aš nemoku to rašalu išreikšti...

Audrūnui aš jau nurašiau daug laiškų, kuriuose kviečiau pereiti pas mus, bet, deja, jis man aiškaus atsakymo nedavė. Jis turi tvirtą kozirį rankose — tai jo tėvai, ir aš čia nie-

ko negaliu atsakyti. Aišku, gaila senų tėvų. Jeigu jis išeis, tėvus ištrems, ir jie kažin ar galės pakelti tuos vargus Uraluose. Kitaip sakant, pasidarai tas, kuris tėvų mirtį priartina. Aš toks jau tapau, ir dėl to man sunku, pasiutusiai sunku kartais būna. Iš kitos pusės, aš jaučiu, kad mano meilė brangiai, nuvargintai, smūtkelių Lietuvai diena iš dienos taip didėja, jog aš, galbūt, net per daug mažai apie tėvus pagalvoju. Gal aš sunkiai nusidedu, bet Dievas, kuris vienas mato mano vidų, gal nesmerks manęs, nes tai, ko aš siekiu ir nuoširdžiai siekiu, apima ne vien tik mano šeimą, bet ir daug lietuviškų šeimų, motinų, tėvų, brolių...

Būtų gerai, kad Audrūnas stotų į mūsų eiles, nes inteligentas mums atstoja dešimtį partizanų, jei jis į bendrą darbą įdeda dalį savo sielos. O Audrūnas galėtų toks būti...

Per šias kelias dienas daug laiko sugaišau, kol susiradau anteną, izoliuotos vielos ir izoliacijos. Tai menkniekiai, bet kaip sunku juos įsigyti. Kažin ar kas supras, kad daug partizanų tik dėl tokių „menkniekių“ galvas padėjo...

Šiandien susipakavome visus daiktus ir ruošėmės paimti pastotę ir vykti, bet atbėgo ryšininkė ir pranešė, kad ten, pro kur mums reikia važiuoti, mongolai daro kratas. Taigi teks dieną palaukti...

...Grįžtam į savo „vasarvietę“ prie upės. Pakeliui užsukam pas vieną „šlėktą“. Jis mums padovanoja automatą. Trūksta kai kurių dalių, bet žadėjo rytoj surasti ir likusias. Automatas gerokai parūdijęs, bet Rainys, pasėdėjęs porą dienų, padarys jį baltą. Svarbiausia, kad vamzdis neišsišaudęs.

„Šlėktelė“ kaip ir visi žmonės skundžiasi kolchozais. Jau yra savanoriškai pasirašiusių pareiškimus stoti į kolchozus. Beveik visi šie savanoriai yra stribai, gyvenantieji miesteliuose ar prie miestelių.

Paskutiniuoju laiku partinis aktyvas jau kitaip pradėjo žmones įtikinėti kolektyvinių ūkių santvarkos „pranašumu“. Į valsčių susišaukia ūkininkus ir čia po vieną išsikviečia į atskirą kambarį, kur kokie 4—6 „aktyvistai“ keiksmais, grasinimais ir kumščiais įrodinėja „pranašumą“. Kartais žmogelį šiais „įrodinėjimais“ taip suglumija, jog šis neištveria ir pasirašo. Na, ką gi ir pats Stalinas yra pasakęs, kad valstiečių negalima jėga versti stoti į kolekytvinius ūkius, bet tik gražumu. Anot jo, patiems žmonėms reikia leisti įsitikinti tos naujosios ūkinės santvarkos pranašumu. Na, ir „stropiai“ vykdo Stalino įsakymą „aktyvistai“. Tik tie lietuviai: ir mažažemiai, ir vidutiniokai, ir „buožės“, vis tokie kietasprandžiai! Pripratę prie seno, „naujovių“ nelabai paiso.

Gegužės mėn. 7 d.

Nors naktis buvo šviesi ir apylinkėse netrūko mongolų ir stribų, kurie šiomis dienomis „rinko“ paskolas, man, Viesului ir Vieversiui pavyko su vežimu ir daiktais prasmukti į naujai parengtą vadovietę.

Jei būtų tekę dar vieną dieną laukti, būtum ėję kad ir trise suruošti X. kaime stribams pasalų. O pasaloms buvo tokia palanki naktis — šviesi kaip diena. Stribų buvo 7 ir dvi moterys. Šios gaujos tarpe buvo ir Rudžionis, Alovės valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas. Tai būtų buvęs puikus laimikis. Galimas daiktas, kad visų būtume nesugriebę, tačiau pusė būtų likę ant vieškelio tysoti. Būtume visą šitą gaują prisileidę per 10—20 metrų ir traukę tiek, kiek apkabose yra šovinių. Jeigu likusieji atsišaudytų, tada po granatą... To jiems pakaktų.

O kad ne šitos pareigos ir visokie uždaviniai, kurie suėda visą laisvą laiką, už Žaibą, Kariūną, Vanagą ir kitus mes dar ir keliese sugebėtume atkeršyti! Kaip žmonės laukia partizaninių veiksmų, galima spręsti iš skleidžiamų gandų. Pavyzdžiui, vienas žmogelis pasakojo, girdi, par-

tizanai Daugų miestelyje į salę įmetę bombą, kažkur už Daugų užmušę 8 stribus, o už Valkininkų visą MVD-istų įgulą ištaškę. Nieko panašaus, aišku, nebuvo. Žmonės bent gandais raminasi. Kaip sunku tokių gandų klausyti! Aiškiai žinai, kad taip nebuvo, ir, rodos, imtum ir pats tuojau eitum kokios velniavos iškrėsti. Bet argi visur spėsi. Reikia ryšį nutiesti, reikia bunkerius kasti, reikia priemones įsigyti, reikia maisto, batai nuplyšo — reikia batų ir taip be galo. Man tiesiog sunku, širdį skauda, kai girdžiu pasakojant, kad ten ir ten stribai vaikščioja po 3, po 4. Nėra Žaibo, o jis būtų iki šiol jiems jau davęs pamoką.

Iš kaimo X išdardam su triukšmu. Vieversys sėdi vežime. Mudu su Viesulu žygiuojame priekyje per 1 km. Traukiam vieškeliais, visur sukeldami šunis. Retkarčiais pasiklausom, ar dar girdėti ratų dardėjimas, ar Vieversys kartais nesulūžo su ratais. Bet kelionė kol kas vyksta be kliūčių. Pakeliui užsukam pas „Moterišką". Sužinom, kad tuo vieškeliu, kuriuo vykstam, ir ta pačia linkme pavakare praėjo 12 iki dantų apsiginklavusių mongolų. Na, bet sykį jau išvažiavome, tai negi dabar grįši atgal. Vieversį perspėjam, jei aš su Viesulu susišaudytume su mongolais, apsigręžti ir mauti, kiek arklys įkabina, atgal. Deja, iki miško nieko neatsitinka. Bet pro trobas, esančias prie pat vieškelio, einam palengva, su automatais rankose, atleidę atsargas. Aš net gaiduką laikau nuspaudęs. Belieka tik spyną truktelėti... Taip kadaise mane Žaibelis išmokė...

Na, bet miške mūsų Vieversiui prasidėjo tikras vargas. Išsinarstė vežimas. Šiaip taip su viela suraišiojo. Gal kaip nors pasieksim savo „namus". Su Viesulu vėl išeinam į priekį. Bet netrukus reikia grįžti atgal, nes Vieversys švilpia, šaukdamasis pagalbos. Pasirodo, vežimas vėl išsinarstė dalimis. Kad jį kur galas! O čia jau aušta.

Viesulas griebiasi taisyti, bet nieko neišeina. Aš ir Vieversys visiškai nieko nenusimanom apie vežimo „mechanizmą", todėl mūsų pastangos Viesului pagelbėti yra daugiau negu juokingos. Visi pykstam ir juokiamės. Kad kiek, ir mūsų kelionės finalas būtų išėjęs visiškai tragiškas. Viesulas norėjo pastumti į šalį arklį, o šis — brinkt — ir nugriuvo. Vos atkėlėm už uodegos. Mat, arklys nuo pavasario darbų ir ilgos kelionės šią naktį vos kojas kelia.

Vežimo, atrodo, nebepataisysim, todėl nubėgam pas gretimą ūkininką paimti kitos pastotės. Bet čia nerandam vežimo. Paimam tik arklį. Ūkininkas ateina taip pat kartu. Jo padedami šiaip taip sutvarkom vežimą ir, nepakeitę nei arklio, skubam toliau. Jau visiškai šviesu, bet žmonės dar neužsikėlę. Prilaikydami arklį ir vežimą, pagaliau pasiekiam ir savo „namus".

Mūsiškiai bunkerio vidų šiek tiek aptvarkė, bet dar reikia kasti papildomą bunkerį „raštinei". Sekančią naktį iškasam, uždedam lubas, užpilam žemėm, o mūsų šeimininkas rytą užakėja ir pasėja žirnius. Žirniai čia jau kartą buvo pasėti, tad dabar teko dar pakartoti. Tai bent pavasario sėja!

Vakar naktį galutinai užbaigėm bunkerio įrengimą. Su mūsų „stalioryste" išėjo tikri kuriozai. Stalą darėm keturkampį, o išėjo kažkoks daugiakampis su įvairiausiom išpjovom. Labai nesisekė matuoti: vis per ilgas lentas atpjaudavom. Taip ir pjovėm po du kartus.

Šitame bunkeryje bent oro netruks. Vanagas parnešė iš Žemaitijos naują angų orui kasimo metodą. Tuo metodu pasinaudojome ir dabar. Puikus dalykas. Iš kastuvo padaromas grąžtas, kuris užmaunamas ant ilgo koto su rankena. Tokiu grąžtu angas orui galima gręžti 5—6 metrus, ir jos yra tokios didelės, kad šuo gali lengvai pro jas pralįsti.

Rainys dirba kartu, tik fizinis darbas jam per sunkus, bet jis darbą

paįvairina visokiom frazėm, moksliškais išsireiškimais, kurių per keletą savo studijavimo metų nemažai prisirinko. Tiesa, Rainys pasirinko sau dar sakytinį slaptavardį — Tylius. Slaptavardį rinkosi iš žodyno, nors pasiūlymai iš šalies buvo gausesni nei žodyne surašyta vardų. Vienas per kitą siūlė Raštikį, Vorošilovą, Trumpabukį, Turką ir t. t. Aš iš Tyliaus tuojau padariau „Kilą"...

Šiandien jau klausėmės radijo. Berlyno blokada nutraukiama. Anglai su amerikonais lyg ir bando triumfuoti, bet, jų nelaimei, Tolimųjų Rytų padangė smarkiai niaukiasi. Kolonistai žengia vis pirmyn. Tuo pat metu vyksta kažkokios taikos derybėlės, tačiau komunistams „naplevat" ant jų. Kaip čia gali taikytis, jeigu sekasi. Tiesą pasakius, gera taktika: muša priešą ir atsikvėpti neduoda. Visa tai anglams ir amerikiečiams smarkiai nuotaiką gadina, o komunistai puikų grobį jaučia... Juk Azija — tai ne menkniekis. Geltonųjų masės prieš baltuosius imperialistus! Tai komunistų troškimas. Tamsi Azija, sužavėta komunistinių lozungų ir apginkluota modernia ir rafinuota technika, sukurstyta eina prieš Vakarus. Politbiuras žino, ką daro...

Na, o Vakaruose vėl prasidės keturių ministrų konferencijos, taip sakant, tąsymasis. Galas juos žino, kiek jie ten dar prišnekės. Tų komentatorių nuvalkioti aiškinimai mane į snaudulį varo.

Beje, rusai anglams ir amerikiečiams paskelbė „eterio" karą. Visų BBC ir „Amerikos Balso" radijo stočių transliacijos rusų kalba smarkiai trukdomos. Kokia čia „uždanga" buvo iki šiol, jei dar žmogus, ausį prikišęs prie aparato, galėjo klausytis eteriu siunčiamų kapitalistinių šmeižtų... „Draugai" moka tvarkytis. Jie taip padarys, kad žmogus ne tik užmirš, ką girdėjęs, bet ir girdėti nenorės. Tai bent demokratija! Niekas nieko neklauso, niekas nieko kitam nepasakoja, visi bijo, dreba, dargi visi bijoti bijo. Taip ir gyvena šia diena. Pavalgei, pasigėrei, nesuimtas likai — ir tvarkoj. Toliau vėl gali gerti /jei, žinoma, turi už ką/, valgyti /jei turi ką/, vogti /jei esi komunistas/ ir t. t., iki kokiame lageryje atsidursi. Bet ir ten gali gyventi, tik reikia mokėti, kaip kitus sekti, skųsti, kaip lagerio „načalnykams" vogti padėti...

Gegužės mėn. 8 d.

Lygiai prieš ketverius metus, tą patį mėnesį ir dieną, Čekoslovakijoje patekau rusams į nelaisvę. Atmintina diena, ir aš jos, kol gyvas būsiu, neužmiršiu...

...Saulė, rodos, dar buvo nepatekėjusi, kai mes iš vieno nedidelio Čekoslovakijos miestuko pradėjome trauktis Prahos link pasiduoti amerikiečiams.

Aušo puikus rytas. Dangus, žydras kaip rugiagėlė, žadėjo puikią dieną. Buvo gana šalta, ir mes vilkėjome milinėmis. Truputį virpėjome nuo šalčio ir paskubomis rijome cigarečių dūmus.

— Los! Abmarch! — skambėjo kietai ir griežtai feldfebelių komandos.

Mes, daugumas lietuvių, važiavome gurguolėmis kartu su vengrais. Susidarė ilgiausia kolona, bet į priekį judėjome tvarkingai, be jokio grūdimosi. Privažiavom puikų asfaltuotą kelią. Tai autostrada, jungianti Prahą ir Brno.

Arkliams vienas malonumas traukti sunkias gurguoles tokiu keliu. Mes dairėmės į šalis. Čekoslovakija — kultūringas ir civilizuotas kraštas. Tai matai iš pirmo žvilgsnio.

Koks bus toliau mano ir mūsų visų likimas? Kažkas turėjo įvykti neįprasto. Pro šalį nuolat zujo lengvos mašinos, ropojo šarvuočiai, tankai, tarškė motociklai, sunkvežimiai...

Na, dabar gaus ruskiai per nosį, nes vokiečiai jau sugniuždyti. Taip tada daugumas galvojo. Anglai ir amerikiečiai, padedami likusios vokiečių kariuomenės dalies, pradės

naują karą. Ir tai turėjo būti, kaip mes galvojome, neilgas karas... Skaičiavome mėnesius ir sakėme, jog greit pateksime į savo išsiilgtą tėvynę. Vyruose įsižiebė atsiminimai, visi pradėjo gyventi tėviškės vaizdais, išgyventais pergyvenimais, kūrė ateities planus... Aš galvojau apie paliktus namus, namiškius. Kažin ar jie gyvi?..

Po gero pusvalandžio visos tos viltys sudužo...

Pro šalį pralėkė nepaprastu greičiu kelios lengvosios mašinėlės. Netrukus praūžė keli motociklai su priekabom. Visi buvo paskendę savuose atsiminimuose, tad į pravažiuojančius nekreipė per daug dėmesio. Staiga vėl pralėkė keli motociklai su kažkokiais baltais skudurais ant stiebų.

— Rusai! — riktelėjo kažkur lietuviškai, ir aš staiga iš pilkų kalinių milinių ir bintuotų kojų atpažinau dar Lietuvoje taip dažnai matytus raudonarmiečius.

Keli mūsų puskarininkiai nusikeikė ir sugriežė dantimis. Visi buvo balti kaip drobė. Turbūt, ir aš toks buvau. Visi viena akimirka pamatė, kas mūsų netolimoje ateityje laukia.

— Mums galas, vyrai,— tyliai ištarė Petras P.

O pro mus jau riedėjo dideli grubiai nukalti tankai, iš kurių kyšojo mongoliški, nešvarūs, pikti veidai.

— Voina kaput! — nuolat šaukė mums rusai.

Vengrai, iškėlę rankas, sveikino mongolus. Mes paskubomis sumetėme į balą pistoletus. Dienoraštį suplėšiau ir pabėriau ant kelio. Žiūronus sviedžiau į akmenį. Vokiečiai plėšė antpečius, pasižymėjimo ženklus ir t. t.

Apie pasipriešinimą negalvojome, nes nebuvo prasmės. Visur buvo pilna „nenugalimosios". Kad bent civilinius drabužius turėtume, tada gal lengviau būtų laviruoti. Bet ir drabužiai turi mažai reikšmės, jei nėra atitinkamų dokumentų.

Mongolai pradėjo knistis po mūsų gurguoles. Triaukščiai rusiški keiksmai skambėjo be paliovos...

Tuo metu atsitiko tikra tragikomedija. Ore zvimbė keliasdešimt tarybinių bombonešių. Mongolai pradėjo šaudyti į viršų žaliomis ir raudonomis raketomis, bet tarybiniai lakūnai, tarytum, nepastebėjo saviškių signalų. Pasigirdo ausį rėžiantis švilpimas.

— Bombarduoja!

Vos spėjome užbėgti už kažkokio namo kampo ir sugriūti vienas ant kito, kai pasigirdo pirmųjų bombų sprogimai. Viena bomba sprogo per keletą metrų nuo mūsų. Pradėjo byrėti stiklai. Girdėti ir sužeistųjų dejavimas. Rusai dar bandė duoti ženklus raketomis, tačiau iš lėktuvų sprogstamųjų ir padegamųjų bombų serijos byra be paliovos. Keiksmai su vaitojimais maišėsi išvien.

— Kas per velniava!? — galvojam mes.— Kodėl rusai saviškius bombarduoja?..

Ant plento liepsnojo uždegti sunkvežimiai su amunicija. Sprogimai kurtino ausis. Arkliai su gurguolėmis kaip pašėlę lakstė po laukus. Daug jų krito.

Pagaliau lėktuvas nuskrido. Tik dabar pastebėjome pakelėje gulinčius užmuštuosius. Daugiausia tai tie patys rusai. Vienam ruseliui skeveldra sužeidė galvą. Jis plovė ją baloje ir, skuduru apsirišęs, numojo į viską ranka. Kažkoks ukrainietis aiškino, jog jiems dažnai tenka nuo saviškių, kai priešakiniai fronto daliniai greitai prasistumia pirmyn.

Šito netikėto bombardavimo įspūdį pakeitė kiti įspūdžiai. Rusai su keiksmais, grūmodami kumščiais, grąžino mus ant kelio.

— Ury u tebia jest?

— Davai časy!

— Ur, ur, ur, ur!.. — apspitę mus, lojo raudonieji.

— Ko jie nori, po velnių! — galvojau, nesuprasdamas jų mekenimo. Vienas parodė į ranką. Aha, jie laikrodžių reikalavo. Kurie spėjo, tie paslėpė, gi kitiems tuojau nuo rankų

numovė. Iš manęs taip pat norėjo paimti, bet aš pasakiau, kad neturiu, ir parodžiau rankas.

— Kitas jau paėmė,— pasakiau.

— Vrioš!.. mat... mat! — ir tuojau apkrėtė.

Vienas, taip bekrėsdamas, laikrodžio kišenėlėje rado vieną 8 mm šovinį.

— Gde revolver, pistolet?.. mat... mat! — šoko ant manęs su kumščiais rusai.

Pradėjau aiškintis, teisintis, kad pistoletą atidaviau, tik šitas šovinėlis kažkaip netyčia užsiliko.

— Ty vlasovec?

— Ne, lietuvis.

Rodžiau rusui savo studijų knygelę ir lietuvišką pasą ir pastebėjau, kad šis visiškas analfabetas. Gerai pataikiau! Ruskis susiglūmijo, pamatęs geltonais viršeliais studijų knygelę, ir, kažką sumurmėjęs, nuėjo.

Pažiūrėjus išilgai plento, vaizdas kaip didžiausiam turguj.

— Snimai sapagi... davai časy... — aidėjo visuose kampuose.

Taip visus apkrėtę, rusai liepė mums grįžti autostrada atgal. Paaiškino, kad kažkur pakeliui būsiąs lageris. Pasiėmę kuprines, žygiavome atgal. Mūsiškiai aptiko gurguoles su maistu. Prisikrovėm į katiliukus marmelado, sviesto, medaus ir, taip apsirūpinę maistu, traukėm tolyn.

Keliu nenutrūkstama srove važiavo rusiškos tanketės. Tai tikros „tačenkos“: mažos, iškrypusios. Jose patrankos keli sviediniai maišėsi su, matyt, kažkur pavogtais moteriškais bateliais, pusbačiais, čemodanais...

„Tačenkos“ riedėjo be jokios tvarkos, viena kitą pralenkdamos. Sunkvežimiai dėl tokios netvarkos negalėjo pravažiuoti. Šoferiai keikė vežimais važiuojančius kareivius, grūmojo jiems kumščiais.

— Argi čia kariuomenė? — nustebęs pats save klausiau. Jokios tvarkos, jokios drausmės, atrodė, kad galvijų banda Azija veržiasi į pasakų šalis. Proletarai skuba pasiplėšti. Kas pirmesnis, tas geresnį grobį ras.

Mūsų adresu, be abejo, grūmojimų ir keiksmų netrūko. Mes, lietuviai, susitarėm rusiškai neatsakinėti. O rusiškai prakalbėti pavojinga, nes tuojau „vlasovcu“ palaikys. „Vlasovcų“ likimą iškalbingai rodė pakelėse gulį lavonai. Taip į kiekvieno ruso paklausimą atsakydavome:

— Verstehe nicht.

— Ech ty, prakliatyj niemiec! — nusikeikdavo vis mongolai, išgirdę vokišką atsakymą.

Iš kiekvieno ruso dvelkė gili neapykanta vokiečiams. Ji lygiai teko ir mums. Mes stengėmės visi būti drauge ir kalbėti retai ir pašnibždomis, kad neįtartų lietuviais esant.

Palengva prie rusiškų keiksmų, tardymų bei grasinimų apsipratome ir per daug dėmesio nekreipėme. Mus stebino rusiškų lozungų gausumas ant sunkvežimių:

— Vperiod na Berlin!

— Smert niemieckim zachvatčikam!

Ir taip toliau...

Kažkokiam miestelyje prie bažnyčios šventoriaus, ant žalios vejos, sugulėm pailsėti. Girtas rusas raitas ko neužjojo ant mūsų. Sprukom į šalį. Mūsų laimei, atsirado kitas rusas, kuris įtūžusį girtą jojiką nuvijo šalin.

Į bažnyčią ėjo kunigas. Išgirdęs kalbant svetima kalba, sustojo ir pradėjo mus klausinėti. Sužinojęs, kad mes lietuviai, nustebo, kodėl mes prieš komunistus kovojome. Pasitikėdami mes kunigui papasakojome, kas įvyko Lietuvoje 1941 metais. Kunigas jokiu būdu nenorėjo tikėti. Juk Tarybų Rusija — tai demokratinė šalis. Toks atsakymas mus lyg verdančiu vandeniu apipylė. Štai tau ir kunigas: komunizme demokratiją įžiūrėjo! Tuos kunigo žodžius aš dar ir dabar puikiai atsimenu. Atsimenu jo susižavėjimą raudonąja armija. Manau, jog dabar tas kunigas jau visiškai kitokios nuomonės. Taip, čekai dabar pamatys, kas yra komunizmas. Jie tikėjo pasaka, o dabar išgyvens juodą tikrovę, be jokių spalvų, be pagražinimų.

Tai buvo įspūdinga kelionė į Brno miestą. Brno mieste čekai mus apmėtė akmenimis ir lazdomis, nes mes buvome traktuojami taip kaip vokiečiai. Mums, lietuviams, sunku buvo iškęsti tokią panieką už tai, kad kovojome su didžiausiais savo tėvynės naikintojais — bolševikais. Fašistai padarė daug nuostolių, bet jokiu būdu ne tiek, kiek tie, kurie šiandien demokratijos vardu taiką „gina“ ir yra SNO nariais.

Ką gi turėjo lietuvis pasirinkti, jeigu ne kovą? Juk mes žinom, kas įvyko Rainių miškelyje, Pravieniškiuose. Gal mes turėjom padėti komunistams kovoti prieš vokiečius, kad vėl panašūs dalykai kartotųsi? Jokiu būdu ne! Vokietis mums toli gražu ne brolis, bet bolševikas buvo ir bus pats didžiausias priešas.

Argi ne ironiškas likimas tų lietuvių, kurie vokiškosios okupacijos metu nuoširdžiai stojo kovon prieš bolševizmą? Galbūt, tie lietuviai buvo naivūs ir menki politikai, tikėdami, kad, kovojant prieš bolševizmą, galima dėtis į sąjungą ir su vokiečiu,— pagaliau ir su pačiu velniu, nes ir šis nėra toks baisus kaip bolševikas. Jie troško atsimokėti, atkeršyti už 1941 metų aukas, o visa kita prieš tai nublanko. Šių lietuvių tarpe buvau ir aš...

Plechavičiaus bataljonai ir vadinamoji karo mokykla Marijampolėje — tai puikiausias ano meto lietuviškojo jaunimo nuotaikų veidrodis. Kas privertė jaunuolius taip gausiai stoti į Vietinės Rinktinės eiles? Gal meilė Hitleriui, o gal prisirišimas prie „faterlando“?.. Deja, ne! Hitlerininkų šunaujai čia virė taip pat neapykanta, bet ją nustelbė dar didesnė neapykanta bolševizmui. Kas gali pasmerkti tokius jaunuolius, kurių buvo tūkstančiai? Kas gali pasakyti, kad jie buvo hitlerininkai, nors, galbūt, ir prisidėjo prie vokiečių vedamos kovos? Kodėl lietuviai nestojo į SS legionus ir kodėl vokiečiams nepavyko suformuoti gausių SS pulkų Lietuvoje, kaip kad jie tai padarė Latvijoje ir Estijoje? Bet ir estai, ir latviai buvo tūkstantį kartų teisūs, nes kur jie galėjo dingti, kai komunistinis žvėris jau buvo ant jų tėvynės slenksčio. Visi į Vakarus išbėgti negalėjo, o likti ir pasiduoti aklai komunistinei tironijai buvo daugiau negu beprasmiška. Prieš niekšus bolševikus gali nekovoti tik tas, kuris pats niekšas yra.

Pabaltijiečiai, galbūt, dėl to buvo menki politikai. Jie nemokėjo pirkti ir parduoti savo tėvynę. Jie nemokėjo prekiauti savo jausmais. Užtat jie buvo geri kariai, kurie pavojui ištikus, nebijojo paguldyti savo galvų už tėvynę.

Ta moralinė skriauda, kurią mes patyrėme Brno mieste, kaip žaizda degino krūtinę. Bolševikinis žvėris triumfavo, o mes... mes buvome laikomi „kariniais nusikaltėliais“! Čekai spjaudė į belaisvius, bet apspjovė patys save. Jie dabar tikriausiai tiek pajuto. Žinoma, jie nepažino bolševikų, bet užtat dabar žinos, kad dažnai pasmerkti yra labai lengva. Nesmerkime lengvabūdiškai kitų, kad patys nebūtume pasmerkti...

Gegužio mėn. 10 d.

Iš savo naujai įrengto bunkerio turėjome išsinešdinti, nes mūsų šeimininką suėmė rusai. Suėmė jį ne už politiką, tačiau, gerai jo nepažindami, negalime rizikuoti pasilikti. Pasitikėti gali tik tuo, kuris yra išbandytas. Neseniai patirtos pamokos parodė, kad pilnai pasitikėti gali nedaug kuo.

Dabar vėl miegame miške prie laužo...

Gegužio mėn. 12 d.

Šiandien vos-ne-vos pabaigėme kasti antrą bunkerį. Visa laimė, kad galėjome dirbti dienos metu. Vidaus dar „neišbudavojom“, nes negavome lentų. Žemėms išžarstyti panaudojom dar vieną „patobulinimą“ — šūpelį, kuriuo lyginamos pievos.

Bunkerio maskavimas tuo tarpu labai blogas, mat, su šūpeliu išrausėm didžiausius kelius. Gi šitoje vietoje visur auga gėlės ir želia žolė. Maskavom sausais pernykščiais lapais. Tokios lapais maskuotos vietos skiriasi nuo bendro paviršiaus, ir įgudusi akis tuojau pastebės tokį nenormalumą. Rudenį, kada lapai kris, čia bus pirmos rūšies bunkeris. Tuo tarpu juokais visi siūlo ant bunkerio pasėti žirnių ar pasodinti jurginų, gvazdikų... Viesulas pasiūlė ant bunkerio viršaus padaryti balą ir šalia pririšti kiaulę. Po tokio „pasiūlymo" visi plyšta juokais.

Bunkeris didelis. Mes jį vadiname „sale". Na, ir ką gi, mūsų sąlygomis tai tikra salė — 3,5 m ilgio, 2,5 m pločio ir apie 1,8 m aukščio. Kai aš prisimenu, kokius bunkerius anksčiau partizanai kasdavo, tai dabar padaryta didžiulė pažanga. Ištisa evoliucija.

Dar 1946 metais dažniausiai buvo kasami „kiauliniai" bunkeriai, kuriuose galima tik sėdėti, o pro angą reikia tiesiog šliaužte šliaužti. Tada apie jokius patogumus nebuvo galvojama ir buvo tenkinamasi tik landynėmis — slėptuvėmis, kuriose buvo tik miegama. „Ventiliacijos", arba „dišnykai", kaip margėnai vadina, tada buvo praduriamos paprasta plona lazda, dėl to visada trūkdavo oro. Būdavo atsitikimų, kad, pavyzdžiui, rusams apsistojus sodyboje, kur įrengtas bunkeris, partizanai dėl oro trūkumo netekdavo sąmonės. Bunkeris, kuriame gyvenome pereitą žiemą, buvo puikus vien tik dėl savo „ventiliacijų". Neatidarius angos, jame buvo galima būti ištisas dienas.

Dabar partizanai daugiausiai kasa didelius /žinant mūsų partizanavimo sąlygas, tikrai didelius/ bunkerius. Juose jau nereikia ropomis šliaužioti, ir stačiam vieną kitą žingsnį galima žengti. Atsirado staliukai, suoliukai, šiukšlių dėžės ir kt. Kregždė ir Bevardis bunkerių įrengime pralenkė visus.

Bet nevisur partizanai gali išsikasti gilius bunkerius. Apie Simną ir daugelyje Tauro apygardos vietų greitai pasiekiamas vanduo. Tokioj Balbieršgirėj, atrodo, neįmanoma padoresnį bunkerį įsirengti...

Būtų įdomus dalykas, jeigu kada nors išleistų knygą vien apie tai, kaip partizanai kasdavo bunkerius. Kiek panaudota įvairiausių gudrybių, kiek parodyta savotiško išradingumo!.. XX amžiuje žmogus gyvena žemėn įsiknisęs! Kombinuočiausios angos, įvairiausi maskavimo būdai. Ir kur tik partizanai neturėjo įsirengę bunkerių! Turbūt, nėra jau tokių vietų. Bunkeriai po tvartu, po klojimo grendymu, po sąšlavynu ar skiedrynu, po malkinėm, avidėse, paukštidėse, raistuose įkastose statinėse, dvigubos sienos, dvigubos palėpės, po krosnimis, po slenksčiais... Į vienus bunkerius reikia lįsti pro duonkepį, į kitus — užpečkiu... Fantastiškai atsiveriančios sienos, balkiai, šulai...

Bunkeriai prie upelių, mergaičių darželiuose, krūmuose, javų laukuose, prie keliukų, vieškelių, bulvių duobėse, kapinėse, šventoriuose, šuliniuose ir prie šulinių, bažnytkaimiuose... Visur ir visur bunkeriai, pradedant „šilais", kur dar ir dabar partizanai gyvena atviruose bunkeriuose, ir baigiant lygumomis, kur bunkeriai visiškai slapti, kur ant bunkerio užpila daugiau kaip vieno metro sluoksnį žemės, kur angos durelės tokios storos ir sunkios, kad jas gali tik keli vyrai iškelti...

Įdomi bunkerių istorija. Kas ją žino, tas žino, kaip sunku buvo kovoti. Ir vis dėlto kovojo!

Šiandien jau mažai liko tokių bunkerių įrengimo būdų, kurių nežinotų MVD. Tai vis išdavikų ir provokatorių darbai. Tačiau kad ir kiek žino MVD bunkerių rengimo būdų, vis tik labai retais atsitikimais kratų metu bunkerius randa, jei išdavikas ar provokatorius bei šnipas neišduoda ir neatveda rusų prie pat angos.

Gegužio mėn. 16 d.

Jau antra diena, kaip mes trise dienavojame Y. kaimo krūmuose. Šitie krūmai — tai kelių metrų ilgio ir pločio jaunų alksnių salaitės, išsimėčiusios po dirvonuojančius laukus. Čia rusai dar nėra atkreipę savo „revoliucinio budrumo“, tad mes jaučiamės gana patogiai.

Apskritai, šitose apylinkėse mes leidžiame jau penktą dieną. Dvi naktis prabuvome savo vasarvietėje prie ievos krūmo. Ten dabar labai gražu: ievos žydi ir naktį jose be pertraukos čiauškia lakštingalos.

„Vasarvietėje“ sužinojom, kad netoli Nemuno ir jo kaimynų pastebėti pasalaujantieji rusai. Apie tai mums pranešė mūsų slapukai. Mus ši žinia gerokai nustebino, nes rusai čia paskutinį kartą pasalavo daugiau kaip prieš metus laiko. Tiesa, vieną kartą žiemą, sunaikinus dvi mūsų vadovietes, rusai taip pat čia buvo pasisukę, tikėdamiesi užeiti ant mūsų pėdsakų. Bet daugiau niekad jų čia nebuvo. Vadinasi, čia turėjo kažkas mus susekti. Tačiau užverbuotų šnipų iš aplinkinių gyventojų mes nesitikim. Pasalos tokioje vietoje — keistas dalykas. Nejaugi čia dar atsiliepia Kapso ir Vilnies išdavystės? O gal mane kas iš aplinkinių gyventojų pastebėjęs pranešė MVD? Mano ypatinga žymė — rudi plaukai — yra pakankamai ryški, kad rusai iš pranešimo susigaudytų, kas čia toks pasirodė ir kokiu tikslu. Reikės būti atsargesniems.

Buvau susitikęs su Audrūnu. Savaitė prieš susitikimą Vanagas, Rainys ir aš buvome jam pasiuntę laiškus ir oficialų raštą, kviesdami pereiti dirbti pas mus, į pogrindį. Audrūnas sutiko, tik dar bandys savo tėvus iškraustyti į Kauną. Palikti senus tėvus — tai didelė auka, bet turėjome pareikalauti iš jo ir šios aukos, norėdami pastatyti savo apygardą vėl ant kojų.

Audrūnas man papasakojo, jog jis kartais net norėdavęs, kad jo tėvus ištremtų,— tada jam kelias būtų atviras, galėtų nesiskaityti su savo išsišifravimu, gi tėvai tokiu atveju jo nekaltintų.

Aš pilnai suprantu jo tą vidujinį išgyvenimą — kovą su savimi, kovą tarp pareigos sustiprinti mūsų sąjūdį ir meilės savo senučiams tėvams. Kai kam, galbūt, labai žiauru atrodys linkėti savo tėvams ištrėmimo, bet lai pagalvoja tas apie sielą, visomis jėgomis trokštančią prisidėti prie kovos su aršiausiais tėvynės priešais, ir kada to negalima įvykdyti, kančia pasidaro labai didelė. Atsisakyti tėviškės, kada ji reikalauja tavo pagalbos, ir atsisakyti tėvų — tai du skirtingi dalykai. Ir Hugo nedaug tokių kontrastų davė savo romanuose.

Sutarėm dieną, kada Audrūnas galutinai pas mus atvyks. Audrūnas norėjo, kad susitikimas kiek vėliau įvyktų, bet mes negalime laukti, nes reikia dirbti, o, be to, kiekvienu momentu jį gali suimti. Įduodu jam 3600 rb. nupirkti dar vieną radijo aparatą, rašomąją mašinėlę ir kt.

Atsisveikindamas pastebėjau, kad Audrūnas giliai atsiduso.

— Na, L., — pasakė jis man,— pradėsim naują gyvenimą.

— Pradėsim... — atsakiau ir pagalvojau, kad jis kaip ir daugumas jaunų partizanų, o ypač iš inteligentų tarpo, neišvengs sunkios vidujinės kovos, sunkių apmąstymo valandėlių. Aš mačiau tai iš jo akių, iš gilaus atodūsio supratau, kad jis eina lyg į ešafotą. „Sudiev, gyvenime! Kad ir koks bjaurus anksčiau tu buvai, bet vis tik gyvybė pulsavo gyslose. O dabar... dabar Dievas žino...“ įskaitau aš Audrūno akyse.

— Tik, žiūrėk, bunkeriui gerą vietą parink,— atsigręžęs dar pasakė jis man.

— Hm... pamatysim...

Aš labai džiaugiuosi, kad Audrūnas ateis pas mus kaip naujas ginklo brolis. Su juo bus žymiai lengviau, o sunkios valandos nebus tokios sunkios.

Jau dvi dienos, kaip laukiam atvykstant Lito ir jo artimiausių bendradarbių. Mat, netrukus turės įvykti apygardos vadų sąskrydis. Sužinojom, kad Diemedis, Sakalas ir Šarūnas jau atvyko.

Šis mūsų sąskrydis, palyginus su 1947 metais įvykusiu sąskrydžiu, bus labai negausus. Tada posėdžiavo virš 30 dalinių vadų, gi dabar — žymiai mažiau. Dzūkų rinktinę atstovaus Litas, Tigras ir Balandis, Kazimieraičio rinktinę — Šarūnas, Kregždė ir, jei atvyks, Girinis, Šarūno rinktinę — Diemedis ir Sakalas. Iš mūsų tarpo bus Vanagas, Vieversys, Rainys ir aš. Taigi, viso vos 12 žmonių. Rimvydas neatvyko...

...Šiandien mes dienavojome pas vieną labai vargingą ūkininkę. Vargas čia įleidęs visas savo šaknis. Šeimininkės vyras miręs. Ji likusi viena su šešiais vaikais, kurių vyriausias vos 12 metų. Šioje gausioje šeimoje tas 12 metų berniukas pagrindinis darbininkas: jis aria, akėja, šeria gyvulius. Kitas berniukas pas svetimus gano. Už visą vasaros sezoną gaus puspenkto pūdo rugių. Kiti vaikai dar maži. Jauniausia mergaitė turi trejus metus. Visa šeima vilki skudurais. Sunkus vaizdas!

Šeimininkė pasakoja mums apie savo gyvenimą. Ji nesiskundžia, bet jos balso gaidoje girdėti didelis skausmas, nusivylimas gyvenimu, o tai mano širdį lyg replėmis gniaužia. Ji laiko ant rankų mergaitę ir kalbasi su mumis tokiu abejingu, tokiu pavargusiu balsu... Dieve tu mano, kokia ji suvargus!

Pusę jos žemės sudaro raistai. Gyvulių beveik jokių nėra. Karvutę turėjo vieną, bet ir ta neseniai padvėsė. Arklys toks menkas ir apšepęs kaip šeimininkė. Pagrindinis jų maistas dabar — kiaušiniai, kuriuos dar deda kelios vištos.

Prie Smetonos, pasakoja šeimininkė, buvę geriau. Turėjusi dvi melžiamas karves, kiaulių... Vėliau prasidėjęs tikras vargas. Vyras pradėjęs sunkiai sirgti. Nieko dirbti negalėjęs. Ji visus ūkio darbus pati dirbusi!

Tas pasakojimas mus giliai sukrečia. Štai koks esti žmogaus gyvenimas!

Šeimininkė dar bando atsiprašyti, kad negalėsianti mūsų pavalgydinti, bet mes ją suraminam, kad tuo nesirūpintų.

Pereitais metais ši šeima gyveno kluone, nes pirkutė sugriuvo. Kluonas buvo vienintelis padorus trobesys, jei taip galima jį pavadinti. Kluonas atstojo gyvenamąjį namą ir tvartą, ir svirną. Šiaip taip pavyko pasistatyti naują pirkutę.

Vienintelė visos sodybos puošmena — tai didelė šalia trobos kriaušė, dabar baltais žiedais pasipuošusi. Trobelė tarytum skęsta jos šakose.

Namų apyvokos daiktų, išskyrus keletą puodų, nėra. Norėjome pasiskolinti kibiro, bet, deja, jo čia neturėjo. Rankšluosčio neprašėme — nenorėjom šeimininkei širdies užgauti, nes tikėjom, kad rankšluosčio neturi...

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tokios šeimos turėtų būti šelpiamos, globojamos; priešingu atveju — tai dirva nepasitenkinimui, burnojimas prieš valdžią, nusikaltimams ir pan. Argi šitokiam skurde užaugęs lietuvis gali būti geras patriotas? Vargiai. Jis bus arba komunistas, arba bet kam ryšis, kad gautų vieną kitą grašį. Kaip jis galės įgauti sveiką lietuvišką susipratimą, jei rupios duonos bus mažai ragavęs? Socialinė parama ir globa, pačiai valstybei vadovaujant, sumažintų tą didelį „nesusipratusių“ lietuvių skaičių.

Aš palengva susidariau įspūdį, jog į mūsų kaimą valstybė anksčiau kreipė labai mažą dėmesį. Kiek talentų čia dingo, kiek gabių žmonių be jokios naudos tautai ir valstybei pražuvo!..

Lygiai dvylikta valanda nakties. Dienoraščio puslapius marginu, būdamas pas N. ūkininką. Viesulas vartosi ant suolo. Blusos jam neleidžia užmigti. Aš taip pat negaliu ra-

miai nusėdėti, nes jaučiu, kaip jos po mano kūną šuoliuoja. Vieversys nuo blusų į kluoną miegoti pabėgo. Na, ko, ko, bet blusų mūsų kaime vasarą netrūksta. Tūkstančiais jos po trobas siautėja. „Gaspadorius“ ir šeima ramiai sau knarkia ir blusų visai nejaučia.

Šiomis dienomis pasidariau tikru invalidu. Pradėjo sukti kulną, ir batą turėjau pakeisti kaliošu. Ant nugaros įsimetė dvi didelės votys, kad negaliu nei petnešų užsidėti, nei planšetės persimesti. Automatą nešu ant kairiojo peties, bet taip man nepatogu, nes apkabos bematant iškrinta į smėlį...

Žmonės vėl pradeda kalbėti apie naują trėmimą. Daugumas nemiega namuose, bet eina pas svetimus. Spėja, kad trėmimas prasidėsiąs 15-tą ar 20-tą. Šiandien Alytuje buvo sumobilizuotas beveik visas „aktyvas“. Mašinų judėjimas plentais taip pat labai didelis. Kaune ir Vilniuje, esą, privažiavo daugybė sunkvežimių...

Visi ryškiausi simptomai bolševikų ruošiamo antplūdžio. Tačiau prieš tai galima tikėtis ir masinio partizanų valymo, o paskui tomis pačiomis jėgomis ir žmones tremti. Du kiškius šauna vienu šūviu! Kai kas mano, kad kariuomenė atvykusi tik partizanų persekioti, ir nusiramina. Galbūt, MVD-istai tikisi tuo partizanus įbauginti, kad šie ir nosies trėmimo metu iš bunkerių neiškištų. Patogus manevras, bet mums žinomas. Per tiek metų instinktyviai nujauti, ką bolševikas ruošia.

Gegužio mėn. 22 d.

Lito, Balandžio ir Tigro vis tik pavyko sulaukti. Šiaip taip nušlubavome į sąskrydžio vietą. Ir štai šiandien jau po sąskrydžio. Visi atvykusieji išsiskirstė, nuaidėjo atsisveikinimai, linkėjimai.

— Viso geriausio! Sudievu!

— Laimingai! Saugok galvelę, nes jau nedaug mūsų liko.

— Sėkmės ir laimės!..

Kažin ar po kokių metų liks bent pusė šiame sąskrydyje dalyvavusiųjų? Iš 1947 metų apygardos sąskrydžio telikom Vanagas, Lakštingala ir aš,— visi kiti žemėn nuėjo.

Posėdis — šaltu oficialumu dvelkiantis žodis. Jį ištarus, prisimeni nejučiom senus archyvus, nuobodžiais raštais ir bylom apkrautus stalus, prisimeni dulkėtas sales ir įvairiausio plauko plunksnagraužius su nublizgintomis alkūnėmis... Posėdis... ir aš matau prieš save ant nosies galo pakabintus akinius, girdžiu popieriaus šnabždesį ir monotonišką skaitančiojo balsą... Posėdžio metu būtinai turi marinti miegas: mat, jau tokia ten atmosfera... Mūsų posėdis vyko visiškai kitomis sąlygomis... Dulkėtos salės nebuvo, ir ją atstojo miškas, kuriame buvo pilna įkyrių uodų, nuo kurių puolimo visi gynėsi medžio šakutėmis. Nebuvo čia per daug ir popieriaus, bylų, raštų... Tik tiek, kiek planšetėje kas atsinešė. O kiek jų ten galėjo būti, lengva įsivaizduoti, jeigu kiekvienoje planšetėje buvo pilna šovinių, apkabų, granatų, vaistų, kai kurių asmeninių dalykėlių, nuotraukų... Raštams ir byloms vietos nebuvo. Visa tai tilpo galvoje. Tik Vanagas atsinešė kuprinę, prigrūstą popierių.

Posėdį atidarė ir jam pirmininkavo Vanagas. Aš ir Diemedis sekretoriavome. Posėdis truko dvi dienas. Pirmąją dieną buvo aiškinami LLKS Tarybos nutarimai bei naujieji organizaciniai potvarkiai. Naktį visi miegoti lauke nepasiliekam, nes netoli mongolai, atvažiavę su 30 sunkvežimių, krėtė aplinkinius kaimus ir krūmynus. Apie kratas sužinojome tik per pietus. Posėdžiaudami stengiamės kalbėti ir laikytis kiek galima tyliau. Kelis kartus pirmąją dieną buvo paskelbtas lyg ir aliarmo stovis. Subraškėjus šakoms, visi griebdavomės už ginklų. Laimė, kad mongolams neatėjo į galvą krėsti šito miško. Priešingu atveju, būtum sunkiai išvengę ugnies.

1948 m. vasarą vizituojant partizanų dalinius. Iš kairės: nežinomas, L. Baliukevičius-Dzūkas, J. Karpis-Vieversys

Sekančią dieną buvo ramu. Prasidėjo apygardos vado rinkimai. Tiesa, iš pradžių buvo renkamas Sr. atstovas į Vyr. Vadovybę. Kandidatai į Ap V postą buvo trise: Rimvydas, Diemedis ir aš. Diemedžio kandidatūra savaime atkrito, nes be jo nebuvo kito asmens, kuris galėtų vadovauti Šarūno rinktinei. Slaptu balsavimu ApV buvau išrinktas aš. Taip pat man buvo pavesta laikinai eiti ir Kazimieraičio RnV pareigas. Šarūno RnV liko Diemedis, Dzūkų RnV — Balandis.

Palietę visą eilę klausimų, sustatėm protokolą, pasakėm baigiamąsias kalbas ir išsiskirstėm.

Taigi, dabar aš pustrečio šimto gyvų ir apie tūkstančio žuvusių partizanų vadas, gyvųjų ir žuvusiųjų „valdovas"... Nuo manęs pareis visas apygardos veikimas, ant manęs guls visa atsakomybė, ir jeigu atsiras kaltinimai, tai man, galbūt, jų bus šimtai.

Po visų tų ceremonijų aš pasijutau be galo pavargęs ir toks vienišas kaip niekada. Taip, rodosi, norėtųsi atsidurti kokioj nors ramioj ramioj vietoj, kur visiškai nėra žmonių, o tik žydintieji sodai su dūzgiančiom bitėm, vijokliuose paskendę namai, pilni gražių raminančių knygų... Ach, jūs auksinės pasakos, kodėl tik jumyse gyvas toks gyvenimas, bet ne žemėje?.. Koks velniškai bjaurus tas žmogus! Kam jis turi ėsti, skandinti, žudyti kitus vien vargą kenčiančius žmones? Kam jis pasėjo neapykantą ir klastą, veidmainingumą?.. Vergilijau, Vergilijau, kada grįš tavo apdainuotas auksinis amžius?..

Kvailas aš svajotojas. Nėra pasaulyje žydinčių sodų su dūzgiančiom bitėm, jei tų sodų tyro grožio ir raminančio bičių dūzgimo pirmiausia nejauti savo sieloje. Kas žmogaus viduje glūdi, tas ir išoriniame pasaulyje atsispindi.

Gegužio mėn. 24 d.

Aš vėl su devyniais vyrais kasu sau vadovietę. Iš laukų į mišką lengvas ryto vėjas atneša šventų giesmių garsus.

— Žmonės į kryžius eina,— pastebi Šamas.

— Žmonės į kryžius eina, o mes žemėn knisamės,— juokdamasis kalba Biliūnas.

Tikrai, pas mus visada viskas vyksta priešinga linkme...

Jau vakar suruošėme bunkeriui medžiagą: supjovėm lentas, šulelius, balkius, nusipirkom toliaus, vinių, sienoms apmušti popieriaus ir kt. Atseit, statybinė „medžiaga“ paruošta — beliko tik iškasti.

Šiandien atsikėlėm apie 3 val. ryto, truputį užkandom ir pradėjom darbą. Dabar 9 valanda, ir iškasėm daugiau kaip pusę bunkerio. Svarbiausia, kad gera darbo nuotaika. O gerai nuotaikai susidaryti buvo ir tam tikro pagrindo. Prieš pradedant kasti bunkerį, partizanai visada spėlioja, kokia žemė bus: ar smėlis, ar molis, ar skala, ar šlynas... Jei smėlis — darbas lengvas, mažai jėgų reikalauja. Jei molis ar skala — darbas sunkus, ir reikia panaudoti kirkas. Šiandien, mūsų laimei, pasitaikė smėlis su molio priemaišom. Tokiu būdu kasimas dar lengvesnis negu ten, kur grynas smėlis. Gryname smėlyje gero kastuvo nepaimsi, o čia joks trupinėlis atgal nenukrinta.

„Šilų“ partizanai greit iškasa bunkerius. Žemės ten lengvos, smėlynai, ir kasant nuolat griūva sienos. „Grumstų“ partizanai visada pavydi šiliečiams lengvos, „geros“ žemės. Tačiau ir šiliečiai nemažiau pavydi „grumciniam“: mat, šie gyvena turtingesniuose kraštuose, na, ir dėl to dažniau mėsos: pieno ir sviesto gali pavalgyti. Iš kitos pusės, šiliečiai dažnai su tam tikru pasibaisėjimu pagalvoja apie „grumcinių“ lygumas. Miškas šiliečiams — ir tėvas, ir motina. Jis juos saugo, slepia ir kitokių patogumų teikia. Todėl šiliečiai savo šilų nemainytų net į turtingąją Suvalkiją. Geriau mažiau valgyti, kad tik savuose miškuose likti galėtum,— toks jų obalsis.

Aš save laikau daugiau „grumciniu“, tačiau, kasdamas bunkerius, nuolat prisimenu šilų lengvą, purų smėlį ir galvoju, kodėl čia, grumtuose“, tokia sunki žemė, kad kastuvą taip sunku įsmeigti. Vis dėlto, man taip atrodo, kalneliais, miškeliais, krūmais nusėta Dzūkija partizanavimui sudaro geresnes partizanavimo sąlygas negu plikos Suvalkijos lygumos.

Didelio miško nemėgstu. Visados jame jaučiuosi kaip maiše. Dideliame miške sunku pajusti, kada gresia pavojus, ir kada jis ateina, tai ateina netikėtai, padarydamas daug žalos. Svarbiausia tai, kad dideli miškai mažina budrumą, gi nemiškingos vietovės pripratina prie pavojų, su jais susigyveni ir įvairiomis nelaimėmis esi pasiruošęs. Gal kaip tik tai ir veikia žmogaus būdą, nes aš pastebėjau, kad „grumciniai“ visados yra narsesni nei „šiliniai“. Pirmieji nevengia gausių susidūrimų, pasalų rengimo, užpuldinėjimų, o pastarieji daugiau „snaudžia“ savo miškuose. Čia, žinoma, yra ir išimčių, pavyzdžiui, perlojiškiai, kurie šiluose trankosi. Matyt, jau toks savotiškas perlojiškių charakteris: kovoti su visom valdžiom. Pagaliau ir „šilinių“ negalima kaltinti bailumu, priešingai; jie narsūs, tik jų vadai per daug „užsitupėję“. Narsus vadas savo spinduliuojančia drąsa visus išjudina.

Šilų nepatogumas yra tas, kad gyventojai gyvena kaimuose, o ne viensėdžiuose. Daug yra vietų, kur kaimai po vieną ar du yra įsiterpę į miškų masyvą. Tokiu būdu rusams labai patogu pasalauti. Pakanka vienos grupelės rusų, ir į kaimą neprasmuksi. Gi „grumcynuose“, eidamas visokiomis ežiomis, per javus, papieviais, pakrūmiais, aplenkdamas sodybas, nesunkiai išvengsi ir rusų.

Apie šilus ir „grumcynus“ galima būtų dar daug ką parašyti, bet

aš to nesiimsiu, nes ir taip jau nuo bunkerių kasimo nusipasakojau iki galas žino ko...

Šiandien puiki diena, ir ji primena vasarą. Kaip greitai bėga laikas! Dar, rodos, neseniai gyvenom žieminiuose bunkeriuose, gi vakar, eidamas laukais, pastebėjau, kokie jau dideli javai, ir net nenoromis krūptelėjau: prabėgs mėnesis kitas — ir vėl ruduo... Šiais metais turi būti puikus ruduo, nes kur tik eini, žydi sodai — seniai jie taip žydėjo,— o iš gausaus vaismedžių žydėjimo žmonės sprendžia, jog viskas turi „ant gero“ pasibaigti.

Gegužio mėn. 26 d.

Bunkerį iškasėme ir užmaskavome. Žemes pavyko išsklaidyti gerai, ir nematyti jokio pakilimo. Bunkerį maskavome sausais pernykščiais lapais ir eglių spygliais. Vakar lijo, ir mes, naudodamiesi lietum, pasodinom miško gėlių ir žalumynų. Ant paties bunkerio kelis senus kelmus ir lazdynų krūmus. Įrengėme ir vidų. Vidaus įrengimas nesiskiria nuo kitų mūsų bunkerių, tik narus sukalėme trejus.

Gegužio mėn. 27 d.

Šiandien nakvojome sename Kregždės bunkeryje. Vakar čia atėjome pasiimti kai kurių daiktų. Galvojom, kad daiktus patys pajėgsim nusinešti, tačiau, pasirodo, reiks imti pastotę.

Iki sutemos dar dvi valandos laiko. Susipakavę daiktus, laukiam pastotės. Vieversys kaip tikras vieversys niūniuoja dainą. Jis turi neblogą balsą, ir jo dainos mane kažkaip liūdnai nuteikia ir sukelia vis naujus prisiminimus.

— Greit pušų tankmėj tu dingai kaip sapne...

Tai Lordo mėgiamoji daina. Su Lordu kaip tik vaikščiojau savo pirmomis partizanavimo dienomis šiose vietose. Tada čia buvo stebuklingai ramu, o dabar kiekvieną naktį pasalauja rusai. Atrodo, jog priviso šnipų.

Šiandien pagaliau jau visiškai susitvarkyta. Bunkerio vidus, atnešus vakar čiužinius, pagalves ir antklodes, pasidarė gana jaukus.

Šiame bunkeryje gyvensim septyniese: aš, Kregždė, Vieversys, Šamas, Audrūnas /jeigu atvyks/ ir Kregždės žmona. Pastaroji pas mus šeimininkaus. Šiuo atžvilgiu mums bus gal ir geriau, nes maistą nešti reikia gana toli ir per ilgą laiką gali išsišifruoti. Bloga, kad negalėsime išsivirti sriubos, bet ką padarysi — ją atstos kava...

Vakar gavau iš Radvilos, Audrūno brolio, laišką, kuris mane gana nemaloniai paveikė. Radvila rašo, jog jis ir Audrūnas „nutarę laikytis tol, kol galima“. Taip pat priduria, esą mes visiškai nereaguoją į jų tėvus. Štai ir vėl gaunasi keblumas: ar kartais Radvila neprivers Audrūno apsigalvoti? O gal Audrūnas pasirinko vilkinimo taktiką, tai yra savo įstojimą į mūsų eiles uždelsti ko tolimesniam laikui?

Keistai atrodo ši padėtis. Mūsų sąjūdis gali laikytis tol, kol jame yra pakankamai inteligentinės pajėgos; jai išsekus, sąjūdis žlugs. Tuo tarpu mūsų inteligentai tik tada ryžtasi įstatoti į partizanų eiles, kada tiltai ir lieptai į legalų gyvenimą jau visiškai sudeginti. Bet visa nelaimė, kad jie tiksliai negali atspėti, iki kol, būtent galima laikytis. MVD-istai nepraneša, kada suims, o savo aukai galą paruošia tada, kada ji mažiausiai to tikisi. Pagaliau visi laikosi „kol galima“, t. y. iki suėmimo, gi suėmus „laikytis“, aišku, negalima ir ką nors gero sąjūdžiui padaryti nebeįmanoma.

Ir čia nuolat ir nuolat susiduria dvi didelės pasiaukojimo rūšys: arba, įstodamas į mūsų eiles, paaukoji savo tėvus ir įsijungi į kovą, lengvini ją, padedi visai tautai, žadini ją; arba savo tėvų labui lieki iki tol gyventi, kol tave suima ir išveža, galimas daiktas, kartu su tėvais. Ant-

ruoju atveju sąjūdis nieko gero iš to negauna. Priešingai, Tarybų Rusija tavo jėgomis stiprina savo galią. Tėvų netekti ar juos įstumti į vargą — didelis dalykas, nusikaltimas, bet dar didesnis nusikaltimas, jeigu tautai nieko neduodi, jeigu tėvynę apleidi tada, kada ji labiausiai tavęs reikalinga. Tėvynės gerovei jokia auka nėra per didelė. Kiekviena auka yra teisinga ir reikalinga, jeigu ji prisideda prie tėvynės kančių palengvinimo.

Gegužio mėn. 28 d.

Su Viesulu vėl dienavojame „vasarvietėje". Per kelias dienas mūsų nebuvimo savaites ji užžėlė žolėmis. Ievos krūmas taip sužaliavo ir tarytum gyva siena uždengia įėjimą į bunkerį.

Atvykau čia pasiimti Vyr. Vadovybės siuntos. Vakar tą siuntą aš apžiūrėjau. Daugiausia tai VD nurodymai, instrukcijos ir pan. Pasirodė ir pirmas „Prie Rymančio Rūpintojėlio" numeris. Truputį silpnokas. Vedamasis per daug filosofinis, sunkaus stiliaus ir reikia gerai įsiskaityti, kad suprastum, ką Merainis nori pasakyti. Žemesniesiems vadams bus sunku susigaudyti. O vis tik kažkaip labai malonu, kad dabar darbas vyksta planingai, organizuotai. Pavartęs tuos kuklius raštus, aš pajutau, kaip jie man įpylė naujos jėgos dirbti ir dar kartą dirbti! Galbūt, mane paveikė autorių straipsniuose atsispindys karštas ir tyras užsidegimas, meilė savam kraštui, savam sąjūdžiui. Duok, Dieve, kad likimas būtų jiems visiems palankus.

Na, apie Kapsą ir Vilnį žino jau visa Lietuva. Mano rašytas šių provokatorių „charakteristikas" Vyr. Vadovybė padaugino ir paskleidė po visą sąjūdį. Tie šunpalaikiai jau niekur negalės kenkti.

Ypatingai mane sudomino Žadgailos informacija apie tai, kad bolševikai paskutiniu metu Lietuvoje paskleidę apie 500 provokatorių, kurių tikslas, sueinant į sąlytį su gyventojais, susekti vietoves, kuriose laikosi partizanai. Taip pat pranešama, kad po tokios provokatorių „atakos" apie birželio 10 d. galįs prasidėti masinis MVD-istų siautėjimas. Nieko sau bolševikai dirba!

Kolchozinimo akcija pasiekė savo viršūnę. Gyventojai dėl jos visiškai nenakvoja namuose, bet laukuose. Mitingai kaime vyksta ištisas paras. Ir kiek čia visokių kuriozų pasitaiko — sunku ir aprašyti! Štai kaip vyksta „savanoriškas" įsirašymas į kolchozą: stribas, jėga pagriebęs žmogaus ranką ir įbrukęs į ją pieštuką, ima vedžioti po pareiškimu to žmogaus parašą. Tai bent metodas!

Vakar sužinojome, kad kažkur Butrimonių valsčiuje partizanai sušaudė keletą per daug uolių kolchozų propaguotojų. Tai neišvengiamas dalykas. Reikia būtinai ginkluotų veiksmų ir bausmių, nes kitaip gyventojai neturi kuo pasiteisinti „aktyvistams" savo nestojimą į kolchozus. Ir kur tie partizanai „valdžiai" nekenkia: ir kolchozų neleidžia „tverti", ir rinkimų boikotą organizuoja, gyventojus kursto pyliavos nepilti, miško prievolės neatlikti...

Na, jei tik pavyks laimingai su Buroku susitikti ir sutvarkyti Geležinio Vilko tėvūniją, mes dar bolševikui parodysim, kaip kolchozus steigti reikia!

Birželio mėn. 1 d.

Pagaliau su Vanagu buvom nuvykę ir pas Buroką. Vyrai sakėsi vadovybės laukę kaip nežinia ko — taip jiems buvo įgrisusi laikina netvarka, Žaibui žuvus.

...Sudarėm laikiną Geležinio Vilko tėvūnijos vadovybę. Buroką paskyrėm tėvūnijos vadu, Kregždę — jo pavaduotoju, Kerštą — ŠV, Žalgirį — Keršto pavaduotoju. Vieno būrio vadas bus Siaubas, kito — Kregždė.

Burokas — puikus karys, tačiau, mano manymu, organizaciniams dalykams tvarkyti jis netinkamas. Vy-

rai jį gerbia kaip seną ir drąsų kovotoją. Buroko konkurentas — Kregždė. Kad Kregždė būtų vadas, vyrai nelabai nori; mat, jaunas dar. Vis tik, Kregždė, kaip man atrodo, sugebėtų tvarkyti tėvūnijos reikalus daug geriau negu Burokas. Tačiau reikia skaitytis ir su vyrų nuomone, nes kas iš tokio vado, jeigu jis autoriteto neturės.

Kerštas — jaunas vyrukas, baigęs keturias gimnazijos klases. Drąsus, sumanus, pasižymėjęs kautynėse, geros orientacijos. Galbūt, iš jo bus kada geras vadas. Dabar tegu po truputį pratinasi. Keršto ir išvaizda sakyte sako, jog šis vyras tinka kitiems įsakinėti. Tiesa, jame dar daug žalios jaunystės bruožų, tačiau partizaninis gyvenimas žmogų greit subrandina.

Siaubas — taip pat puikus vyras. Drąsus, malonus, atviros širdies. Stambus, tikras kalvis. Pasirodo, anksčiau jis kalviavo. Siaubas nuoširdžiai papasakojo mums, kaip jis iki šiol tvarkėsi, kaip buvo antrą kartą sužeistas.

— Dėl vyrų aš nieko negaliu pasakyti — klauso... Kur pasakysi, ten nueina,— kalbėjo Siaubas.

O kas link kautynių, tai, anot jo, vyrai kautynių net labai pageidauja.

Bravo vyrai! Juose gyva Žaibo kovingumo dvasia. Jokios panikos, ir ginklas visados atsuktas į priešą mirčiai.

Žemaitis irgi bandė reikšti savo pretenzijas. Girdi, senas partizanas, nukentėjęs nuo priešo, brolio ir visų senųjų draugų netekęs, pasižymėjęs didele drąsa, ir liko neišskirtas iš kitų tarpo. Tuo jis norėjo prikišti, kodėl ne jis, o Siaubas, jaunas partizanas, paskirtas būrio vadu. Ką gi atsakysi į tokį klausimą? Žemaitis drąsus kaip velnias, bet nesveikas, nepaprastai nervuotas, serga nuomariu. Suraminom ir jį, pasakydami, kad jo nepamiršom, atžymėsim ir pan.

Kas gali pasakyti, kad partizanams tvarkyti nereikia diplomatijos Oi reikia ir dar kiek reikia! Čia laisvai susirinkę vyrai, ne taip kaip kariuomenėje. Priežiūros nėra, o jų charakteriai labai spalvingi, kieti. Visi nekartą žiūrėjo mirčiai į akis. Mirti jie nebijo, tai ko jie bijos daugiau? Todėl reikia mokėti prie jų prieiti ir juos valdyti.

Birželio mėn. 2 d.

Pavakarys. Tvanku. Ties anga zirzia begalė uodų.

Šiandien išvykstu parsigabenti Audrūno. Kažin ar jis atvyks?..

Leidžiamės per laukus. Dabar trumpos ir šviesios naktys. Mėnulis jau gana didelis. Šilta. Mus pila devintas prakaitas, net baltiniai šlapi. Kregždė ir Vieversys nespėja ir stabdo vis skubiai žygiuojantį Viesulą. Gi Viesulas — tikras tankas. Jis visada eina „tiesiog“, neaplenkdamas balų, pievų ar krūmų — mauna stačiai ir per juos. Užpakalyje vis girdisi keiksmų serijos jo adresu.

Viesulas — įdomus partizanas. Jis negali ramiai sėdėti, bet turi nuolat judėti. Mėgsta daug vaikščioti, todėl tūnojimas bunkeryje — jam tikra kančia. Nepatinka jam darbai, kurie reikalauja bent kiek kruopštumo ar atidumo. Sunkiai dirbti — kitas reikalas. Gerokai išsiblaškęs, užuomarša, pramuštgalvis, bet iš esmės — vyras geras.

Birželio mėn. 6 d.

Šaltas, truputį ūkanotas rytas. Tokia pati ir mano nuotaika. Jau trečia diena kaip bastausi su Kregžde, Viesulu ir Vieversiu po X. apylinkes, nesulaukdamas Audrūno. Minėjo, kad 3, 4 ar 5 d. d. atvyks būtinai, tačiau neatvyko. Darbas nepaprastai trukdosi, neina taip, kaip nori, o laikas bėga, ir gana. Svarbiausia, neturiu tinkamo padėjėjo, o taip pat jokių priemonių: nei rašomosios mašinėlės, nei popieriaus, nei padoraus radijo aparato — vienu žodžiu, nieko. Galvojau įsibrauti į miestą ir nutverti iš N. mokyklos raš. mašinėlę, bet pasirodė, kad ten jos nėra. Mašinėlių yra miesto centre, bet dabar, vasaros me-

tu, kada tokios trumpos naktys, paimti jas sunku, o be to, Nemunas kliudo...

Šiomis dienomis užsakiau popieriaus, kalkės ir kitokių dalykų nupirkti. Galgi nupirks. Raš. mašinėlė kainuoja virš 8000 rb. Didelis pinigas, ir jo mes neturim. Apgalvojau visokius būdus, ir nieko gero sugalvoti negalėjau. Neturiu žmogaus mieste, kuris šiuo reikalu galėtų padėti.

Kodėl gi Audrūnas neatvažiuoja? Toks betikslis bastymasis man iki gyvo kaulo įkyrėjo. Lauki ir, svarbiausia, nežinai, ar sulauksi. O gal jis apsigalvojo nevažiuoti?..

Panosėje bastosi šnipai, provokatoriai, stribai, ir pikta darosi, kad dėl begalės reikalų negali tų niekšų sutvarkyti. Mūsų „vasarvietės" šeimininkas pasakojo, kad, mums tik išvykus, pas jį buvo užėjęs vienas provokatorius. Vaizdavo iš kažkur pabėgusį ir besislapstantį žmogų ir prašė pinigų. Negavęs, ko norėjo, pradėjo grasinti kolchozais. Šeimininkas nubėgo mums pranešti, tačiau mūsų jau nebuvo. Gaila! Būtum parodę jam kolchozus!

Mano draugai, užsikloję galvas marškomis, knarkia. Vieversys net žemę drebina. Miega jis visada kietai ir kokioj padėty atsigula, tokioj ir atbunda. Atsigulė su kepure, ir ši dabar taip juokingai karo ant ausies. Nesusilaikau nenusijuokęs.

Viesulas neknarkia, bet miega giliai, retkarčiais taip smarkiai pasijudindamas, kad net mane į šalį nubloškia. Kregždės iš po antklodės kyšo tik plaukai ir batų galai.

Širyt mes stovyklą įsitaisėme stačiai skardžiuje, nedidelėje 2×2 m aikštelėje. Čia mes vos sutelpam, bet geresnės vietovės šiame skardžiuje nerasi. Jei ne ši aikštelė, tektų už medžio prisirišus miegoti — kitaip nuriedėtum į upelį.

Šalta... Reikia užsirūkyti, nes miegas marina. Pasirodo pirmieji saulės spinduliai. Diena gal bus giedra ir šilta.

Papiroso dūmai mane truputį prablaivo. Pasižiūriu žemyn. Už upelio pro medžių šakas matyti pieva. Nejučiom prisimenu savo pasikalbėjimą su „Dziedomoku". „Dziedomokas" — tai senas, apie šešiasdešimt metų amžiaus žmogus, pas kurį pernai Žaibas iškasė bunkerį. Pas jį mes gyvenome paskutiniąsias šios žiemos savaites, kada mūsų „namus" išsprogdino MVD-istai. Jei ne šis bunkeris, būtum turėję eiti pas ūkininkus dienavoti.

Šitas „Dziedomokas" — taip jį praminė Guoba — savotiškas „politikierius". Kada pas jį neužeini, jis vis pradeda kalbėti apie „čėsą", keikti valdžią, amerikonus ir anglus, girti Hitlerį ir t. t. Ir jo kalboms, išvedžiojimams, samprotavimams ir dejavimams nebūna galo.

— Nu, jūs sakykit man, vyrai, ar nieko nenujauciat? Kap cia dar su čėsu, ar jau tep ir pasiliks?.. — taip maždaug visada pradeda „Dziedomokas".

Na, ir aš pradedu savo politinės padėties „įvertinimą". Senis klausosi, pakši pypkę ir dejuoja.

— O Jėzus, o Jėzus, tokis raiscinis gyvenimas... Kad jiej svietelio nežinotų, ciej anglai ir ciej amerikonai... Jei tep Hitleris, tai jau seniai karų būt jiem paskelbis! — niršdamas kalba senis.

Aš jam aiškinu, kad, girdi, negalima karo taip greitai pradėti. Pirma reikia gerai pasiruošti. Ir visas pasaulis taip daro, visi ginkluojasi ir laukia progos. Hitleris greit pradėjo, greit laimėjimų sulaukė, bet iki galo neištvėrė ir prakišo.

Po ilgų mano išvedžiojimų senis, rodos, lieka įtikintas, tačiau tuojau vėl klausia:

— Kap jūs manot, ar šiais metais bus kas?

Į šį klausimą vengiu tiesiog atsakyti. Pasakęs, kad karas bus, senio nesuraminsiu. Reikia įrodyti. Ir vėl aiškinu, kad karas nežinia kada prasidės, tačiau jis bus netrukus, o dėl to, kad... ir t. t., ir t. t.

Ir „Dziedomokas“ vėl pradeda skųstis gyvenimu:

— Tai gyvenimas, tai gyvenimas... Ir kas jų išmislijo, tų prakeiktų valdžių. Nieko žmogui nepačina, bet skūrų paskucinį numauna. Kad ir, va, šicie kolkozai... Dzievas žino, jei tep dar trauksis ir šiemet karo nebus, visus žmonis į kolkozus suvaris. Ir tos duoklės! Kad jiej svietelio nežnot! Nežnai žmogus, nei kū daryc, nei kur aic, nei rankas pakeli, nei kojas paneši, galva ūžia nuo klapatų... Kol miegi žmogus — dar nieko, ale kai cik užsikeli ir vėl pradedzi mislyc, galvoc, ir nežinai, kas pradėc... Kad nor tos žemės ciek nebūt, tai dar, dar... Bet dar visus raistus, revus supylė, suteškino, supyškino...

Čia senis, matyt, norėjo pasakyti, kad visus jo raistus ir griovius įskaitė į dirbamos žemės plotą. Kalbėdamas senis taip susijaudina, kad jo balsas tampa plonas, kartais pereidamas net į spiegimą.

Senio būdą žino ir visi kaimynai. Štai jis aria, staiga užsigalvoja, atsisėda ant žemės ir mąsto. Pamatęs pirmą pasitaikiusį kaimyną, meta arklius ir bėga pas jį. Iš pradžių kalba apie orą, javus, gyvulius, apie įvairius gandus, na, ir pagaliau:

— Kap tu manai, ar cia kas išeis ant gero, ar ne? Velniai cia žino, žmonės visap kalba...

Saulė jau leidžiasi ir pasiekė medžių viršūnes. Šalta vėsuma dvelkia nuo Nemuno. Medžių viršūnėmis tarpais pralekia lengvas vėjas. Miškelis tai šlama, tai vėl nutyla, kad girdėti tik paukščių čiulbėjimas.

Jau nuo pat ryto mongolai anapus drebina orą, šaudydami iš savo tankų. Patrankų gaudimas aidi Nemuno slėniais. Komunistai nesnaudžia. Kaip būtų malonu girdėti tą gaudimą iš Vakarų ateinant...

Į mano vidų įsismelkė lengvas nerimas. Iš kur jis — nežinau. Juk jokio pavojaus nėra. Priešingai — čia taip ramu. O tas nerimas mane visada apima, kai būna ramu, kai neturi darbo. Kaip koks neprašytas, įkyrus svečias jis visada trukdo mano ramybę. Nuotaika tada kažkokia suniukusi. Sėdžiu, rodos, galvoju, bet mintys nieko nesiekia. Beprasmiškai stebiu vėjo judinamas šakas, girdžiu, kaip kažkur ūkininkai šnekasi... Toks jau gyvenimas. Ant sielos užgulė kažkokia sunki našta, tarytum su krauju suaugo melancholija. Sunkiu atodūsiu nori visu tuo atsikratyti, bet neįmanoma. Per šešerius metus suaugo toji melancholija su visomis mano širdies skaidulomis...

Šiandien baigiau skaityti Tolstojaus „Prisikėlimą“ ir apysaką „Kaukaze“. Koks puikus rašytojas ir kokios geros, malonios jo knygos! Autoriaus jau seniai nėra gyvo, o jo knygos liks gyvos amžinai . . . . . .
. . . . . .

SLAPYVARDŽIŲ-PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Jūrininkas, Gandras-Albertas Perminas
Vanagas-Adolfas Ramanauskas
Ąžuolis-Domininkas Jėčys
Vieversys-Julius Karpis
Guoba-Vaclovas Petrauskas
Sarūnas-Feliksas Daugirdas
Vytas, Merkys-Adolfas Baublys
Lapas-Algirdas Radzevičius
Nemunas-Vincas Kalanta
Ūla-Juozas Lukšys
Genys-Stasys Klimašauskas
Karvelis-Jonas Radžiukynas (K. Juozapavičiaus gr.)
Mikas, Audrūnas, Vaišvilkas-Mikas Babrauskas
Tankistas-Julius Jarmalavičius
Studentas-Alfonsas Bucevičius
Radvila, Švedrys-Augustinas Babrauskas
Rimvydas-Jurgis Kriščiūnas
Gelgaudas, Žvalgybininkas-MGB agentas Lauras
Bevardis-Pranas Ivanauskas
Tigras, Myslinčius-Stasys Raklevičius
Lakūnas-Kasiulynas
Girinis-Bernardas Navickas
Kregždė-Petras Savickas
Banadas-Vladas Gavelis
Kostas, Rainis-Kostas Baliukevičius
Vanagas (GVTv št. virš.), Paukštis-Viktoras Kazlauskas

Rugys-Jonas Jakubavičius
Žaibas-Vaclovas Voveris
Šamas-Juozas Baranauskas
Tigras-Petras Krisiulevičius
Litas, Viltis, Tėvukas-Sergijus Staniškis
Lakštingala-Motiejus Jaruševičius
Faustas-Olius Grybinas
Tigras-Stasys Arbačiauskas
Kapsas-Kostas Kubilinskas
Vilnis-Algis Skinkys
Balandis-Kuzmickas
Burokas-Jonas Turskas (Jonas Radžiūnas)
Kariūnas-Benediktas Labenskas
Kalnius-Jurgis Gylys
Raktas-Alfonsas Mikailionis
Lordas-Ričardas Golšteinas
Vytenis-Petras Plytnikas
Žilvitis-Julius Makaravičius
Viesulas-Vytautas Kuzmickas
Žvalgas-Danius Dabrovolskas
Inžinierius-Alfonsas Diksa
Šarūnas-Feliksas Daugirda
Šilutis-Juozas Šilanskas
Audra-Vladas Novikevičius
Marytė, Birutė-Marytė Budėnaitė
Tarzanas-Stasys Stakutis
Giedrius-Adomas Bagdonas
Milda-Antanina Lukšytė
Balys-Teofilis Valickas
Biliūnas-Gabrielius Turskas
Žalgiris-Juozas Šarkus
Studentas-Alfonsas Bucevičius
Labutis-Petras Šilanskas
Šermukšnis-Jonas Kazlauskas
Gražuolis-Stasys Jovaišis
Gintaras-Albinas Karinauskas
Aras-Juozas Kuzmickas
Radastas-Bujanauskas
Adomas-Vladas Rėklaitis
Negras-Jonas Grincevičius
Balandis-Ambrazevičius
Provokatorius Erelis-Juozas Markulis
Žaltys, Vytautas-Vytautas Žemaitis
Klonė-Adolfas Gecevičius
Sakalas-Juozas Jurelionis
Kregždės žmona-Bronė Diksaitė
Siaubas-Viktoras Dabrovolskas
Žemaitis-Jonas Žideckas
Diemedis-Juozas Gegužis

---

1. LK-jų moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai Dainavos apygardoje

Nežiūrint šešerių metų sunkios kovos, vis didėjančio priešo spaudimo ir didelių, skaudžių aukų, partizanų moralinį stovį Dainavos apygardoje reikia laikyti geru. Partizanų valia — visomis jėgomis priešintis okupantui — yra išlikusi tokia pat nepalaužiama, kaip ir pirmųjų partizanų — veteranų, tvirtinusių savo krauju partizaninio judėjimo pagrindus, ant kurių išaugo ir dabartinis Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis. Ta neapykanta priešui ir meilė savai, okupanto niokojamai, tėvynei, su kuria išėjo į kovą pirmieji partizanai, dega ir visų vėliau įstojusių partizanų širdyse. Ši meilė savo tėvynei bei prisirišimas prie jos, neapykantos bei keršto jausmai savo tautos žudikui — bolševikiniam čekistui vienija ir žadina visus partizanus, nežiūrint, kokius įsitikinimus jie beturėtų, kovon, kurios ilgumo nė vienas nežino, išskyrus tai, kad kada nors bus karas.

Paprastas kaimo jaunuolis stoja į kovą, neklausdamas, kada ji baigsis; stoja tęsti kovą tų, kurie jau žuvo. Dauguma naujai įstojusių į partizanų eiles galėjo į jas ir nestoti, t. y. jiems nebuvo susidariusios tokios sąlygos, kad nebuvo kur dingti nuo priešo persekiojimų, ir todėl teko ieškoti paskutinės išeities — išeiti į mišką. Daugumas galėjo pilnai ir toliau slapstytis, galėjo prisitaikyti prie naujos valdžios, galėjo išvažiuoti kur nors kitur ir tuo būdu tęsti toliau legalų gyvenimą. Tačiau nė vienas nepanorėjo rinktis šių išeičių. Tik garbingos kovos kelias, kad ir daugelio žuvusių krauju aplaistyta, buvo tuo visus patraukiamai veikiančiu akstinu, skatinusiu pasirinkti sunkiausią išeitį — partizaninę kovą.

Sunkus kovos kelias jo neatbaido ir MVD bei MGB viršininkų „amnestijos“ (mat Paleckio „amnestijai“ pasibaigus, pastarieji savas teikti pradėjo), garantuojančios laisvą legalų gyvenimą, jo nesuvilioja. Su kokiu pasiryžimu ji buvo pradėta, lygiai su tokiu pat pasiryžimu ji tęsiama toliau, o pačiomis kritiškiausiomis aplinkybėmis nesvyruojant mirštama. Jeigu Dainavos apygardą sudarytų ne šitokie partizanai, bet įvairūs lep-

šiai, ištvirkėliai, neturį savo nusistatymo avantiūristai, tada šiandien Dainavos apygardos, kaip stambaus organizacinio vieneto, nebūtų. Jeigu Dainavos apygardoje partizaninė veikla nėra užgniaužta, tai tik dėka tvirtos moralės bei kitų gerų dvasinių savumų tiek partizanų, tiek ir kaimo gyventojų.

Tačiau kaip nėra taisyklės be išimties, taip ir partizaniniame gyvenime kartais sutinkami nemalonūs reiškiniai, rodantieji, jog ir partizanų tarpe yra šalintinų blogybių, ydų, yra didesnių ir mažesnių nusižengimų P drausmei.

Didžiausią žalą partizanams ir partizaninei veiklai atnešdavo girtuokliavimas. Sakoma atnešdavo dėl to, kad šiandien girtuokliavimas baigiamas išrauti iš partizanų tarpo. Tačiau negalima nepaminėti jo jau vien dėl to, kad visos blogybės, kilusios iš šio įpročio, dar ir šiandien kai kurių gyventojų tarpe sukelia nemalonius prisiminimus.

Girtuokliavimas, kadaise įsigalėjęs mūsų tautoje sunkiaisiais baudžiavos laikais, vėl atsinaujino ir plačiai paplito vokiečių ir bolševikų okupacijų laikotarpyje. Lietuvis okupanto prievartaujamas, priespaudos spaudžiamas ir visuotinos, iki šiol negirdėtos, apgaulės mulkinamas, savo nusivylimą, sielvartą ir kančias pradėjo vis dažniau ir dažniau skandinti degtinėje. Kadangi jos pirkti buvo galima apribotais kiekiais, tada atsiranda naminiai bravorai, gaminantieji samagoną. Juo tad ir pradėjo didžiulė tautos dalis „guostis". Savaime suprantama, kad toks įprotis, plačiai įsišaknijęs tautoje, persimetė pirmaisiais partizaninio judėjimo metais ir į partizanų tarpą. Gėrė žmonės, gėrė ir partizanai. Skirtumas čia buvo tas, kad civiliams žmonėms girtuokliavimo pasėkos nebuvo tokios liūdnos, kaip tiems partizanams, kurie samagoną vartojo. Reikia pripažinti, kad tam tikra dalis partizanų žuvo dalinai tik dėl to, kad paveikti alkoholio įtakos, elgėsi nesuderinamai su ypatingo budrumo ir slaptumo reikalaujančiomis partizaninio veikimo sąlygomis. Iš girtuokliavimo kilo nemažai nesklandumų, juodų dėmių, suteršusių garbingą laisvės kovotojo partizano vardą. Nepaslaptis, kad paskiri partizanai girtuokliaudami toli nukrypo nuo pasirinktojo kelio, ir savo elgesiu bei veiksmais kaip purvu apdrabstė visą sąjūdį. Dalis gyventojų, matydami vien tik tokių partizanų elgesį bei veiksmus, pagal tai vertino ir visą sąjūdį arba jei ir ne visą sąjūdį, tai bent jame dalyvaujančią daugumą. Tokiu būdu nusikaltimai pavienių partizanų nustelbė kartais tai, kas ištiso org. vn. partizanų krauju buvo pirkta. Dėl to kai kur kildavo išsireiškimai, jog „vieni partizanai kovoja", kai tuo tarpu kiti tik „partizano vardą nešioja". Tik dėl to dalis gyventojų (ypač miesto) sąjūdžio atžvilgiu tapo pasyvūs, o kartais net priešiškai nusistatę.

Priešas visa tai sugebėdavo panaudoti savo propagandai prieš partizanus. Žmonėms jie buvo piešiami tamsiausiomis spalvomis: žemos moralės, neturinčius nieko bendra su laisvės kova. Pagal bolševikinę propagandą partizanai, atseit, „banditai" — tai tau — tos skeveldros, atskilusios nuo jos ir nerandančios bendro kelio su ja; žmonės, kurie taip giliai nugrimzdo į nusikaltimus, jog, matydami savo planų ir tikslų beprasmiškumą, „buržuaziniai nacionalistai" blaškėsi, savo įniršį skandino alkoholyje ir „nekaltų" tarybinių piliečių žudynėse. Tokia priešo propaganda, neįtikėtinai iškraipiusi partizaninės kovos prasmę ir pobūdį, kaip minėta, daugiausia įtakos turėjo miesto gyventojų tarpe.

Šiandien kalbėti apie girtuokliavimą partizanų tarpe negalima. Yra partizanų, vartojančių alkoholį nedideliais kiekiais. Pasitaiko, kad vienas kitas partizanas savo pasižadėjimą negerti alkoholio sulaužo, slapta iš-

gerdamas. Yra tėvūnijų, k. a. P Mindaugo, Gardino, buv. P Vanago ir kt., kur beveik visi partizanai pasižadėjo iki tęsis išsilaisvinimo kova negerti degtinės ir kitų stipriųjų alkoholinių gėrimų. Visoje Apygardoje visiškai negeriančių degtinės susidarys daugiau kaip 80% visų partizanų. Partizanų blaivinimo srityje yra pasiekta tiek, kad visi naujokai, stojantieji į partizanų eiles, privalo pirma pasižadėti visiškai nevartoti alkoholio.

Dar užsilikusio, kad ir mažo išgerdinėjimo yra šios kelios pagrindinės priežastys:

1) Gyventojai, atsilankius partizanams, stengiasi juos kaip įmanydami pavaišinti. Bet kaip gerai pavaišinti, jeigu ant stalo nebus degtinės. Ir dažnai partizanams tenka ginčytis su šeimininku bei ilgai jį įtikinėti, kad jie visai negeria degtinės. Silpnesnės valios partizaną tokie gyventojų prašymai išgerti „tik vieną" stikliuką ir „nesendinti" šeimininkų, priverčia sulaužyti pažadą.

2) Partizanai, nepasirašiusieji pasižadėjimo negerti degtinės, savo atsisakymą motyvuoja tuo, kad, girdi, jie su žmonėmis taip susigyvenę, jog nepatogu atsisakyti su jais truputį išgerti. Be to, kai su žmonėmis išgeriama, tada galima su jais sudaryti glaudesnius ryšius, jaučiamas didesnis artimumas ir t. t. (DLK Vytenio Tv.).

3) Kiti partizanai, kad ir nevartoja beveik alkoholio, nepasirašo pasižadėjimo dėl to, kad, anot jų, jie išgeria vieną kitą stikliuką, kai kartais to gyvenimo sąlygos iš jų reikalauja.

Partizanų susilaikymas nuo alkoholio vartojimo gyventojų tarpe susilaukia labai gerų atsiliepimų, ir tai partizanų vardą žymiai pakėlė.

Didelius nuostolius apygardai atnešė pasidavusių priešui į belaisvę pavienių partizanų išdavinėjimai. Pagrindinė ir, galbūt, vienintelė priežastis tam buvo ta, kad pirmaisiais metais, esant partizaniniam judėjimui dar tik kūrimosi ir organizavimosi stadijoje, į partizanų eiles buvo priimami visi stojantieji be atrankos. Tokiu būdu į partizanų tarpą įsibrovė žemos moralės asmenų, kurie, lemiamai valandai atėjus, neturėjo valios ir drąsos nusižudyti. Vėliau tos pačios klaidos buvo pakartotos ta prasme, kad, priešui sunaikinus dalį partizanų, org. vn. vadai, stengdamiesi papildyti savo sumažėjusius dalinius, į partizanų eiles priimdavo asmenis taip pat be didesnės atrankos. Į partizanų eiles vėl įsibrovė asmenų, žiūrėjusių į partizaninę kovą lengvabūdiškai, nepagalvojusių rimtai ar nesusigyvenusių su mintimi, jog gali būti tokia akimirka, kad reikės skirtis su gyvenimu staiga, be jokių svyravimų. Tuo tarpu MVD-istai ir MGB-istai savo žiauriausiais kankinimo metodais moka priversti patekusius į nelaisvę silpnesnės moralės partizanus išduoti savo kovos draugus ir kitus sąjūdyje dalyvaujančius asmenis. Negalima nepaminėti ir tų partizanų, kurie patenka priešui į nelaisvę patys to nenorėdami, t. y. sužeisti, nustoję laike kautynių sąmonės, kontūzyti ir t. t. Tik labai maža dalis iš jų padaro išdavimus, bet ir tai dažniausia nežymius. Likusieji, kad ir kaip kankinami būtų, nieko neišduoda (pvz., Tigras, Žemaitis, Paberžis ir kt.).

Dabartinis gyvenimas slėptuvėse, nekalbant apie geruosius savumus, turi neigiamos įtakos naujai stojantiems į partizanų eiles. Anksčiau, kada partizanai judėdavo būriais, nuolat dienodavo miškuose arba pas ūkininkus ir visados buvo pasirengę susidurti su priešu, greitai užsigrūdindavo ir išmokdavo veikti pavojingiausiose ir sunkiausiose situacijose. Šiandien tas „naujokystės" periodas ilgiau trunka. Pasitaiko, kad partizanas — kandidatas, išbuvęs partizanų eilėse 4—5 mėnesius, nežino pačių elementariausių dalykų, pvz., kaip reikia stovėti sargyboje, ką daryti,

pamačius į namus artėjant priešą, kaip neišsišifravus atlikti vieną ar kitą uždavinį ir t. t., nežiūrint tai, kad org. vn. vadų apie tai kelis kartus paaiškinama. Tiesa, tai reti, bet vis dėlto pasitaikantieji dalykai.

Partizaninės kovos sąlygos ir praktika parodė, kad moterų bumas P org. vn., t. y. gyvenimas vienoje slėptuvėje su vyrais, neigiamai veikia partizanus bei gyventojus ir duoda pagrindą kilti visokioms, partizano vardą žeminančioms, kalboms.

Ten, kur moteris bunkeryje gyvena su savo vyru (aišku partizanu), ten susidaro šeima. Tokia šeima visados turi visokių pašalinių šeimyninių reikalų, neleidžiančių vedusiam pilnai atlikti savo, kaip partizano, tiesiogines pareigas.

Moteris beveik visados jaudinasi, kad vyras išeina į žygį, o ypač jei tas žygis surištas su kiek didesne rizika. Prasideda slapti žmonos maldavimai, kad vyras kaip nors stengtųsi dažnai išvengti eiti į žygius, kad daugiau būtų su ja. Vyras, paklausęs savo žmonos, tampa sėsliu partizanu. Visas jo anksčiau rodytas aktyvumas, iniciatyva, drąsa ir t. t. palengva dingsta. Partizanų tarpe kyla nepasitenkinimas.

Moterį palikti vieną slėptuvėje nepatogu. Turi kas nors iš kartu esančių partizanų likti su ja. Tokiu būdu vienas partizanas, dažnai reikalingas tam, kad dalyvautų žygyje, turi likti slėptuvėje.

Blogiausia yra tada, kada reikia vykdyti kokį nors uždavinį, surištą su gyvenamosios vietovės iššifravimu, ir dėl to ją reikia kuriam laikui apleisti. Tokiais atvejais nėra kaip moterį vieną palikti, o juo labiau ją su savimi vestis. Buvo taip, kad partizanai negalėjo atlikti uždavinių ar uždelsė jų vykdymą dėl to, kad jie negalėjo palikti moters vienos, nes nenorėjo rizikuoti jos gyvybe.

Yra buvę atsitikimų (pvz., Gardino Tv., DLK Vytauto Tv.), kad partizanai pradėjo su savo žmonomis nesugyventi. Kilo barniai, kurie apėmė visą skyrių. Tų nemalonumų pašalinimui jau nepakako net TvV. Teko kitiems pareigūnams spręsti juos ir gaišti laiką.

Gyventojai taip pat neigiamai atsiliepia apie partizanų gyvenimą su moterimis. Jų atsiliepimai dažnai yra teisingi ir pagrįsti. Be to, gyventojai dažnai nenori leisti daryti pas save slėptuvių tiems partizanams, kurių tarpe yra moteris.

Šiuo metu moterys į partizanų eiles gali būti priimtos tik ypatingais išimties atvejais, ir tik RnV leidus.

Dalis nesklandumų, ardančių partizaninę drausmę ir žeminančių partizano vardą, atsiranda iš mažos kai kurių org. vn. vadų P kontrolės, reto dalinių lankymo. Partizanai palikti veikti plačiuose rajonuose, mažai kontroliuojami, elgiasi ir veikia taip, kaip išmano. Jeigu tokiuose, mažai org. vn. vadų kontroliuojamuose, rajonuose pasitaiko dar vienas kitas nedrausmingas partizanas, tuomet sąjūdžio veikla ir laisvės kovotojo partizano vardas gerokai nukenčia. Iš to kaip tik ir kyla partizanų nepopuliarumas apylinkės gyventojų tarpe. Tačiau dideli rajonai, apimantieji ištisą valsčių ir daugiau, kuriuose veikia vos keli partizanai, yra sunkiai sukontroliuojami, t. y. sunku iš gyventojų susekti partizanų padarytus nusižengimus.

Bene didžiausią teigiamą įtaką partizanams turi aukštesniųjų vadų kaip galima dažnesnis org. vn. lankymas. Org. vn. lankymo metu, ypač jei tas lankymas ilgiau trunka, kaip veidrodyje atsispindi vieno ar kito org. vn. veikla, neigiamos ir teigiamos org. vn. ir pavienių partizanų ypatybės. Partizanų dalinių lankymas, jeigu jam yra iš anksto gerai pasiruošta, ir jo metu pravedami pasikalbėjimai įvairiomis temomis, liečian-

čiomis partizanų gyvenime pasitaikančias ir šalintinas blogybes, ydas ir t. t., duoda org. vn. didžiausios naudos. Tokie lankymai duoda pajusti mūsų darnaus, organizuoto veikimo svarbą ir, tarytum, atgaivina patį org. vn.

Dar didesnė nauda pačiam vadui. Jis pažįsta artimiau slapčiausias ir subtiliausias partizanų gyvenimo kerteles, partizanų nuotaikas ir t. t. Tokių lankymų metų vadas pasisemia sau tai, ko tik vadovavimui reikia, būtent gilų pažinimą partizaninės veiklos sąlygų. Nelankant org. vn., neįmanoma jiems vadovauti. Tokiais atvejais turi būti toki partizanai, kurie galėtų tiksliai, objektyviai padėti atskiruose org. vn. nušviesti.

Lankymo metu naudinga viešai, visų partizanų akivaizdoje, iškelti atskirų, nedrausmingų partizanų elgesį, pabrėžiant tai, kas iš tokio elgesio gaunasi. Lygiai taip pat iškeltini pavyzdingieji partizanai. Tai yra skatinamoji priemonė partizanų gerosioms ypatybėms augti ir bujoti.

Negalima nepaminėti ir pačio partizanavimo įtakos partizanų daugumai. Į partizanų eiles įstoję jaunuoliai, pereina vieną iš sunkiausių gyvenimo mokyklų. Daugelį ta gyvenimo mokykla išmokė pažinti žmones, pažinti gyvenimą, pažinti save ir neretai surasti save. Partizaninė kova iš paprastų, mažai išsilavinusių kaimo jaunuolių išugdė didvyrius, kuriais sąjūdis tik didžiuotis gali, kaip antai: Žaibas, Rugys, Kalnius, Šarūnas, Nemunas ir daugelis kitų.

Apie partizanų nuotaikas galiu pasakyti tai, kad jos nėra nei labai optimistiškos, nei, jokiu būdu, pesimistiškos. Jos derinasi su šiandienine krašto būkle. Tačiau nenormalių, liguistų nuotaikų pasireiškimų nėra.

Visi partizanai, kaip ir visa lietuvių tauta, laukia raudonosios vergijos žlugimo. Šeši metai, kaip to su dideliu ilgesiu laukiama. Bet ilgai besitęsianti kova sumažino partizanų atsparumą ir neiššaukė nusiminimo. Vienintelis dalykas, ką šiandien partizanų tarpe galima sutikti — tai nusivylimas Vakarų neveiklumu, t .y. toks pats reiškinys, kurį visoje tautoje galima sutikti. Šia prasme pesimistiškiausiai nusiteikusių partizanų nuotaikas geriausiai charakterizuoja toks arba į jį visiškai panašūs išsireiškimai:

— Vargiai, ar mes greitai laisvės sulauksim. Turbūt, reikės užmerkti akis dar prieš jai ateisiant. Bet nieko nepadarysi: sykį išėjom, tai mokėsim ir mirti.

Daugumas tačiau sako:

— Aš ne dėl to išėjau partizanauti, kad laukčiau ir dairyčiausi, kada ir iš kurios pusės karna ateis. Šiandien reikia priešintis, kovoti ir nepasiduoti.

Arba vėl:

— Tai kas, kad mes laisvės nesulauksim. Bet bus, kas jos sulauks. O laisvė turi būti. Karas bus jei ne šiais metais, tai kitais, jei ne kitais, tai dar kitais metais, bet jis bus! Juk tokia didelė neteisybė negali būti pasaulyje.

Partizanai, prisimindami ilgus išpartizanautus metus, dažnai juokaudami sako:

— Vyrai, pirmieji dešimt metų sunkiau partizanauti, o po to viskas kaip ant sviesto eina...

Vis tik partizanas, būdamas mažai išsilavinęs kaimo jaunuolis, kad ir kažin ką sunkaus savo viduje pergyventų, nežinodamas nieko tikro apie politinių įvykių eigą (jeigu ir žino ką nors, tai vis tiek negali pasakyti, ką tai galėtų reikšti) visados suramina, išblaško prislėgtą nuotaiką ūkininkų ir, kas keisčiausia, pačių inteligentų. Kasdien matomas toks vaizdas.

Partizanas užeina pas ūkininką, o pastarasis, slegiamas sunkios okupacijos naštos, klausia:

— Kažin kaip vyreliai su čėsu? Ar mes jį kada nors išvargsim, ar, galėt, mus visus pribaigs? Ar jūs nieko negirdit?

O partizanas:

— Nenusimink, tėvai! Viskas eina į gerą pusę. Laisvė netoli. Jau didesnę dalį vargo išvargom. Viskas bus gerai. O ruskiai siunta dėl to, kad galą jaučia... Mes galim laisvės ir nesulaukti, bet jūs sulauksit. Tik kantrybės!

Kokią įtaką partizanai turi daliai gyventojų vien tik pasirodymai, dažnai pasako patys gyventojai:

— Kai jūs, vyrai, neužeinat ar ilgiau nematom, tai, rodos, ir pasaulyje nieko nesidaro, rodos, kad taip, va, ir bus ilgus metus. Aplinkui vis tas pats ir tas pats: duona valstybei, grūdai valstybei, mokesčiai, pyliavos, prievolės, nubuožinimai. Kad tik Dievas jus sveikus laikytų.

Politinėmis žiniomis, ypač jei jos tiesioginiai liečia mūsų kraštą, visi partizanai gyvai domisi. Ypatingai gilų įspūdį visiems paliko, atgabentų iš užsienio ten leidžiamų lietuvių ir svetimomis kalbomis laikraščių iškarpos, liečiančios lietuvių partizanų veiklą ir dabartinę sunkią tautos dalią. Reikia pasakyti, jog vis tik dalis partizanų anksčiau negalėdavo patikėti tuo, jog kokios nors žinios iš Lietuvos patenka į užsienį. Dabar, kada partizanas pamato, kad ir labai paprastas, kuklias, daugybės rankų apčiupinėtas, apiplyšusias iškarpas, tuojau įsitikina, jog vis tik ir jų kova nelieka visiškai be jokio atgarsio, jog apie ją, kad ir, palyginus, nedaug, bet žino ir Vakaruose.

Beveik visi partizanai anksčiau su nusivylimu ir kartėliu kalbėdavo apie Graikijos pilietinį karą. Girdi, per radiją kasdien kalba apie Graikijos komunistų partizaninę veiklą, o apie Lietuvos nieko. Juk Lietuvoj irgi tas pats, o partizaninio veikimo sąlygos daug blogesnės, priešas nepalyginamai gausesnis. Lietuvos partizanų niekas neremia, jie jokių ginklų negauna. Lietuva — lašas viduryje komunistinės jūros. Ji palikta likimo valiai. Graikijoje kelis komunistus nuteisia mirti — apie tai kalba Gen. Asamblėjoje, o Lietuvoje kasdien šimtai kalėjimuose užkankinami, šimtai lavonų miestelių gatvėse valkiojasi — apie tai tylima.

Tokie pokalbiai dažniausiai baigiami šitokiu išsireiškimu:

— O jeigu mums duotų ginklų, šaudmenų, sprogstamos medžiagos... Jeigu žmonėms duotų bent truputį žinių per radiją iš užsienio lietuviškai... Dabar gi nieko — rodos, tokios Lietuvos ir nebūtų.

Iš užsienio atgabentos žinios, nors ir labai šykščios jos būtų, partizanams yra didelė moralinė paspirtis. Partizanai įsitikina, jog ne tik jie vieni prieš bolševizmą kovoja, bet kad tai kovai ir visas pasaulis ruošiasi.

Kada partizanas kalba apie būsimąjį karą, jis, vartydamas savo, dažnai iš žemės ištrauktą, rūdžių duobelėmis išvagotą ginklą, sako:

— Jeigu amerikonai dar nenori pradėti karo, tai tegu mums ginklų atsiunčia. O dabar turi žmogus štai iš kokių šaudyti, ir dar su supelijusiais šoviniais...

Labiausiai partizanų nuotaiką paveikia vadovybių bei artimų kovos draugų žuvimai, gyventojų trėmimai, savo šeimų sunki būklė ištrėmime. Tai trys pagrindinės priežastys, kurios partizanus gana stipriai jaudina. Kovos draugų žuvimus partizanai greičiau pergyvena. Tokiais atvejais sakoma: ne jie pirmutiniai ir ne jie paskutiniai žuvo. Arba: medžio be skiedros nenutašysi, atseit, kova susijusi su aukomis; be aukų nieko nepasiekiama.

Tokie žuvimai, kur partizanas būdavo nukaunamas per jo paties neatsargumą, daugiau visus pykindavo, nei liūdesį keldavo. Jeigu žuvimas buvo surištas su didvyriška kova, tai jis veikdavo visus teigiamai:

— Žuvo, bet ir ruskių priklojo.

Gyventojų masiniai trėmimai, suėminėjimai, kankinimai partizanus paveikia ta prasme, kad kiekvieno viduje vėl atsiveria žaizdos, kiekvieno širdyje plečiasi nenumaldomas keršto troškimas. Tokiais momentais kiekvienas partizanas pergyvena tam tikrą susigraužimą savo bejėgiškumu, jog priešui už tai negalima pilnai atlyginti.

Gyventojų nuotaikos ryšium su didėjančiu okupanto spaudimu į kolchozus atsiliepia ir partizanų nuotaikoms. Savo tautiečių sunkią būklę jie gyvai atjaučia:

— Žmonės apkrauti pyliavomis, tik skundžiasi, dejuoja... Sunku pas juos ir užeiti.

Gyventojų rodomas atsparumas okupantui, partizanams turi didelės reikšmės. Gyventojų priešinimasis — partizanams svarbi moralinė paspirtis.

Trumpai suglaudus, galima pasakyti, kad jeigu žmonės džiaugiasi, tai ir partizanams gera, jeigu žmonės liūsta, liūsta ir partizanai. Ir atvirkščiai: partizanų pasisekimus žmonės pergyvena taip, kaip savo pasisekimus, ir jų nepasisekimus pergyvena, kaip ir savo nepasisekimus.

Dažnai pastebimas reiškinys, kad partizanai sąmoningai vengia kalbėti apie tai, kas surišta su liūdnais prisiminimais. Dėl to partizanų pokalbiuose liečiamas ateities gyvenimas. Kiekvienas su paslėptu ilgesiu kalba, kas būtų, jeigu staiga karas prasidėtų, ką veiktų, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kaip tvarkytų savo ateities gyvenimą ir t. t.

Ar partizanas sąmoningas? Į šį klausimą galiu duoti teigiamą atsakymą, nors yra reiškinių — vienų daugiau, kitų mažiau,— rodančių, jog apie dalį partizanų negalima atsiliepti kaip apie pilnai sąmoningus laisvės kovotojus partizanus. Štai keletas tokio nesąmoningumo reiškinių.

Nekurių partizanų tarpe išsiplatinęs įprotis apkalbinėti savo kovos draugus bei vadus, niekados nepasakant tiesos į akis tam, kuris virto tų apkalbinėjimų objektu. Tokios apkalbos eina iš lūpų į lūpas, kol galų gale jos pasiekia (žinoma, gerokai padidintos) ir patį apkalbėtąjį. Pastarasis, aišku, pradeda ieškoti šaltinio, iš kur apkalbos, liečiančios jį, kilo. Taip prasideda nesusipratimai, ardantieji tarpusavio sugyvenimą.

Kai kurie partizanai, neįsisąmoninę drausmės reikalingumo, į drausmę žiūri kaip į nereikalingą, primetamą dalyką. Į viršininkus kai kur žiūrima taip, lyg jie būtų skiriami daugiausia tam, kad partizanus baustų, varžytų jų laisvę ir t. t. Tokiu būdu atsiranda „suokalbininkų“ rateliai. Vienam partizanui iš tokio „suokalbininkų“ ratelio nusižengus P drausmei, nusižengimas rūpestingai maskuojamas visų „suokalbininkų“, kad org. vn. vadas apie tai nieko nesužinotų. Kaip tik tokiuose rateliuose vyksta ir išgerdinėjimai slapta.

Tačiau ne tik eiliniai partizanai būna tokie „suokalbininkai“. Jų tarpe būna ir vienas kitas smulkesnio org. vn. vadas, kuris siekdamas populiarumo savo vyrų tarpe ar, kaip sakoma, „būti geru savo vyrams“, apie savo org. vn. partizanų padarytus nusižengimus nepraneša vadovybei, bet priešingai, jis visados stengiasi vadovybei savo vyrus teigiamai atestuoti. Kada susidaro „suokalbininkų“ ratelis su savo vadu priešakyje, tada ir partizanų nusižengimai aikštėn iškyla negreitai. Tokių partizanų tarpe „geras“ vadas tas, kuris jų nebaudžia ir kuris duoda daugiau laisvės jiems nusižengti.

Kai kuriuose org. vn. vadai patys nerodo pavyzdžio savo vyrams. Tik dėl to tokie org. vn. būna atsilikę labiau už kitus, nes pats vadas nedaug kuo geresnis už savo kovotojus. Visa tai atsitinka dažniausiai ne iš blogos valios. Šiuo metu org. vn. vadams žuvus, į jų vietą atsistoja gabesni eiliniai kovotojai. Ir pastarieji dažnai nežino, ką tai reiškia vadu būti ir, svarbiausia, nežiūrint kuo ir kaip, būtent vadovavimas pasireiškia. Pasitaiko, kad toki org. vn. vadai, kurį laiką pavadovavę, tik sugriauna kovotojų akyse savo autoritetą.

Dar ne visi partizanai supranta tai, jog mūsų sąjūdis tik tada gali kilti aukštyn, jeigu visi be išimties partizanai, nežiūrint kokias pareigas jie beeitų, sąžiningai ir atsidėję atliks jiems pavestus uždavinius. Dar ne visi supranta, jog tik per savęs pagerinimą, galima žengti prie sąjūdžio veiklos pagerinimo, jog tik kontroliuojant savo elgesį su gyventojais, jog, tik taurinant save, bus galima ir visą sąjūdį pakelti į tauresnę aukštumą. Tuo tarpu kai kurie partizanai visą sąjūdžio veiklos sėkmingumą įžiūri vien vadovybės veikloje. Jų sakoma:

— Kas man, tegu vadas rūpinasi. Tam jis yra vadu paskirtas.

Arba:

— Yra vadovybė, tegu ji ir rūpinasi.

Dėl tokio kai kurių partizanų nesąmoningumo kai kuriuose org. vn. susidaro padėtis, jog org. vn. vadas su keliais vyrais visą laiką apsikrovęs darbu ir nespėja atlikti jam pavestų uždavinių. Tuo tarpu kai eiliniai kovotojai neturi ką veikti. Bet pasitaikė ir taip, kad org. vn. vadas, vadovaudamasis kokiais nors egoistiniais sumetimais, sąmoningai neduoda tvarkyti ir atlikti savo vyrams uždavinių, kuriuos jie pilnai sugeba atlikti. Visa tai numuša vyrams ūpą, mažina jų iniciatyvą.

Atsitinka, jog senesni partizanai (anksčiau įstoję į eiles) neigiamai žiūri į org. vn. vadus, paskirtus iš vėliau įstojusių į P eiles partizanų tarpe, visai neatsižvelgdami į tai, kad toki partizanai, nors ir mažiau partizanavę, tačiau visą laiką rodė ir teberodo didesnį aktyvumą, daugiau iniciatyvos ir, bendrai, noro dirbti, negu jie patys.

Senesniųjų partizanų („senesni“ išpartizanautu laiku) tarpe kartais atsiranda tokių, kurie nerodo naujai įstojusiems į P eiles jokio pavyzdžio ir nesidalija su jais savo turima kovos patirtimi. Yra buvę atsitikimų, jog senesnieji partizanai į savo nusižengimus įtraukdavo naujokus partizanus. Pastarieji gi elgdavosi taip, kaip mokė senieji partizanai.

Kai kurie partizanai mažai kontroliuoja savo elgesį ir kalbą, esant gyventojams. Netinkamas elgesys ir kalbos palieka gyventojams blogą įspūdį.

Dar ne visi partizanai įsisąmoninę, kad tik jie gali vienaip ar kitaip nuteikti gyventojus. Pamirštama, kad gyventojai, mažiau turį reikalo su partizanais, kartais vien iš visai nereikšmingų smulkmenų padaro plačiausias išvadas, susidaro apie partizanus geras, vidutines ir blogas nuo mones. Ir ne tik apie pavienius partizanus, bet kartais net apie visą sąjūdį.

Kai kurie partizanai ir net org. vn. vadai vis dar neįsisąmonina partizaninės spaudos platinimo reikšmės. Vis dar pasitaiko, jog kai kurių partizanų planšetėse ar slėptuvėse dalis laikraštėlių ar atsišaukimų susivalkioja.

Beveik visuotinas neigiamas reiškinys yra tas, kad partizanai, turėdami laisvo laiko, jo tinkamai nesunaudoja. Retas dalykas, kad partizanai skaitytų knygas ar ko mokytųsi. Laisvas laikas sunaudojamas dažniausiai pokalbiams ir kortavimui, rečiau — dainų rašymui. Viso to, aišku,

būtų lengviau išvengti, jeigu partizanų tarpe būtų bent kiek daugiau inteligentų, kurie skatintų partizanus savęs lavinimui ir auklėjimui.

Nežiūrint šių pasitaikančių neigiamų reiškinių, partizanų dauguma yra sąmoninga. Tas sąmoningumas ypač pasireiškia ten, kur reikalas liečia pasirinktąjį kovos kelią, kovos tikslą. Vargu ar šiandien rasime tokį partizaną, kuris abejotų savo pasirinktojo kelio teisingumu (žinoma, negalima 100% tvirtinti, kad vieno kito visai nebūtų), kuris gailėtųsi savo sprendimo, padaryto įstojant į P eiles. Kiekvienas partizanas, kad ir kaip mažai jis išsilavinęs būtų, žino, dėl ko jis kovoja, už ką jis kovoja ir ką ta jo kova reiškia.

Reikia pridurti, jog partizanų sąmoningumas šiuo metu yra didesnis, negu anksčiau. Labai jau retas partizanas, kuris nesidomėtų savo tautos bei sąjūdžio likimu, savo sąjūdžio pasiektais laimėjimais. Kiekvienas partizanas giliai pergyvena sąjūdžio nepasisekimus ir džiaugiasi sąjūdžio pasiektais laimėjimais. Ypač tai buvo galima pastebėti tada, kai partizanai sužinojo, jog galų gale visos apygardos susijungė į vienalytį sąjūdį — LLKS, vadovaujamą vienos Vyr. Vadovybės. Nebuvo tokio partizano, kuris apie tai būtų kalbėjęs be pasitenkinimo ir džiaugsmo.

Apygardoje buvo ir tebepasitaiko klaidų. Vienos iš jų nedrausmingų partizanų sąmoningai buvo kartojamos, kitos gi padaromos visiškai ne iš blogos valios, nesąmoningai..... išvengti ir jeigu jau pasitaiko ..... prieš tai kilusios iš tų klaidų ..... apygardoje būtų, kaip minėta, daug ..... TvV šiuo metu yra .... išsilavinimo. Dar daugiau: gali .... išsilavinimą, kad ir nedidelį, ir šiokį tokį išsimokslinimą ..... aišku, daro viską, stengiasi .. .. gali vyrams duoti, kadangi jiems .... Dainavos apygardos ir rinktinių .... kad galėtų partizanų auklėjimo srityje tinkamai užkišti.

Tačiau kaip bebūtų — šiandien priešas nepalyginamai geriau ginkluotas, nepalyginamai gausesniu besinaudojąs moderniškiausiomis ryšio priemonėmis, turįs gerai apmokytus, prityrusius iš T. Rusijos atsiųstus MVD-istų ir MGB-istų kadrus, žodžiu, turįs visas sąlygas, reikalingas kovai vesti su negausiais partizanų daliniais, nepalauš partizanų atsparumo, nors spaudimas būtų kažin kiek kartų didesnis. Partizanai turi tvirtą moralinį pagrindą bei ideologiją, daugelio šimtų žuvusių krauju rašytą, ir to priešas nei propaganda, nei jėga nesugriaus.

Apžvelgiant dabartinę Dainavos apygardos būklę, galima pasakyti, jog vyrai pasiryžę kovoti ir jeigu reikėtų — mirti. Visi žino ir supranta, jog kelias, kurį jie pasirinko, veda tik į priekį, neatsižvelgiant į tai, kas jų ten lauktų: ar dar ilgi kovos metai, ar mirtis. Ir čia jokių nuomonių skirtumų nėra. Kol yra partizanų, tol bus kova tęsiama toliau. Galbūt, ji nebus tokia, kaip dabar, taip kaip dabar ji nėra tokia, kokia buvo prieš kelerius metus, kadangi besitęsianti okupacija savaime nustatė naujas kovos formas ir būdus, galbūt, bus mažiau ginkluotų smūgių priešui suduota, bet tokiu atveju partizanas gyvu lietuvišku žodžiu stengsis palaikyti negęstančią meilę tėvynei ir tikrosios nepriklausomybės troškimą savo tautiečių širdyse.

Dainavos apygarda, turbūt, kaip ir visas sąjūdis, pergyvena šiuo metu persilaužimo laikotarpį. Po ilgų metų tam tikro blaškymosi ir necentralizuoto veikimo, atėjo laikas stiprinti tai, kas didžiausiomis pastango-

mis ir pasiaukojimu pasiekta. Iš vienos pusės, gausūs partizanų žuvimai ir priešo spaudimas, iš kitos pusės, prityrusių partizanų vadų stoka daro padėtį neabejotinai sunkia. Tačiau noro, pasiryžimo ir valios nugalėti sunkiausias kliūtis netrūksta. Ir tai yra svarbiausia, kas leidžia manyti, jog kova bus ir turės būti tęsiama.

autorius Dzūkas
DApV

2. Miesto visuomenės moralinis stovis, pasitaikančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai.

3. LK-jų santykiai su miesto visuomene.

Šeštus metus besitęsianti bolševikinė okupacija padarė nepaprastai didelę žalą miesto lietuviškajai visuomenei. Bolševikų teroro paveikta, ji didžia dalimi nukrypo nuo pasirinkto visos tautos kelio — pasipriešinimo prieš okupantus. Jeigu Lietuvos kaimas nešė šiuo metu beveik visą pasipriešinimo prieš okupantus naštą, tai to, žinoma, negalima pasakyti apie miestą. Miestas yra pasyvus Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio atžvilgiu, kuris kaip tik yra viso šio pasipriešinimo organizatorius. Šio pasyvumo priežasčių tenka ieškoti labai sudėtingame miesto visuomenės gyvenime bolševikinės okupacijos sąlygomis. Šio gyvenimo analizė ir duos atsakymus į taip dažnai keliamus klausimus: kodėl miesto visuomenė yra pasyvi, kodėl ji yra linkusi į taikstymąsi su okupantais?

Bolševikinės okupacijos metu miestai yra virtę tarybinio gyvenimo centrais ir bolševikinės propagandos židiniais. Bolševikai žino, kad visos visuomenės negalės paimti savo įtakon iš karto, ir todėl tai pradėjo daryti palaipsniui nuo miesto gyventojų. Tas, žinoma, jiems ir iš dalies pavyko. Pagrindinė priežastis to jų pasisekimo glūdi tame, kad jiems pasisekė suimti į savo rankas pagrindinius miesto gyventojų pragyvenimo šaltinius. To jie pasiekė panaikindami privatinę gamybą bei prekybą. Gyventojų pragyvenimo šaltiniu tapo darbas tarybinėse įstaigose, įmonėse, artelėse, kooperacinėje prekyboje ir t. t. Tuo būdu bolševikai ekonomiškai pažabojo miesto gyventojus, neužmiršus to fakto, kad visos vadovaujamos vietos tose įstaigose ir įmonėse buvo užimtos tik komunistų partijos narių arba jiems visiškai atsidavusių žmonių. Be to, tenka atsiminti, kad Lietuvos kolonizaciją bolševikai yra nukreipę tik į miestus, nes kaime šiuo atžvilgiu, dėl sąjūdžio veiklos, jiems visiškai atpuola. Tuo būdu visų įstaigų ir įmonių kadrai tapo papildyti rusais — kolonistais, kurie Lietuvoje apsigyveno kaip visų sričių „specialistai". Be to, visi šie „specialistai" turi vadovaujamą vaidmenį. Ištisos įstaigos, kaip MGB, MVD, paruošų įstaigos, autotransporto, finansų, tapo visiškai rusiškos. Patekti į įstaigas galėjo tik „lojalūs" tarybų valdžiai. Lojalumas yra paprastai smarkiai tikrinamas. Neretai gauti darbą daugumai teko pasiversti „tarybiniais žmonėmis". Visus tuos, kurie savo nusistatymą parodydavo viešai, šalindavo iš darbo ir jų vietą statydavo jau tikrai bolševikams patikimus. Dabar tarnautojų tarpe bent koks viešas antibolševikinis pasireiškimas tiesiog laikomas savižudybe. Kiekvienas rūpestingai stengiasi užmaskuoti savo praeitį ir būti „tarybiniu žmogumi" tam, kad jo neišmestų iš darbo ar nepasodintų. Paskutiniu laiku bolševikai stengiasi galutinai išrauti iš įstaigų visus asmenis, įtariamus lietuvišku nusistatymu, ir jų vieton sodinti įvairius komjaunuolius, baigusius kokius

nors trumpalaikius kursus. Likusieji noroms nenoroms taikstėsi, norėdami kaip nors išsilaikyti. Todėl bolševikams palankių žmonių vis daugiau ir daugiau randasi tarnautojų tarpe.

Daug geresnė padėtis yra įmonių ir artelių darbininkų tarpe. Jie kaip tik kenčia didelį socialinį neteisingumą, būdami, palyginus su tarnautojais, nepaprastai menkai atlyginami už darbą. Jeigu bolševikų valdžia turėtų remtis darbininkais ir jiems suteikti geresnes gyvenimo sąlygas, tai kaip tik yra priešingai. Įmonės darbininkas jokiu būdu nebijo netekti darbo, netekdamas 200—300 rub. mėnesinio atlyginimo, kuris jam su šeima neduoda jokio galimumo pragyventi. Tokį atlyginimą jis gali gauti per keletą dienų, savo darbą dirbdamas privačiai. Jį riša su įmone ar artele tik tai, kad jis ten dar gali sukombinuoti pašalinį uždarbį. Todėl darbininkai dažnai išreiškia savo nepasitenkinimą tarybų valdžia. Tas jų nepasitenkinimas dažniausiai išplaukia iš sunkių gyvenimo sąlygų, iš socialinio neteisingumo, bet ne iš sąmoningo tautiško nusistatymo. Dabartiniai darbininkai visiškai neturi senosios darbininkijos dalies, kuri nepriklausomo gyvenimo metais buvo nusistačiusi revoliucingai ir visą laiką žiūrėjo į ..... Tik daugumoje greit nusivylė, pamatę, kaip iš tikrųjų darbininkija gyvena Sovietų Sąjungoje, kaip bolševikai darbininkų vardu juos išnaudoja ir t. t. Jie susilaukė iš rytų ne broliškai nusistačiusio darbininko, kaip kad jiems buvo skelbiama, bet rusiško čekisto. Išgyvendama savo vidinę krizę, senoji darbininkų karta tapo išblaškyta abiejų okupacijų laikotarpyje.

Dabartinius darbininkus sudaro neturtingoji miesto visuomenės dalis. Jos pagrindinis tikslas: kasdieninės duonos klausimas. Politikuoti daugumoje nelinkusi. Šiandien sunku rasti darbininkų tarpe partietį. Jie keikia tarybų valdžią ir naujuosius tarybinius ponus. Jeigu jie girdi apie karą, jie jo laukia, nes žino, kad po karo bus gerai apmokamo darbo; jeigu jie išgirdo, kad partizanai nuvertė MVD-istų mašiną, jie iš vienos padaro dešimtį ir sako, kad gerai, o jeigu jie išgirsta apie šnipų nužudymą, jie jau tai blogai mini. Sąjūdis ir jo tikslai jiems yra nepažįstami. Visiškai netiki bolševikų propagandai, o visą dėmesį sukaupę į savo asmeninį gyvenimą. Kiekvienas darbininkas šiuo metu yra savotiškos rūšies spekuliantas. Kiekvienas vagia iš savo įmonės ar artelės medžiagas bei gaminius ir parduoda rinkoje. Tuo būdu sudaroma pašalinių pajamų, kurios įgalina šiaip taip pragyventi. Alkoholio vartojimas darbininkų tarpe yra masinis. Jame skandinama visa pagieža ir visas skausmas, o taip pat ieškomas nusiraminimas dėl dabartinio vargingo jų gyvenimo.

Pats stipriausias, sveikiausias ir aktingiausias elementas mieste yra besimokantis jaunimas. Tai vienintelė mieste visuomenės dalis, kuri žiūri į sąjūdį su didžiausiu pasitikėjimu. To priežastis yra ta, kad dauguma moksleivių gyvena kaimo nuotaikomis ir yra didelėje sąjūdžio įtakoje. Dauguma jaunatviška energija užsidegę nepriklausomos Lietuvos siekimu. Tas juos ir apsaugoja nuo bolševikų įtakos. Bolševikai gerai žino, kad jų tikslų įgyvendinimas Lietuvoje priklauso ir nuo to, kaip jie paveiks Lietuvos besimokantį jaunimą, todėl deda jie visas pastangas jį paimti savo įtakon ir perauklėti saviškai. Nepaveikiant jaunimo propaganda, stengiamasi jį įtraukti į komjaunimo organizaciją, kur jis noromis nenoromis turėtų auklėtis pagal bolševikinės ideologijos principus. Tam panaudojamos visos priemonės: mokytojų įtaka, įkalbinėjimai, grąsinimai ir t. t. Čia kaip tik į pagalbą ateina mokytojai — komjaunuoliai bei partiečiai, kurių visoje apygardos erdvėje yra vos keliasdešimt. Labiausiai spaudžiami yra nuolat mieste gyvenantieji moksleivai (kaimie-

čiams yra puikus atsisakymo pretekstas — partizanai), o ypač mokytojų ir tarnautojų vaikai. Tokiems griežtai atsisakius, griebiami jų tėvai už vaikų „neišauklėjimą“ arba už taip vadinamos buržuazinės ideologijos skiepijimą. Ir nors į komjaunimą verbavimo akcija vis labiau įgauna aštresnį pobūdį (ypač po LKP(b) V plenumo nutarimo „Dėl liaudies švietimo pagerinimo“ ir po 1949.XI.23 d. „Tiesoje“ paskelbto Sniečkaus straipsnio „Už tarybinį moksleivių auklėjimą“), moksleivio įstojimas į komjaunimą yra labai retas dalykas. Dar tenka pabrėžti, kad moksleiviai moka atskirti jiems teikiamas žinias nuo bolševikinės propagandos, kuri kyšoja visuose tarybiniuose vadovėliuose, tiek ir kai kurių mokytojų dėstyme. Tas parodo, kad moksleivija turėdama tiesioginį bolševikinio perauklėjimo pavojų, lieka nepalaužiama; tas rodo, kad sąjūdis besimokančio jaunimo tarpe turi didelę įtaką ir populiarumą. Ypač moksleviją entuziastiškai veikia pogrindžio spauda, kuri jos tarpe mielai skaitoma ir platinama. Ir jeigu sąjūdis ir toliau pajėgia palaikyti moksleivijos moralę, iš jos eilių galima tikėtis rimtų papildymų.

Prie tokio kieto moksleivių laikymosi prisiderina ir mokytojai. Jų dėstymas daugumoje jau vyksta pagal tarybinės pedagogikos reikalavimus. Istorijos, geografijos, biologijos, lietuvių kalbos mokymas, vienur daugiau, kitur mažiau, persunktas bolševikine dvasia, nes tam daugumoje naudojami iš rusų kalbos versti vadovėliai. Todėl mokiniai gauna iš mokytojų jau į tarybinius rėmus įspraustas žinias. Geriau yra su griežtųjų mokslų dėstymu, kur propagandos beveik jau neįmanoma įsprausti, bet už tai visur iškeliamas rusų mokslininkų primatas. Mokytojų dėstymas, matant moksleivių atkaklumą, yra grynai sausas ir neišeina iš tarybinio vadovėlio ribų, dažniausiai ir to nesilaikant. Bet palyginus su praėjusiais metais, dėstymas įgauna vis tarybiškesnių formų dėl daromo spaudimo ir didelės kontrolės iš bolševikų pusės. Ypač visą padėtį pablogina mokytojai — komjaunuoliai arba partiečiai. Jų, kaip jau minėta, yra nedaug, bet jau po vieną ar po kelis vidurinėse mokyklose. Jie kaip tik ir vykdo likusiųjų mokytojų darbo kontrolę. Paskutiniu metu bolševikai tokių mokytojų skaičių stengiasi padidinti, bet jų pastangos yra beviltiškos, nes jos sudūžta į atkaklų mokytojų pasipriešinimą.

Tuo būdu mokytojai yra tvirčiausia, sąmoningiausia ir šiuo metu gausingiausia lietuviškosios inteligentijos dalis, galutinai dar iki šiol nepalūžusi ir su didžiausiu aktualumu ir toliau bekovojanti su bolševikų pastangomis įtraukti ją į Lietuvos jaunimo subolševikinimo darbą.

Likusioji lietuviškoji miesto inteligentijos dalis, kurią sudaro gydytojai, inžinieriai, agronomai ir kt., yra visiškoje bolševikų priklausomybėje. Jiems jau nedaromas toks ideologinis spaudimas kaip mokytojams. Jie daugiau vertinami iš specialybės pusės. Jiems yra duodamos visos geros pragyvenimo sąlygos tam, kad jie galėtų dirbti, jei jie yra geri savo specialybės žinovai. Bolševikai, kad ir žinodami jų priešišką nusistatymą ir net kartais praeities antibolševikinę veiklą, neliečia, o reikalauja tik jų darbo. Žinoma, prie to privedė gerų specialistų trūkumas, nes naujai „iškepti“ specialistai neišlaiko net ir bolševikų kritikos. Visi šie inteligentai esmėje yra nusistatę bolševizmui, gerai seka politinių įvykių raidą ir todėl iš jų tarpo partiečių pasitaiko visiškai mažai.

Likusioji mieste visuomenės dalis, kurią sudaro likę privatūs amatininkai, smulkių žemės sklypų savininkai ir kiti, besiverčią įvairiais pripuolamais darbais, visiškai nuo bolševikų nepriklauso ir todėl iš jų tarpo bolševikuojančių beveik visiškai nėra. Visi jie vos pragyvena ir todėl prieš bolševikus nusistatę.

Iš tokių miesto gyventojų gyvenimo sąlygų išplaukia jų pažiūros bei nuotaikos sąjūdžio bei Lietuvos ateities klausimu. Pažiūros į sąjūdį bei į Lietuvos ateitį yra labai įvairios kiekviename gyventojų sluoksnyje, o taip pat dažnai ir nepastovios. Bet galima išskirti keturias pagrindines pažiūras sąjūdžio atžvilgiu ir pagal tai visus miesto gyventojus suskirstyti į keturias pagrindines kategorijas.

Pirmajai kategorijai priklausytų visi tie, kurie nusistatę sąjūdžio atžvilgiu priešiškai. Vieni nusistatę priešiškai todėl, kad jau yra patys pasidarę bolševikais, būdami partiečiais, aukštais pareigūnais ir yra prisidėję prie lietuvių tautos naikinamojo darbo. Tai įvairūs tautos pardavikai, kurių nusikaltimai yra jiems užkirtę kelią atgal. Jie kaip tik dabar visi yra susitelkę miestuose ir varo savo išdavikišką darbą toliau, stengdamiesi įvairiausiais būdais pakenkti ir sąjūdžiui.

Kiti iš priešiškai sąjūdžiui nusistačiusių yra inteligentų dalis, kurių priešiškumas kyla iš jų pažiūrų į politinę padėtį, į dabartinę Lietuvos būklę tarptautinėje plotmėje ir kt., nors jie iš principo bolševikams nepritaria. Tokie galvoja, kad sąjūdis šiuo metu nieko neduodąs tautai, išskyrus dideles aukas. Jie galvoja, kad bolševikų pozicijos Lietuvoje tvirtos, kaip kad jų nuomone yra tvirtos ir tarptautinėje arenoje, kad anglų—amerikiečių blokas šiuo metu yra per silpnas karui pradėti su Sovietų Sąjunga. Galvojama, kad laikas Sovietų Sąjungai eina į naudą, kad ji kiekvieną dieną stiprėjanti kariškai ir ekonomiškai ir po to, kai anglų—amerikiečių blokas bus jau pasiruošęs karui, Sovietų Sąjunga bus stipri ir jos nedrįsią pulti. Tuomet jau jie ieškosią kompromiso su Sov. S-ga. O jeigu kartais karas ir kiltų, (o jis numatomas po dešimčių metų), anglų—amerikiečių bloko jau lauksiąs pralaimėjimas. Tokiu būdu Lietuvai esą jau nebepasitaikysiąs toks patogus momentas nepriklausomybei atgauti, kaip kad 1918—1920 m. Dabar lietuviams esą belieka tik mesti bereikalingą jėgų eikvojimą pasipriešinime prieš bolševizmą ir prisitaikyti prie esamų bolševikinės okupacijos sąlygų. Šitaip galvoja dar likę senosios inteligentijos kartos atstovai, anksčiau buvę kairiųjų pažiūrų. Iš šių asmenų tokios nuomonės ir išplaukia priešiškumas sąjūdžiui. Jie sąjūdį puola gana aštriai. Primeta sąjūdžiui tai, kad jis negali atstovauti tautos, nes jis būktai esąs besislapstančių nuo bolševikų asmenų neskaitlinga grupė, be jokios ideologijos ir politinės krypties, kad tik be reikalo plėšiami, žudomi ir traukiami į pavojų nekalti gyventojai; esą sąjūdis neturįs atramos visuomenėje, nes neturįs kuo jos patraukti pas save. Sąjūdžio propaganda, pagrįsta greitu karo buvimu, yra neįtikinanti.

Taip, žinoma, jie galvoja tik todėl, kad visiškai nepažįsta sąjūdžio ir nežino jo tikslų bei pobūdžio. Jie esmėje mato, kad lietuvių tauta Sovietų Sąjungoje žus, per ilgesnį laiką perauklėta bolševikiškai ir asimiliuodamasi su rusais. Bet kitokios išeities jie neranda.

Ne vienas inteligentas su tokiomis pažiūromis nueina į priešo stovyklą.

Dar kiti prieš sąjūdį nusistatę priešiškai todėl, kad jie jo bijo, nors tam nebūtų jokio pagrindo. Tai įvairūs nežymūs tarnautojai ir šiaip miesčionys, kurie apie sąjūdį žino tik tiek, kad jo tikslas yra „šaudyti nekaltus tarybinius piliečius“, kaip apie tai dažnai bolševikai kalba. Tokie todėl mano, kad P ir jų nepasigailėtų, jeigu tik pakliūtų į rankas. Aišku, kad tokie niekuo nėra nusikaltę ir, miesto sąlygose gyvendami ir neturėdami reikalų su kaimu, negalėjo gerai pažinti sąjūdžio.

Antrajai kategorijai galima būtų priskirti visus tuos, kurie laikosi pasyviai tiek sąjūdžio, tiek ir bolševikų atžvilgiu. Ši kategorija yra pati

gausingiausia. Jai priklauso dauguma mūsų inteligentijos ir miesto plačiosios visuomenės. Ją yra nepaprastai smarkiai įbauginę bolševikų teroras ir paveikusios didelės sąjūdžio aukos. Ji yra tos nuomonės, kad Sov. S-ga turinti susiremti su Vakarais ir kad to susirėmimo metu ji žlugsianti. Tuomet Lietuvai pavyks atstatyti nepriklausomybę, bet kol taip bus, praeis tam tikras laikas. Dabar lietuviams nėra ko prasidėti su bolševikais ir geriau kaip nors taikytis prie sąlygų, ir vaidinti tarybinius žmones, kad tuo nors kuriam laikui išsaugoti save. Dalis galvoja dar ir taip, kad pasidarius „tarybiškais" ir užėmus atsakingas vietas bolševikiniame aparate tik lietuviams, Lietuvai sumažėtų kolonizavimo pavojus, nes tuomet nebūtų taip vadinamojo kadrų trūkumo, kurį bolševikai naudoja kolonizavimo politikai vykdyti ir būtų sulaikytas rusų plaukimas į Lietuvą.

Bet dauguma šios kategorijos laikosi vidurio. Nenori kuo nors nusižengti tautai bei sąjūdžiui, nes žino, kad vėliau gali tekt atsakyti už tai, bet nenori prisidėti prie kovos, nes bijo iššifravimo galimybės. Reiškia, belieka kaip nors prisitaikyti, užsimaskuoti, dirbti kasdieninį darbą ir laukti įvykių rutuliojimosi, teisingiau sakant, karo.

Šios kategorijos atstovų nuotaikos keičiasi labai dažnai. Vos tik atsileidžia politinė įtampa užsienyje, jie jau linksta į didesnį taikstymąsi su bolševikais, o jeigu padėtis kiek įsitempia, tai tuomet nuo jų greit atšoka, ieško kontakto su sąjūdžiui artimesniais žmonėmis ir t. t. Nuomonė apie sąjūdį taip pat dažnai yra nepastovi. Kartais sąjūdis net perdeda (kai užgirsta per radio užsienyje minint dabartinę Lietuvos būklę), o kartais pradeda jį kritikuoti, kai pasitaiko didesnis P žuvimų skaičius, arba užsienyje atslūgsta politinis įtempimas.

Šią visuomenės dalį nepaprastai paveikia masiniai ištrėmimai į Sov. S-gos gilumą, kurie kaip tik daugiausia ją ir paliečia. Tuomet nuotaika visiškai krinta. Nustojama visiškai bent kokios vilties ir galvojama, kad jau laukia visiškas mūsų tautos sunaikinimas. Pradedama taikyti patarlė: „Kol saulė užtekės, rasa ir akis išės". Tuomet keikia amerikonus, kad jie, turėdami tokią ginkluotę, jėgą, nesunaikina šio amaro ir leidžia naikinti tautas. Taip pat ši visuomenės dalis labai linkus į gandus ir įvairias sensacijas. Užtenka, kad plentais pradėtų labiau judėti automašinos, praskristų didesni kiekiai lėktuvų, pradėtų išvažinėti rusų karininkų šeimos, kai tam suteikiama didelės reikšmės ir laukiama karo. Tokie įvykiai kartais net atsiliepia į rinkos kainas, nes pradedamos sudarinėti maisto atsargos ir už tai pradeda kilti maisto produktų kainos.

Šios visuomenės dalies bailumą, nepastovumą ir atsargumą MGB išnaudoja. Užverbavimai tampa labai dažnu dalyku. MGB agentai, nurodę kokio nors asmens tamsią praeities dėmelę, sužinoję apie dabartinį jo svyravimą, per keletą tardymų užverbuoja, nes neturima valios atsispirti įvairiems grąsinimams.

Pagrindinė prie sąjūdžio neprisidėjimo priežastis yra bailumas, na, o taip pat stoka šiuometinių tautos reikalų supratimo ir pasiaukojimo tėvynės reikalams. Šios kategorijos žmonės puikiai žino, kad susirišti su sąjūdžiu, reiškia rizikuoti laisve ir gyvybe. Tai surišta su rizika netekti savo šeimos bei artimųjų, užtraukiant ant jų bolševikų kerštą. Ir, žinoma, taip rizikuoti neapsiima ir velijama tyliai sėdėti ir laukti, kol atsiras tokių, kurie surizikuos visu kuo ir pasiaukos bendram visų tautiečių labui.

Tokiu būdu tik atitinkamas intensyvus aiškinimas apie sąjūdžio tikslus ir būtinumą, apie reikalą pasiaukoti, atitinkamas tokių asmenų laikymas sąjūdžio įtakoje, gali juos išjudinti ir patraukti bendron kovon prieš okupantą.

Prie trečiosios kategorijos galima būtų priskirti visus tuos, kurie tiki būtinu dalyku priešintis bolševikams, tiki sąjūdžio reikalingumu bei jo išvystymo būtinumu ir su neapykanta žvelgia į okupantą, bet, gyvendami miesto sąlygomis, neturi kontakto su tikraisiais sąjūdžio nariais. Tam kontakto užmezgimui trukdo per didelis atsargumas ar taip vadinama šnipų manija. Tokie, paprastai dirbdami įstaigose ar įmonėse, nepasitiki, kad ir jau geresniu žmogumi, įtardamas jį esant šnipu, arba galvodamas, kad jei jis ir geras žmogus, bet areštavimo atveju galįs išduoti. Tokiu būdu nebepasitikima nei vienu žmogumi, ir neturima galimybės sudaryti kontaktą su sąjūdžiu. Perdėtas atsargumas to padaryti neleidžia. Kai kuriems trūksta iniciatyvos pačiam asmeniškai įsitraukti į sąjūdį, nors pas juos noro veikti gali būti labai daug. Taip jie diena iš dienos laukia ir tikisi bolševikų galo, gyvendami kasdieniniame neveikime tol, kol juos kas nors iš pašalies įtraukia į sąjūdį, kur jie be jokių svyravimų dirba. Tokių panašių asmenų yra gana daug mūsų inteligentijos tarpe.

Ir ketvirtoji kategorija — tai aktyvūs sąjūdžio nariai ir rėmėjai, kurie nepaisydami bolševikų teroro, vienokiu ar kitokiu būdu prisideda prie sąjūdžio. Tik, deja, ši kategorija yra pati neskaitlingiausia. Priežastis to yra ta, kad dauguma jų per ilgesnį laikotarpį buvo iššifruoti ir nuteisti daugeliui metų kalėti bolševikų katorgoje, o papildymų vis būdavo mažiau, nes didesni nuostoliai atbaidydavo kitus, o be to suimtieji būdavo patys aktyviausi žmonės ir jau pakeisti juos panašiais nebuvo galima.

Dar viena pasyvumo ir neprisidėjimo prie sąjūdžio priežastis, kuri labiausiai liečia inteligentiją, yra ta, kad bolševikai stengiasi ją papirkti. Paskutiniuoju metu bolševikai kaip įmanydami nori pagerinti materialines inteligentijos gyvenimo sąlygas tam, kad galėtų ją patraukti į savo pusę. Tam tikslui duodamos neblogos algos ir sudaromos galimybės apsirūpinti būtiniausiais gyvenimui reikmenimis, kas po sunkių karo gyvenimo sąlygų nepaprastai veikia. Tas ypač veikia jaunosios kartos inteligentiją, kuri, visą laiką augusi karo sąlygomis, tokių galimybių nesitikėjo. Tas pragyvenimo pagerėjimas taikomas tik tiems, kurie bolševikams dirba. Už tai daugelis lengvapėdiškų jaunuolių susigundė daryti karjerą dėl rublio. Tuomet tokie jau susidarė savo atskirą pažiūrą į tautą, sąjūdį, kuri tik jau nėra gera. Šis inteligentijos papirkimas kaip tik ir atkrato daugelį nuo rūpinimosi savo tautos likimu, nes tokie, būdami materialiai gerai aprūpinti, nejaučia sunkios okupacinės naštos, kokią jaučia kaimas.

Kita menko visuomenės pasipriešinimo bolševikams priežastis yra ta, kad ji per mažai žino apie sąjūdį. Apie jį daugiau sužinoma iš pačio priešo ar iš P karinių veiksmų su juo, įvairių netikrų ir kartais pramanytų pasakojimų ir t. t. Apie sąjūdžio dabartinę misiją, pogrindžio spaudos tik nedidelė dalis patenka į miestą, o didžioji dalis lieka kaime. Be to, neplaningas jos išplatinimas labai sumažina skaičių žmonių, kurie galėtų ją perskaityti.

Kalbant apie miesto gyventojų ydas, tenka pabrėžti, kad jų yra daug ir jos daugiausia iš gyventojų nuotaikų bei moralės. Čia tenka paminėti tik pačias stambiausias.

Viena iš tokių yra girtuokliavimas, kuris plačiai išplitęs tiek inteligentų, tiek ir kitų gyventojų tarpe. Neaiškus ateities gyvenimas, netekimas aiškios gyvenimo ir darbo prasmės, pesimistinės nuotaikos dėl mūsų tautos likimo, visa tai privedė prie taip vadinamo gyvenimo šia diena. Ieškoma to, kame galima būtų užmiršti karčią tikrovę ir paskęsti užsimiršime. Tas surandama alkoholyje bei pasilinksminimuose, kurie doriniai yra labai žemi. To išdavoje pastebimas ištvirkavimas jaunimo tarpe, o

taip pat didelis palaidumas šeimų gyvenime. Nepaprastai padidėjo venerikų skaičius, o taip pat vedusiųjų išsiskyrimų skaičius. Tas rodo, kad miesto gyventojų dalis yra doriniai žemai puolę. Antroji labai žymi yda yra didelis palinkimas į pataikavimą priešui. Jis pastebimas visų gyventojų sluoksniuose, o ypač inteligentų tarpe. Priežastis to — noras padaryti bolševikams apie save tik tarybinio žmogaus vaizdą ir panaikinti bent kokį mažiausią įtarinėjimą tam, kad apsaugojus savo egzistenciją.

Ypač ryškiai pastebimas miesto gyventojų tarpe palinkimas į visa tai, kas yra rusiška. Naujos tarybinės dainos, rusiški išsireiškimai ir net papročiai dažnai gyventojų yra mėgiami, o ypač jaunimo. Vis labiau ir labiau jaučiama rytų kultūros įtaka, kuri skleidžiama per kiną, įvairius viešus vakarus ir pačių miestuose gyvenančių rusų kolonistų. Subolševikėjusi miesto visuomenės dalis yra visiškai persiėmusi naująja bolševikine kultūra ir matomas aiškus jos surusėjimas. Dėl to labai padažnėja mišrių šeimų sukūrimas. Jau dažnas reiškinys, kad lietuvaitė išteka už ruso ar net MGB-isto.

Religingumas mieste irgi yra sumažėjęs, nes tarnautojams ir moksleiviams yra griežtai draudžiama lankyti bažnyčią. Už tai gresia netekimas tarnybos arba išmetimas iš mokyklos. O jeigu tokie ir lanko, tai tik slaptai. Be to, dalį tikinčiųjų nuo bažnyčios atkrato ir tas faktas, kad bolševikai ir iš bažnyčių sakyklų bando skleisti savo propagandą. Pavyzdžiui, liepiama kunigams per pamokslus propaguoti gyvulininkystės mėnesius, pravesti kolchozų steigimo propagandą, raginti mokėti mokesčius, smerkti popiežių ir t. t. Ir kai kas silpnos valios kunigų yra daroma, nes atsisakius, uždraudžiama atlikinėti religines pareigas. Bažnyčią dažniausiai lanko tokie, kuriuos bolševikai negali už tai nubausti. Dažnas reiškinys, kad tikintieji į bažnyčią eina kaip nors persirengę, kad tik jų nepažintų.

Bolševikai norėdami laikyti miesto gyventojus visiškoje kontrolėje, stengiasi kuo daugiau jų užverbuoti. Tas jiems dažniausiai pavyksta tarnautojų tarpe, nekalbant jau apie bolševikuojančius. Pašauktam tam tikslui į MGB piliečiui „primenama“ pareiga, kaip tarybiniam žmogui, sekti savo priešus ir apie juos pranešinėti. Jeigu pilietis nesutinka, tai jam pasakoma, kad jis netarybinis ir netinkamas dirbti tarybinėj įstaigoje ir apšaukiamas savo liaudies „priešu“. Ir galima garantuoti, kad tik retam pavyksta išsisukti užverbavimo, o dauguma, nenorėdami niekuo rizikuoti, tampa MGB agentais. Tokiu būdu beveik kiekvienoje įstaigoje MGB turi savo šnipus. Dažnai miesto gyventojai prievarta įgrasinti, naudojami kaip punktai palaikyti MGB ryšius su kaimo šnipais.

Kaip matome, miesto visuomenė yra visiškoje bolševikų įtakoje. Ji priversta šokti taip, kaip bolševikai jai diriguoja. Trumpai suglaudus svarbiausios to priežastys yra šios:

1) Miesto gyventojai ekonomiškai nuo bolševikų priklauso.

2) MGB yra nepaprastai gerai išvysčiusi sekimą ir piliečių veiksmų kontrolę.

3) Bolševikinio teroro gyventojai yra nepaprastai įbauginti.

4) Sąjūdis negali pilnai išvystyti savo veiklos.

5) Miestas yra priglaudęs visus lietuvių tautos pardavikus, iš kur jie vykdo savo nusikaltimus prieš savo tautą.

Miesto lietuviškoji visuomenė priversta prisitaikyti prie bolševikinės okupacijos sąlygų ir todėl, kad toji okupacija per ilgai užtruko. Dabar ji priversta užsimaskuoti ir nerodyti savęs, bet joje galima pastebėti tai, kad priartėjus visiškam bolševikų galui ir subraškėjus jų ramsčiams Lietu-

voje, ji atsisuka su visa tauta prieš juos ir atsisuka net tie, kurie nubalansavo jau per daug arti priešo stovyklos, norėdami dabar išsukti savo kailį ir išvengti dabartinės sąjūdžio vedamos kovos.

autorius Vaišvilkas
Dainavos ApVDV

2. Kaimo visuomenės moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai.

3. LK-jų santykiai su kaimo visuomene.

Dainavos apygardoje

Kai miestas po šešerių metų bolševikinės vergijos pateko beveik visiškon priešo įtakon, tai kaimas, betarpiškai sąjūdžio veikiamas, ir toliau teberodo didžiausią atsparumą. Kaimas, prisirišęs prie savo žemės, kurioje jis mato savo tėviškę ir tėvynę, prie savo savito gyvenimo būdo, prie savo tradicijų, būdamas giliai religingas ir nepriklausomybės metais įgavęs tvirtą tautinį susipratimą, nerodo jokio noro žengti bolševikinės propagandos išgirtuoju „laimingu socialistiniu keliu", įgalinančiu įveikti ūkinį „atsilikimą", nei terorizuojamas, nei gražiais pažadais viliojamas.

Jeigu vokiečių okupacijos metais pogrindžio judėjimas bazavosi beveik tik miestuose, taip dabar, bolševikinei vergijai antrą kartą atėjus, kaimas tapo tautos bei sąjūdžio aktyvaus pasipriešinimo pagrindu. Kaimas su partizanine veikla yra neatskiriamai suaugęs; jis eina išvien su partizanais, padeda jiems, išlaiko, slepia, saugo juos, rūpinasi jų likimu, sielojasi partizanų nepasisekimais ir didžiuojasi jų laimėjimais. Kaimo motinos sąjūdžiui paaukojo geriausius savo sūnus ir dukras, kurie sudaro didžiulę sąjūdyje dalyvaujančių daugumą. Kaimo nuopelnai sąjūdžiui — milžiniški. Yra dar daug kaimų, kurie nedaug kuo skiriasi nuo partizanų org. vn. Tokie kaimai yra tarytum tvirtovės, į kurias bet kokios bolševikų pastangos patraukti į save bent vieną ūkininką bergždžiai atsimuša.

Šiandien dažnai nežinai, kuo labiau stebėtis: ar ta didvyriška lietuvio šeima, kurios tėvas su keturiais sūnumis partizanų eilėse bekovodami žuvo, ar visišku bežemiu, vargšu skurdžiumi, visą laiką pusbadžiu gyvenančiu, turinčiu labai gausią šeimą ir, nežiūrint to, iš visos širdies padedančiu sąjūdžiui. Jeigu šiandien negrėstų pavojus, kad tokie asmenys gali būti iššifruoti priešui, būtų galima sudaryti ilgiausią sąrašą, kaip geriausią įrodymą, jog sąjūdį toli gražu ne buožės ir ne „buržujai" sudaro bei jį remia, bet, priešingai, ir ta kaimo dalis, kurios interesus patys bolševikai tvirtina labiausiai giną. Tokie žmonės, tarybiškai galvojant, rodos, kaip tik turėtų būti bolševizmo šalininkais, negu kartu eiti su partizanais, juos visokeriopai remdami. Ši jaudinanti neturtingo kaimiečio parama nėra ta, kuri suteikiama iš baimės ar dėl kurių nors išskaičiavimų. Užuot išdavę partizanus ir patys beveik nenukentėję nuo jų pabėgtų į miestą, tokie žmonės šimtus kartų įrodė savo nuoširdų prisirišimą prie sąjūdžio ir supratimą reikalo, už kurį jie daug kartų rizikavo ir rizikuoja visa savo šeima.

Bet ne tik vargingieji kaimo sluoksniai partizanus remia. Juos remia visi, kas tik kaime gyvena. Žinoma, yra išimčių, bet tos išimtys — tai mažuma kaimo gyventojų. Vargingesniųjų kaimo sluoksnių prisidėjimas prie

sąjūdžio minimas tik dėl to, kad bolševikinė propaganda stengiasi sąjūdžio kovą vaizduoti priešišką tarybinei valdžiai judėjimą, kilusį iš aštrėjančių priešingų klasių santykių kaime, persitvarkant jam ant taip vadinamų „socialistinių pagrindų“.

Iš tikrųjų kaime nėra jokių klasinių prieštaravimų. Jeigu jie ir yra, tai tik ne toki, kokius bolševikinė propaganda vaizduoti mėgsta. Tie prieštaravimai seniai išnyko, kai lietuvis ūkininkas pamatė, kas per „svieto lygintojai“ ir kokiais tikslais jie į jo kraštą įsibrovė. Visuotinas, gilus, platus ir vienintelis prieštaravimas yra tarp okupanto — valdančio komunisto — bei jo pakalikų ir okupaciją nešančio lietuvio ūkininko. Todėl kaip tik ši priežastis, o ne kitos, verčia lietuvį ūkininką taip atkakliai priešintis.

Bent trumpai reikia sustoti ir ties kaimo inteligentija. Džiugu konstatuoti, kad ji, gyvenanti kaime, yra nuo kaimo neatitrūkusi. Ji, kaip ir kaimas, gyvena tomis pačiomis nuotaikomis ir tuo pačiu pasipriešinimu bolševikinei vergijai. Kaimo inteligentijos asmenyje sąjūdis turi vieną iš uoliausių ir nuoširdžiausių savo rėmėjų.

Kaimo inteligentijos daugumą sudaro mokytojai. Jų tarpe nėra nė vieno partiečio ir nė vieno komjaunuolio, nebent vienas kitas būtų užsimaskavęs. Taip labai bolševikinės propagandos išgirta „giliai patriotinė Biržų mokytojų — komjaunuolių iniciatyva, raginanti visus mokytojus aktyviau įsijungti į politinį darbą kaime“, deja ir tepaliko tuščia iniciatyva, turbūt, tik Biržų mieste, nes Dainavos apygardos erdvėje tuo tarpu tokia „patriotine iniciatyva“ dar niekas neužsikrėtė. Kaime nėra jokio marksizmo-leninizmo „klasikų“ kūriniams ir kitokiam šlamštui studijuoti ratelių, seminarų ir t. t. Kaimo mokytojų taip vadinamas „idėjinio-politinio darbo turinys“ mokyklose šiuo metu — nei daugiau, nei mažiau — yra lygus nuliui. Kaimo jaunimas, didžiausiam bolševikų sielvartui, tebeauklėjamas „buržuazinio objektyvizmo“ dvasioje.

Kaimo inteligentijai, lygiai kaip ir pačiam kaimui, padeda partizaninė veikla. Jos dėka kaimo inteligentija lengvai gali atsispirti bolševikinėms represijoms.

Šnipų bei kitokių pardavikų iš kaimo inteligentijos pasitaiko labai mažai — vos vienas kitas. Bolševikams prijaučiančioji inteligentija tuo tarpu kaime nedrįsta apsigyventi. Galimas tik toks atvejis, kad bolševikai į kaimus po mokytojų perkeldinėjimo priedanga, gali iš tolimesnių apskričių atsiųsti mokytojus, specialiai užverbuotus šnipinėjimo tikslams.

Kaimą, kaip ir sąjūdį, išlaiko tik tvirta moralė ir sąmoningumas, nors ne be tam tikros bolševikinės okupacijos įtakos ir trūkumų. Bolševizmas, savo prigimtyje būdamas blogis, sąmoningai naikindamas visas žmogaus dvasios vertybes, skiepydamas neapykantą bei klasių kovą, stengdamasis tai įteisinti savo nauja čekistiška „morale“, negalėjo nepaveikti mūsų kaimo.

Raudoniesiems okupantams antrą kartą užplūdus, kaimas pergyveno didžiausią moralinį smūgį. Kaimas juto, kad į kraštą vėl įsibrovė atėjūnai, kuriems nėra jokių įstatymų, surištų su žmoniškumu ar teisingumu. Netolimon praeitin nuslinkę 1941 metų įvykiai, neišnykę iki šiol iš žmonių atminties, dabar kiekvienam visu ryškumu iš naujo atsistojo prieš akis. Visi pasijuto, lyg į kraštą būtų atėjusi negailestinga mirtis, kuri iš kiekvieno turės pareikalauti savo duoklę. Prasidėjęs teroras iššaukė nusivylimą, sielvartą ir kartu neapykantą ir kerštą. Žmonės vėl pasijuto gyveną šia diena ir nežiną, kas bus rytoj.

Tokiu būdu girtuokliavimas, prasidėjęs pirmame bolševikmetyje ir paplitęs vokiečių okupacijos metu, vėl buvo tęsiamas su nemažesniu smar-

kumu. Ir jei girtuokliavimo pasekos nebuvo dar tokios ryškios ir apčiuopiamos pirmame bolševikmetyje ir vokiečių okupacijos metu, tai dabar, tęsiantis antrajam bolševikinės vergijos laikotarpiui, girtuokliavimo, tapusio įpročiu, žalinga įtaka yra žymi. Įpratę samagoną gaminti ir vartoti, žmonės dabar pradėjo lengvinti savo vargus visada, kai tik okupacijos našta rodėsi jiems nepakeliama. Taip pradėjo gerti ne tik vyrai ir moterys, bet ir jaunos merginos bei vaikai 12—14 m. amžiaus. (Pastarieji nuo tėvų samagono gaminimui pradėjo vogti grūdus). Tik todėl dalis gyventojų nustojo skaudžios tikrovės pajautimo ir pradėjo abejingai žiūrėti į tai, kas šiuo metu tėvynėje ir jų pačių ūkiuose vyksta. „Ką pragėrei — tai tavo, ko nespėsi pragerti — bolševikai paims“ — taip sakoma tų, kurie nori pateisinti savo girtuokliavimą. Į klausimą, kodėl gi geriama, dažnai numojama ranka ir sakoma: „Toks čėsas. Kai geri žmogus, tai nors negalvoji ir niekas nerūpi“.

Girtuokliavimas nemaža ūkininkų ..... nepakeliamų pyliavų bei mokesčių visiškai nuskurdino.

Dalis kaimo jaunimo visą savo „džiaugsmą“ taip pat atrado dažnuose išgėrimuose. Tai, ko jau negalėjo duoti gyvenimas okupacijoje, tą jie dalinai rado samagono dirbtinai sukeltose linksmybėse. Šiandien labai retos vestuvės, pasilinksminimai ir talkos, kur nebūtų besaikio girtuokliavimo. (Liūdnas reiškinys, kad net kaimo inteligentija tokiuose išgėrimuose visada aktyviai dalyvauja). Iš girtuokliavimo kyla muštynės, kurių metu būna dažnai ne vienas iš pasilinksminimų, talkų ar vestuvių dalyvių sunkiai sužalojamas ar net užmušamas. Muštynės ir kivirčai duoda pagrindą plėstis didėjantiems nesutarimams, asmeniniams kerštams, kuriais kartais pasinaudoja ir priešas.

Antras bolševikinės okupacijos padarinys — tai pasitaikančios vagystės ir apiplėšimai, beveik visados prasidedančios iš girtuokliavimo ir vykdomos partizanų vardu. Tose apylinkėse, kur partizanai retai lankosi, apiplėšimai ir vagystės vykdomos labai dažnai. Žmonės, gyvenantieji tokiose apylinkėse, ir mažai pažįstantieji partizanus, kartais pagalvoja, jog tai gal ir iš tikrųjų partizanų darbai. Recidyvistų ir plėšikų atlikti veiksmai partizanų vardu atneša nepaprastai didelę žalą ir sąjūdžiui, ir patiems gyventojams.

Bolševikinės „kultūros“ įtaka pasireiškia dar ir ta prasme, kad kaime atsiranda sergančių venerinėmis ligomis, kurios nepriklausomybės metais kaime buvo beveik nesutinkamos.

Milžinišką žalą kaimui bei sąjūdžiui atneša kaime nuolat atsirandantieji šnipai, kurie kaip kokia vėžio liga ėda ir naikina tautos organizmą. Šnipų kaime — nedidelis skaičius. Viename kaime jų vienas arba keli, arba visai jų nėra. Tačiau stengdamasis savęs neišryškinti, puikiai pažindamas kiekvieną gyventoją, jo nusistatymą ir nuotaikas, toks užsimaskavęs šnipas padaro didžiausių nuostolių.

Šnipai, kaip taisyklė, atsiranda iš mažiausiai sąmoningos, žemos moralės, bolševikinei santvarkai prijaučiančios gyventojų dalies. Šiai ir tik šiai gyventojų daliai reikia priskirti vienas iš didžiausių nelaimių, taip labai praretinusių Dainavos apygardos partizanų eiles ir nešančių nenutrūkstamų kentėjimų grandinę mūsų kaimui. Šalia didžiausio pasiaukojimo ir didvyriškumo, kokį tik gali žmogus parodyti, sutinkami nusikaltimai, kad ir reti, bet dideli savo niekšiškumu ir pardavikiškumu.

Čia bus bandoma trumpai atvaizduoti tas sąlygas ir priežastis, privedusias kai kuriuos gyventojus prie žemiausio laipsnio dvasinio nuskurdimo.

Sąjūdžiui besivystant kaime, asmenų, viešai skleidžiančių bolševikinę propagandą ir viešai rodančių savo palankumą bolševikinei santvarkai, negalėjo būti dėl tos paprastos priežasties, kad gyventojai bei sąjūdis negalėjo pakęsti jų ardomosios ir priešiškos veiklos kaimo viduje. Tokie asmenys turėjo pasirinkti vieną iš dviejų: arba su kaimo didžiule dauguma, taigi ir su sąjūdžiu, arba su priešu. Vieni iš jų dar pirmomis partizaninio judėjimo dienomis pabėgo pas priešą; kiti, nenorėdami nutraukti paskutinių ryšių su kaimu ir bijodami netekti viso savo turto, liko kaime, prisitaikydami prie kaime gyvenančios daugumos nuotaikų ir įsitikinimų su viltimi, kad sąjūdis, tęsiantis bolševikinei okupacijai, vis tiek bus sužlugdytas.

Iš šios gyventojų mažumos, susirišusios visokiausiais pažinčių ir giminystės ryšiais su mieste bei miesteliuose gyvenančiais komunistais, atsiranda žmonių, kurie nuolat kurstomi bolševikinės propagandos ir veikiami MVD bei MGB agentų ir „aktyvo“, pažįstamų bei giminių komunistų, išdrįsta slaptai dirbti prieš sąjūdį ir kaimo gyventojus. Šnipų naikinimas privertė likusius keisti dar labiau savo taktiką.

Šiandien šnipą sunku atskirti nuo kitų kaimo gyventojų. Jie keikia bolševikinę santvarką, jie patriotai, jie ir į bažnyčią eina, ir mitingus vengia lankyti, ir kolektyvizacijai priešinasi, ir „sunkiu čėsu“ skundžiasi, ir t. t. Priešas juos taip pat rūpestingai maskuoja; pas šnipus daromos „kratos“, jų metu, ypač jei būna pašalinių žmonių, jie kartais ir sumušami, jie keletai savaičių „dėl visko“ ir į kalėjimus sodinami, o mitingų metu viešai iškoliojami ir pan. Su tokiais šnipais ir sąjūdžiui, ir kaimui kovoti sunku.

Priešas, naudodamas įvairiausias teroro, šantažo, provokacijų, papirkinėjimų ir kt. priemones, talkininkų randa dar ir kitokiais būdais. Būna dar visa eilė priežasčių ir sąlygų, kurias priešas išnaudoja šnipų verbavimui.

1) Bolševikinei okupacijai tęsiantis, savaime aišku, sunkėjo ir gyvenimas kaime. Pyliavos, mokesčiai didėjo, ūkio gi pajėgumas metai iš metų smuko. Bolševikai tą ūkio smukimą dar labiau didino, apkraudami ūkininkus papildomais mokesčiais, pyliavomis ir nesibaigiančiomis prievolėmis. Kai kurie ūkininkai pradeda neišsimokėti. Jų nuotaikos dabartinės santvarkos pasikeitimo atžvilgiu darosi vis pesimistiškesnės, ir taip vienas kitas pradeda galvoti apie prisitaikymą okupantui. Prasideda pažinčių ieškojimas su bolševikiniu elementu. Ir čia kaip tik priešas ateina į „pagalbą“, pastatydamas savo sąlygas: arba mokesčius sumokėti, arba į kalėjimą atsisėsti, arba teikti žinias. Būna tokių, jog pasirenka paskutiniąją išeitį. Tokiu būdu jiems mokesčiai ir pyliavos dalinai arba ir visai kompensuojamos (priklausomai nuo to, kokios žinios yra teikiamos) Judo grašiais.

2) Kai kurie gyventojai, vienokiu ar kitokiu būdu nusikaltę tarybinei valdžiai (pvz., už samagono varymą, už muštynes, už dalyvavimą sąjūdyje ar jo rėmimą ir pan.), norėdami išvengti bausmės, sutinka priešui teikti žinias.

3) Kai užverbuojami priešo ir teikia jam žinias žmonės, grįžę ar pabėgę iš ištrėmimo, iš kalėjimų, partizanų giminės ir t. t., t. y. visi tie, kurie yra persekiojami ir bijo okupanto pakartotinų represijų.

4) Nekurie gyventojai teikia priešui žinias išprovokuoti, įbauginti ir demoralizuoti.

5) Teikia kartais priešui žinias ir sąjūdžio nubaustų asmenų šeimos nariai bei giminės keršto sumetimais.

6) Vieną kitą prasigėrusį, nusigyvenusį, matuojantį valdžias pagal tai, kaip gerai galima išsigerti ar ką nors pavogti, paskatina šnipinėti didelės priešo skiriamos piniginės premijos už partizanų prisilaikymo vietovių susekimą.

7) Noras išvažiuoti iš kaimo į miestą taip pat priveda pavienius gyventojus prie šnipinėjimo. Mat, „valdžia", žinodama kurio nors gyventojo norą išsikelti į miestą, tą progą tyčia išnaudoja tam, kad susektų pirma partizanus ir juos išduotų. Buvo keletas atsitikimų, jog nekurie ryžosi ir tokiam žingsniui.

Tai pagrindinės šnipams atsirasti priežastys. Susipratusio ir giliau galvojančio kaimo gyventojo bolševikai nepriverčia šnipinėti. Paprastai, jeigu jis ir užverbuojamas, tai apie tai praneša dažniausiai partizanams.

Kai kurioms apylinkėms blogą įtaką turi pavienių dvasiškių pataikavimas okupantui. Nekurie kunigai, okupanto spiriami, bažnyčiose iš sakyklų pradėjo propaguoti „gyvulininkystės mėnesius, mokesčių bei pyliavų atidavimą laiku ir t. t. Čia būna nueinama taip toli, jog, pavyzdžiui, Alovės miestelio klebonas gyventojų yra tiesiog laikomas šnipu. Gyventojams, pratusiems kunigo asmenyje matyti visų žmogiškųjų dorybių įsikūnijimą, toks kunigo elgesys veikia labai atstumiančiai. Tokiais atvejais bijoma eiti net išpažinties.

Blogą įspūdį gyventojams palieka ir kai kurių dvasiškių girtuokliavimas ir šiaip jau palaidas elgesys, pvz., Simno mst., Rumbonių bžn. ir kitur. Tai, žinoma, retos išimtys. Šiaip bažnyčia turi neabejotinai teigiamą įtaką kaimo žmonių moralei palaikyti. Tik dėl to bolševikinė propaganda savo ofenzyvą nukreipusi dviem pagrindinėmis kryptimis, būtent, „buržuazinių nacionalistų" ir „Klerikalinės dvasiškijos" apjuodinimui.

Dalies mūsų inteligentijos persiorientavimas bolševikinės santvarkos kryptimi taip pat neigiamai veikia kaimo gyventojus. Kaime dažnai sutinkami tokie išsireiškimai: „Jeigu mokyti taip daro, tai ko iš mūsų prašciokų norėti". Arba: „X, mokytas žmogus, sakė, kad greičiausiai bolševikai iš Lietuvos niekados neišeis". Tokius išsireiškimus išgirdę, kai kurie kaimo gyventojai savo tarpe pradeda narplioti, svarstyti, ir mažiau atsparų ūkininką pastumia į nusivylimą ir pesimistinių nuotaikų skleidimą.

Blogai veikdavo kaimą anksčiau pasitaikąs partizanų (pavienių) nesuderinamas elgesys ir veiksmai su drausmės nuostatais, būtent: girtuokliavimas ir iš to girtuokliavimo išplaukiąs palaidas nekurių partizanų gyvenimas, grubus elgesys su gyventojais, partizanams nereikalingų daiktų iš gyventojų ėmimas ir pan. Gyventojai, nepažindami pavyzdingų partizanų, susidarydavo apie partizanus blogas nuomones, pvz., Nemunaičio apyl. Kada gyventojai pamatydavo drausmingus, gerai besielgiančius partizanus, ir kai sužinodavo, jog partizanai už savo nusižengimus yra griežtai baudžiami, tik tada pakeisdavo savo anksčiau susidariusias nuomones ir tapdavo nuoširdžiausiais sąjūdžio bičiuliais ir net dalyviais.

Pasitaiko ir tokie reiškiniai, kad nekurie gyventojai, stengdamiesi kaip nors išsilaikyti, perdėtai uoliai pataikauja okupantui. Tokie žmonės „aktyvui" pas juos užėjus, visada jį girdo samagonu, atiduoda anksčiausiai pyliavas ir dar su kaupu, anksčiausiai sumoka mokesčius, neša kyšius ir t. t. Toks jų perdėtas uolumas okupantui duoda pretekstą spausti kitus ūkininkus, kurie nėra taip uolūs. Reikia pasakyti, kad tokio perdėto pataikavimo anksčiau pasitaikydavo daugiau, negu dabar, prasidėjus stipriai kolektyvizacijos akcijai.

Didelė kaimo yda, buvusi visais laikais ryški,— tai įskundinėjimas. Blo-

giausia yra tai, kad įvairūs asmeniniai kerštai ir nesutarimai, kilę iš mažmožių arba iš pavydo geriau gyvenančiam kaimynui, panaudojami kartais net pikčiausiam tikslui — įskundinėjimui priešui. Kai kada į tokius skundus įterpiama ir politinių nusikaltimų priešo atžvilgiu, o priešas tokiais skundais puikiai moka pasinaudoti.

Tačiau keršto ar pavydo vedini žmonės skundžia vieni kitus ir partizanams, kurie, atseit, turi jiems padėti asmenines sąskaitas suvesti. Mažiau savistoviai galvojančiam partizanui, nedarančiam savo išvadų ir nepažįstančiam gerai apylinkės gyventojų, sunku susigaudyti, „kame šuo yra pakastas". Yra buvę atsitikimų, kad partizanas visai ne iš blogos valios pasielgė neteisėtai.

Nereta yda kaime ir plepumas. Žmonės visai nieko blogo nemanydami, neiškenčia pasipasakoti savo artimiesiems ar geriems pažįstamiems apie savo ryšius su partizanais. Tokios kalbos, aišku, eina ir plinta „tik" gerų žmonių tarpe. Ir taip: kūma kūmai, geras geram, giminė giminei, kol pagaliau tos kalbos pasiekia ir priešą. Pasėkoje — areštai, tardymai — jų metu priešas dar daugiau sužino — ir kalėjimas.

Kai kurie geriau gyvenantieji ūkininkai vis dar neišmoksta atjausti vargingesnių ūkininkų. Būna atsitikimų, jog turtingesnis ūkininkas, nors jam gresia aiškus nubuožinimas, atsisako vargingesniam kaimynui padėti, paskolindamas jam pinigų, javų ir pan. Vėliau toks turtingesnis ūkininkas nubuožinamas ir ištremiamas, o jo visas turtas išgraibstomas „aktyvo". Tokiais atvejais girdimi tokie žodžiai: „Ir gerai, kad ištrėmė. Pažins nors vargą, mokės kitus atjausti". Tačiau dėl šios priežasties įskundinėjimų priešui beveik nepasitaiko.

Partizanų ir gyventojų santykiai yra geri. Ir tai yra savaime suprantama, nes, jeigu nebūtų tarp partizanų ir gyventojų bendradarbiavimo, pagrįsto abipusiu sutarimu, pasitikėjimu ir gražiu sugyvenimu, jeigu nebūtų to vieningo, jungiančio abi puses, ryšio — pasipriešinimo prieš okupantą ir neapykantos jam, jeigu vieni kitų neatjaustų, tai tokiu atveju nebūtų galima kalbėti ir apie partizaninį judėjimą. Be gyventojų nuoširdžios paramos — sąjūdis neišsilaikytų. Nuoširdumas ir pasitikėjimas tegali būti perkami tik tokiu pačiu nuoširdumu ir pasitikėjimu. Geriausias to įrodymas — šešerius metus sąjūdžio bei kaimo vedamas pasipriešinimas.

Partizanų ir gyventojų santykiuose pasitaikančių nesutarimų priežastys randamos pavienių partizanų ir pavienių gyventojų elgesyje. Tik iš pavienių gyventojų ir pavienių partizanų nesąmoningumo kyla tai, kas neigiamai atsiliepia į santykius tarp vienų ir kitų.

Trumpai paminėtinos šios priežastys:

1) gyventojų:
   a) savanaudiškumas bei nemokėjimas atjausti partizanų būklės;
   b) perdėtas pataikavimas okupantui;
   c) nemokėjimas laikyti paslapties;
   d) įskundinėjimai.
2) partizanų:
   a) nesuderinamas elgesys su P drausmės nuostatais, pvz., girtuokliavimas, grubus elgesys ir kt.
   b) išsilavinimo ir išsiauklėjimo stoka;
   c) objektyvumo stoka.

Be to, išdavimai, papuolus gyviems partizanams priešui į rankas, bei priešo provokacijos taip pat neigiamai veikia gyventojų ir partizanų santykius.

Pavienių partizanų nusižengimai P drausmei, blogas elgesys su gyventojais, gyventojų mažas žinojimas apie tai, kas vyksta sąjūdžio viduje, kokiomis pastangomis ir aukomis perkamas kiekvienas organizacinis laimėjimas, pogrindžio spaudos trūkumas — vis tai priežastys, privedusios prie to, kad kai kurie gyventojai sąjūdžio atžvilgiu laikosi pasyviai.

Dauguma, aišku, partizano asmenyje mato savo gynėją, kovotoją už mūsų tautos laisvę prieš bolševizmą ir, kaip žmonės dažnai išsireiškia, ne tik už laisvę, bet ir už teisybę. Jie sako, jog kam brangi tėvynė, tam brangus ir partizanas. Jų suprantama, jog šiandieninės kovos sąlygomis sunku idealias sąjūdžiui veikti sąlygas sukurti, suprantama taip pat, jog pavienių partizanų nusikaltimai nereiškia, kad visas sąjūdis blogas.

Tačiau nesąmoningų gyventojų tarpe, kurie dažnai tyčia „nemato" to, ką sąjūdis gero yra padaręs, bet visados mato keliolika kartų didesnius neigiamus dalykus, kilusius iš pavienių partizanų blogų veiksmų, sutinkama blogų nuomonių apie partizanus. Blogas nuomones apie partizanus susidaro ir tie gyventojai, kurie, kaip buvo minėta, matė savo apylinkėse partizanus, darančius nusikaltimus, pvz., Nemunaičio apyl. Štai kaip, pavyzdžiui, kalbama apie tai, kas asmenis verčia stoti į P eiles: 1) tingėjimas dirbti ir noras lengvo gyvenimo, 2) noras garbės, 3) įstojęs į partizanų eiles, jaučiasi padėties viešpačiu ir ką nori, tą daro.

Šioms nuomonėms atsirasti yra dar viena svarbi priežastis. Ne paslaptis, kad kaime kartais pasitaiko ūkininkų šykščių, tiesiog skrupulingai prisirišusių prie savo turto. Partizanams, kuriems reikalinga vykdyti apsirūpinimą maistu, drabužiais ir t. t., tenka užeiti ir pas tokius ūkininkus, nes kaime retas žmogus partizanų neaplankomas. Užėjus pas tokį ūkininką ir paprašius vienokios ar kitokios paramos, jis duoda tai, ką galima elgetai duoti. Tokiais atvejais partizanai pareikalauja arba tiesiog rekvizuoja reikalingą maisto ar drabužių kiekį. Tokių šykštuolių tarpe kyla didžiausias nepasitenkinimas, virstąs net noru keršyti. Tuo tarpu toks šykštuolis tarybinei valdžiai atiduoda keliasdešimt kartų daugiau.

Yra buvę atsitikimų, jog toks šykštus ūkininkas, paėmus iš jo vieną avį ar bekoną, nežiūrint į tai, kad jis per ištisą partizaninės kovos laiką nėra niekuo parėmęs partizanų, to nepamirš niekados. Jis čia mato didžiausią skriaudą, kuri jį deginte degina. Po tokios jam padarytos „skriaudos" jis geru žodžiu partizanų neminės, užmiršdamas, kad partizanai jau ir maistaudami rizikuoja savo gyvybe.

Blogą įspūdį gyventojams palieka ir tie partizanų bendradarbiai, kurie save laiko pranašesniais už visus kitus žmones. Tokie asmenys prieš žmones didžiuojasi savo veikla ir stengiasi sudaryti „viską galinčio" įspūdį. Pasitaikė, kad kai kas iš P bendradarbių savo veiklą sąjūdyje panaudojo piktam, o tai kaip tik atsiliepia į gyventojų santykius su partizanais.

Kad ir skaudu, bet reikia priminti dar ir tai, kad į partizanų eiles įsibrovę provokatoriai padaro didelius nuostolius tiek partizanams, tiek gyventojams, ir tas pastaruosius veikia demoralizuojančiai. Patekus priešui į rankas gyviems partizanams ir išduodantiems kovos draugus bei gyventojus — sąjūdžio rėmėjus bei dalyvius, pastebimas tas pats reiškinys. Kai kurie gyventojai po tokių įvykių į naujokus partizanus žiūri su nepasitikėjimu.

Kaip jūra, kuri vėjui pakilus ar nutilus, čia banguoti pradeda, čia vėl nurimsta, taip ir šiandieninės kaimo nuotaikos, vieno kito politinio įvykio, o dažnai paprasto, nereikšmingo reiškinio pažadintos, vieną dieną optimistiškus, kitą dieną, žiūrėk, jau kai kurių gyventojų tarpe vos ne pesimistiškus atspalvius įgauna. Jeigu žmonės pamato plentu ar vieškeliu

važiuojančius tankus, pradeda tuojau kalbėti apie artėjantį karą; pamato važiuojant sunkvežimius su rusų šeimomis, pradeda laukti iš paskos bėgant raudonosios armijos; lėktuvai dažnai praskrenda — geras ženklas, ir kalbama, jog tai gali būti amerikonų ar anglų lėktuvai žvalgybiniais tikslais ir t. t. Juo labiau kuris ūkininkas okupacijos naštos yra slegiamas, juo dažnesni ir griežtesni būna toki nuotaikų svyravimai.

Bendrai paėmus, kaimas gyvena ir, galima sakyti, jį laiko viltis, kad prasidės karas, o su juo ateis ir laisvė. Apie karą kalba visi: vaikai, vyrai, moterys ir senos bobutės. Gali karas nešti didžiausius niokojimus — jis vis tiek nebaisus būtų. Koks bebūtų tas ateities karas, ką jis beatneštų su savimi — ar nelaimes, ar skurdą — nesvarbu; svarbu, kad tik ateitų laisvė. Šiandien žodis laisvė yra pats gražiausias.

Kaimo žvilgsniai nukreipti į Vakarus, nes iš čia laukiama išsigelbėjimo. Žinios, nugirstos kur nors mieste apie T. Rusijos diplomatinį konfliktą su Vakarais, kaime iškreipiamos sau palankia prasme fantastišku mastu. Kaip dažnai kaime girdi, kad, pavyzdžiui, anglai užėmė Lenkiją, į Vokietiją grįžo Hitleris, Stalinas atsiprašęs ant dviejų savaičių Trumeną, kad dar karo nepradėtų, amerikonai jau kažkur ant Rusijos atominę bombą numetę ir t. t. Kaimas gyvena neįtikėtinomis sensacijomis, kurios kaip greit įsiliepsnoja, lygiai taip greit ir užgęsta. Atitinkamai derinasi ir nuotaikos: čia džiaugiamasi, čia, nepasitvirtinus gandams, vėl grįžtama į karčią tikrovę, nusivylimą, Vakaru neveiklumu sielojamasi ir pykstama.

Trėmimai ir partizanų žuvimai kaimą labiausiai sukrečia. Neretai tokiais atvejais su ašaromis akyse skundžiamasi:

— Galėt, vyrai, nieko nebus: ir jus, ir mus pribaigs. Nejaugi tie anglai su amerikonais nežino, kas čia pas mus darosi? Bet kas jiems rūpi, bile tik jiems gerai...

Mokesčiai, pyliavos, nubuožinimai ir t. t. — visa tai taip pat atsiliepia gyventojų nuotaikai, t. y. iššaukia nusivylimą, virstantį kai kada net pesimizmu.

Ryšium su kolektyvizacija padidėjęs teroras, taip pat neliko be pėdsako kaimo nuotaikoms. Po šešerių metų aktyvaus priešinimosi šiandien, kaip niekad anksčiau, iškilo kiekvienam ūkininkui prieš akis didelė grėsmė būti įtrauktam į kolchozinės vergijos jungą. Jėga, prievarta ir apgaulė neprivertė daugumos ūkininkų Dainavos apygardos erdvėje stoti į kolchozus, ir ypač ten, kur reiškėsi stipresnė partizanų veikla. Tada bolševikai panaudojo kitą, sėkmingai T. Rusijoje išbandytą ir nemažiau veiksmingą, priemonę — beveik padvigubintus mokesčius, padidintas bei visokias papildomas pyliavas. Tai ko negalima buvo pasiekti jėga, tą dabar stengiamasi atsiekti taip vadinama mokesčių politika. Šiais metais ūkininkai tuos mokesčius ir pyliavas šiaip taip atidavė, tačiau į kitus metus kai kurių žiūrima su baime. Sakoma, jog jeigu taip ilgiau tęsis, tai nebus galima išsilaikyti. Arba: „Galgi kas ir bus, bet kol bus, tai mūs nebus“. Dauguma tačiau galvoja ir sako, jog Uraluose nebus blogiau, kaip kolektyve, atseit, reikia priešintis kolektyvizacijai visomis jėgomis, o „jeigu jėga ims, tada tegu sau ima“. Iš šitaip galvojančių ūkininkų kyla nuostabus pasipriešinimas. Štai š. m. vasaros pabaigoje į X km., esantį netoli Alovės mst., atvažiavo „aktyvas“ su traktoriais suarti laukų ežią. Ūkininkai tai matydami, atsigulė ant laukų prieš važiuojančius traktorius. „Aktyvo“ grąsinimai ir bauginimai nieko negelbėjo, ir jis su traktoriais turėjo grįžti į miestelį. Kolchozo tame kaime taip ir nepadarė iki šios dienos. Bet tai nepirmas ir nepaskutinis toks pasipriešinimo pavyzdys sutinkamas. Tokių pavyzdžių yra kiekvienoje apylinkėje.

Kiti nepajėgdami sumokėti visų mokesčių ar atiduoti visų pyliavų, visiškai neduoda. Jie taip sako, kad jeigu karo nebus, tai:

— Duosi — galas, neduosi — galas, tai geriau neduoti!

Geriausiai kaimo nuotaiką pakelia ir skatina jį nepasiduoti bei priešintis — tai partizanų sėkmingai suruoštos pasalos priešui. Anksčiau, kada dar nebuvo tokio priešo spaudimo, partizanai tykodavo priešą ištisas savaites, dažnai tik tam, kad jį sunaikintų, galėtų pakelti žmonėms nuotaiką.

Didelę teigiamą įtaką kaimui palieka ir partizaniški laikraštėliai, atsišaukimai ir t. t. Jeigu stambesniųjų org. vn. štabai būtų pajėgūs leisti pogrindžio spaudą, tai gyventojai gautų didesnę moralinę paspirtį, ir kova su pasitaikančiom ydomis ir įvairiais nesąmoningumo reiškiniais būtų nepalyginamai lengvesnė.

Kaime pasitaikančios blogybės vis dėlto yra nustelbiamos jo per visą okupacijos laiką ..... priešinimąsi okupantui. Tiek kaimo, tiek sąjūdžio bendro pasipriešinimo dėka bolševikai Dainavos apygardoje labai mažai kuo gali pasigirti savo pasiekta pažanga naujo tarybinio kaimo žmogaus formavimo bei komunistiškos jaunuomenės mokyklose auklėjimo srityse. Nedaug bolševikai padarė ir kaimo sukolektyvinimo srityje. Kaimas tebegyvena savo senais įsitikinimais, savo senais lietuviškais, tautiškais papročiais ir tradicijomis, savo senu požiūriu į atėjūnus. Kaimas neturi savo tarpe komunistų, nei komjaunuolių, išskyrus valsčių miestelius, tuos prieglaudų namus visokiems parsidavėliams. Tik sąjūdžio bei kaimo pasipriešinimo dėka šiandien iš kaimo mokyklų į miestus išeina užsigrūdinę jaunuoliai, kurių ten viešpataujanti daug palankesnė bolševikinėms idėjoms plisti atmosfera jau nepaveikia. Didvyriškas pasipriešinimas, kurį jie juto kaime, lieka gyvas jų sąmonėse visam laikui, ir joks auklėjimas to neišplėš. Ir ši jaunoji karta subrendus visad nekęs ir priešinsis priešui tol, kol lietuvio teisė į nepriklausomą gyvenimą su kojomis nebus mindžiojama.

Bolševikinė dvasia dar nepalietė kaimo. Kur neitume šiandien po kaimą, ten visur girdėtume jaunimą partizanų dainas dainuojant, ir ne tik jaunimą, bet mažus vaikus — piemenukus. Tose dainose vėl atgyja seniai žuvę partizanai ir jų darbai, vėl prieš akis stojasi sunki lietuvių tautos dalia. Tai, kas dainos žodžiais mažyčio vaikučio lūpose kartojasi, giliai sminga ir į jo sąmonę. Šiandien mažiausias vaikas pasakys, kad bolševikas — tai pabaisa, kad stribas — išgama. Komunisto, istrebitelio ir enkavedisto vardai siejasi su žvėriškumo, dvasinio nuskurdimo ir niekšiškumo sąvokomis. „Kas turi jaunimą, tas turi ateitį!“ — šaukia ir bolševikinė propaganda. Koks tas kaimo jau vien pats jauniausias jaunimas, rodo sekantis pavyzdys.

Vaikas, patekęs iš kaimo mokyklos į X vls. progimnaziją ir verčiamas užsirašyti į pionierius, drąsiai atrėžia:

— Aš nenoriu būti pionieriumi! Aš noriu būti lietuviu!

Štai kur slypi gražioji ateities Lietuva.

Ir taip kaimas veikia partizanus, o partizanai kaimą. Vieni iš kitų savo bendroje kovoje semiasi sau jėgos. Tik dėl to šiandien lietuvis greičiau kalėjime ar ištrėmime sutinka nešti didžiausias kančias, negu partizanus išduoda, tik dėl to partizanas daug lengviau su gyvenimu skiriasi, negu gyvas pasiduoda.

autorius Dzūkas
Dainavos ApV

TAUTOS PAŠAUKTAS

Kazimieras SAVIČIUS

Tu išėjai į partizanų kelią,
Žengei tu juo su meile ir daina.
Apkabinai Motulei galvą seną,
Sakei: „Neverk, lydėk su šypsena...“

(Eilės, rastos ant žuvusio partizano Budrecko krūtinės, su prierašu: „Nuo jo draugų“)

Kazlų Rūdos miškai buvo vieni didžiausių Lietuvoje. Jų priedangoje su trofėjiniais ginklais, stokodami šaudmenų, patirties, telkėsi Tauro apygardos Stirnos rinktinės partizanai. Plačiai išsidėstę miškai, tarpumiškiai, kaimai tapdavo kautynių arenomis. Daugelis žuvo nelygioje kovoje, kiti pateko priešui į nelaisvę, buvo žiauriai kankinami per tardymus rūsiuose, kalėjimuose, kentė lageriuose badą, šaltį, pažeminimus, vergiškai dirbdami. Negrįžusių į Lietuvą kapai liko nežinomi.

K. Savičius-Sakalas-Uranas, Geležinio Vilko-Stirnos rinkt. partizanas.

Vienos sodybos istorija

Nelegalioje padėtyje atsidūriau 1943 m. kovo mėnesį, kai mane pašaukė į Reicho darbo tarnybą, faktiškai į vokiečių okupacinę kariuomenę. Sunkesnių išgyvenimų ir nuotykių tada nepatyriau, nebent kai reikėjo šokti iš einančio traukinio.

Apsigyvenau Turiškių kaime prie II Krosnos miestelio pas ūkininką kalvį Antaną Vaičiulį, lietuviškos dvasios, draugišką, malonų, už mane gerokai vyresnį žmogų. Vokiečių kariuomenė 1944 metais traukėsi planingai, be panikos. Šeštokų—Simno geležinkelio ruože buvo ardomas geležinkelis: du garvežiai paskui save traukė galingą plūgą, su triukšmu poškėjo laužomi pabėgiai. Netrukus pasigirdo artėjančio fronto garsai.

Ruduosius okupantus pakeitė raudonieji. Iš rūsio, kuriame slėpiausi su Vaičiulių šeima, mus išvarė į kiemą ginkluoti kareiviai. Jų veidai buvo pikti, išvargę. Mane norėjo atskirti, palaikė persirengusiu vokiečių kareiviu, ir tik šeimai įrodžius, kad nesu toks, buvau paliktas. Namuose darė kratą. Geltonas baldų rankenėles skuto peiliais, norėdami įsitikinti, ar ne auksinės. Radę denatūruoto spirito butelį, išgėrė. Šeimininkų perspėjimai, kad skystis negeriamas, jų neįtikino.

Frontas stūmėsi vakarų link. Pasirodė NKVD kariuomenės daliniai. Pasipylė areštų banga. Vieną dieną sodyboje atsilankė keletas ginkluotų enkavedistų, išsivedė iš namų šeimininką Antaną Vaičiulį. Po daugelio metų, atlikęs bausmę Komių autonominėje respublikoje, Intos lageriuose, jis sugrįžo į Lietuvą ir ne per seniausiai Kaune mirė.

Netrukus enkavedistai areštavo mane ir nusivarė į Krosnos miestelį išaiškinti asmenybę. Sodyboje, į kurią atvedė, buvo įsikūręs jų lauko štabas. Kieme jie vaikščiojo būriais. Du nuėjo paieškoti viršininkų, mano saugotojas užsižiopsojo, ir aš sprukau nesidairydamas. Kol jie susigriebė mane apšaudyti, jau buvau Krosnos kapinėse, medžių ir antkapių priedangoje, pasiekiau Kalniškės mišką.

Sutemo. Aklai ėjau Turiškių link. Pasiklydau. Vaičiulių sodyboje klojime po šienu buvo įrengta slėptuvė, kurioje slapstėsi Antano Vaičiulio brolis Juozas. Apsižvalgęs sugrįžau tenai ir apsigyvenau slėptuvėje. Man Juozas davė parabelio markės pistoletą. Turėjome slėptuvėje šovinių atsargą ir vieną granatą. Išlindę kluone apsižvalgydavome ir pritemus išeidavome pasidairyti į kaimą ir greta jo esantį miestelį.

Veronikos Vaičiulienės motina labai sielojosi dėl savo žento Antano likimo. Ji garsiai priekaištavo, kad nevidonai atėjūnai, talkinami vietinių parsidavėlių, pražudė žmogų ir suardė šeimos židinį. Dažnai kartodavo negyvensianti. Mes apspratome ir į jos skundus daug dėmesio nekreipėme. Bet vieną rytą dukra pasigedo motinos. Ji kabėjo medyje prie tvoros. Paėmęs iš trobos suolą, bandžiau lavoną nuimti, tačiau tai padaryti man nesisekė. Tik su dukters pagalba nukabinome pakaruoklę ir nunešėme į trobą. Šeimininkė prašė manęs laikyti šį tragšiką įvykį paslaptyje, kad pasklidusios kalbos nesutrukdytų žmoniškai palaidoti. Aš sukaliau karstą, aptraukiau jį juoda medžiaga. Šermenyse ir laidotuvėse nedalyvavau, slėpiausi nuo žmonių, tarytum nusikaltėlis, kad nepadaryčiau naujų nemalonumų patyrusiai didelę skriaudą šeimai.

Kelioms dienoms praslinkus, sugrįžo mano bendrininkas Juozas Vaičiulis. Pasakojo, kad sklinda žinių, jog Kalniškės ir Žaliosios miškuose pradėjo organizuotis partizanų būriai, pasiryžę ginklu pasipriešinti okupantų savivalei. Ryšių su partizanais užmegzti nepavyko, nes trukdė karinių dalinių judėjimas. Vieną pavakarę išgirdome kieme sunkvežimio burzgimą ir rusiškus šūkaliojimus. Balsai sklaidėsi po kiemą, artėdami ir toldami nuo klojimo. Praslinkus beveik valandai, sugirgždėjo klojimo vartai, ir pasigirdo batų kaukšėjimas ant grindinio. Šeimininkė įėjusiems kažką garsiai kalbėjo, tačiau jos balsas skendo bendrame klegesyje. Nuaidėjo komanda: „Zaliezaite na vierch“. Pajutome, kad virš slėptuvės čeža spaudžiamas kojomis šienas.

Mūsų slėptuvė turėjo šešis medinius statramsčius, perdengtus trimis skersiniais, ir buvo apdėta iš visų pusių lentomis. Viršų dengė daugiau kaip metras šieno. Iškart pamaniau, kad esame išduoti, kad mus badys plieniniais virbais, kūną suvarstys kulkomis. Pečiais įsirėmiau į kampinį stovą, tarytum jis mane apsaugotų nuo metalinių virbų ar kulkų. Šieno sluoksnis visai susispaudė, lipančių kareivių vis labiau gniuždomas. Pasigirdo lentų braškėjimas. Širdis ėmė smarkiau plakti: o jeigu įluš lentos ir įkris į vidų koks Ivanas ar Aleksandras? Tamsioje slėptuvėje mudu galime viens kitą nušauti. Nejaugi man skirta gyventi tik 19 metų?

Darosi keista, kodėl nieks nebado, nešaudo. Pasigirsta komanda: „Končat bazar“. Garsai pamažu nutyla — vadinasi, rengiamasi pasalai. Apsiraminau pagalvojęs: nesulauksite nei pareinant, nei išeinant. Visą naktį nemiegojome, — užknarksime, viršuje esantys gali išgirsti.

Ryte šeimininkė pakvietė mus į trobą. Apsiprausėme, pavalgėme. Šei-

mininkė su šypsena klausė: „Kaip jautėtės?“ Paaiškėjo, kad kareivių dalinys pakeliui atsitiktinai apsinakvojo ir ryte išvyko savo keliais.

Nutarėme kuo greičiau susisiekti su Kalniškės ar Žaliosios partizanais, tačiau įvykiai susiklostė mums nepalankiai. Retkarčiais slėptuvėje naudojomės žibaline lempa. Kad mažiau ji smilktų, Juozas į žibalą pildavo kažkokio skysčio. Vieną dieną plykstelėjo ugnies liežuvis, lempa iškrito jam iš rankų ant grindų, ir išsipylęs skystis ant grindų užsidegė. Abu puolėme švarkais gesinti ugnį. Kol užgesinome liepsną ant grindų, užsiliepsnojo lentų tarpuose šienas. Slėptuvė prisipildė dūmų, prasiveržė ugnies kamuoliai. Išėjimo anga buvo kokių dviejų metrų ilgio lovys, pritaikytas praljsti vienam žmogui. Juozas, būdamas arčiau jo, puolėsi laukan. Aš, apgaubtas ugnies, užsimečiau švarką ant galvos ir įstrigau lovyje prie jo kojų. Dūmai troškino. Sklido svylančių plaukų ir drabužių kvapas. Galėjo sprogti įkaitusi granata. Juozas ištrūkęs šūktelėjo man: „Aš dingstu!“

Taip mes išsiskyrėme, nespėję paspausti viens kitam rankos ir pasakyti sudiev. Gerokai vėliau sužinojau, kad Juozas Vaičiulis atsidūrė Žaliosios miške (Marijampolės apskr.) ir 1946 m. žuvo slėptuvėje su bendražygiais: Šmitu, Kazimieru Petrausku, Rėkumu iš Naujavalakio. Jų kūnai buvo pamesti Krosnoje, ties mokykla ant gatvės.

Juozo bendražygis Jonas Vilkauskas—Strausas iš Ramanavo km. (Krosnos valsč.) teigia, kad su juo kartu žuvo Krosnos gyventojas Skilandžiūnas—Šernas. Partizanų dalinys, dislokuotas Žaliosios miške, vadinosi Gedimino vardu. Daliniui vadovavo Lietuvos karininkas Vladas Stepulevičius—Mindaugas, turintis gerą reputaciją tarp gyventojų.

Mindaugą ir dar tris partizanus Lazdijų apskr. Jančiulių km., Leigauskų sodyboje 1946 m. nunuodijo. Išaiškinę, kad tai šeimininkų darbas, partizanai juos sušaudė.

Bet grįžkime prie gaisro. Jį užgesinti buvo beviltiška. Klojimas skendo liepsnose, ėmė tratėti šoviniai, pasigirdo duslus granatos sprogimas. Netoli degančio klojimo stovėjo naujas tvarto pastatas. Tarp klojimo ir tvarto augo du dideli topoliai. Reikėjo gelbėti nuo gaisro tvartą. Pylėme ant įkaitusių sienų vandenį, nuo jų kilo karšti garai. Topolių priedangoje esantis tvartas buvo išgelbėtas. Gaisrą gesinti padėjo kaimynai. Mane atpažinti buvo sunku: apsvilę drabužiai, plaukai. Murziname veide tik akys blizgėjo. Aiškinome, kad kluonas galėjo užsidegti nuo jame nakvojusių kareivių numestos nuorūkos. Taip pat granata bei šoviniai galėjo būti jų palikti.

Su ašaromis akyse atsisveikinau su namų šeimininke. Suspausta širdimi pastovėjau prie vaiko lovytės. Skėtriodamas rankutėmis, jis nemirkčiodamas žvelgė man į akis, tarytum priekaištaudamas, kodėl aš jį palieku. Tai buvo pirmasis mano krikšto sūnus.

Marijampolėje

1944 m. rudenį sugrįžau iš Turiškių į gimtąją Marijampolę, kur gyveno mano šeima. Tėvai buvo darbininkai, religingi žmonės. Su kaimynais jie palaikydavo gerus santykius. Mes buvome trys broliai ir sesuo. Mudu su broliu lietė tarnyba sovietinėje kariuomenėje. Aš, gimęs 1925 m., o brolis Jonas — 1926 m., mokėsi Kaune, Technikos mokykloje. Nors dvejais metais atsijauninome, t. y. tapome 1927 m. ir 1928 m. gimimo, tačiau legalus gyvenimas nebuvo garantuotas. Aš įstojau į Marijampolės Ekonomijos mokyklos 5-ąją klasę. Prieš tai buvau baigęs šešias klases ir Marijampolės Amatų mokyklą, dailiųjų baldų skyrių.

Okupantų savivaliavimai mieste ir jo apylinkėse kėlė nerimą. Vyko areštai. Susikaupti per pamokas buvo

neįmanoma. Klausiami žvilgsniai nukrypdavo į vieną ar kitą tuščią vietą suole, kur neseniai sėdėjo mūsų bendraklasiai. Koks jų likimas? Sklido gandai apie ginkluotą pasipriešinimą okupantams ir jų padlaižiams.

Per vieną pertrauką greta mokyklos esančiame turguje (vadinamame malkiniu) pasigirdo šūviai. Enkavedistai ar stribai ten atpažino partizaną. Šis atsišaudydamas pasitraukė. Rikošeto kulka sužeidė moksleivę į galvą. Mergaitė, įsikabinus į laiptų turėklą, stovėjo išblyškus, iš galvos srovele lašėjo kraujas. Ją nugabenome į ligoninę. Laimė, sužeidimas buvo lengvas — kitą dieną ji sugrįžo į mokyklą.

Marijampolės gatvėse naktį patruliuodavo kariškiai. Vaikščiodavo gatvėse ir slapukai — šnipai. Nepaisant sekimo, gatvėse buvo klijuojami atsišaukimai, proklamacijos. 1945 metais vėlų vakarą Kęstučio ir Vaičaičio gatvių sankryžoje, man besegant prie stulpo atsišaukimą, netoliese pasislėpęs patrulis riktelėjo: „Stoj, streliat budu!“ (Stok, šausiu!). Staiga pašokęs, aš stabtelėjau už namo kampo su pistoletu rankoje. Sargybinis prabėgo išilgai gatvės pro mane.

Atsargiai buvo platinama nelegali spauda ir mokykloje. Kokia pogrindinė grupė tuo metu veikė Marijampolėje, nežinojau ir nesistengiau sužinoti, tačiau veiklą jaučiau. Esu gavęs tuščių gimimo liudijimų, anketų, kurių dėka buvo galima klastoti gimimo metus. Teko perspėjinėti asmenis, kuriems grėsė areštas. Pati auklėtoja Šnirpūnaitė kreipėsi į mane, kad nedelsdamas perspėčiau mokytoją Naujokaitį, gyvenantį netoli Marijampolės—Kalvarijos plento.

1945 metais tos pačios mokyklos mokytojas (pavardės neprisimenu) man įdavė raštelį perduoti nurodytu adresu už Marijampolės Mokytojų seminarijos esančioje gatvėje. Pastebėjus prie nurodytų namų ką nors įtartino — raštelį nuryti. Kai įteikiau raštelį adresatui, vietoj padėkos jis mane pasiuntė velniop, pareiškęs, kad nelandžiočiau ir kad čia tokie negyvena. Sutikęs šio raštelio siuntėją, pareiškiau, kad manęs pas tokius tipus daugiau nesiųstų, bet jis man atsakė šypsena ir padėkojo.

Į moksleivių pokalbius politikos temomis nesikišdavau. Stengiausi laikytis nuošaliai. Ryšių su mokykla nenutraukiau, tačiau pamokas lankiau retai. Man buvo reikalinga ši priedanga. Auklėtoja padėtį suprato ir man nepriekaištavo. Per vasaros atostogas reikėjo atlikti praktikos darbus Vilniaus įstaigose. Auklėtoja padėjo man įsigyti medicinos pažymėjimą, atleidžiantį nuo praktikos darbų.

Klasės draugai Stasys Kurtinaitis, Benius Balaika ir aš supratome vienas kitą be žodžių. Kostui Kiziui atvirumo nerodėme, nors teko sėdėti gretimuose mokyklos suoluose. Laikėme jį per jaunu ir karštoko būdo. Vėliau Kizys (slap. Gintaras) tapo aktyviu ginkluotos rezistencijos dalyviu. 1948 metais jis su Antanu Popiera—Žilvičiu nusišovė, apsupti NKVD kariuomenės Marijampolės valsčiuje, Nendriniškių kaime, Dominaičių sodyboje. Trečiasis dalyvis Benius Budrys—Vytenis pasidavęs išdavė daug partizanų rėmėjų.

Benius Balaika 1945 metais pateko į KGB nagus, tačiau iš jų ištrūko. Vėliau kita, Beržinskio, pavarde, Marijampolės apskr. Gižų apylinkėje kartu su Algirdu Baltrukoniu (slap. Tigras) buvo suimtas, įgrūstas į saugumo pastato rūsius prie Marijampolės miesto parko.

Bendraklasis Stasys Kurtinaitis buvo smulkaus kūno sudėjimo, gana judrus ir apsukrus jaunuolis. Pakliuvęs į enkavedisto butą, paėmė pistoletą. Vieną dieną Marijampolėje, Vytauto gatvėje, sutinku Stasį, nešantį į popierių įvyniotą ryšulį. Tai buvo PPŠ automatas su disku. Paklaustas, ar ne patogiau „žaisliukas“ (pistoletas) kišenėje, Stasys atsakė, kad ne: to galima nespėti išsitraukti iš kišenės, o šį — tuoj pat. Gal ir teisus buvo Stasys. 1945 metais prie

Marijampolės stadiono jį atpažino kažkoks enkavedistas. Nespėjus Stasiui iš kišenės išsitraukti pistoleto, enkavedistas peršovė jam ranką. Tuo tarpu sargybiniai ginė karvių kaimenę iš Vokietijos; tuo pasinaudodamas Stasys paspruko ir, atsidūręs ligoninėje, išsigydė.

1945 metais su Stasiu Kurtinaičiu sudarėme realų planą išvaduoti du kalinius iš NKVD pastato, esančio prie Marijampolės miesto parko,— tai B. Balaiką ir Klemensą Popierą — Vytauto rinktinės ryšininką Jupiterį (penki jo broliai žuvo 1946—1952 metais). Kas tada galėjo pasakyti, kad po dešimties metų Klemenso sesuo Julija taps mano žmona, o su juo pačiu teks gyventi tremtyje ir Lietuvoje.

Balaika ir Popiera, prižiūrimi sargybinių, nešiojo maistą iš viryklos. Stasys gyveno netoliese ir ištyrė padėtį viryklos viduje. Mudu nutarėme: kai įėjęs sargybinis bus patalpoje, Stasys nuošalyje „flirtuos“ su virėjomis, kurios pils į katilą sriubą. Staiga jis nukreips pistoletą į sargybinį. Kaliniai paims ginklą iš sargybinio ir surištomis rankomis, užkimšę burną, paliks jį. Mano užduotis — nukreipti pistoletą į prieangyje prie patalpos durų stovintį sargybinį, su kuriuo taip pat bus pasielgta.

Beniaus Balaikos motina mudu su Stasiu pažinojo. Suabejojusi mūsų operacijos sėkme, ji pareiškė, kad yra galimybė sūnų išpirkti, nes jis įkalintas kita, Beržinskio, pavarde ir nėra rimtos kaltinamosios medžiagos. Gavusi pinigų iš Dovinės vandens malūno savininko Šmulkščio, sūnų ji išpirko, tačiau jis vėliau pakliuvo į principingesnes rankas. NKVD tardytojas ir buhalteris buvo pasodinti.

Geležinio Vilko rinktinėje

Iš Ekonomijos mokyklos 1945—1946 m. m. laidos į partizanų gretas įsijungėme keturiese: aš, Benius Balaika, Stasys Kurtinaitis ir Kostas Kižys. Gyvi likome tik mudu su B. Balaika.

Sovietinė propaganda skelbė, kad 1940 metais susidarė revoliucinė situacija, o pokario metais vyko klasių kova. Tai absurdiškas melas! Mano tėvas buvo mokyklos sargas. Beniaus — vežiojo arkliu miltus iš žydo Esso malūno, Kosto Kižio — batsiuvys, S. Kurtinaičio — turėjo mažą žuvies parduotuvę. Mano žmonos tėvai turėjo 10 ha ir 12 vaikų. Partizano Alekso Karlos—Barzdelės tėvai (Geruliškės km., Pilviškių valsč.) augino 19 vaikų. Pats Lietuvos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas turėjo 7,3 ha žemės. Galima išvardyti tūkstančius Lietuvos laisvės kovotojų ir rėmėjų — neturtingų valstiečių, darbininkų, moksleivių, kurių didžiausias turtas buvo meilė savo gimtinei Lietuvai.

Ankstyvą 1945 metų pavasarį apsiginklavę iš Marijampolės išvykome į miškų gaubiamus Smalinyčios, Klevinės kaimus. Man buvo 20, o bendražygiui — 18 metų. Netoli Smalinyčios radome ant vieškelio nušautą valstietį. Jau iš vakaro enkavedistai ir stribai buvo parengę pasalą. Gyventojai stebėjosi, kaip mudu jos išvengėme. Ėjome miško pakraščiu, įsiklausydami į pašalinius garsus, retkarčiais stebėdami vieškelį. Dar būdamas paaugliu, turėjau naganą ir pratinausi šaudyti į taikinius. Per neatsargumą persišoviau kairę ranką. Tuomet man buvo trylika. Tai buvo pamoka, kad ginklas nėra žaislas.

Pirmi iš sutiktų partizanų buvo Vincas Navikas—Dėdė, Jonas Marazas—Šalmas, Vytas Kuliešius—Pypkė. Iš rėmėjų pamenu gyventoją, kurį vadinome Uošviu, o jis mane pravardžiavo Gebelsu. Iš pradžių mūsų nenorėjo priimti, nes galbūt esame išlepinti miesčionys, ieškantys romantikos, kuria galime greitai nusivilti. Tačiau įsitikinę, kad ryžtamės bet kokiam likimui, mus priėmė. Suteikė slapyvardžius pagal pasirinkimą: man — Sakalo, mano draugui — Lapės. Perspėjo, kad pavardėmis negalima vadintis. Supažindino su inst-

rukcijomis, partizaninės veiklos kryptimi, taktika. Prisiekėme.

Mudu paskyrė į Jono Marazo vadovaujamą skyrių. Jis kilęs iš Liudvinavo apylinkių. Lietuvos kariuomenės puskarininkis. Nešiojo lietuvišką uniformą. Buvo gana rimtas, santūrus, draugiškas. 1945 metų vasarą jis buvo suimtas kažkur prie Žaliosios miško kartu su Vytu Kuliešium—Pypke, Danielium Krakausku—Bijūnu, Ragausku. Marijampolės viešajame teisme Marazą su Kuliešium nuteisė mirties bausme, D. Krakauską — 20, Raguckа — 10 metų.

Mūsų kuopai vadovavo Jonas Demeikis—Elmas. 1946 m. pavasarėjant jis su septyniais partizanais dvejomis rogėmis išvažiavo parvežti sužeisto partizano. Apie 3 km. nuo Plutiškių, Skriaudžių link, partizanai pateko į enkavedistų surengtą pasalą. Pirmose rogėse važiavę žuvo: kuopos vadas Jonas Demeikis—Elmas, kulkosvaidininkas Juozas Medelis iš Kelmynų km. Sasnavos valsč., trečias nežinomas; Stasys Vaitulevičius—Kazokas liko gyvas. Žuvo antrose rogėse važiavę Jurgis Ilgūnas—Šarūnas ir Nastė Dičpinigaitytė, kilusi nuo Bagotosios. Sunkiai sužeista per kojas, Nastė iš pistoleto nušovė priartėjusį enkavedistą ir pati nusišovė.

1945 metų pavasarį partizanų junginiui vadovavo Briedis. Šis junginys priklausė Geležinio Vilko rinktinei, tačiau kas jai vadovavo, nežinojau,— galbūt Briedis. Veikė atskiri būriai savo teritorijose. Didesnio pavojaus atveju jie talkindavo vieni kitiems. Didesnių susidūrimų su enkavedistų daliniais vengdavome. Iš esmės kaimuose turėjome iniciatyvą. Dauguma valstiečių okupantams duoklių neteikdavo. Stribai mums buvo mažai pavojingi, vieni į miškus eiti nedrįsdavo, nebent šliedavosi prie enkavedistų.

1945 metų vasarą sodyboje tarp Sasnavos ir Igliškėlių susirinkome keliasdešimties partizanų būrys. Mus vizitavo Tauro apygardos štabo viršininkas leitenantas Bacevičius—Vygandas. Visus įdėmiai apžvelgęs, jis pasakė patriotišką kalbą ir pasiūlė sudaryti partizanų sąrašą su duomenimis apie kiekvieną kovotoją. Tai būsianti autentiška istorinė medžiaga, saugotina ateičiai, apie ginkluotą pasipriešinimą okupaciniam režimui Lietuvoje.

Štabo viršininkas kalbėjo argumentuotai, įtikinančiai, tačiau partizanų veiduose buvo pastebimas abejingumas. Po pauzės Kryžiuotis ir dar keletas partizanų pareiškė, kad tautos interesus jie gina ne dėl laurų, bet iš pareigos. Visi pasijutome nejaukiai, suprasdami, kad šią statistiką pateikti nebūtina. Kilo įtarimas dėl Vygando veiklos. Vėliau jis pasitvirtino, likvidavus Tauro apygardos štabą. Tas pat pasikartojo ir su Stirnos rinktinės štabu.

Dieną partizanų buveinė buvo miškas. Naktis praleisdavome išsisklaidę: dalis — miške, didesnė dalis — sodybose, daugiausia — klojimuose, kur būdavo mažesnis pavojus sau ir rėmėjams. Partizaninė veikla didesnėse grupėse manęs netraukė. Mėgau individualias užduotis arba veikti mažesnėse grupėse, kurios buvo judresnės, manevringesnės.

Tokia galimybė pasitaikė. Toje pačioje rinktinėje veikė keturių operatyvinė grupė: Kazys Greblikas—Sakalas, Juozas Sidabras—Brangutė, Špokas; šiai grupei vadovavo Liūtas. Pasitraukus Sakalui, man buvo pasiūlyta jo vieta, kadangi turėjau tą patį slapyvardį. Visi trys bičiuliai buvo drąsūs, patikimi kovotojai. Buvome ginkluoti kulkosvaidžiu, automatiniu šautuvu ir dviem automatais, pistoletais, turėjome žiūronus. Mūsų veikla buvo daugiau žvalgybinio bei staigaus reagavimo pobūdžio. Mudu su Brangute palaikydavome ryšius su Marijampolės miestu. Mums tarpininkavo Leonardas Adomėnas, gyvenęs netoli Marijampolės geležinkelio stoties. Mudu su Brangute buvome apsirūpinę dokumentais, pagal kuriuos buvome neliečiami karinės prievolės. Gerai pažinojome miestą. Atsirado

galimybė sužinoti mieste ir jo apylinkėse vykdomas represijas, kariuomenės telkinius, platinti pogrindinę literatūrą. Mūsų judriam ketvertukui buvo lengviau išvengti susidūrimų su kariuomene. Lengviau buvo ir prasimaitinti, laikinai apsigyventi sodybose. Tačiau apsidrausti nuo priešo pasalų buvo sunkiau, teko būti apdairiems.

Vieną vidurvasario vakarą už keleto kilometrų į rytus nuo Sasnavos, negyvenamoje sodyboje, buvo parengta enkavedistų ar stribų pasala. Gal jie žinojo, kad kažkas turi iš partizanų apsilankyti? Tuo metu mes keturiese ėjome pro šią sodybą. Staiga pasipylė šūvių serijos. Mes staiga sukritome ant žemės, pasiruošę sutikti priešą, išbėgantį iš sodybos. Šūviai pasikartojo, mes, nustatę priešo ugnies taškus, trumpomis serijomis iš kulkosvaidžio ir automatinių ginklų davėme grąžos. Iš sodybos pusės šaudymas nutilo. Pasitraukę toliau nuo sodybos, mes nuėjome savais keliais. Priešas persekiot nesiryžo.

Lankantis pas gyventojus, atsitiktinai teko susitikti su pažįstamais, net iš tos pačios mokyklos. Tai buvo rizikinga dėl šeimos, kuri legaliai gyveno Marijampolės mieste. Teko palikti narsius bendražygius ir traukti arčiau Kazlų Rūdos miškų. Vėliau visi trys mano bičiuliai žuvo.

1947 m. liepos 30 d. Sasnavos valsčiuje, Raišupyje, Karčiauskų sodyboje, apsupti enkavedistų, didvyriškai žuvo Liūtas ir penki jo bendražygiai: du broliai Vytas ir Kazys Mykolaičiai, Aidas ir Lakūnas, Jonas Popiera—Šalmas, Vitas Bridžius—Žaibas ir Viktoras Lelešius—Jovaras. Ši kova priešui kainavo daugiau kaip 60 gyvybių. Špokas žuvo kažkur Šilavoto apylinkėse. Brangutė — 1946 m. birželyje Agurkiškėse (tuo metu jis buvo Stirnos rinktinės adjutantas), Kazlų Rūdos miškuose.

Stirnos rinktinėje

1945 metų vasaros pabaigoje apsistojau prie Šešupės esančiuose Gavaltuvos ir Nendrinių kaimuose. Jų gyventojai Vogoniai, Račkauskai, Kuzmai, Bosikiai buvo patikimi ir nuoširdžiai remiantys partizanus. Vogonių ir Račkauskų sodybose buvo įrengtos slėptuvės.

Račkauskų sodyboje susipažinau su Pranu Starkevičium—Dieduku, kilusiu nuo Armališkių km. (Kazlų Rūdos valsč.). Jis buvo aukštas, stambaus kūno sudėjimo. Geras medžiotojas, Lietuvos savanoris, pasižymėjęs nepriklausomybės kovose su bermontininkais. Starkevičiaus duktė Janina Račkauskų sodyboje nustebo, pamačiusi mane sėdintį už stalo greta tėvo ginkluotą, su lietuviškais ženklais ant rankovės. Mudu mokėmės Marijampolės Ekonomijos mokykloje gretimose klasėse, ten mane pažino kaip pasyvų, ramų jaunuolį. Vėliau man teko su Janina bendrauti — palaikyti ryšius su Stirnos rinktinės partizanų stovykla, esančia Kazlų Rūdos miškuose netoli Bagotosios kaimo.

Teko artimai susipažinti su Ūkinės dalies partizanu Vladu Čibirka—Vikiu, kilusiu iš Kazlų Rūdos. Su juo ne kartą keliavome dviese įvairiais reikalais. Tai buvo pareigingas, apsukrus tiekėjas. Jis negailėdavo jėgų, aprūpindamas kovotojus apranga ir amunicija. Turėjo plačias pažintis. Mane jis greit pamėgo, reiškė pasitikėjimą. Sakydavo — būsi mano žentu, nes turiu dukrą Aldoną, ryšininkę, slapyvardžiu Saulutė.

Tuo laiku partizanų pageidavimu vietoj kuopos vado Stasio Grigaičio—Aro paskyrė Bronių Brazauską—Sakalą. Šioje kuopoje buvo 30 patyrusių kovotojų. Aš buvau į ją priimtas ir greitai apsipratau. Kartą mūsų kuopoje apsilankė Stirnos rinktinės vadas leitenantas Bronius Abramavičius—Spyglys — ramios laikysenos, gana santūrus, kukliai apsirengęs, niekuo nesiskiriantis nuo eilinių kovotojų asmuo. Trumpai pasitaręs su kuopos vadu, jis paklausė: „Kas norite pasivaikščioti?“ Mūsų susidarė 17 savanorių. Žygiavome miško pa-

kraščiu man nežinoma kryptimi. Nurodė eiti vora, nesisklaidyti, garsiai nekalbėti. Pražygiavę maždaug valandą, priėjome sodybą. Spyglys su keliais partizanais pasiliko sodyboje. Mes, pastovėję sargyboje, sugrįžome į stovyklą.

Pamažu įsigijau kuopos vado Sakalo pasitikėjimą. Teko vykdyti individualias užduotis. Aš turėjau asmens dokumentus ir galėjau patekti ten, kur negalėjo uniformuotas barzdotas kulkosvaidininkas. Ilgesnį laiką buvau apsistojęs Gavaltuvoje pas Vogonius. Ten įrengtoje slėptuvėje buvo amunicijos ir šiek tiek ginklų.

Keletą kartų su manimi įžūliai pakoketavo mirties šmėkla, primindama, kad ji egzistuoja. Važiavau dviračiu iš Marijampolės Kauno gatve. Kairėje šaligatviu praėjo patrulis. Riktelėjo man „Stok!" Aš spustelėjau dviračio pedalus — tuo viskas ir baigėsi. Priešais šaligatviu ėjo trys kariškiai, bet jie neatkreipė į mane dėmesio. Tarp geležinkelio pervažos Būdviečiai—Sasnava, plento ruože, pastebėjau keletą priešais einančių žmonių. Pastatęs dviratį prie pakelės medžio, aš „pūčiau" orą į ratą. Dviračio rėme buvo keletas „Laisvės Žvalgo" numerių ir įspėjimas Sasnavos stribams. Priartėjo keturi automatais ginkluoti vyrai. Mano padėtis tapo kritiška. Kraštutinė galimybė — pasukus galvą, pro kairės rankos pažastį iš pistoleto šauti į juos.

Priėję apie 2 m nuo manęs, vyriškiai paklausė, iš kur aš ir kur važiuoju, ir paprašė pateikti dokumentus. Aš pareiškiau, kad gyvenu Marijampolėje ir važiuoju pas „sergančią tetulę". Per pečius pradėjo bėgioti „skruzdės", tačiau sutramdžiau susijaudinimą. Galvoje kilo žaibiška mintis, jeigu pasiūlytų eiti su jais, staiga panaudočiau pistoletą, nes pabėgti būtų neįmanoma. Griebiausi dar vieno, priešpaskutinio, „šanso". Vienas iš jų man buvo matytas ir galėjo būti Marijampolės gyventojas, čigoniškos išvaizdos apie 22—23 m. amžiaus vyrukas. Nelaukęs, kol jie

Br. Abramavičius-Spyglys, Stirnos rinkt. vadas. Žuvo 1945 m. apsupime.

man ką nors pareikš, kreipiausi į jį: „Tai ką, bičiuli, pas tas pačias merginas lankėmės, o dabar man dokumentus tikrini; ką, nepažįsti?" Šis mano kreipimasis ir savitvarda jį paveikė. Gal jis mane taip pat kažkur buvo pastebėjęs Marijampolės mieste. Jis man ištiesė ranką su dokumentais (tai padarė ir kiti) ir pareiškė: „Kas tave žino, gal pas „banditus" važiuoji. Mažiau šlaistykis vakarais".

Gavaltuvos kaimo gyventoja Vogonienė pasiskundė, kad jos kaimynas Dembinskas nenakvoja namuose ir apskritai yra neaiškus. Aš pavakare ėjau į jo sodybą. Priartėjus apie 100 m, iš sodybos per laukus ėmė bėgti vyriškis. Aš puoliausi įkandin jį vytis. Surikau „Stok!" ir šoviau iš pistoleto neperspėdamas. Bėglys suklupo ir, kai priartėjau, prašė pasigailėti. Aš jam pasakiau, kad nemandagiai elgiasi: užuot priėmęs svečią, bėga iš namų. Apie pusvalandį jo namuose kalbėjausi aktualiomis te-

momis. Įspėjau, kad nedarytų klaidų. Jis man pasiūlė savo paslaugas. Pareiškiau, kad niekad nesuteršiu savo rankų nekaltų žmonių krauju ir nesikėsinu į jų turtą; po valandos atvykstu pas jį — turi būti pakinkytas arklys, važiuosime į kelionę.

Sugrįžęs pas Vogonius, iš slėptuvės kluone pasiėmiau automatą ir, anksčiau sutarto laiko, iš priešingos pusės apžvelgęs sodybą, prisistačiau šeimininkui Dembinskui. Nurodžius kryptį, išvykome į kelionę. Netoli Skaisčiūnų kaimo privažiavome lentinį pastatą. Ten būta kalvės. Paliepiau jam manęs laukti ir, jei kas klaustų, sakyti, jog sugedo vežimas ar arklio pakaustas. Aš į reikiamą sodybą (atrodo, šeimininkų pavardė — Eidukevičiai) apie 1,5 km nuėjau pėsčias. Praeidamas pro gretimą sodybą, pastebėjau lange žmogaus siluetą, kuris staiga pradingo. Aš pasiruošiau gynybai.

Iš namo išbėgo moteriškė. Ji su staigiais gestais susijaudinusi aiškino man, kad neičiau į Eidukevičių sodybą — neseniai ten buvo susišaudymas, žuvo vienas partizanas. Sodyboje išstatyta NKVD pasala. Ši moteris, žinodama, kad kaimynystėje į pasalą gali atsitiktinai kas nors užklysti, budėjo prie lango. Esu jai dėkingas už gyvybę.

Mes turime būti dėkingi rėmėjams, kurie ne mažiau rizikuodavo savo likimais už pačius partizanus. Neįmanoma pasverti jų pagalbos. Kiek praleista nemigo naktų, dalytasi duonos kąsniu! Partizanams vadovybė pabrėždavo, kad reikia branginti rėmėjus. Vengti ginkluotų susidūrimų sodybose. Kiek galima, pasirūpinti maisto atsargomis iš valdiškų resursų. Kiek įmanoma, naikinti dokumentus, bylojančius apie duokles valstybei. Deja, ne visada susidarydavo palankios sąlygos tai įvykdyti.

1945 m. lapkričio 20 d. Stirnos rinktinę ištiko nelaimė. Šakių apskr., Jankų valsč., Šunkarių km., Tamoliūnų sodyboje, apsuptas NKVD kariuomenės, žuvo rinktinės vadas Bronius Abromavičius—Abromaitis—Spyglys, buvęs kuopos vadas Stasys Grigaitis—Aras, Albinas Klimas—Tauras ir tėvas su sūnum Tamoliūnai. Dokumentus jie spėjo sunaikinti. Tamoliūnienė tvirtina mačiusi kariška enkavedistų uniforma vilkintį buvusį Tauro apygardos štabo viršininką ltn. Bacevičių—Vygandą. Tuo metu jis buvo areštuotas ir tapo išdaviku. Tamoliūnus palaidojo Degučių kapinėse, Spyglį, Arą ir Taurą iškilmingai su saliutu — Jankų kapinėse.

St. Grigaitis-Aras, Stirnos rinkt. kuopos vadas. Žuvo 1945 m.

1945 m. gruodžio mėnesį Stirnos rinktinės kuopos vadas Sakalas, pasikvietęs savo pavaduotoją Albiną Staniulį—Papartį, Vikį ir dar keletą partizanų, man pasiūlė būsimo rinktinės vado adjutanto pareigas. Aš pasakiau, kad adjutantą pasirenka rinktinės vadas. Sakalas atsakė, jog ypatingomis sąlygomis jis turi teisę ir už šį paskyrimą atsako pats. Pareiškė, kad aš esu tinkamas šioms pareigoms, ir, jeigu reikės, rekomen-

duos būsimam vadui. Davė man nurodymų, kad susisiekčiau su Tauro apygardos vadovybe ir jo, Sakalo, vardu pareikalaučiau nedelsiant paskirti naują rinktinės vadą. Aš sutikau laikinai perimti pareigas ir įvykdyti nurodytą užduotį. Pakeičiau slapyvardį — tapau Uranu. Paprašiau, kad be oficialaus apygardos įsakymo šių mano pareigų neskelbtų. Paprašiau Vikio tarpininkauti susitikimui su Tauro apygardos vadovybe, kadangi jis anksčiau turėjęs su ja ryšių, ir paliudyti mano paskyrimą.

Gruodžio mėnesį atsiskyrusį nuo Žaliosios miško partizanų būrio Vytą Masiukonį pristačiau kuopos vadui Sakalui ir paprašiau, kad jį priimtų į kuopą. Sakalas suteikė jam Plutono slapyvardį ir nereikalavo iš manęs jokių garantijų. Prieš Kalėdas Plutonas paprašė kuopos vadą leisti jį į Šilavoto apylinkes pas seserį trumpų atostogų. Aš jam daviau savo parabelį, kažkas iš vyrų — dviratį, ir jis išvyko. Aš pasilikau Valterio markės pistoletą, kurį man anksčiau padovanojo Geležinio Vilko partizanė ryšininkė Pantera.

1945 metų Kalėdos

Tą rytą aš su Janina Starkevičiūte iš Gavaltuvos kaimo išvykome į Sakalo kuopos stovyklą miške prie Bagotosios. Janina atnešė kalėdinių pyragų. Pasitiesę ant žemės užtiesalą, su Sakalu ir kitais kovotojais prisėdome vaišintis. Netoliese virė pusryčiai. Vyrai lindo iš eglišakiais dengtų palapinių. Jie jautėsi laisvai. Užsimezgė gyvas pokalbis.

Staiga pasigirdo smarkus šaudymas ir puolančiųjų riksmai. Partizanų stovyklą užpuolė enkavedistai. Apie dešimt kovotojų staiga sugulė ant žemės, paleido stiprią atsakomąją ugnį. Susigriebė ir kiti partizanai. Staigus atkirtis sutrikdė priešo gretas. Šūviai ir riksmai susiliejo į vieną ūžesį. Krito ant galvų pakirstos medžių šakos. Enkavedistai nesitikėjo tokios partizanų reakcijos, tačiau toli gražu jėgos buvo nelygios: mūsiškę 30 vyrų kuopą puolė dešimteriopos priešo jėgos. Pasigirdo tanketės riaumojimas. Krito mūsų kulkosvaidininkas Pranas Andriušis—Šapalas.

Partizanai traukėsi atskiromis grupėmis. Nedidelė grupė pasuko į pamiškę. Apie 150 m atstumu stovėjo tanketė. Perbėgti buvo rizikinga. Iš paskos spaudė priešo pajėgos. Partizanai ramiai pro ją praėjo. Mūsiškių savitvarda suklaidino tanketės ekipažą: partizanai buvo palaikyti stribais. Kita grupė prasiveržė mišku. Žiogas pasakojo, kad, išėjus enkavedistams ant skiriamos miško juostos, buvo nukauti 8 kariškiai.

Aš, pribėgęs prie miško juostos ruožo, pasislėpiau už medžio. Sukaleno kulkosvaidis. Nuo kulkų pakilo žemės stulpeliai. Nutrūkus kulkosvaidžio serijai, staigiu šuoliu beveik peršokau tą iškirstą ruožą. Vėl sukaleno kulkosvaidis, tačiau pavėluotai — atsidūriau miško priedangoje.

Išėjau į miško pakraštį. Netoliese stovėjo vieniša sodyba. Pasiklydau ir praradau orientaciją. Prislinkęs prie trobos įsiklausiau: jokio garso. Atsargiai pravėriau prieangio duris ir staiga atidariau kambario duris. Jeigu bus ginkluotų viduje, nusprendžiau apšaudyti ir sprukti į mišką. Troboje radau keturių asmenų šeimą. Išsigandę žmonės į mano klausimus neatsakė. Ilgiau užsibūti buvo rizikinga, nes kiekvieną momentą galėjo netikėtai pasirodyti priešas. Perėjęs geležinkelio liniją, atsidūriau pas kuopos ryšininkę Albiną Vaitonienę—Ramunę.

Po ginkluoto susirėmimo kuopos dislokacijos vieta pasikeitė. Nuvykau pas Vogonius į Gavaltuvos kaimą. Apsilankiau Račkauskų sodyboje. Sužinojau, kad šiame kaime lankėsi Vikis ir žadėjo vėl pasirodyti. Savo pažadą Vikis įvykdė. 1946 m. sausio 6-osios vakare Gavaltuvos km. Kuzmų sodyboje susitikau su Tauro apygardos atstovu majoru Šernu, kito partizano slapyvardžio nesupratau —

Žalgiris ar Žalvaris, trečias tarpininkavo Vikis. Tik vėliau sužinojau, kad Šernas — tai Tauro apygardos vadas Lietuvos aviacijos majoras J. Drunga—Mykolas—Jonas, antras — jo adjutantas Žalvaris, po mėnesio paskirtas Žalgirio rinktinės vadu. Nuo 1946 sausio 31 d. Tauro apygardos vado įsakymu Stirnos rinktinę pavadino Žalgirio rinktine.

Mačiau, kad jie iš kelionės pavargę. Pokalbį atidėjome rytojui. Nutariau žmoniškai pas Vogonius išsimiegoti, kad būčiau žvalus, pakilios nuotaikos. Kadangi miegant ginklas nereikalingas, tuo labiau turint dokumentus, granatą paslėpiau krosnies dūmtraukio apačioje, pistoletą — netoli, patikimoj vietoj. Paprašiau šeimininkės, kad anksti mane prikeltų. Atsiguliau su mintimis apie daug vilčių teikiančią rytojaus dieną.

Anksti rytą mane grubiai pabudino. Praplėšęs akis, pamačiau stovintį su nukreiptu į mane pistoletu baltais kailiniais vilkintį MGB kapitoną. Jo rauplėtas veidas ir kepurėje įsegta raudona penkiakampė nieko gero nežadėjo. Į kambarį buvo prigužėję daugiau kaip 20 enkavedistų. Aš siekiau iš švarko išsiimti dokumentus. Tuo momentu keletas čekistų užgulė mane ir užpakalyje surišo rankas kažkokiu izoliuotu laidu. Kapitonas iškratė mano drabužius. Į dokumentus beveik nepažvelgęs, įsidėjo juos į planšetę. Pašaipiai man pareiškė: dokumentų tau, Sakale—Urane, daugiau nereikės!..

Man tapo aišku, kad įvyko išdavystė, nes Urano slapyvardį pasirinkau neseniai, pradėjęs eiti naujas pareigas. Kas galėjo išduoti? Tas asmuo turėjo šioje sodyboje lankytis ir artimai mane pažinoti. Netrukus paaiškėjo, kad mane ir Albiną Vaitonienę—Ramunę išdavė Vytas Masiukonis—Plutonas. Paleistas kalėdinėms atostogoms pas seserį, Šilavoto apylinkėse jis įkliuvo ir, neatlaikęs tardymų, išsipasakojo. Mano duotas jam parabelis atsidūrė ant tardytojo stalo. Buvo suimta Vogonių šeima (vyras su žmona), kurioje mane areštavo, taip pat Ramunė. Buvo ištremti mano tėvai, brolis Antanas ir sesuo Teresė. Brolis Jonas išėjo partizanauti ir 1947 m. žuvo. Sesuo išsaugojo paskutinį jo laišką.

Krata užtruko 3 valandas. Buvo rasta kluone įrengta slėptuvė. Baigiant kratą, kapitonas atsinešė lietuvišką karišką pošalmį, pridėtą rusų karininkų antpečių, ir suriko ant manęs: „Čto eto značit, svoloč?“ (Ką tai reiškia, niekše?) Tuo metu trobą sudrebino stiprus sprogimas. Pasklido dusinantis suodžių, parako kvapas. Enkavedistai kaip patrakę šoko iš trobos. Vienas aziatiškos išvaizdos kariškis bėgdamas nukreipė į mane automatą, tačiau nešovė.

Virtuvėje neprašytiems svečiams Vogonienė virė pusryčius. Perspėti ją man nebuvo kaip. Ilgai besikūrenant krosniai, granata įkaito ir sprogo, nors dūmtraukio apačioje, kur buvau ją paslėpęs, neturėjo pakliūti ugnis.

Enkavedistams pasirodė, kad granatą kažkas įmetė pro langą. Mane surištomis rankomis išvedė į kiemą, kur stovėjo sunkvežimis. Vogčiomis žvilgtelėjau į Kuzmų sodybą, esančią už keleto šimtų metrų. Iš ten jokių garsų nesklido. Kaimas nebuvo košiamas. NKVD karinis dalinys į Vogonių sodybą atvyko specialiai. Trys partizanai, tarp kurių buvo ir Šernas, Mykolas—Jonas — išliko. Neaišku, kaip būtų susiklostęs mano likimas, jeigu būčiau nakvojęs su jais. Mane kartu su Vogoniu ir Vogoniene nuvežė į Marijampolės MGB pastatą Vytauto gatvėje prie miesto parko.

Stalino universitetas

Mano partizaninė veikla nutrūko. Prasidėjo išbandymų metas MGB rūsiuose, tardymų kamerose, kalėjimuose, lageriuose. Tardymai vyko naktimis. Buvau kankinamas, rūsiuose ėdė utėlės.

Iš pradžių tardytojai nežinojo, kad anksčiau buvau Geležinio Vilko

rinktinėje. Jie nesuvokė, kaip aš, gyvenantis Marijampolėje, atsidūriau Kazlų Rūdos miškuose. Žmonių neišdaviau ne drąsos skatinamas, o gal bijodamas: pasakius vieną, tuoj pareikalaus kito.

Tardytojui sakiau, kad miškas mane viliojo savo romantika, tačiau greitai juo nusivyliau. Aš gyvenau stovykloje, į kaimus manęs nesivesdavo. Pokalbiai tarp mūsiškių vyko nuošalyje. Manęs kažkodėl vengdavo. Jausdavau nepasitikėjimo atmosferą, todėl ir pasišalinau nuo jų, o jūs pusiaukelėje mane suėmėte. Nebuvo galima persikelti per Šešupę, todėl atsitiktinai apsinakvojau pas šį ūkininką, prieš tai pateikęs jam asmens dokumentus. Į klausimą, kodėl padėjau granatą į krosnį, atsakiau, kad nežinojau, jog ji gali sprogti. Pagal dokumentus neturėjau dar ir 19 metų.

Neaišku, kaip būtų baigusis mano byla, tačiau vėl katė perbėgo skersai kelio: buvo suimti mano bendražygis Benius Balaika, Algirdas Baltrukonis—Tigras. V. Masiukonis B. Balaiką pažinojo.

Kartą tardytojas pašaipiai pareiškė, kad esu ne tas paukštis, ne tą giesmę giedu ir privalau pradėti iš naujo ir be anekdotų. MGB tapo žinoma, kad aš ne iš Marijampolės išėjau į Kazlų Rūdos miškus romantikos ieškoti, o iš Geležinio Vilko rinktinės. Be to, nesu toks žioplas pienburnis. Dar gerai, kad jie nežinojo, kad esu ne 1927, o 1925 metų gimimo. Būtų kilęs klausimas, kaip aš išvengiau karo prievolės.

Buvau išgabentas į Marijampolės kalėjimą tęsti tardymų. Spaudimas man dar padidėjo. Buvo iškviestas į akistatą Algirdas Baltrukonis—Tigras, kilęs nuo Alvito (Vilkaviškio apskr.), pradėjęs mokytojauti simpatingas, patrauklios išvaizdos, draugiškas jaunuolis. Kadangi buvome laikomi atskirose kamerose, mudviejų parodymai skyrėsi. Tigras sakė, kad susipažinome Gižų apylinkėse, o aš — Marijampolėje, Ekonomijos mokyklos surengtuose moksleivių šokiuose.

Gižų apylinkė priklausė Vytauto rinktinės valdoms, vadovaujamoms Gavėno—Vampyro, ir jis pats ten laikėsi. Tokiu atveju man dar galėjo prikišti trečią — Vytauto rinktinę. Tuomet per tardymus jie mane pribaigs, nereikės nė teismo. Tigras mane suprato ir mano parodymus patvirtino.

Kitą kartą man akistaton pristatė Albiną Vaitonienę—Ramunę, Stirnos rinktinės ryšininkę. Aš atsakiau, kad jos nepažįstu. Tai ką, gal visai nematęs,— sakysi? Gal ir mačiau kur nors Marijampolės turguje — neprisimenu. Man atrodo, kad judu vienoje lovoje gulėjote,— pareiškė tardytojas, plačiai nusišypsojęs. Aš jam nieko neatsakiau. Tardytoją aš perpratau. Tarpais jis pašokdavo su perkreiptu iš pykčio veidu. Retkarčiais jis ironiškai šypsojosi — gal ir aš įsitrauksiu į jo žaidimą ir atsipalaiduosiu. Ne tik fizinėmis kančiomis, bet ir psichologiniais metodais šantažuodavo.

Ne kartą teko prabūti Marijampolės kalėjimo karceryje Nr. 16. Tačiau to neužteko. Mane pasodino į vienutę kamerą su bepročiu. Tai buvo siaubinga. Jis buvo tvirto sudėjimo, vilkįs išverstais kailiniais, avėjo medinėmis klumpėmis. Prieš mane vaipydamasis, beprotis kaišiodavo man du pirštus, grasindamas išdurti akis. Stengiausi neišsiduoti, kad jo bijau, tačiau savijauta buvo ne kokia. Jis man žadėjo užmigusiam iškrapštyti akis. Tą naktį užsnūdau kniūpsčias. Trumpą miegą nutraukė rakinamos kameros durys. Mane išvedė į eilinį tardymą. Tie patys įkyrūs tardytojo klausimai. Kas vadovavo „gaujai“? Kokios pavardės, slapyvardžiai? Kur nakvodavai, maitinaisi? Per kokius ryšius patekai į „gaują“? Kokie tolesni ryšiai? ir t. t. Tą kartą man gerokai kliuvo. Tardytojas mane mušė su talkininkais. Į kamerą prižiūrėtojas atvedė prilaikydamas. Atsirėmęs į sieną, aš susmukau ant grindų. Kameros kaimynas stebėjo mane įdėmiai ir negrasino.

Beprotis, vardu Jonas, kiek man žinoma, buvo kilęs iš Lazdijų apskrities, gimnazijos abiturientas. Suimtas bandė nusižudyti. Nudilusia bato kulno pasagėle persipjovė rankos venas. Greitai suteikus medicinos pagalbą, jį išgydė. Čekistams jis buvo reikalingas gyvas. Ligoninėje Jonas tapo bepročiu. Vėliau man kilo įtarimas, kad Jonas vaidina beprotį. Kameros sienoje nežymiai matėsi mėnesiai, dienos. Į jas jis pasižiūrėdavo. Per patikrinimus kameroje Jonas elgdavosi agresyviai. Nutvėręs rankose klumpes, persikreipusiu iš pykčio veidu jis stovėdavo prieš prižiūrėtoją. Man buvo keista, iš kur jis gavo apdriskusius kailinius, klumpes.

Trečią parą į mūsų vienutę kamerą atvedė trečią, kažkokį Stankevičių nuo Kazlų Rūdos. Jis buvo šnekus, sakėsi partizanavęs Šakių apskrityje. Stengėsi mane įtraukti į pokalbį apie rezistenciją, bet aš šito vengiau. Jonas į mane nebekreipė dėmesio, o naujokui grasino susidorojimu ir trukdė miegoti. Kitą parą Stankevičių iškvietė tardyti, ir į mūsų kamerą jis negrįžo.

Praslinkus kelioms paroms, aš pasakiau savo kaimynui: „Šaunuolis esi, Jonai,— laikykis! Aš esu psichologinio šantažo auka. Saugokis į šią kamerą pakliuvusių asmenų ir stebėtojų per kameros durų akutę“. Atsakydamas man, jis nukreipė du pirštus ir parodė liežuvį. Netrukus mane išvedė iš vienutės. 1946 metų pabaigoje, kai jau buvau Komijos lageriuose, iš vėliau atvykusių sužinojau, kad Joną paleido. Jis buvo geležinės valios jaunuolis!

Sunkiai pakenčiami tardymai ėjo į pabaigą. Įsiminė priešpaskutinis susitikimas su tardytoju. Įvedė mane į jo kambarį. Už nugaros užsidarė durys. Tardytojas, pamojęs man ranka, nurodė sėstis ant medinio „oželio“ kambario kampe. Priekyje tupėjo įbedęs į mane akis didžiulis šuo. Man tirpo nuo sėdėjimo kojos, o šuo sekė mane, kad nepajudėčiau.

Tardytojas vartė bylą, retkarčiais barškindamas pieštuku į stalą, ir tylėjo. Protarpiais žvilgteldavo į mane, stebėdamas laikyseną. Aš jaučiausi blogiau negu mušamas. Laukiau, kada mane pradės pjudyti šunimi. Vertėjo nebuvo. Pralaukiau beveik pusvalandį. Kojos visiškai nutirpo. Nervų įtampa neslūgo. Tardytojas rusiškai pareiškė, kad mano byla jau baigta. Aš patraukiau pečiais, sakydamas, kad nesuprantu. Tardytojas ironiškai šyptelėjo, pridurdamas, jog be reikalo varginu save ir tardytoją — vis tiek būsiu aprūpintas dešimčia metų ir neišvengsiu pasimatyti su baltomis meškomis.

Marijampolėje Karo tribunolas nuteisė mūsų grupę taip: man, Kazimierui Savičiui—Sakalui—Uranui, Algirdui Baltrukoniui—Tigrui, Vytui Masiukoniui—Plutonui, Albinai Vaitonienei—Ramunei, Kazimierui Vogoniui ir Vogonienei priteisė po 10 metų ir 5 — be teisių. Beniui Balaikai—Lapei — 15 metų ir 5 be teisių. Nuteistuosius grąžino į Marijampolės kalėjimą. Aš patekau į bendrą 49-ąją kamerą, kurioje sėdėjo apie 100 žmonių. Kameros seniūnas buvo iš Kazlų Rūdos Jeronimas Čibirka, su kuriuo teko dar keletą parų pabūti karceryje Nr. 16 už drausmės pažeidimus.

1946 metų gegužės mėnesį mūsų 35—37 kalinių grupę iš Marijampolės kalėjimo pervežė į Kauno kalėjimą

LAISVĖS KOVŲ VERPETUOSE

Petras ŠIUPAILA—Žiogas

LIETUVOS KARIUOMENĖJE

Gimiau 1917 metais Marijampolės apskrities, Sasnavos valsčiaus, Molupio kaime. 1938 metais įstojau į Lietuvos kariuomenę, Marijampolės 9-ojo pulko 2-ąją kulkosvaidininkų kuopą, vadovaujamą kapitono Janulevičiaus. 1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjus Vokietijos—Lenkijos karui, pulko vadas plk. Gaušas pasiuntė mūsų dalinį saugoti Lietuvos valstybės sieną nuo galimo besitraukiančios lenkų kariuomenės prasiveržimo. Prie sienos išsidėstę skyriais, paruošėme apkasus ir stebėjome lenkų kariuomenės judėjimą. Vargino lietūs ir laukiami netikėtumai iš anapus sienos. Netrukus internavome apie dešimtį sunkvežimių ir vežimų su lenkų kareiviais. Teko internuoti pavienius bei mažomis grupėmis besitraukiančius ginkluotus lenkų karius.

Be realios pagalbos lenkų kariuomenė buvo nepajėgi atsispirti gerai ginkluotai ir karui paruoštai hitlerinei kariuomenei. Sudariusi klastingą sutartį su hitlerine Vokietija, Sovietų Sąjunga įvedė savo kariuomenę į Lenkijos teritoriją ir užėmė sutartyje skirtą jos dalį. Lenkija tapo dviejų agresorių auka, jos valstybingumas žlugo, Sovietų Sąjunga atliko savo „garbingą tautų išvadavimo“ misiją. Tūkstančiai užgrobtos teritorijos gyventojų buvo išvaduoti ne tik nuo laisvės, bet ir nuo gyvybių. Prasidėjo naujas, tragiškas istorijos laikotarpis, pareikalavęs milijonų gyvybių, begalinių kančių ir ašarų, virtęs atviru, nekontroliuojamu tautų genocidu.

Mūsų batalioną nuo pasienio sugrąžino į Marijampolės kareivines. Netrukus pulko vado įsakymu mus pasiuntė į Alytų sugaudyti apylinkėse išsilaksčiusius lenkų kariuomenės

P. Šiupaila-Žiogas, Stirnos-Žalgirio rinkt. partizanas. Suimtas 1947 m.

arklius. Surinkę apie šimtą arklių, pristatėme į Marijampolės kareivines.

Baigėsi neramus rugsėjis. Spalio pradžioje mūsų batalioną parengė žygiui užimti Vilniaus krašto teritoriją pagal susitarimą su Sovietų Sąjunga. Karinis traukinio sąstatas iš Marijampolės išvyko į Vilnių. Mūsų dalinį išlaipino Vievio stotyje. Ten laukėme atskiro nurodymo. Po savaitės, apie spalio 12-ąją, gavome įsakymą žygiuoti į Vilnių. Pakeliui apsistojome netoli Grigiškių. Pernakvoję tęsėme žygį į Vilnių. Apie 3 valandą nakties apsistojome Vilniaus kalėjime. Nakvynė kareiviška: auliniai po galva, antklodė — milinė.

Iš Vilniaus keliavome į Medininkus, prie nustatytos Lietuvos valstybinės sienos. Atvykę ten, apsigyvenome pas vietos gyventojus po 6—7 vyrus. Aš patekau pas lietuvį mokytoją. Gavome nurodymus saugoti Lietuvos sieną. Pasienio sargyboje praleidome šv. Kalėdas, Naujuosius metus. Prabėgo sausis. Vasario mėnesį mus pakeitė pasienio policija, o mes grįžome į Vilnių.

Tai buvo 1940 metų vasario 12 diena. Šaltis siekė iki 40 laipsnių. Daugelis apšalo kojas. Kovo 13—14 dienomis mūsų batalioną perkėlė į Ukmergę, kur perdislokavo į Karaliaus Mindaugo pulką. Čia laukėme, kada mūsų laidą paleis į atsargą, tačiau mus užlaikė. Sulaukėme šv. Velykų. Man suteikė jaunesniojo puskarininkio laipsnį. Mane ir daugelį kitų išleido Velykų atostogų. Per Velykas dar buvo rogių kelias.

Balandžio 10 d. grįžau į dalinį po atostogų. Pabudo žiema iš letargo, tačiau mūsų nuotaikos nebuvo pavasariškos. Jaudino tarptautinė politinė įtampa. Praslinko balandis, gegužė, birželis, o į atsargą mūsų vis dar neleido. Maskvos gniaužtų grėsmė buvo vis realesnė. Spaudimas mūsų vyriausybei baigėsi ultimatumu. Lietuvos vyriausybę išformavo. Marionetinės vyriausybės priekyje buvo pastatytas Justas Paleckis. Mūsų kariuomenę performavo. 1940 m. liepos 15 d. mūsiškę laidą, kartu ir mane, paleido į atsargą.

OKUPACIJA

Turėjau siuvėjo specialybę, todėl siuvau drabužius pas žmones pagal pareikalavimą. Gyventojai, pasipiktinę okupantų savivaliavimu, sujžūlėjimu, tapo uždaresni, atsargesni. Prasidėjo areštai. Daugelis vengė nakvoti namuose, tačiau visur buvo nesaugu, nes neprašyti svečiai galėjo kiekvieną momentą pasibelsti į duris.

1941 m. birželio 14—18 dienomis Lietuvos gyventojus užliejo masinių trėmimų banga. O birželio 22 d., 4 val. ryto, prasidėjo Vokietijos—Sovietų Sąjungos karas. Du sėbrai — Hitleris ir Stalinas, dalijęsi grobiu ir tautų likimais,— susipešė. Vokiečių vadovybė ir kariuomenė Lietuvos teritorijoje elgėsi švelniau kaip už jos ribų, tačiau jau pirmosiomis karo dienomis neišvengta aukų. Griešių kaime užėję į pakelėje esančią sodybą vokiečiai nušovė Juozą Kamarauską, palaikę jį žydu. Už kilometro, tame pačiame kaime sutikę Juozą Gričionį, nešantį kulkosvaidžio šovinių juostą, taip pat nušovė.

Vokiečių vadovybei įsitvirtinus, valsčiuose prasidėjo bolševikinei valdžiai lojalių žmonių areštai. Suėmė Paulauską iš Brastos kaimo, buvusį sovietų agentą dar nepriklausomoje Lietuvoje, Molupio seniūną Vincą Šulenską. Trečiasis buvo Kumpys ar Burkus. Pasitaikė ir asmeninių sąskaitų suvedinėjimo, tačiau gyvenimas buvo ramesnis negu bolševikinės okupacijos dienomis.

Patyrę pralaimėjimų Rytų fronte, vokiečiai ėmė reikalauti, kad lietuviai stotų į jų kariuomenę. Man buvo aišku, kad vokiečiai karo nelaimės, o įsitvirtinus jų okupacijai, mūsų tautai neliks prošvaisčių. Todėl įsigijau pažymą, kad esu nuolatinis darbininkas pas ūkininką Dubinską Kazlų Rūdos valsčiaus Krūvelių kaime ir gavau atleidimą nuo karinės tarnybos.

1944 metais vokiečių kariuomenė pradėjo trauktis. Žmonės nuogąstavo, kad bolševikai, grįžę su savo represiniu aparatu, pratęs mūsų tautos genocidą. Besitraukdami vokiečiai kai kur iš žmonių atminėjo maistą, gyvulius. Susibūrėme mes, keturi vyrai; turėdami vieną šautuvą, iš miškelio apšaudydavome plėšikaujančius vokiečius.

Nuo 1944 metų slapsčiausi nuo sovietų ir savų išdavikų. 1945-aisiais gavau šaukimą į sovietinę kariuomenę. Medicinos komisija išdavė pažymą, kad nuo kovo 1 d. privalau ateiti. Pažymoje iš kairės pusės prirašiau skaičių 3, tapau laisvas iki kovo 31 d. Pasibaigus šiam terminui, įsigijau pažymą, kad dirbu miško

medienos paruošos darbuose, bet, supratęs, jog ir šis dokumentas nepatikimas, sunaikinau jį ir toliau slapsčiausi — Griešių kaime siuvau drabužius pas ūkininkus Ignotą ir Antaną Vosylius, Petrauskus.

PARTIZANUOSE

1945 m. gegužės mėn. užmezgiau ryšį su Stirnos rinktinės partizanų daliniu, vadovaujamu Lietuvos kariuomenės leitenanto Broniaus Abromavičiaus—Spyglio. Birželio mėnesį NKVD kariuomenė apsupo miške esančią partizanų stovyklą, tačiau iš apsupimo jie išėjo. Enkavedistai, užėję pamiškėje Banišauskų sodybą, iššaudė šeimą: Banišauską, jo žmoną ir dukterį. Nusitaikius į sūnų, dukart neiššovė ginklas, todėl žudikai paliko jį gyvą: „vidimo, suždeno jemu ještčio žitj“ („jam turbūt dar lemta gyventi“).

Persikėliau į Gavaltuvos kaime, pašešupyje, esančią Račkauskų sodybą. Čia siuvau partizanams uniformas, emblemas. Rinkau pas patikimus gyventojus ginklus, šaudmenis ir kitus reikmenis, perdavinėjau juos partizanams.

Rugpjūčio 25 d. į Račkauskų sodybą atvyksta du vyrai: vienas — A. Čivinskas, antras — kariška uniforma. Aš nesirodau. Račkauskui paliepia mane pašaukti. Kadangi jie apie mano buvimą informuoti, aš prisistatau. Man pasiūlo nesislapstyti pas žmones, o būti su jais miške, siūti ir remontuoti jų drabužius. Taip prasidėjo mano gyvenimas miške, partizanų stovykloje, pilnas netikėtumų ir pavojų. 1945 m. rugpjūčio 30 d. sužinau, kad ištremiami mano tėvai, broliai, sesuo, brolio žmona su maža dukrele ir laukiančiu išvysti šį pasaulį. Rugsėjo 1-ąją buvau priimtas į aktyviai veikiančią Stirnos rinktinės partizanų kuopą, vadovaujamą Stasio Grigaičio—Aro. Daugumai partizanų jis nepatiko. Jiems pareikalavus, kuopos vadu išrenkamas Bronius Brazauskas—Sakalas. Spyglys pasiima Arą į štabą. Rinktinės vadas išrikiuoja kuopą ir naujai įstojusius, kartu ir mane, prisaikdina.

Rugsėjo pabaigoje mums praneša, kad įvyks susirinkimas pas ūkininką Bartušką. Tačiau išaiškėjo, kad priešui jis žinomas, NKVD kariuomenė rengiasi mus apsupti ir sunaikinti. Bartuška pareiškia girdėjęs, jog Tauro apygardos štabo viršininkas Bacevičius—Vygandas yra užverbuotas saugumo, ir susirinkimas vyks jo kvietimu. Nedelsdami pasitraukiame į ankstesnę dislokacijos vietą. Ačiū Aukščiausiajam ir mūsų geradariui Bartuškai už savalaikį įspėjimą! Netrukus jo žodžiai pasitvirtino.

Bacevičius—Vygandas buvo įtartas išdavęs Tauro apygardos štabą Skardupiuose.* Marijampolės apskrityje NKVD kariuomenė likvidavo jį spalio mėnesį. Pro mūsų mišką Bagotosios kryptimi pravažiavo dvi ar trys mašinos, pilnos prisėdusių enkavedistų. Maždaug po valandos už 8—10 kilometrų pasigirdo šaudymas. Praėjus kelioms valandoms, mašinos su enkavedistais grįžo atgal. Rytojaus dieną sužinojome, kad buvo likviduota Stirnos rinktinės štabo slėptuvė. Kautynėse žuvo penkiese. Po dviejų parų mūsų kuopa Jankų kapinėse su malda ir saliutu palaidojo tris partizanus.

Apvalę apylinkes nuo išdavikų, veikiančių prieš gyventojus ir mus, įrengėme stovyklą miške prie Bagotosios.

---

* **K. Savičiaus-Sakalo-Urano prierašas:** Stirnos rinktinės štabo būstinę, esančią Sakių apskr., Jankų valsč., Šunkarių km., Tamoliūnų sodyboje, 1945 m. lapkričio 20 d. užpuolus NKVD kariuomenei, kautynėse žuvo: rinktinės vadas Bronius Abramavičius-Spyglys, Stasys Grigaitis-Aras, Albinas Klimas-Tauras ir tėvas su sūnumi Tamoliūnai. Tamoliūnus palaidojo Degučių kapinėse. Savo atsiminimuose Petras Šiupaila-Žiogas tvirtina, kad Stirnos štabą išdavė Bacevičius- Vygandas. Tamoliūnienė po daugelio metų man tvirtino, jog pati mačiusi tarp enkavedistų perrengtą NKVD uniforma Bacevičių-Vygandą.

Br. Brazauskas-Sakalas, Stirnos rinkt. kuopos vadas. Žuvo 1947.06.06. prie Kazlų Rūdos

1945 m. gruodžio 25 d. (per Kalėdas) gausios NKVD kariuomenės pajėgos, talkinamos stribų, užpuolė mūsų stovyklą. Po trumpų kautynių prasiveržę iš apsupimo, pasitraukėme į miško gilumą. Sutelkta mūsų ginklų ugnimi NKVD kariuomenė buvo atremta. Žuvo 8 enkavedistai, daugiuma karininkų. Mūsų pusėje žuvo buvęs policininkas Pranas Andriušis—Šapalas, taisydamas užsikirtusį kulkosvaidį.

Pavakare atsidūrėme Rimų km., apie 20 km nuo buvusios stovyklos. Prabuvę ten parą, grįžome atgal. Stovykloje beveik nieks nepasikeitę — net maistas nerastas. Gal ir neieškota.

Artėjant 1946-iesiems, mus iškviečia į Geležinio Vilko rinktinę. Mes trise susitikome su Geležinio Vilko rinktinės partizanais pas gyvenančią Molupio kaime ryšininkę Jankauskienę. Rytojaus dieną mūsų namuose apsilankė du stribai. Kuopos vadas Apynys juos prie durų pasitiko šūviais. Vieną stribą nušovėme, kitas paspruko. Mes paskubomis pasitraukėme į mišką.

Sausio pradžioje mūsų pėdsakais atseka enkavedistai ir mus apšaudo. Lieka mūsų vežimas su maistu, patys vos ištrūkstame, nes miškelis mažas. Vakarop persikeliame į didesnį mišką. Netrukus mus aplanko trys partizanai ir teiraujasi, kaip sekėsi. Pasidalijame įspūdžiais. Mus kviečia apsilankyti pas save.

Su Pranu Starkevičium—Dėdžiuku ir dar keletu partizanų miškais pasiekiame Veiverių miestelį. Sulaukę sutemų, per laukus patraukiame tolyn. Kai einame per griovį, lūžta ledas, ir mes su Dėdžiuku atsiduriame griovyje. Griūdamas išsinarinu kairės kojos kelį. Vyrai svarsto, ką daryti su manim. Man dingteli, jog jie gali mane nušauti, kad, patekęs priešui į rankas, jų neišduočiau. Netrukus ateina iš stovyklos partizanas Šarafnelis ir mane pasiima į palapinę. Gydymas užtrunka tris savaites.

1946 m. vasarį komunistai organizavo rinkimus. Mes pagąsdindami apšaudėme keletą balsavimo punktų, ir žmonės bijojo balsuoti.

Būrio vadas Jonas Demeikis—Elmas mus pasiuntė parvežti netoli Kauno esantį sužeistą partizaną. Į tą kelionę išsiruošėme dvejomis rogėmis, po keturis kovotojus. Iš Žaliosios kaimo, pasiteiravę Plutiškėse apie padėtį, vykome toliau Skriaudžių kryptimi. Pravažiavę apie 3 km, pirmomis rogėmis leisdamiesi į pakalnę, pakliuvome į pasalą. Enkavedistai į pirmąsias roges paleido sutelktą ugnį. Iš antrųjų rogių, nutolusių apie 30 km nuo pirmųjų, mes iššokome ir prigulę atsakėme ugnimi, pridengdami pirmosiose rogėse esančius partizanus. Žuvo pirmosiose rogėse važiavęs kuopos vadas Jonas Demeikis—Elmas, kulkosvaidininkas Juozas Medelis iš Kelmynės kaimo, Sasnavos valsč. Trečio žuvusiojo nei pavardės, nei slapyvardžio nepamenu. Stasys Vaitulevičius—Kazokas liko gyvas.

Antrosiose rogėse su manim važiavo Jurgis Ilgūnas—Šarūnas, Gar-

nys, kurio pavardės nežinau, Dičpinigaitytė—Nastė, kilusi nuo Bagotosios. Sužeista į kojas ir negalėdama pasitraukti, ji griežtai pareiškė, kad mes pasitrauktume. Šarūnas paliko jai pistoletą. Priartėjus enkavedistui, Nastė nušovė jį ir pati nusišovė. Garniui kulka pradrėskė gerklę, bet nesmarkiai. Iš mūsų aštuonių tiktai keturi gyvi sugrįžome į stovyklą.

Prabėgo neramus 1946 metų kovo mėnuo. Balandžio pabaigoje atvyko keletas kovotojų iš mūsų kuopos. Pabuvę keletą dienų Geležinio Vilko rinktinėje, jie grįžo į Žalgirio rinktinę, B. Brazausko—Sakalo kuopą. Gegužė praslinko palyginti ramiai, o birželio mėnesį partizaninis judėjimas pagyvėjo.

Marijampolės apskrityje netoli Šunskų giraitės Vytauto rinktinės vadas Vampyras surengė stribams pasalą, apie 20 jų sunaikino. Partizanai susirinko jų ginklus ir patraukė Kazlų Rūdos miškų link. Vampyro dalinys, neskubėdamas pasitraukti, sulaukė liūdnų pasekmių. Atvykusios dvi enkavedistų mašinos suspėjo prisiartinti iš paskos besitraukiantiems partizanams ir užpuolė juos. Partizanams teko palikti iš stribų paimtą karinį turtą ir patys vos išsigelbėjo. Ar buvo aukų, nežinau. Tai įvyko 1946 m. birželio 4—5 dienomis.

NKVD kariuomenė rengėsi pulti mūsų stovyklą. Naktį su keletu štabo darbuotojų atvyko Tauro apygardos vadas Mykolas—Jonas. Iš gretimo miškelio parsigabenome du Šilakojy sužeistus partizanus. Vieną, sunkiai sužeistą, palikome slėptuvėje. Aprūpinome maisto ir vandens atsargomis, įsakėme, kad jis nesirodytų paviršiuje iki atskiro nurodymo.

Iš vakaro gausios NKVD kariuomenės pajėgos apsupo mūsų stovyklą. Pasitarę su vadovybe, nutarėme prasiveržti iš apsupimo žiedo. Išžvalgę miško liniją, kai patruliai nuėjo į kitą jos galą, mes perbėgome per liniją ir slinkome tolyn. Mūsų pajėgas sudarė apie 100 kovotojų, 10 kulkosvaidžių, apie 25 dešimtšūvius šautuvus bei automatus ir paprastus šautuvus. Senoje miško biržoje pastebėjome tris priešo kulkosvaidžius. Kuo arčiau prisislinkę prie jų, pagal Sakalo komandą „Ugnis“ sutelkėme uraganišką ugnį. Prasiveržėme iš apsupimo be nuostolių, nukovę 34 enkavedistus. Dalį priešo ginklų sugadinome ir išslapstėme. Kazlų Rūdos okupantų padlaižiai baisiai išsigando, pagalvoję, kad mes puolame Kazlų Rūdą.

Perėję Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelį, žygiavome Ąžuolų Būdos link. Pasislėpėme miško pakraštyje ir laukėme. Plentu važiavo vilkstinė mašinų su kariuomene. Palaukę, kol jos pravažiuos, perėjome plentą ir žygiavome toliau. Ties Jūrės stotimi perėjome geležinkelį Kaunas—Kybartai.

Mes norėjome pasiekti didesnius miško masyvus. Priėję Kajackaraistį, sustojome trumpam poilsiui ir vėl žygiavome. Kazlų kaime numalšinome troškulį ir, pasiteiravę apie padėtį apylinkėse, žygiavome toliau. Vos spėjome sueiti į mišką, kai į Kazlus atvažiavo dvi mašinos su NKVD kariuomene.

Vakare pasiekę Rumkių kaimą ir, išžvalgę vietovę, apsistojome. Kaimą supo miškai, jame buvo kokios keturios sodybos. Šeimininkai mus sutiko gana nuoširdžiai, paruošė vakarienę. Pavalgę atsikvėpėme. Tačiau netrukus mūsų sargybinis pranešė, kad girdėti artėjančių sunkvežimių ūžesys. Saugodami sodybas ir jų gyventojus, pasitraukėme į mišką ir stebėjome, kas vyks kaime. Netrukus čia atvažiavo dvi mašinos su NKVD kariuomene. Apsvarstę padėtį, nutarėme, kad gali būti Kazlų Rūdos miškų košimas ir, kol praeis pavojus, mums teks vykti į Lekėčių miškus.

Į Lekėčių mišką atvykome jau švintant. Susiradome ryšininkę, kuri mus suvedė su to krašto partizanais. Šioje vietovėje kol kas buvo ramu. Pasidaliję įspūdžiais, po varginančios kelionės sugulėme miegoti. Prabudome apie pietų laiką (13—14 val.). Vietiniai žmonės mums paruošė pie-

tus. Pavalgę, pailsėję kartu su jais aptarėme padėtį.

Apie 7 val. vakaro Mykolas—Jonas pranešė, kad jam reikia susisiekti su Žemaitijos partizanais. Tyliai sugiedojome Lietuvos himną, pasimeldėme, ir jis su šešiais partizanais išsiruošė į žygį. Kartu su juo išvyko mūsų kuopos vadas Sakalas, palikęs savo vietoje Joną Staniulį—Šarūną.

Trečią parą čia pasidarė ankšta: ėmė mus persekioti iš lėktuvų. Kol suvokėme, kaip reikia elgtis tokiais atvejais, teko pabėgioti. Praskridus lėktuvui, enkavedistai mus persekiojo iš paskos.

Ketvirtą parą mus kiaurai persekiojo. Nusprendėme ant kalnelio susikurti ugnį ir išsidžiovinti. Švintant atbėgęs sargybinis pranešė netoli savo posto pastebėjęs rusų sargybinį. Aiškėjo, kad bus puolama laikina mūsų stovykla. Nutarėme kiek galima arčiau prisileisti priešą ir, nušovus sargybinį, su centruota ugnimi prasiveržti numatyta kryptimi.

Mūsų planas pasiteisino. Enkavedistų karininkas, šaukdamas „Ura!", metėsi kalnelio link. Paskui jį sekė kareiviai. Mes pasitraukėme į pakalnę ir palaukėme, kol priešas užbėgs ant kalnelio. Kai ten pasirodė karininkas su savo kariauna, mes patraukėme iš savo ginklų per ją. Krito karininkas ir keturi kareiviai, o mes, nupylę sargybinius, pasitraukėme be nuostolių.

Antra para buvome nevalgę, nes kaime stovėjo NKVD kariuomenė. Ragavome jaunų pušų ūgius. Enkavedistai galėjo pakartoti prieš mus puolimą. Atsirado du savanoriai išžvalgyti apylinkių ir parnešti maisto. Naktį jie užmezgė ryšius su gyventojais ir parsinešė maisto, kurį pasidalijome po lygiai. Po poros dienų mūsų savanoriai pakartojo žygį. Tačiau juos ištiko nelaimė — pakliuvo į pasalą. Vienas žuvo, kitas ištrūkęs parbėgo pas mus.

Gyvas išlikęs žvalgas sužinojo, kad iš Kazlų Rūdos miesto ir miškų kraustosi rusų kariuomenė ir kad mums atsirado galimybė sugrįžti tenai. Po pietų ėmėme žygiuoti iš Lekėčių miškų ir ankstų rytą pasiekėme tarpgirį, skiriantį Lekėčių ir Kazlų Rūdos miškus, kurie mums turėjo tapti antrais namais. Perkūnas, gerai pažįstantis šį kraštą, išėjo į artimiausią kaimą apsižvalgyti. Jis pastebėjo, kad vienoje sodyboje stovi kariška mašina. Teko grįžti atgal. Žygiavome Bagotosios link. Ryte įsitikinome, kad neseniai čia buvo košimas: buvo matoma plačiai ištrypta žolė.

Apie 16 val. po pietų pasiekėme Krūvelių kaimo palaukę. Porą valandų pailsėję, nuėjome į kaimą išžvalgyti apylinkę ir parsinešti maisto. Sutemus nuvykome į mūsų buvusią stovyklą, esančią už geležinkelio. Kitoje miško pusėje buvo Griešių kaimas. Stovykloje niekas nepaliesta, tiktai slėptuvę, kurioje palikome sužeistą Vytauto rinktinės partizaną, radome sugriautą. Tikriausiai ir partizánas joje žuvo.

Ryšininkai mums pranešė, kad iš Lekėčių miškų ir Braziūkų kaimo į Kazlų Rūdą atvežė nušautus 8 partizanus ir sumetė ant gatvės. Tenai guli Tauro apygardos vadas aviacijos majoras Z. Drunga—Mykolas—Jonas, mūsų kuopos vadas Bronius Brazauskas—Sakalas. Susirinkę patvirtinome savo vadu jo pavaduotoją Joną Staniulį—Šarūną. Tai įvyko 1946 m. birželio 24—25 dienomis. Šarūnas surinko kuopą, paaiškino padėtį ir pasiūlė išsiskirstyti nedidelėmis grupėmis, palaikančiomis tarpusavio ryšius. Miškuose ir pas prijaučiančius žmones įrengėme slėptuves. Po savaitės Šarūnas surinko kuopos kovotojus, patikrino, ar visi, pareiškė, kad atsirado išdavikų, kuriuos teks likviduoti.

Praslinko birželis, liepa. Priešai vėl apsupo mūsų stovyklą. Mūsų grupė tuo metu buvo Šilakojo miškelyje, kuriame ruošėme slėptuvę. Apie 15 val. gretimame miške už poros kilometrų išgirdome šaudymą. Pagalvo-

Stirnos-Žalgirio rinkt. partizanai. Iš kairės: A. Dereškevičius-Vanagas, J. Kvedaras-Povas, V. Oleka, A. Čibirka. Visi palaidoti Bagotosios kapinėse 1990 m.

jome, kad ir mus čia gali užklupti. Nutarėme persikelti į pašešupį ir laukti iš ryšininkų žinių.

Apsiautus stovyklą, kautynėse su NKVD kariuomene žuvo mūsų kuopos vadas Jonas Staniulis—Šarūnas, jo brolis Albinas—Papartis, vokiečių tautybės partizanai, vadinami Hansu ir Fricu, Jonas Vosylius iš Kazlų Rūdos valsčiaus Skučiškės kaimo, Vytas Marcinkevičius—Šernas, Juozas Blažys—Peslys iš Kazlų Rūdos valsčiaus Krūvelių kaimo. Tuomet žuvo septyni mūsų kuopos vyrai. Jų kūnus, nuvežę į Kazlų Rūdą, enkavedistai numetė ant gatvės prie „stribelnyčios". Liko gyvas tik Pranas Starkevičius—Dėdžiukas, kilęs iš Sasnavos valsčiaus Nedėldaržio kaimo.

1948 m. rugpjūčio vidury nauju kuopos vadu išrinkome Joną Rimšą—Varną, Lietuvos kariuomenės puskarininkį iš Krūvelių kaimo. Vėl pasiskirstėme mažomis grupėmis miškų ar sodybų slėptuvėse — ten, kur yra geresnės sąlygos pasislėpti nuo priešo persekiojimo, apsisaugoti nuo nepalankių oro sąlygų, lengviau prasimaitinti, tiktai išdavystės atveju neįmanoma ištrūkti.

Spalio mėnesį su Žiogu, Vilku ir Urbonu (slapyvardžio neprisimenu) nutarėme nueiti į Griešių kaimą pas ūkininką Vosylių. Pakeliui sutikome dvi pažįstamas merginas, kurios paprašė jas palydėti. Ši pareiga atiteko man, o abu draugai nuėjo į sutartą vietą. Atsitolinus apie kilometrą nuo atsiskyrimo vietos, dangų virš Vosylių sodybos nušvietė raketos. Man pasirodė, kad tai išdavystė, dėl kurios mano draugai pateko į pasalą.

Aš atsisveikinau su merginomis netoli jų sodybos, o pats, įsitaisęs nuošaliau, stebėjau aplinką. Netrukus pro šalį praėjo būrys stribų. Jie užėjo į mano palydėtų merginų namus. Patikrino, ar ten nėra pašalinių žmonių; pasiteiravę, ar nebuvo užėję „banditai“, stribai išėjo savais keliais.

Nuvykau į Kazlų Rūdos valsčiaus Kampinių kaimą ir apsinakvojau pas Matjošių Juodžbalį. Rytojaus dieną šeimininkų duktė grįžusi papasakojo, kad pas Vosylius buvo užklupti ir suimti mano draugai ir bendražygiai iš mūsų kuopos: Leonas Gutauskas—Vilkas iš Kazlų Rūdos valsčiaus Bebrutiškių kaimo ir Urbonas iš Kazlų Rūdos. Dėl jų ir buvo paleistos raketos. Kitą dieną nuėjau pas pažįstamą ūkininką Andriušį, gyvenantį Kampinių kaime.

Trečią dieną per ryšininkę susitikau su Pranu Starkevičium—Dėdžiuku. Iš mūsų grupės likome dviese. Kuopos vado Varno kvietimu susirinkome miško stovykloje, aptarėme padėtį. Pasitarėme, kaip įsirengti slėptuves žiemai pagal pasirinktas vietas.

1946 m. lapkričio mėnesį Nedėldaržio kaime pas ūkininką Bukšnį prie pat Šilakojo miško išsikasėme slėptuvę. Vos spėjus ją užmaskuoti, šeimininkė pranešė, kad NKVD kariuomenė košia vietoves. Mes staiga sulindome į slėptuvę, šeimininkė dar užmetė malkomis. Išgirdome rusiškai kalbant. Patikrino trobesius, pažarstė virš mūsų slėptuvės malkas ir iškeliavo. Šeimininkė pasakė, kad enkavedistai paliko Šilakojį. Nervų įtampa šiek tiek atslūgo, tačiau sodybą su slėptuve palikome — nevalia buvo rizikuoti jaunos šeimos su mažais vaikais likimu. Atsisveikinę su savo geradariais, išvykome į Kazlų Rūdos miškus.

Žiemą pragyventi miške sunkiai įmanoma: ne tik šalta, bet ir pėdsakai sniege gali išduoti. Apsistojome pas prijaučiantį mums Kazlų Rūdos valsčiaus Armališkių kaimo gyventoją Vincą Banišauską. Jis turėjo mūrinį rūsį, apšildomą krosnele. Čia ruošdavo gyvuliams pašarą. Rūsio grindyse iškasėme duobę, užmaskavome. Ant dangčio viršaus užstatėme lovį, kuriame gaminamas gyvuliams pašaras.

Artinosi gruodis. Kol nebuvo sniego, gyvenome miške. Vieną sekmadienį pas mus į slėptuvę apsilankė kuopos vadas Jonas Rimša—Varnas. Prasivėrę slėptuvės duris, kalbėjomės. Pro mūsų slėptuvę praėjo pagyvenusi moteris. Ji dairėsi aplinkui ir skubėjo pasišalinti. Varnas, pasivijęs ją, apklausinėjo, kokiu tikslu ji žiemą vaikšto čia. Paaiškėjo, kad tai aktyvaus komunisto motina. Dėdžiukas ją atpažino. Varnas nušovė ją ir paslėpė miške po kerplėša.

Gruodžio 18-ąją pradėjo snigti. Tolesnis gyvenimas miško slėptuvėje tapo rizikingu. Teko pereiti į žiemai paruoštą slėptuvę Banišausko sodyboje. Praleidome joje šv. Kalėdas ir Naujuosius metus. Aplankė mus Dėdžiuko giminaitis Saliamonas Starkevičius.

Įkopėme į 1947-uosius, nieko gero mums nežadančius, tik įkyrų laukimą ir neramias mintis. Pasaulio valstybės mums atsuko nugarą.

Partizanas Dėdžiukas neiškęsdavo išeiti iš slėptuvės aplankyti savo gimtojo kaimo, pažįstamų ir kaimynų. Nevengdavo išgerti. Sausio 20 ar 21 dieną parėjo įkaušęs. Sausio 23 dieną NKVD kariuomenė apsupo Banišauskų sodybą. Pareiškė, kad jų namuose slapstosi „banditai“. Banišauskienė išsigynė. Garnizono viršininkas įsakė kareiviams visuose pastatuose padaryti smulkią kratą. Kratydami enkavedistai sekė šeimininkų savijautą ir vis tardė, tačiau išgirsdavo vis tą patį neigiamą atsakymą. Antrą kartą jie darė kratą su šunimi. Aplakstęs rūsio pasieniais, šuo pribėgo prie mūsų slėptuvės angos dangčio, apuostęs ėmė unkšti ir kasti kojomis. Kareiviai atitraukė lovį nuo sienos, plieniniu strypu pamaišė prie mūsų angos ir išėjo iš rūsio.

Mirties šmėkla tiesiai pažvelgė į akis, gintis šiame požeminiam narve buvo neįmanoma. Liko tik nusišauti. Pirmiausia įėjo šeimininkė, prašydama to nedaryti. Ji įteikė enkavedistų viršininko ultimatumą: jeigu pasiduosime, garantuojama neliečiamybė, priešingu atveju mes būsime paimti gyvi ar mirę. Be to, nukentėsią šeimininkai ir sudegsią pastatai.

Mintys pynėsi galvoje, balansuojant ant mirties ir gyvybės ribos. O gal paspruksime? Išlindome iš slėptuvės, atsiduodami likimui. Mus paviršutiniškai iškratė, nusivarę į kambarį, pasiūlė užsirūkyti. Per vertėją karininkas pareiškė, kad mes vargstame slapstydamiesi, o jie — mus persekiodami. Paaiškėjo, kad mūsų tautos išgamos — išdavikai ir stribai — yra bjauresni už pačius okupantus.

NELAISVĖJE

Mus nuvežė į Kazlų Rūdą. Vėliau — į Sasnavą. Gabendami į Marijampolę, surišo rankas. Taip mums pasibaigė sunkus, bet laisvas gyvenimas. Dabar tapome priklausomi nuo neaiškaus rytojaus.

1947 m. sausio 24 d. atsidūrėme Marijampolės tardymo kamerose. Pareikalavo anketinių duomenų. Toliau klausė apie partizanavimą. Tardyme dalyvavo vertėjas. Pamatęs ant mano kaklo medalikėlį, tardytojas nuplėšė jį ir numetė į kampą. Tardytojui talkino du stamboki antipatiški sėbrai. Nesulaukę teigiamų atsakymų, jie puolė mane mušti, o tardytojas su šampalu kirto per kaklą iš vienos ir kitos pusės.

Atlikę šią skaudžią procedūrą, egzekutoriai grąžino mane į kamerą. Po keleto dienų atvedė į tardymą. Pasiūlė užsirūkyti, pasiteiravo apie mano sveikatos būklę ir pakartojo anksčiau man pateiktus klausimus. Staiga pasipylė grasinimai, kad mane užmuš, užkas, ir niekas manęs nepasiges. Aš pasakiau, kad to norėčiau: baigtųsi mano kančios, ir jiems būtų mažiau rūpesčių.

Užrašė Kazimieras SAVIČIUS

KONSULAS APIE ŽUVUSĮ BROLĮ

Praėjusių metų pabaigoje į Tėvynę buvo parvykęs Lietuvos konsulas Kanadoje p. Haris Lapas. Kalėdų dienomis lankėsi Kaune. „Sunkūs prisiminimai slegia krūtinę, pirmą kartą po penkiasdešimt metų stovint žemėje, kurioje ilsisi brolio Viktoro, 1941 metų birželio sukilėlio, palaikai,— susimąstęs kalbėjo buvusiose Kauno miesto kapinėse Vytauto prospekte.— Žuvo ginklu pasipriešinęs okupacijai. Deja, kapo nebėra“. Ne tik šio kapo nebėra. Nė pėdsako nebelikę nė vieno iš tų pusantro šimto brolių sukilėlių kapų abiejose Dariaus ir Girėno mauzoliejaus pusėse. Nebėra nė pačių kapinių. Žodis po žodžio atgyja prisiminimai...

Viktoras Lapas gimė 1917 metų rugpjūčio 15 dieną Ukrainoje. Tėvas buvo geležinkelietis, o čia ir pagrindinė priežastis, kad šeima gyveno taip toli. Atkūrus Nepriklausomybę ir šeimai grįžus į Lietuvą, Viktoras baigė Kėdainių gimnaziją. Keletą metų studijavo Vytauto Didžiojo universitete. Konkurso keliu gavęs Krašto apsaugos ministerijos stipendiją, išvyko į Prancūziją studijuoti povandeninių laivų inžinerijos. Po studijų užsienyje grįžęs į Kauną, baigė Karo mokyklą ir buvo paskirtas „Prezidento A. Smetonos“ laivan. Netrukus Lietuvos žemę mynė raudonojo okupanto batas. Prasidėjus Vokietijos—Sovietų Sąjungos karui, Viktoras suprato, kad išmušė valanda ginklu siekti laisvės. Dalyvavo užimant Kauno radiofoną,

H. Lapas brolio kapo vietoje buv. Kauno m. kapinėse Vytauto prospekte

per kurį buvo paskelbtas Nepriklausomos Lietuvos atstatymas. Birželio 24-osios rytą atsargos jaunesnysis leitenantas Viktoras Lapas vedė būrį sukilėlių dešiniuoju Nemuno krantu (tuo metu kairiajame krante, prie Aleksoto tilto, veikė aviacijos leitenanto Jono Dženkaičio sukilėlių būrys). Susišaudymo su besitraukiančiais sovietais metu buvo sunkiai sužeistas. Mirė nuo žaizdų liepos 1 dieną. Birželio 26 dieną Dariaus ir Girėno mauzoliejus iš abiejų pusių jau buvo apglėbęs po dvi eiles sukilėlių kapų, kai iškilo dar vienas žemės kauburėlis. Laidojant dalyvavo tėvai Elena ir Vladas, sesuo Stasė, broliai Edvardas ir Haris ir apie šimtas brolių sukilėlių.

...Pilkos, bespalvės šių metų žiemos puošmena — balta sniego pagalvėlė dengė sukilėliams atminti sienelę su pavardėmis, tarsi paslaptį slėpdama nuo atsitiktinių praeivių. Taip ir kapinių sulyginta žemė yra paslėpusi kovotojų už laisvę kapus. Negaliu nepriminti vokiečių rūpesčio — identifikuoti kiekvieno savo kario, žuvusio II pasauliniame kare, kapą. Jie negaili nei laiko, nei lėšų. Galgi ir mes, nerangumo atsikratydami, bandykime pažvelgti į tokią pat 1941 metų birželio sukilėlių kapų perspektyvą buvusiose Kauno miesto kapinėse Vytauto prospekte. Viena iš būtinų sąlygų — surinkti išlikusią medžiagą, liudininkų parodymus. Pradžia yra: jau žinome, kad šalia Viktoro Lapo buvo palaidoti inžinieriai Matutis ir Milvydas. Kreipiamės ir į mielą skaitytoją vienokių ar kitokių žinių. Jų nekantriai lauktų redakcija.

Jonas VORONAVIČIUS

(versta iš rusų k.)

Pranešimas

apie PL sr. štabo likvidavimą ir t. p. LLKS Prezidiumo pirmininko pavaduotojo Staniškio—Lito likvidavimą.

...Ag. Panaktinis buvo užverbuotas dirbant su Aido būriu dar 1950 m. (...) Kai du jo broliai (Aidas ir Trimitas) buvo likviduoti, ag. Panaktiniui buvo pasiūlyta išduoti trečią brolį Briedį (...) Panaktinis sutiko (...)

Vykdydamas užduotį, Panaktinis per Saulę (savo žmoną — red. past.) pranešė, kad jis kartu su Briedžiu (...) yra Budninkų km. (Prienų raj.) ir kad banditai jam siūlo eiti su jais į Lito bunkerį (...) Su ag. Panaktiniu buvo sutarta, kad naktį į vasario 2 d. jis atves banditus pas Klimą nakvoti, iki nakties pabus su jais name, o paskui miegoti eis į daržinę, kur jie bus paimti (...)

...Dirbant su jais ir veikiant Panaktiniui, iš Briedžio buvo išgauti duomenys apie Lito bunkerį Prienų šile, į pietvakarius nuo Naravos kaimo. Briedžio parodymus patvirtino Šermukšnis.

Vasario 4 d. rytą, dalyvaujant Briedžiui ir Šermukšniui, Lito bunkeris buvo apsuptas ir paimtas. Tačiau Litas, kareiviams einant prie bunkerio, nusišovė (...)

...Apie banditų Briedžio ir Šermukšnio paėmimą, t. p. Lito likvidavimą žmonės nežino, o tai leidžia operatyviai panaudoti banditus ieškant ir paimant Ungurį ir Žilviną.

Kauno apskr. MGB virš.
KGB plk. Sinycin.

1953 m. vasario 16 d. Nr. 3/496

(LTSR VSK archyvas. Operat. b. f. B.6656. T. 1. L. 84—88.)

PIETŲ LIETUVOS SRITIES VADO SERGIJAUS STANIŠKIO (SL. LITAS, TĖVUKAS, VILTIS) ŽŪTIS

(Pokalbis su KGB agentu Klemensu Stanaičiu)

Pokalbyje dalyvavo: M. Gražulienė, J. Skaržinskas, Č. Kišonas.

Kada ir kodėl tapote KGB agentu?

Tiksliai metų neprisimenu, tas buvo jau po 1950 metų. Mano 2 broliai žuvo miške, dėl to mane pastoviai šantažuodavo. Tuo metu partizanų jau buvo likę nedaug. Mane įtikinėjo, kad greitai jų visai neliks ir prasidės geras gyvenimas. Aš norėjau gyventi.

Norėjote gyventi bet kokia kaina?

Taip. Mane moraliai sugniuždė.

Saugume jūs turėjote slapyvardį? Kokį?

Mano slapyvardis buvo „Panaktinis“.

Kokia buvo jūsų pirmoji užduotis?

Man reikėjo padėti paimti gyvą mano brolį Albiną, partizaną Briedį.

Kada ir kaip jūs tai padarėte?

Tada, atrodo, buvo jau 1952 metai. Susitariau su broliu susitikti tėviškėje. Tą dieną pasislėpę kluone, šiauduose, laukė saugumiečiai su stribais. Kai brolis įžengė į kluoną, aš garsiai su juo pasisveikinau — tai buvo sutartinis ženklas. Tada jie puolė brolį ir surišę išsivežė į Prienus.

Kas buvo paskui?

O paskui... jį taip pat prigrasino ir užverbavę su ginkluota palyda paleido.

Kokia buvo sekanti užduotis?

Mes abu su broliu turėjom padėti paimti srities vadą Litą arba jį likviduoti.

Jūs žinojote srities vado slėptuvę?

Aš nežinojau. Ją nurodė brolis Albinas.

Papasakokite, kur ir kokiomis aplinkybėmis žuvo srities vadas Litas? Ar jūs pats dalyvavote toje operacijoje?

Tai buvo 1954 m. žiemą. Mėnesio neprisimenu. Slėptuvė buvo Prienų šile iš Naravų kaimo pusės. NKVD-istai apsupo bunkerį ir reikalavo pasiduoti. Litas (mes jį vadindavome dar Tėvuku) sudegino dokumentus, sudaužė ryšio aparatūrą, supjaustė batus ir pats nusišovė į kaktą.

Iš kur jūs tai žinote, jeigu nedalyvavote?

Brolis pasakojo.

Kur nuvežė srities vado lavoną?

Jį nuvežė į Kauno saugumą.

Kur daryta ši nuotrauka? Ką pažįstate?

Nežinau. Manęs čia nėra. Majoras Gromykas, leitenantas Rasimavičius (netvirtinu). Civiliais rūbais iš dešinės — mano brolis Albinas. O kairėje — nepažįstamas.

Jums saugumiečiai davė ginklus? Kur juos padėjote?

Taip, mes abu su broliu turėjome ginklus. Kai pasibaigė šis darbas, ginklus atėmė.

Kur po to gyveno brolis Albinas?

Iš pradžių Kaune, paskui gavo butą Vilniuje. Ten ir mirė 1976 m.

Žmonės pasakojo, kad po Lito žuvimo jūs su broliu Albinu ginkluoti bėgote iš Prienų šilo „vejami" NKVD-istų. Ar tiesa? Kur bėgote?

Taip, tiesa. Tai buvo surežisuotas spektaklis, vaizduojantis Lito „pabėgimą".

Kam tai buvo reikalinga?

Buvo likę dar du partizanai — Kelmas (Ungurys) ir Dobilas. Reikėjo juos įvilioti į susitikimą su nesančiu Litu.

Tokie žygiai buvo daromi?

Taip. Buvo parašyti keli laiškai, Lito vardu, kviečiantys į susitikimus.

Ar jūs skaitėte Kelmo (Ungurio) laišką, rašytą Albinui Stanaičiui? Kas jį perdavė saugumui?

Gal ir skaičiau, gerai neprisimenu. Laišką saugumo viršininkui perdavė Albinas. Jis su jais artimai bendravo.

Jūs 1945 m. buvote partizanas. Paskelbus amnestiją, legalizavotės. Vėliau dirbote saugume agentu. Kuriems širdyje labiau pritarėte?

Iš pradžių atrodė, kad partizanai teisūs. Paskui, kai jau mažai jų liko, perėjau į kitą pusę. Žinoma, ne savo noru.

Štai jūs išlikote, gyvenate. O kaip sąžinė?

Visko būna. Nelengva. Visą laiką gyvenu baimėje, laukime.

Ko?

Mirties. O gal... atpildo.

Šitaip ir gyvena Prienų raj. Vartų kn. invalidas, išdaviko naštos slegiamas, vienintelis likęs gyvas iš penkių brolių Klemensas Stanaitis. Vienoje šeimoje ir partizanai, ir KGB agentai... Matyt, vėlu nagrinėti šią bylą. Teisti ar atleisti? Žemė kaip motina — visiems atleis. Bet ir jai skauda. Šito užmiršti nevalia.
1992 07 16

Pokalbį užrašė Marija GRAŽULIENĖ

Prie žuvusio S. Staniškio-Lito. Civiliais drabužiais iš dešinės: buv. partizanas A. Stanaitis-Briedis ir A. Šalčius-Šermukšnis. MGB daryta nuotrauka

ŽIUPSNELIS PRISIMINIMŲ

Juozas JAKAVONIS

Mane, Juozą Jakavonį, 1946 metų gruodžio 8 dieną suėmė KGB kariuomenė. Buvau laikomas ir kankinamas Varėnos saugumo name, vienoje kameroje su kunigu Zigmu (Elyte), kurį plačiau aprašė atsiminimuose A. Ramanauskas—Vanagas. Ketinome pabėgti, bet tarp mūsų buvo saugumo provokatorius Vingraitis, kuris išdavė.

Mus išvežė iš Varėnos į Vilniaus KGB rūmus 1947 metų sausio pradžioje. Ten mane išlaikė iki kovo ar balandžio mėnesio. Vienoje kameroje su manimi buvo šie žmonės:

1. Stankevičius — Veisiejų gimnazijos direktorius,
2. Olišauskas — mokytojas nuo Kapčiamiesčio,
3. Viktoras Šauklys — kunigas iš Ukmergės,
4. Jerusevič — kapitonas ar pulkininkas, buvęs Vilniaus miesto komendantas lenkų valdymo laikais.

Kitų dviejų suimtųjų pavardžių neatsimenu.

Jerusevič mokėjo susibelsti Morzės abėcėle. Vieną rytą per kameros sieną mums pranešė, kad toje kameroje yra atvežti apie 1—2 val. nakties iš Lukiškių kalėjimo mirtininkai, nuteisti gerokai anksčiau. Nors kamera buvo greta mūsų, bet mes negirdėjome, kaip juos ten suvedė. Mes buvome tiesiog apstulbinti tokio pranešimo.

Ryte buvo įvestas griežčiausias režimas. Mūsų durų akutė labai dažnai užtemdavo,— vadinasi mus stebėjo, ar nestuksename į sieną, bandydami susisiekti su kitomis kameromis. Už mažiausią nusižengimą grasino karceriu. Nebuvo leista kitaip gulėti, tik ant nugaros. Mes visaip stengėmės nustatyti, kas saugo tos kameros duris. Aš su Jerusevič specialiai išnešdavome „parašą“ į netoli esantį tualetą. Pamatėme prie durų stovintį baisios išvaizdos prižiūrėtoją, kurio kojos buvo iškrypusios kaip persirgusio rachitu, veidas žiaurus kaip žvėries. Lydintis mus prižiūrėtojas įsakinėjo niekur nesidairyti.

Mums atnešdavo tris šimtus gramų duonos ir priplėkusios sriubos, o mirtininkams nedavė nieko. Jie ištisą dieną be paliovos vaikščiodavo iš jaudinimosi, bet mes nieko negalėjome jiems padėti, tik verkdami meldėmės.

Toje kameroje išbuvau tris mėnesius. Per tą laiką tris kartus buvo atvežtos mirtininkų grupės. Iš šito mes sprendėme, kad kas mėnesį buvo

naikinami žmonės. Vieną rytą, kai į tą kamerą atvežė nuteistuosius, per pelės skylutę išgirdau kažką alsuojant. Bandžiau užklausti, kas ten, bet bijojau provokacijos. Man atsakė: „Aš Semaška, Žemaitijos partizanų vadas". Jis pasakė, kad juos atvežė iš Lukiškių kalėjimo, kad neduoda valgyti, gerti vandens. Semaška perdavė kitų nuteistųjų mirti pavardes, prašė pranešti artimiesiems. Bet mes neturėjome nei pieštuko, nei popieriaus, ir kitų pavardės išnyko iš atminties, nors mes prisiekėme tai padaryti.

Aš susijaudinęs klausiau Morzės abėcėlės ir išgirdau, kad gretimoje kameroje yra mano pažįstamas nuo Merkinės iš Puplių kaimo Rokas (Vaidilutis) Bingelis, nuteistas mirti už popieriaus vežimą iš Vilniaus. Rokas prašė pranešti motinai, kad jį sušaudys. Tarp mirtininkų kartu su vyru buvo viena studentė iš Alytaus. Kai ateidavo naktis ir pasigirsdavo „otboj", mes turėdavome atsigulti ant nugaros. Apmirę klausydavomės, kas vyks toliau. Maždaug po vienuoliktos patikrindavo, ar miegame. Po to pradėdavo iš gretimos kameros išvedinėti po vieną, pasakydami dvi pirmutines pavardės raides. Šaukdavo maždaug kas 20—30 minučių. Išeinantys pasakydavo „sudie", o likusieji vaikščiojo ir vaikščiojo. Nors juos tildė, liepė sėstis, bet nuteistieji jau neklausė prižiūrėtojų paliepimų. Aš, prikišęs ausį prie skylutės, klausiausi ir perdavinėjau, ką girdėdavau, artimiausiai gulinčiam Jerusevič, o šis — kitiems. Mes su ašarom akyse kalbėdavome maldas, ir taip ateidavo rytas.

Ryte girdėdavosi kibiro skambesys — ten turbūt plaudavo grindis. Į tą kamerą niekad neleisdavo neteistų, ji būdavo tuščia, kol neatveždavo kitos grupės. Mes pagal dienos režimą spręsdavome, kad nuteistieji buvo žudomi tame pačiame name. Tik kaip? Netoli tos kameros buvo tualetas, drabužių deginimo kamera. Ten galėjo sudeginti žmones arba kitaip nužudyti.

Kiekvieną kartą, kai būdavo naikinami žmonės, prižiūrėdavo vienas ir tas pats prižiūrėtojas žiauru veidu su iškrypusiomis kojomis. Tai tvirtino pulkininkas Jerusevič, vadovavęs lenkų partizanams, kurie veikė netoli Vilniaus. Gal jis taip pat turi parašęs atsiminimų? Aš stengiausi surasti likimo brolius, su kuriais kalbėjau, ir sužinojau, kad yra likęs tiktai kunigas Šauklys. Jam dabar 92 metai, dirba Jurbarko rajone vienos parapijos klebonu. Aš su Česlovu Kišonu iš Kauno tremtinių klubo buvome nuvykę pas kunigą. Įrašėme jo pasakojimą į videokasetę. Labai gaila, kad jis jau mažai prisimena.

APIE AUTORIŲ. J. Jakavonis gimė 1925 m. liepos 10 d. Alytaus apskr. Merkinės valsč. Kaščiūnų km. Veikė nuo 1945 m. A. Ramanausko-Vanago grupėje. 1945 m. pabaigoje — 1946 m. pradžioje jų šeimos sodyboje, Kaščiūnų km., buvo įsikūręs Dainavos apygardos Merkio rinktinės štabas. J. Jakavonis-Tigras buvo štabo pagalbininku. Suimtas 1946 m. gruodžio 8 d. einant tarnybines pareigas.

ŠTUTHOFO ĮKAITAI

Jau šit kiek metų tylima apie 46 Lietuvos inteligentus, 1943 m. kovo 16—17 dienomis suimtus ir išvežtus į Štuthofo koncentracijos stovyklą! Žinoma, buvo žmonių, kurie tylėjo, bet dirbo. Jie ramiai rinko duomenis apie išvežtuosius, kaupė medžiagą. Mes turime būti dėkingi Bronei Masaitytei, atkakliai rinkusiai po kruopelę žinutes, aukojusiai tam visą laisvą laiką. Turime dėkoti įkaitų artimiesiems, kurie, patyrę sunkią tremtinių dalią, išsaugojo nuotraukas, asmeninius daiktus. Pasirodė trumpų straipsnių apie vieną kitą žmogų.

Tad kas nutiko tais 1943 metais?

Lietuvių visuomenė griežtai nusistatė prieš SS dalinių kūrimą Lietuvoje, ir šiam principui susiformuoti padėjo antinacinio sąjūdžio žmonės, jų leidžiama. spauda. Tai buvo aktyvioji visuomenės dalis, kuriai rūpėjo Lietuva, jos ateitis. Tai jie — 1941 m. birželio 23 d. sukilimo dalyviai, tai jie priklausė LAF'ui, vėliau — LF (Lietuvių Frontui). Jie nesitaikstė su vokiečių priemonėmis germanizuoti Lietuvą, niokoti jos ūkį.

Čia skelbiama tik dalis medžiagos apie šiuos žmones. Būtų malonu, kad atsilieptų tie, kas juos pažinojo, dirbo kartu. Nauja medžiaga būtų publikuojama papildomai.

1993 metų kovo 16 diena — liūdna 50 metų sukaktis. Šiai dienai pažymėti, pagerbti žuvusių, mirusių įkaitų atminimą, padėkoti gyviesiems, IX forto muziejuje atidaryta ekspozicija.

Štuthofo konclageris

Geriausiai šiuos žmones, jų nuveiktus darbus apibūdina J. Brazaitis savo knygoje „Vienų vieni“: „Tai buvo lietuvių duoklė, skaudi duoklė geriausiais žmonėmis už tautos garbę, kuri buvo išlaikyta, suboikotuojant SS legioną ir paverčiant niekais kitas nacių užmačias Lietuvoje“.

Susipažinkime su šiais žmonėmis.

Ignas Budrys

Kazys Bauba

Jonas Ciuberkis

Stasys Yla.

Antanas Januševičius

Petras Kerpė

Vladas Jurgutis

Antanas Kučinskas-Gervydas

Mečislovas Mockevičius

Alfonsas Lipniūnas

Rapolas Mackonis

Mykolas Mačiokas

Žygimantas Masaitis

Pranas Germantas

Juozas Narakas

Jonas Noreika

Stasys Puodžius

Leonas Puskunigis

Balys Sruoga

Antanas Starkus

Vytautas Tumėnas

Algirdas Tumėnas

Juozas Valenta

Pilypas Žukauskas

KAZIMIERAS BAUBA gimė 1908 m. gruodžio 26 d. Naujojoje Vilnioje, geležinkelio revizoriaus šeimoje. Mokėsi Pilviškių progimnazijoje. Vykdydamas tėvo valią, įstojo į Gižų (Vilkaviškio) kunigų seminariją. Čia susipažino su Antanu Maceina — būsimu filosofu. Kai Kazys persikėlė mokytis į Kauno kunigų seminariją, jie draugavo laiškais. 1930 m. Bauba perėjo studijuoti į Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrių, kur pasirinko lotynų, graikų kalbas, pedagogiką, psichologiją. Universitetą baigė 1937-aisiais.

Norėdamas padėti sergančiam broliui (tėvai jau buvo mirę), K. Bauba dirbo Kretingos pranciškonų gimnazijoje. 1935 m. vedė savo bendrakursę Eleną Litvinaitę. 1936 m. pradėjo dirbti Kauno Jėzuitų gimnazijoje. 1940 m. jam pasiūlė redaguoti žurnalą „Židinys". (Anksčiau jį redagavo V. Mykolaitis-Putinas, Stasys Šalkauskis, Pranas Mantvydas, Ignas Skrupskelis). K. Bauba nepriklausė jokiai partijai, buvo tolerantiškas įvairių pažiūrų žmonėms. Šį žurnalą bolševikai uždraudė. Jėzuitų gimnazija buvo performuota į IX vidurinę mokyklą, kurioje iš bėdos liko mokytojauti. Atėjus vokiečiams, jis tapo IX gimnazijos direktoriumi, redagavo pogrindžio laikraštį „Į Laisvę".

1943 m. kovo 16 d. K. Baubą gestapas suėmė namuose (ruošėsi skaldyti malkas) ir išgabeno į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21245. Buvo užmuštas 1943 m. gegužės 14 d.

Kaune gyveno Prūsų g. (Lietuvių g.) 8a.

Minimas:

S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
B. Sruoga. Dievų miškas. // Vilnius, 1976.
P. Narutis. Neeilinis kovotojas // „Į laisvę". 1955. Nr. 7.
J. Matulionis. Neramios dienos. // Torontas, 1975.
V. Markevičius. Paskutinis redaktorius. // „Naujasis židinys". 1991. Nr. 8.
Lietuviškoji enciklopedija. // Kaunas, 1935. T. 3. P. 34.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1954. T. 2. P. 268.
V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos istorija. // Vilnius, 1990. P. 387—389.

Muziejus turi kalinio asmens kortelės negatyvą Nr. 8871; 8821.

K. Baubos kalinio kortelė

I. Budrio kalinio kortelė

IGNAS BUDRYS gimė 1885 m. vasario 4 d. Kaune. Mokėsi Petrapilio institute. Iš paskutinio kurso mobilizuotas į kariuomenę. Pirmojo pasaulinio karo metu lengvai sužeistas į dešinį delną, iki karo pabaigos dirbo kariuomenės raštinėje. Buvo apdovanotas Vyties Kryžiumi. Kaip Lietuvos kariuomenės savanoris, gavo žemės šalia Marijampolės, dirbo agronomu Marijampolės apskrityje, priklausė „Pienocentro" valdybai. Buvo Rygiškių Jono gimnazijos mokinių tėvų komiteto pirmininkas, nes vokiečių okupacijos metais sūnus mokėsi gimnazijoje, ir sabotavo nacių išleistus ūkinius potvarkius. 1943 m. kovo 17 d. suimtas ir išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21334. 1943 m. gegužės 14 d. mirė konclageryje. Iki išvežimo į Štuthofo koncentracijos stovyklą bendradarbiavo įvairiuose laikraščiuose („Lietuvos žiniose" ir kt.). Gyveno Liepiniuose.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.

S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.

Lietuvos aidas." 1992.02.06.

„Gimtasis kraštas". 1988.10.27—11.02.

„Vakarinės naujienos". 1988.08.15.

Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1954. T. 3. P. 318.

Muziejuje yra kalinio asmens kortelės negatyvas Nr. 8619.

JONAS ČIUBERKIS gimė 1914 m. sausio 20 d. Rygoje. Išklausė Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultete teisės kursą. Iki 1940 m. dirbo Vidaus reikalų ministerijos kanceliarijos viršininku. Pirmosios sovietinės okupacijos metu buvo Vokietijoje. Vokiečių okupacijos metais dirbo Vilniaus miesto savivaldybės sekretoriumi. 1943 m. kovo 16 d. gestapo suimtas ir išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Po Antrojo pasaulinio karo persikėlė į Klivlendą (Clevelande), JAV. Vienas iš lietuvių bendruomenės organizatorių. Bendradarbiavo laikraščiuose „Mūsų kelias", „Mintis", „Lietuvis". 1938—1939 m. „Akademiko" redaktorius. Štuthofo stovyklos kalinio Nr. 21313. 1943 m. gyveno Vilniuje, Basanavičiaus g. 6—6. Gyvena Klivlende, JAV.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1954. T. 4. P. 194.
Muziejuje yra sąrašo su J. Čiuberkio pavarde negatyvas Nr. 8742.

STASYS YLA gimė 1908 m. sausio 5 d. Luciūnų kaime (Kurklių valsčius, Ukmergės apskritis). 1920—1925 m. mokėsi Ukmergės gimnazijoje, 1925—1932 m. — Kauno kunigų seminarijoje, Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete. Kunigu įšventintas 1932 m. Už darbą „Lietuvių apologetinė literatūra 1904—1914 m." (išspausdinta 1935) VDU Teologijos-filosofijos fakultete gavo teologijos licenciato laipsnį. Tame pačiame fakultete 1933—1934 m. klausė pedagogikos-psichologijos kursą.

Mokytojavo Kauno XI pradžios mokykloje, M. Pečkauskaitės gimnazijoje. 1935—1940 m. VDU Teologijos-filosofijos fakultete dėstė pastoracinę teologiją, o 1942—1943 m. tame fakultete buvo pastoracinės katedros vedėjas vyr. asistento, o vėliau adjunkto titulu. Per pirmąją sovietų okupaciją išvyko į Vokietiją, kur buvo Berlyno lietuvių kolonijos kapelionų ir Lietuvių sąjungos pirmininku.

Į Lietuvą S. Yla grįžo 1942 m. Netrukus buvo suimtas (1943 m. kovo 16 d.) ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21257. Po karo 1946—1950 m. įsitraukė į Lietuvių tautinės delegatūros (III popiežiaus misijos) darbą — buvo jos patarėjas pastoracijos reikalams ir spaudos skyriaus vedėjas.

Literatūroje pasirašinėjo slapyvardžiais Daulius, Yluvis.

1950 m. persikėlė į JAV ir buvo Nekalto Prasidėjimo seserų bažnyčios kapelionu Putname. Mirė 1983 m. balandžio 10 d.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1956. T. 8. P. 395—396.
K. Škirpa. Sukilimas. // Vašingtonas, 1973.
„Literatūra ir menas". 1991.07.20.

ANTANAS JANUŠEVIČIUS gimė 1902 m. lapkričio 25 d. Epidemių kaime (Liubavo valsčius, Marijampolės apskritis). Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją baigė 1925 m. Lietuvos universitete studijavo istoriją Teologijos-filosofijos fakultete, kurį baigė 1929 m. Mokytojavo Vilkaviškio gimnazijoje, vėliau dirbo Mažeikių gimnazijos inspektoriumi. 1939 m. paskirtas Skuodo gimnazijos direktoriumi.

Pirmosios sovietinės okupacijos metu A. Januševičius dirbo Marijampolėje Rygiškių Jono berniukų gimnazijos mokytoju. 1941 m. Laikinosios vyriausybės potvarkiu paskirtas tos pačios gimnazijos direktoriumi. Vokiečiams keršijant už lietuvių jaunimo priešinimąsi nacių mobilizaciniams planams, 1943 m. kovo 17 d. buvo gestapo suimtas ir išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21335. 1943 m. birželio 7 d. tenai ir mirė.

Dar mokykloje A. Januševičius įsitraukė į ateitininkų veiklą, buvo jų vadas, 1926.07—1928.06 dirbo „Ateities" žurnalo redaktoriumi. Čia 1927 m. buvo išleistas S. Nėries eilėraščių rinkinys „Anksti rytą".

Marijampolėje gyveno Kauno g. 7.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1956. T. 9. P. 296.
A. Bubnys. Lietuvių antinacinė rezistencija 1941—1944. // Vilnius, 1991.
Duoklė. // „Lietuvos aidas". 1992.02.06.
Muziejuje yra A. Januševičiaus kalinio asmens kortelės negatyvas Nr. 8689.

VLADAS RAFAELIS JURGUTIS gimė 1885 m. spalio 25 d. (lapkričio 5 d.) Joskaudų kaime (Palangos valsčius, Kretingos apskritis). 1898—1902 m. lankė Palangos progimnaziją, įstojo į Žemaičių kunigų seminariją, ją baigė 1906 m. Kaip gabus

A. Januševičiaus kalinio kortelė

klierikas buvo pasiųstas į Petrapilio dvasinę akademiją, čia tapo ateitininkų organizacijos pradininku (jam talkino kunigas M. Vaitkus). Dvasinę akademiją baigė 1910 m. teologijos magistru, 1910—1913 m. studijavo Miuncheno universitete socialiniusekonominius mokslus.

1915—1920 m. V. Jurgutis dirbo Kauno kunigų seminarijoje, turėjo profesoriaus vardą. 1920—1922 m. jis Lietuvos Steigiamojo Seimo narys, finansų-biudžeto komisijos pirmininkas. 1922—1929 m. dirbo Lietuvos banko valdytoju, buvo faktišku Lito emisijos politikos vadovu. Nuo 1925 m. Kauno universiteto profesorius, nuo 1938 m. Teisių fakulteto ordinarinės teisės profesorius.

1940 m. V. Jurgutis pradėjo dirbti Vilniaus universitete Ekonomijos mokslų fakulteto dekanu, buvo Lietuvos Mokslų Akademijos prezidentas. Vokiečių okupacijos metais — generalinis tarėjas krašto ūkiui. Priklausė Vilniaus m. komitetui. Protestuodamas prieš vokiečių potvarkius, iš šių pareigų pasitraukė. 1943 m. kovo 16 d. buvo suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21321. Po Antrojo pasaulinio karo į Lietuvą grįžo apkurtęs. Mirė 1966 m. liepos 7 d. Palangoje ir tenai palaidotas.

Prieš karą gyveno Vilniuje, Didžioji g. 24—6.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1957. T. 10. P. 143—145.
J. Matulionis. Neramios dienos. // Torontas, 1975.
B. Sruoga. Dievų miškas. // Vilnius, 1976.
Lietuviškoji enciklopedija. // Vilnius, 1990. T. 15. P. 373—374.
MLTE. // Vilnius, 1966. T. 1. P. 724.
„Mokslas ir gyvenimas". 1992. Nr. 2.

PETRAS KERPĖ gimė 1889 m. vasario 4 d. Juodupio kaime (Veiviržėnų valsčius, Kretingos apskritis). Palangoje baigė progimnaziją, Kaune — gimnaziją. 1917 m. baigė Maskvos universiteto Teisių fakultetą. 1918 m. grįžo į Lietuvą, savo iniciatyva perėmė Vėžaičių apskritį ir tapo jos viršininku; paskiau centras buvo perkeltas į Kretingą, ir jis bu-

vo paskirtas Kretingos apskrities viršininku.

Vėliau P. Kerpė buvo perkeltas į Kauną ir paskirtas apskrities viršininku. 1920—1923 m. buvo vidaus reikalų viceministru, 1923—1943 m. dirbo Susisiekimo ministerijos juriskonsultu. Dėstė teisę Policijos, Technikos mokyklose. 1943 m. paskirtas Vilniaus apskrities viršininku. 1943 m. kovo 16 d. suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21331. Netrukus tenai 1943 m. balandžio 20 d. mirė. Paskutinė gyvenamoji vieta Vilniuje — Vivulskio g. 2—14.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1957. T. 11. P. 396.
B. Sruoga. Dievų miškas. // Vilnius, 1976.
J. Brazaitis. Vienų vieni. // Vilnius, 1990.
V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos istorija. // Vilnius, 1990. P. 387—389.

ANTANAS KUČINSKAS (KUČAS)-GERVYDAS gimė 1900 m. spalio 14 d. Juškų kaime (Lekėčių valsčius, Šakių apskritis). Baigė Rygiškių Jono gimnaziją Marijampolėje, studijavo istoriją Lietuvos universitete, Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje. Studijas baigė 1927 m. 1938 m. gavo daktaro laipsnį už monografiją „Kęstutis". Studijavo Prancūzijos Nansi ir Grenoblio universitetuose ir gavo teisę dėstyti prancūzų kalbą. Baigęs universitetą, 1927—1928 m. dirbo Marijampolės marijonų gimnazijos ir mokytojų seminarijos istorijos mokytoju, 1939—1940 m. buvo Šiaulių berniukų gimnazijos direktorius, vėliau — Kauno V gimnazijos mokytojas, IV gimnazijos direktorius.

Už jaunimo priešinimąsi stoti SS dalinius 1943 m. kovo 16 d. A. Kučinską gestapas suėmė ir išvežė Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21250. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, kurį laiką jis gyveno Lenkijoje, vėliau persikėlė į Prancūziją. 1946 m. atvyko į JAV ir nuo 1947 m. profesoriavo Skrantono (Scranton) universitete, dėstė istoriją, naująsias kalbas. Nuo 1967 m. — profesorius emeritas.

Mirė A. Kučinskas 1988 m. balandžio 28 d. Putname, JAV.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1958. T. 13. P. 267.
Lietuvių archyvas. // Kaunas, 1942. T. 3. P. 133—162.
MLTE. // Vilnius, 1968. T. 3. P. 231.
A. Kučinskas. Kęstutis. // Vilnius, 1988.
„Tėvynės šviesa", 1989.08.02.

ALFONSAS LIPNIŪNAS (LIPNICKAS) gimė 1905 m. kovo 12 d. Talkonių kaime (Pumpėnų valsčius, Panevėžio apskritis). Mokėsi Pumpėnų pradžios mokykloje, baigė Panevėžio gimnaziją 1925 m., o Kauno kunigų seminariją ir Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą — 1930 m. Vėliau tame pačiame fakultete gavo teologijos licenciato laipsnį. Sociologijos mokslus studijavo Prancūzijoje, Lilio universitete 1935—1937 m., Paryžiaus katalikų institute žinias gilino 1937—1939 m. Kunigu įšventintas 1930 m. ir iš karto paskirtas Panevėžio katedros vikaru ir vyskupijos jaunimo direktoriumi, šias pareigas ėjo iki 1935 m. Faktiškai tapo jaunimo direktoriumi visai Lietuvai.

Baigęs studijas Prancūzijoje, A. Lipniūnas 1939.04 buvo paskirtas lektoriumi į Panevėžio pedagoginį institutą; institutui persikėlus į Vilnių, išvyko kartu ir A. Lipniūnas. Nuo 1942 m. dėstė sociologiją ir pastoracinę teologiją Vilniaus kunigų seminarijoje ir ėjo Vilniaus universiteto kapeliono pareigas. Aktyviai dalyvavo visuomenės veikloje: dar seminarijoje vadovavo klierikų abstinentų draugijai, skaitė paskaitas kaimo jaunimui — pavasarininkams, ateitininkams. Oficialiai uždraudus moksleivių ateitininkų organizaciją, padėjo jiems veikti nelegaliai. Gynė katalikiškus principus, lietuvybę tiek so-

vietinės, tiek vokiečių okupacijos metu. Vilniuje dirbo pamokslininku Šv. Jono ir Aušros Vartų bažnyčiose. 1933 m. lankėsi JAV.

1941 m. A. Lipniūnas įsteigė Laisvės fondą. 1943 m. kovo 17 d. buvo suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21332. Gyveno Vilniuje, Aušros Vartų Bažnyčia. Mirė Štuthofą išvadavus per evakuaciją 1944 m. kovo 31 d., palaidotas Pucko kapinėse (Lenkija).

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuviškoji enciklopedija. // Bostonas, 1958. T. 16. P. 255—256.
A. Bubnys. Lietuvių antinacinė rezistencija 1941—1944 m. // Vilnius, 1991.

ANTANAS LIŪDŽIUS gimė 1905 m. balandžio 3 d. Marijampolėje. 1925 m. ten baigė Rygiškių Jono gimnaziją, o 1930 m. — Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetą. Buvo apylinkės tardytojas Joniškyje ir Telšiuose, svarbesnių bylų tardytojas Klaipėdoje, prokuroro padėjėju ir advokatu Vilniuje. 1943 m. kovo 16 d. suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21316. Po Antrojo pasaulinio karo 1946—1949 m. studijavo Heidelbergo universitete, 1950 m. atvyko į Kanadą, kur po šio krašto teisės studij: 1957 m. buvo paskirtas Toronto miesto ir Ontario provincijos notaru. 1958 m. persikėlė į Hamiltoną. Mėgo sportuoti. Iki Štuthofo koncentracijos stovyklos gyveno Vilniuje, Raseinių g. 3—3.

Mirė Kanadoje 1983 m. lapkričio 15 d.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuviškoji enciklopedija. // Bostonas, 1958. T. 16. P. 356.

MEČISLOVAS MACKEVIČIUS gimė 1906 m. balandžio 14 d. Savičiūnų kaime (Antalieptės valsčius, Zarasų apskritis). 1926 m. baigė Zarasų progimnaziją, 1930 m. Pavasario suaugusių gimnaziją Kaune, 1936 m. — Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetą. 1937—1939 m. studijavo teisę Paryžiaus universitete. 1939—1940.07.11 Kauno apygardos teismo kandidatas. 1941 m. Lietuvos Laikinosios vyriausybės paskirtas teisingumo ministru, 1941—1943 teisingumo generalinis tarėjas, 1942—1943 m. Vilniaus universiteto Teisių fakulteto vyr. asistentas.

1943 m. kovo 16 d. M. Mackevičių gestapas suėmė ir išvežė į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21259. Po Antrojo pasaulinio karo 1946—1948 m. jis Pabaltijo universiteto lektorius, 1947—1949 m. VLIK'o narys. Atvykęs į JAV, buvo lietuvių bendruomenės Čikagos apygardos teisininkas bei lietuvių profesorių draugijos centro valdybos narys. Pirmosios sovietinės okupacijos metu buvo suimtas ir kalintas.

Gyvena netoli Čikagos.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1959. T. 17. P. 34.
J. Matulionis. Neramios dienos. // Torontas, 1975.

RAPOLAS MACKONIS gimė 1900 m. lapkričio 16 d. Paąžuolės kaime (Kaniavos valsčius, Eišiškių apskritis). Mokėsi Kalesninkų dviklasėje mokykloje. 1924 m. baigė Vytauto Didžiojo gimnaziją Vilniuje. Po to studijavo humanitarinius mokslus laisvojo klausytojo teisėmis Vilniaus universitete. Priklausė Vilniaus lietuvių studentų sąjungai (1926—1928 m. buvo tos sąjungos valdybos sekretorius), nuo 1927.04.21 — Lietuvių mokslo draugijos narys, 1928—1933 m. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto sekretorius, nuo 1939.12.08 Lietuvių rašytojų draugijos valdybos narys, nuo 1939 m. rudens Lietuvos žurnalistų sąjungos narys, 1939—1940 m. Vilniaus radiofono bendradarbis.

Vokiečių okupacijos metais R. Mackonis buvo dienraščio „Naujoji Lietuva“ redaktorius. 1943 m. kovo 16 d. gestapo suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21318. Po Antrojo pasaulinio karo gyveno Lenkijoje, bet lenkų buvo išduotas sovietams. Suimtas, teistas ir tik 1956 m. grįžo į Vilnių. Dirbo Dailės muziejuje ir rašė spaudoje kultūros klausimais. Parašė atsiminimus apie Štuthofo koncentracijos stovyklą, jie dar neišleisti.

Iki 1943.03.16 gyveno Vilniuje, Traidenio g. 20 b.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuviškoji enciklopedija. // Bostonas, 1959. T. 17. P. 36.
MLTE. // Vilnius, 1968. T. 2.
Bolševikų teroras vos įžengus į Vilnių. // Lietuvių archyvas. Kaunas, 1942. T. 3. P. 175—195.

MYKOLAS MAČIOKAS gimė 1899 m. gegužės 17 d. Gudelių kaime (Pilviškių valsčius, Marijampolės apskritis). Mokėsi Marijampolės gimnazijoje ir „Aušros“ gimnazijoje Kaune. 1919 m. baigė Karo mokyklą, vėliau — Generalinio štabo akademiją Prahoje. Tarnavo karo aviacijoje ir kariuomenės štabe. Vokiečių okupacijos metu įsitraukė į rezistencinį sąjūdį. Aktyvus LAF'o narys. Buvo Generalinio štabo pulkininkas leitenantas (iki pirmosios sovietų okupacijos). 1943 m. kovo 16 d. gestapo suimtas ir išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21255. Karui pasibaigus, grįžo į Lietuvą 1945 m. 1941 m. rugsėjo 15 d. pasirašė Memorandumą vokiečių vadovybei Lietuvoje.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1959. T. 17. P. 42.
K. Škirpa. Sukilimas. // Vašingtonas, 1973.

ZIGMANTAS MASAITIS gimė 1903 m. sausio 27 d. Raseinių apskrities Girkalnio valsčiaus Pamituvio II kaime. Mokėsi Raseiniuose, o paskutinę, 8-ąją, klasę baigė Kauno „Aušros“ gimnazijoje 1924 m. Tais pačiais metais pradėjo studijuoti matematikos-gamtos mokslus Kauno universitete, kurį baigė 1930 m. Dirbo Plungėje, Šiauliuose.

1940 m. Z. Masaitis buvo Marijampolės I gimnazijos mokytojas, o 1941 m. lapkričio 1 d. buvo paskirtas Marijampolės II (mergaičių) gimnazijos direktoriumi. Rašė straipsnius į laikraštį „Naujoji gadynė“.

1943 m. kovo 17 d. gestapas Z. Masaitį suėmė ir išvežė į Kauną, po to — į Tilžę. Iš ten jis pateko į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21336. 1943 m. balandžio 18 d. buvo užmuštas.

Minimas:

S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
B. Sruoga. Dievų miškas. // Vilnius, 1976.
„Kauno laikas“, 1992.02.25.
„Lietuvos aidas“, 1992.02.06.
A. Bubnys. Lietuvų antinacinė rezistencija 1941—1944 m. // Vilnius, 1991.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1959. T. 17. P. 433.

VYTAUTAS MEILUS gimė 1913 m. balandžio 14 d. Kalvarijoje (Marijampolės apskritis). Veiklaus pramonininko sūnus. 1931 m. baigė Ukmergės gimnaziją ir 1936 m. — Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto ekonomikos skyrių. Nuo 1938 m. iki pirmosios sovietų okupacijos — akcinės bendrovės „Nemunas“ valdybos narys — direktorius. 1943 m. kovo 16 d. suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21247. Po Antrojo pasaulinio karo atvyko į Švediją, o 1949 m. — į Kanadą. Čia aktyviai reiškėsi lietuvių bendruomenės veikloje, nuo 1958 m. — Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos vicepirmininkas.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.

PRANAS MEŠKAUSKAS-GERMANTAS gimė 1903 m. gruodžio 3 d. Pučkoriuose, netoli Telšių. Mokėsi Leipcigo universitete, kur apsigynė filosofijos daktaro laipsnį. 1940 m. birželio mėn. pasitraukė iš Lietuvos į Vokietiją, o karui prasidėjus, grįžo į Lietuvą. 1941 m. rugpjūčio mėn. tapo Švietimo valdybos tarėju. Atsisakė išleisti potvarkį, raginantį pirmiau atlikti karo prievolę vokiečiams, o po to mokytis toliau universitetuose. 1943 m. kovo 16 d. gestapas suėmė ir išgabeno į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21254. Mirė lageryje 1945 m. balandžio 22 d. Pelenai palaidoti Kopenhagos katalikų kapinėse.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1959, T. 18. P. 141.
„Mokslas ir gyvenimas“, 1992. Nr. 2.
J. Matulionis. Neramios dienos. // Torontas, 1972.
Lietuvių enciklopedija. // Vilnius, 1990. T. 15. P. 373—374.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1956. T. 7. P. 180.

JUOZAS NARAKAS gimė 1899 m. gruodžio 5 d. Bružių kaime (Smilgių valsčius, Panevėžio apskritis). Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, brandos atestatą gavo Ukmergės gimnazijoje. 1919 m. stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. gruody baigė Karo mokyklą ir buvo paskirtas į 4 pėstininkų pulką. 1920 m. spalio—lapkričio mėn. dalyvavo kovose su lenkais. 1923 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus ir buvo perkeltas į aviaciją. Porą metų stažavosi, studijavo Lietuvos universiteto Technikos fakultete. 1924 m. baigė aviacijos karininkų kursus, 1926 m. jam buvo suteiktas majoro laipsnis.

1927 m. J. Narakas — naikintuvų eskadrilės vadas, 1929 m. baigė karo akademiją Prahoje. Paskirtas karo aviacijos štabo viršininku ir karo aviacijos viršininko padėjėju. 1932 m. — Generalinio štabo pulkininkas leitenantas. Po voldemarininkų perversmo 1934 m. birželio 7 d. nuteistas mirties bausme, kuri pakeista 12 m. kalėjimu. 1936 m. bausmė dovanota, 1938 m. grąžintas laipsnis. 1937—1940 m. dirbo Prekybos ir pramonės rūmų referentu.

1941 m. biržely bolševikų suimtas, J. Narakas į laisvę pateko prasidėjus karui. Laikinosios vyriausybės paskirtas vidaus reikalų ministru, viceministru; vėliau — generalinis vidaus reikalų tarėjas. Dėl pasipriešinimo mobilizacijai į SS dalinius 1943 m. kovo 16 d. suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos lagerį. Kalinio Nr. 21252. Po karo apsigyveno Švedijoje. Mirė 1989.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1959. T. 19. P. 526—527.
Lietuvių enciklopedija. // Vilnius, 1990. T. 15. P. 473—374.
J. Matulionis. Neramios dienos. // Torontas, 1975.

JONAS NOREIKA gimė 1910 m. spalio 8 d. Šukonių kaime (Pakruojo valsčius, Šiaulių apskritis). Mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Ją baigęs, stojo į Karo mokyklą. Buvo paskirtas į 7 pėstininkų pulką Klaipėdoje. 1934 m. perkeltas dirbti į Kauną, Karo mokyklą lektoriumi, redagavo žurnalą „Karys“. 1938 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetą. 1939 m. gavo kapitono laipsnį ir buvo paskirtas į kariuomenės teismą, kur dirbo iki pirmosios sovietinės okupacijos.

1941 m. Lietuvos Laikinoji vyriausybė jį paskiria Šiaulių apskrities viršininku. J. Noreika susirišo su pogrindžiu, karštai gynė krašto reikalus prieš vokiškuosius okupantus. 1943 m. po propagandinės kelionės į Vokietiją išspausdino labai nepalankų nacių režimui straipsnį „Šių dienų Vokietija“. 1943 m. kovo 16 d. jį suėmė ir, trumpai palaikę Šiaulių kalėjime, išvežė į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21330.

1945 m. J. Noreika pateko sovietams, buvo grąžintas į Lietuvą. Vilniuje dirbo juriskonsultu Mokslų Akademijoje. Įsitraukė į rezistencinę kovą už Lietuvos laisvę, buvo žinomas generolo Vėtros slapyvardžiu. 1946 m. suimtas ir 1947 m. vasario mėn. pakartas Lukiškių kalėjimo kieme. Parašė romaną „Penki broliai", bendradarbiavo „Lietuvos aide", „Karde", „Karyje".

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1960. T. 20. P. 409.
„Kauno laikas", 1991.05.07.
„Kauno laikas", 1992.02.25.
„Gimtasis kraštas", 1989, 1989.10.19—25.

STASYS PUODŽIUS gimė 1896 m. kovo 15 d. Grybiškių vienkiemyje (Degučių valsčius, Zarasų apskritis). Mokėsi Vilniaus gimnazijoje, vėliau studijavo teisę Vytauto Didžiojo universitete. 1919 m. pradžioje bolševikų suimtas, kalintas Zarasuose. Išsilaisvinęs stojo į Lietuvos kariuomenę. 1920 m. baigė Karo mokyklos III laidą. Dalyvavo kovose dėl laisvės. 1924 m. perėjo tarnauti į topografijos skyrių. Trumpai buvo husarų pulko ūkio viršininku.

Bolševikų ir vokiečių okupacijų metu S. Puodžius aktyviai reiškėsi rezistencinėje veikloje. Turėdamas majoro laipsnį, buvo LAF'o tarybos narys, atsakingas už krašto apsaugą 1941 m. rugpjūtyje tapo generalinės administracijos kontrolės tarėju. Jis pasisakė prieš SS legiono kūrimą ir buvo išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21253. Netrukus, 1943 m. balandžio 14 d. mirė konclageryje.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
K. Skirpa. Sukilimą // Vašingtonas, 1973.
J. Matulionis. Neramios dienos. // Torontas, 1975.
B. Sruoga. Dievų miškas. // Vilnius, 1976.
V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos istorija. // Vilnius, 1990. P. 387—389.
Lietuvių enciklopedija. // Vilnius, 1990. T. 15. P. 373—374.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1961. T. 24. P. 246.
„Mokslas ir gyvenimas", 1992. Nr. 2.

LEONAS PUSKUNIGIS gimė 1910 m. Marijampolės apskrityje. Eksternu baigė Kaune Kūno kultūros institutą, dar prieš karą tapo rekordininku, numetęs planiruojančią ietį 61,52 m. Dirbo Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos vyresniųjų klasių mokytoju. Gyveno Marijampolėje, Vaičaičio g. 1. 1943 m. kovo 16 d. gestapas jį suėmė ir išvežė į Štuthofo koncentracijos stovyklą. 1945 m. L. Puskunigis grįžo į Lietuvą, dirbo mokytoju, treneriu. Pamėgo kankles. 1962 m. parašė atsiminimus apie Štuthofą. Kalinio Nr. 21337.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
„Respublika", 1992.04.16.
Muziejus turi negatyvą sąrašo, kuriame yra L. Puskunigio pavardė ir kalinio numeris.

BALYS SRUOGA gimė 1896 m. vasario 1 d. Baibokų kaime (Vabalninko valsčius, Biržų apskritis). Tėvai — ūkininkai. Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, 1914 m. stojo į Petrapilio (Petrogrado) Miškų institutą. 1915 m. persikėlė į Istorijos-filologijos fakultetą, 1916 m. atvyko į Maskvą studijuoti literatūrą. 1921—1924 m. studijavo Miuncheno universitete. Grįžęs į Lietuvą, dėstė Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete rusų literatūrą, pasaulinį teatrą, dėstė literatūrą Meno mokykloje. 1932 m. gavo profesoriaus vardą.

Nuo 1940 m. B. Sruoga dirbo Vilniaus universitete. 1943 m. kovo 16 d. gestapo suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21319. Čia sukūrė lyrinę dramą „Pavasario giesmė". Iki išvežimo į konclagerį gyveno Vilniuje, Tauro g. 21—3. Grįžęs iš Štuthofo koncentracijos stovyklos, parašė romaną-atsiminimus „Dievų miškas". Mirė Vilniuje 1947 m. spalio 16 d., palaidotas Rasų kapinėse.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1963. T. 3. P. 392—395.
J. Matulionis. Neramios dienos. // Torontas, 1972.
MLTE. // Vilnius, 1971. T. 3. P. 273—274.
B. Sruoga. Dievų miškas. // Vilnius, 1976.

VYTAUTAS STANEVIČIUS (STANEIKA) gimė 1913 m. lapkričio 29 d. Šiaulių apskrityje. Vidurinę mokyklą lankė Joniškyje ir baigė Šiauliuose 1933 m. Baigęs Karo mokyklą, tarnavo karininku. Vokiečių okupacijos metais dirbo Savitarpinėje pagalboje, dalyvavo pogrindžio sąjūdyje. 1943 m. kovo 16 d. gestapo suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21246. Po Antrojo pasaulinio karo atvyko į JAV, nuo 1953 m. Čikagoje. 1953—1956 m. redagavo „Laisvąją Lietuvą". Gyvena Floridoje.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1963. T. 28. P. 434.

ANTANAS STARKUS gimė 1901 m. sausio 7 d. Rudaminoje. 1919 m. baigė Marijampolės „Žiburio" gimnaziją. Lietuvos kariuomenės savanoris, į atsargą išėjo turėdamas leitenanto laipsnį, apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Dalyvavo 1923 m. Klaipėdos krašto sukilime. 1928 m. baigė universitetą, dirbo gydytoju Vabalninke, o 1931 m. ėmė dirbti Vytauto Didžiojo universitete asistentu. 1933 m. tobulinosi Ženevos universiteto patologijos institute. 1937—1940 m. dirbo Ginklavimosi valdybos tyrimų laboratorijos biologijos skyriaus vedėju. 1940 m. birželio 15 d. Vytauto Didžiojo universitete apsigynė medicinos daktaro laipsnį.

1940 m. A. Starkus dirbo Vilniaus universitete anatomijos katedros vyr. dėstytoju, o 1941 m. ten pat — vedėju. Nuo 1941 m. Kauno universitete patologinės anatomijos katedros vedėjas. Karo metais slėpė žydą. 1943 m. kovo 16 d. gestapo suimtas ir išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21256. Lageryje dirbo gydytoju. Po karo pateko į Švediją, o nuo 1948 m. gyveno JAV, Brukline. Ten mirė 1975 m. rugpjūčio 17 d.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
„Medicina", 1975, Nr. 3.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1963. T. 28. P. 454—455.

ALGIRDAS KAZIMIERAS TUMĖNAS gimė 1909 m. balandžio 23 d. Suvalkų Kalvarijoje. Mokėsi Kauno „Aušros" berniukų gimnazijoje. 1930 m. baigė Dr. Justino Tumėno brandos kursus, studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultete ir baigė ekonomiją. 1930—1941 m. dirbo Statistikos biuro demografijos skyriuje. 1941—1943 m. Vilniuje vertėsi prekyba. Veiklus neolituanas, 1940—1941 m. LAF'o aktyvistas, 1942—1943 m. Lietuvos Laisvės Armijos narys, veiklus pogrindžio spaudos dalyvis. 1943 m. kovo 17 d. gestapo suimtas ir išgabentas į Štuthofą. Kalinio Nr. 21310. Mirė konclageryje 1943 m. balandžio 19 d. Gyveno Vilniuje, Aguonų g. 15—23.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1965. T. 32. P. 35.
B. Sruoga. Dievų miškas. // Vilnius, 1976.

VYTAUTAS VACLOVAS TUMĖNAS gimė 1906 m. vasario 23 d. Suvalkų Kalvarijoje. Mokėsi Voroneže. 1926 m. baigė Kauno „Aušros" berniukų gimnaziją ir įstojo į Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą studijuoti istoriją. 1942 m. baigė Vilniaus universitetą, pas profesorių Levą Karsaviną parašęs diplominį darbą „Absoliutinės monarchijos žlugimas Prancūzijoje."

Nuo 1926 m. V. Tumėnas — pradžios mokyklos mokytojas Kaune,

nuo 1928 m. mokytojavo Dr. Justino Tumėno brandos kursuose. 1941—1943 m. Vilniaus amatų mokyklos mokytojas. 1941—1943 m. Švietimo valdybos inspektorius, Mokslų Akademijos sekretorius. 1939—1940 m. redagavo „Tautos mokyklą". Veiklus rezistencijos prieš nacius dalyvis. 1943 m. kovo 17 d. gestapo suimtas ir netrukus, gegužės 15 d., Štuthofo koncentracijos stovykloje mirė. Kalinio Nr. 21320.

Gyveno Vilniuje, Aguonų g. 15/23.

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1965. T. 32. P. 37—38.
B. Sruoga. Dievų miškas. // Vilnius, 1976.
Muziejuje yra Štuthofo kalinio V. Tumėno asmens kortelės negatyvas Nr. 8829.

JUOZAS VALENTA gimė 1911 m. balandžio 18 d. Marijampolės apskrities Trakiškių kaime. Šeima turėjo 40 ha žemės, augo penki broliai ir penkios seserys. Baigęs gimnaziją, J. Valenta įstojo į Karo mokyklą, kurią baigė 1934 m. Tarnavo Marijampolės pėstininkų 9 pulko 3 bataliono 3 kuopoje. Vėliau buvo perkeltas į Šakių komendantūrą (1940 m.) .Pirmosios sovietinės okupacijos metu liko tarnauti kariuomenėje ir buvo perkeltas į Rokiškį.

Atėjus vokiečiams, J. Valenta sugrįžo į Marijampolę, atsisakė tarnauti kariuomenėje ir išėjo į atsargą, turėdamas vyresniojo leitenanto laipsnį. Netrukus pradėjo vadovauti ugniagesiams. Gyveno Marijampolėje, Trakiškių g. 4.

1943.03.18 gestapas suėmė jį darbe ir išvežė į Kauną, vėliau — į Tilžę, o iš ten J. Valenta pateko į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Iš jos į Lietuvą sugrįžo 1945.10.20 ir nenorėjo nieko prisiminti. Pradėjo dirbti Simne lietuvių kalbos mokytoju. 1949. 04.27 jį suėmė ir vėl išvežė į lagerį, tik šį kartą — į sovietinį. Iš grįžusių artimieji sužinojo, kad Džezkazgano lageryje 1950 m. kovo 11 d. jį užmušė. Štuthofo konclagerio kalinio Nr. 21310.

Minimas:

S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
„Kauno laikas", 1992.02.25.
Muziejus turi negatyvą sąrašo, kuriame yra J. Valentos pavardė ir kalinio numeris 8742.

PILYPAS ŽUKAUSKAS—NARUTIS gimė 1920 m. gegužės 26 d. Kaukaze. 1938 m. baigė Panevėžio gimnaziją ir įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakultetą studijuoti elektrotechniką. Vadovavo Panevėžio moksleiviams ateitininkams (kuopai), 1940—1941 m. Vytauto Didžiojo universiteto ateitininkų sąjungos pirmininkas, priklausė Grandies korporacijai.

Pirmosios sovietinės okupacijos metais P. Žukauskas — vienas iš rezistencijos organizatorių, tą veiklą tęsė ir vokiečiams okupavus Lietuvą. Veikė Lietuvių Aktyvistų Fronte (LAF), vėliau Lietuvių Fronte (LF). Bendradarbiavo spaudoje: „Panevėžio garse", „Ateityje", „Į Laisvę". 1941 m. birželio 23 d. sukilimo dalyvis. 1943 m. kovo 16 d. gestapo suimtas ir išgabentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Kalinio Nr. 21244. Po Antrojo pasaulinio karo 1946—1950 m. studijavo Karlsrunės aukštesniojoje technikos mokykloje Vokietijoje, ją baigė diplomuoto inžinieriaus titulu. Apgynė diplominį darbą apie Kauno tramvajus. 1955—1956 m. gilino žinias Štutgarto aukštojoje technikos mokykloje. Vėliau atvyko į Čikagą, kur dirbo pagal specialybę. Vadovauja Lietuvių politinių kalinių sąjungai (JAV).

Minimas:

A. Gervydas. Už spygliuotų vielų. // Čikaga, 1950.
S. Yla. Žmonės ir žvėrys. // Putnam, 1951.
Lietuvių enciklopedija. // Bostonas, 1960. T. 20. P. 16.
„Į laisvę", 1984. Nr. 90.
„Į laisvę", 1961. Nr. 25.
„Į laisvę", 1955. Nr. 7.

Parengė Alisa RUPŠIENĖ

(B. d.)

KOMENTARAS MEMORANDUMUI

Valentinas ALEKSA

Antrojo pasaulinio karo metais į Lietuvos istoriją neužmirštamą puslapį įrašė nepriklausomos Lietuvos valstybės veikėjai dr. Kazys Grinius, prof. kun. Mykolas Jeronimas Krupavičius, prof. Jonas Pranas Aleksa, pasirašydami ir įteikdami 1942 metais „Memorandumą Vokiečių Generaliniam Komisarui Kaune“[1], kuriame išdėstomas vokiečių kolonizavimo mechanizmas, administracijos veiksmai žydų ir kitų tautybių piliečių atžvilgiu Lietuvoje.

Dešimtmečius okupacinis sovietinis rėžimas Lietuvoje neleido plačiajai visuomenei susipažinti su šiuo karo metais paskelbtu diplomatiniu aktu. Sovietų ideologai, ištikimai tarnaudami okupacinei valdžiai, dešimtmečiais nepateikdami pilno „Memorandumo Vokiečių Generaliniam Komisarui Kaune“ teksto, įvairiais būdais stengėsi ne tik iškraipyti jo esmę, bet ir apjuodinti šiuos nepriklausomos Lietuvos valstybės veikėjus. Net paskelbtais buvusioje SSRS valstybėje perestrojkos ir glasnost (pertvarkos ir viešumo) metais istorijos mokslų kandidatas docentas Stasys Laurinaitis rašė: „Aršiausi buržuaziniai nacionalistai ir tokių faktų akivaizdoje toliau ištikimai tarnavo hitlerininkams. Tačiau atviras krašto grobimas ir kolonizavimas negalėjo nesukelti tam tikro lietuvių buržuazijos nepasitenkinimo. Ji taip pat norėjo reabilituotis liaudies akyse, kad padėjo hitlerininkams okupuoti kraštą. Kai kurie buržuazijos atstovai, tarp jų ir žinomi jos veikėjai, kaip J. Aleksa, K. Grinius, M. Krupavičius, užėmė tam tikrą opoziciją okupantų atžvilgiu. 1941 m. pabaigoje ėmė reikštis jų „pogrindinės“ grupuotės, pasirodė laikraštukai, skelbę „pasyvaus pasipriešinimo“ taktiką. Hitlerininkai praktiškai nepersekiojo tokių pogrindininkų, nes jų veikla jiems buvo daugiau naudinga, negu žalinga,— davė pretekstą dar aršesnei kovai prieš aktyvaus pasipriešinimo organizatorius, komunistus ir jų šalininkus.“[2]

Apie žmonių padėtį Lietuvoje vokiečių okupacijos metais advokatas Rapolas Skipitis rašė: „Skaudu buvo kiekvienam sąmoningam lietuviui, matant tą vokiečių nacių pradėtą ir žiauriu būdu varomą kolonizacijos darbą. Bet prasižioti, pasakyti nacių valdžiai tikrąją teisybę ir pareikalauti, kad tas nebūtų daroma, niekas nedrįso, nes visi žinojo, jog naciai, kaip ir bolševikai, už teisybės žodį ir už teisėtą reikalavimą baudžia savo pragariškomis stovyklomis. O visgi atsirado drąsuoliai patriotai, kurie pakėlė balsą prieš nacių vykdomą Lietuvos kolonizaciją, prieš nežmonišką skriaudą, daromą ne tik lietuviams, bet ir žydų, lenkų ir rusų tautybės Lietuvos piliečiams. Tie trys drąsuoliai buvo: buvęs Lietuvos prezidentas K. Grinius ir buvę Seimo nariai ir ministeriai — M. Krupavičius ir J. P. Aleksa. 1942 m. jie įteikė Generaliniam Komisarui Kaune platų memorandumą, kuriame buvo atvirai ir aiškiai išdėstyti neleistini vokiečių okupacinės valdžios veiksmai...“[3]

Nagrinėjęs žydų klausimą Lietuvoje Solomonas Atamukas rašė: „Buvę Lietuvos prezidentas K. Grinius, žemės ūkio ministrai profesoriai kunigas M. Krupavičius ir J. Aleksa savo kolektyviniame 1942 m. rugsėjo 9 d. memorandume Reicho generaliniam komisarui Lietuvoje fon Rentel-

nui ir vietos generaliniams tarėjams tarp kitų klausimų nurodė, kad „lietuvių tauta su dideliu susijaudinimu... nepritaria priemonėms, taikomoms Lietuvos žydams". M. Krupavičius ir J. Aleksa buvo suimti ir išvežti į Vokietijos koncentracijos stovyklą. K. Grinius dėl senyvo amžiaus ištremtas į Suvalkiją. (...) Neabejotina, (...) K. Griniaus, M. Krupavičiaus, J. Aleksos pareiškimas atspindėjo žymios dalies lietuvių tautos ir lietuvių inteligentijos nuotaikas bei pažiūras."[4]

Kaip matyti vien iš šių pastarųjų dviejų tyrinėtojų paskelbtų darbų apie tuometinę padėtį Lietuvoje ir žinant nacių žiaurumą, kai nebuvo nė vienos oficialios lietuvių institucijos, tie trys Lietuvos valstybės vyrai veikė nepaprastai drąsiai ir pasiaukojamai. Absurdiškas Stasio Laurinaičio publikacijos teiginys apie visuotinį lietuvių tautos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės veikėjų bendradarbiavimą su vokiečių okupacine valdžia.

Netiksliai S. Atamukas apie šį Memorandumą rašo: „Minėti lietuvių veikėjų demaršai tuo metu nebuvo žinomi nei plačiai lietuvių visuomenei, nei tuo labiau žydams".[5] Tai prieštarauja žmonių prisiminimams. Amžininkas Kazimieras Skebėra yra sakęs: „Apie šį Memorandumą kalbėjo ne tik miestuose, bet ir kaimuose. Visus pritrenkė šių žmonių drąsa, nes visi jau žinojo, kokie vokiečiai žiaurūs".[6]

Šį Memorandumą istorikas Liudas Truska 1991 metais taip apibūdina: „1942 m. M. Krupavičius generaliniam Lietuvos komisarui Rentelnui parašė tris memorandumus (po paskutiniuoju taip pat buvo buvusiojo prezidento K. Griniaus bei ministro J. Aleksos parašai), protestuojančius prieš kolonizacinę vokiečių politiką Lietuvoje, žydų žudynes, lenkų valstiečių iškeldinimą iš ūkių. Apie šią akciją palankiai atsiliepė Londono radijas."[7]

Kazimieras Skebėra laiške man rašė: „O apie J. P. Aleksą, K. Grinių ir M. Krupavičių anglų, švedų ir net okupantų norvegų spauda rašė su nuostaba ir pasididžiavimu jų beprecedentiniu poelgiu — drįsti pasipriešinti tokiai tironijai, koks buvo hitlerizmas. Kokie gi tai žmonės!? — šaukė šalti švedai ir anglai. Jie žudė saviškius, vokiečius, profesorius ir akademikus, o čia lietuviai po okupantų pakaustytu batu drįso pasakyti: „nelieskit mūsų kultūrinio palikimo ir mūsų piliečių žydų!"[8]

„Memorandumas Vokiečių Generaliniam Komisarui Kaune" dar laukia sąžiningų politikų ir istorikų įvertinimo. Apie jį nėra surinkta pakankamai medžiagos, nors dabar jau aišku, kad lietuvių plačioji visuomenė ne tik žinojo, bet ir pritarė šiame diplomatiniame akte išdėstytoms mintims. Žinojo apie šį „Memorandumą" ir užsienio šalių visuomenė.

---

[1] Laisvės kovų archyvas. // Kaunas, 1991. Nr. 2. P. 84—88.
[2] Stasys Laurinaitis. [Rubrika (V. A.)] Ką nutyli užsienio „Balsai"; Kur jie stūmė Lietuvą; 4. Prie prarajos. // „Kauno tiesa". 1988. sausio 6.
[3] Rapolas Skipaitis. Nepriklausomą Lietuvą statant. // Čikaga, 1961, P. 341—342.
[4] Solomonas Atamukas. Žydai Lietuvoje. // Vilnius, 1990. P. 98.
[5] Ten pat.
[6] Valentinas Aleksa. Gyvenimas, skirtas Lietuvai. // „Trimitas", 1990. P. 7.
[7] Liudas Truska. Jo nemėgo visos valdžios. // „Politika". 1991. Nr. 8. P. 12.
[8] Kazimieras Skebėra. Laiškas, adresuotas Valentinui Aleksai, 1990.08.21

Redakcijos prierašas. Dėkojame p. Valentinui Aleksai už parengtą spaudai Memorandumą, o taip pat ir komentarus jam.

LIETUVIŲ LAISVĖS KOVOS OKUPANTŲ DOKUMENTUOSE

Niekam ne paslaptis, kad istorinė tiesa dešimtmečiais gaubta slaptumo skraiste, atkakliai skinasi sau kelią į tautos atmintį. Nueina į praeitį ideologizuotos, apologetiškos, sausos ir bedvasės sovietinės okupacijos metais išleistos knygos apie valdančią partiją ir socializmo variklį — „klasių kovas". Ypač skaudus puslapis lietuvių tautos istorijoje yra pokario metai, kai sovietiniai okupantai kartu su vietiniais totalitarinio rėžimo Lietuvoje diegėjais ir sergėtojais, provokavo brolžudišką kraujo liejimą Lietuvoje, vykdė nusikalstamą tautų naikinimo politiką. Tiesa, nors ir pažeidžiama, slepiama ir nutylima, tačiau neįveikiama. Taip atsitiko ir su Lietuvos laisvės kovotojais.

Laisvės kovotojai sovietinių okupantų ir vietinių aktyvistų koneveikiami, šaudomi, gaudomi ir represuojami atlaikė priešų smūgius. Ilgai slopintas tiesos šauksmas randa deramą atgarsį Lietuvos žmonių atmintyje. Tam pasitarnauja rezistencijos dalyvių, sovietiniuose lageriuose ir tremtyje vargus vargusių žmonių gryni kaip ašara, gyvenimo prasmę vaizduojantys unikalūs atsiminimai. Didelė vertybė, kad jie išsaugoti, kad jie gyvi, nes tai dokumentai, kurie atskleidžia didžiausius XX amžiaus totalitarinio režimo nusikaltimus žmonijai, tampa šio režimo nusikaltimų Lietuvoje liudytojais.

Lietuvių laisvės kovos atsispindi ir okupantų dokumentuose. Jie atskleidžia, kaip okupantai slopino išsivadavimo kovą, ciniškai kėlė savo „nuopelnus", už tai nesidrovėdami reikalauti net Lietuvos žmonėms skirtų amerikoniškų dovanų. Ypač savivaliavo Lietuvoje NKVD kariuomenės 4-oji šaulių divizija, vadovaujama generolo-majoro Vetrovo. Ji į Lietuvą buvo atkelta 1944 m. rugpjūčio pradžioje, tačiau turėjo kone vienerių metų operatyvinės-baudžiamosios veiklos patirtį. Mat divizija kuo puikiausiai įvykdė TSRS vyriausybės užduotis, tremdama iš gimtųjų vietų čečėnus, ingušus ir Krymo totorius, žiauriai susidorodama su visais įvardinamais tarybų valdžios priešais. Savaime suprantama, kaip ir matyti iš pateikiamų dokumentų, Lietuvoje ji nenuobodžiavo. Kuo nuosekliausiai, žudydama ir represuodama Lietuvos žmones, diegė stalininę tvarką, vykdė nusikalstamas karines-operatyvines operacijas. Lietuvoje buvo stiprinamos NKVD, NKGB, visos represinės struktūros, represuojami ir tremiami gyventojai, kuriamas NKVD užverbuotas ginkluotas pogrindis. Taigi okupantų dokumentai įdomūs ir labai svarbūs ne tik tuo, kad jie atskleidžia pasipriešinimo kovų mastą, bet ir tuo, kad jie atskleidžia pačių okupantų padarytus nusikaltimus.

Šie dokumentai yra Lietuvos valstybiniame visuomenės organizacijų archyve, skelbiami pirmą kartą. Tiesa, pirmasis dokumentas (Vetrov'o laiškas A. Sniečkui) buvo eksponuotas Lietuvos etnografijos muziejuje surengtoje 1988 m. parodoje, skirtoje „Birželio 14-ajai — Vilties ir Gedulo dienai".

Pateiktų dokumentų kalba netaisyta ir terminologija nekeista.

Vanda KAŠAUSKIENĖ

1991 11 21

TSRS VRLK VIDAUS KARIUOMENĖS 4-JI ŠAULIŲ DIVIZIJA
1944 m. rugsėjo 27 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos TSR Visasąjunginės Komunistų (bolševikų) partijos Centro Komiteto sekretoriui drg. Sniečkui

Pranešu, kad vykdant VRLK įsakymus ir 3-jo Baltarusijos fronto Karinės Tarybos nutarimą dėl čekistų-kariuomenės operacijų vykdymo siekiant patikrinti visas gyvenvietes, iššukuoti miškų masyvus kovos su banditizmu, banditų grupių likvidavimo, profašistinių elementų pašalinimo tikslu ir išvalyti fronto užnugarį nuo vokiečių fašistinės armijos likučių, pasilikusių po veržlaus Raudonosios armijos puolimo, Liet. TS Resp. teritorijos išlaisvintuose rajonuose divizijos daliniai, būdami Liet. TSR, nuo 1944 m. rugpjūčio 1 d. (iki 1944 m. rugsėjo 27 d. — V. K.) atliko tokį darbą:

1. Sulaikyta šnipų ir priešo statytinių	90
2. Tėvynės išdavikų	81
3. Sunaikinta banditų	59
4. Suimta banditų	325
5. Sulaikyta raudonosios armijos dezertyrų	741
6. Sulaikyta marodierių	561
7. Vengiančių mobilizacijos į raudonąją armiją	2833
8. Sulaikyta atsilikusių nuo savo dalinių	987
9. Be nustatytų dokumentų	8164
10. Nustatyta režimo pažeidėjų	8094
11. Sulaikyta išėjusių iš nelaisvės ir apsupties	617
12. Už tai, kad neatidavė radijo imtuvų	26
13. Sulaikyta vokiečių	34
Iš viso	22 600

Be šito divizijos dalys Lietuvos TSR teritorijoje nurodytu laiku, panaudodamos karinę jėgą, likvidavo 34 bandas nuo 3 iki 5 žmonių; ginkluotuose susirėmimuose su bandomis žuvo 70 banditų, sužeisti 23, sulaikyti ir perduoti NKVD organams — 685 banditai.

Charakteringi bandų likvidavimo atvejai

1. 1944 m. rugsėjo 21—22 d. majoro Železnev'o P. G. vadovaujamas šaulių pulkas 137/3, šukuodamas miškų masyvus ir gyvenvietes: Vėleikių (5030), Paberžės (5030), Juknėnų (5020) ir Blusiškių (5030) (Utenos apskrityje), ginkluoto susirėmimo su banditų grupėmis metu žuvo banditų — 1, paimta į nelaisvę — 6, bandų vadų — 1, įtariamų banditizmu — 3 ir vengiantys šaukimo į raudonąją armiją — 7 žmonės.

2. 1944 m. rugsėjo 2 d. šaulių pulko 137 seržantas Karpov'as, kontrolės leidimų punkte tikrindamas dviejų piliečių dokumentus, pastebėjo pasuose nepažįstamus ženklus, kurie sukėlė įtarimą. Apklausiant sulaikytuosius paaiškėjo, kad jie yra kontrrevoliucinės „Šaulių" organizacijos nariai. Sulaikytieji perduoti Šaulių miesto NKVD organams.

3. 1944 m. rugsėjo 13 d. 5 val. 25 šaulių pulko pasienio kuopos 21 raudonarmietis, vadovaujami vyr. leitenanto Savčenko, miške šiauriau Salako (6040), Zarasų apskrityje ginkluoto susirėmimo metu likvidavo

banditų gaują, kurios sudėtyje 12 žmonių. Mūšyje žuvo 8 banditai, paimti 4, iš jų 3 sužeisti, tarp jų ir bandos vadas Slepiatis Emanuilis. Likviduojant bandą paimtas rankinis kulkosvaidis — 1, šautuvų — 10, granatų — 30, patronų — 11 000. Kuopa nuostolių neturėjo.

Divizijos dalys ir padaliniai visa savo tarnybine-operatyvine veikla tęsia Lietuvos TSR teritorijos valymą nuo priešiškų elementų.

1944 m. spalio 10 d. sueina vieneri metai nuo divizijos suformavimo dienos.

Per praėjusius metus divizija įvykdė dvi vyriausybės užduotis: pirmoji Čečėnijoje—Ingušijoje ir antroji — Kryme. Dalys ir padaliniai su pavestais uždaviniais susidorojo gerai.

Per metus divizijos daliniai, vykdydami vyriausybės užduotis, organizuodami operacijas ir tarnybinę-operatyvinę veiklą, atliko tokį darbą:

1.	Sulaikyta šnipų ir priešo statytinių	178
2.	Tėvynės išdavikų	208
3.	Sunaikinta banditų	125
4.	Suimta banditų	769
5.	Sulaikyta raudonosios armijos dezertyrų	1207
6.	Sulaikyta marodierių	561
7.	Vengiančių mobilizacijos į raudonąją armiją	3265
8.	Sulaikyta be nustatytų dokumentų	21 032
9.	Sulaikyta atsilikusių nuo savo dalinių	2157
10.	Nustatyto režimo pažeidėjų	1744
11.	Sulaikyta išėjusių iš nelaisvės ir apsupties	1257
12.	Už tai, kad neatidavė radijo imtuvų	26
13.	Sulaikyta vokiečių	627
14.	Sulaikyta rumunų	124
15.	Sulaikyta spekuliantų	80
16.	Ištremtas specialus kontingentas	90 229
	Iš viso sulaikyta ir ištremta	139 082

Divizijos karininkai, eiliniai ir seržantai, vykdydami ypatingas vyriausybės užduotis, TSRS NKVD operatyvinius-kovinius įsakymus, parodė bebaimiškumą, narsumą ir atsidavimą Lenino—Stalino partijos reikalui.

Už sėkmingą vyriausybės užduočių vykdymą, sumanų vadovavimą divizijos dalių ir padalinių operatyvinei-tarnybinei veiklai, o taip pat už pavyzdingą vadovavimo uždavinių vykdymą, asmeninį didvyriškumą, pasireiškusį valant Lietuvos TSR teritoriją nuo priešiškų, profašistinių elementų ir revoliucinės tvarkos respublikoje įvedimo, divizijos pirmųjų metinių proga ir dėl buitinių sąlygų pagerinimo, divizija nusipelno paskatinimo.

Prašau Jūsų nurodymo, kad būtų paskirta amerikoniškų dovanų divizijos karininkų, seržantų ir eilinių kareivių, dalyvavusių Lietuvos TSR įvykdytose operacijose, apdovanojimui: 557 karininkams, 1140 seržantų ir 2442 eiliniams kareiviams, iš viso 4139 žmonėms.

Divizijos vadas
generolas-majoras Vetrov'as (parašas)

(Lietuvos valstybinis visuomenės organizacijų archyvas. F. 1771. Ap. 7. B. 91. L. 26—28).

Dokumentas Nr. Visiškai slaptai

TSR Sąjungos prokurorui

Tikrąjam Valstybės Justicijos patarėjui drg. K. P. Goršeninui
Lietuvos KP(b) CK sekretoriui drg. A. Sniečkui

1944.XI.32
Nr. 1/436 c

Pranešimas

Dėl kovos su kontrrevoliuciniais nusikaltimais Lietuvos TSR

...

1944.XI.1 dienai Lietuvos TSR NKGB ir NKVD organų už kontrrevoliucinius nusikaltimus suimti 1548 žmonės...

Nemaža tardytojų dėl savo nepasiruošimo ir visiškai blogos asmeninės kultūros apskritai netinka užimamoms pareigoms. Procesinių pažeidimų sistema, bloga apklausos technika, nemokšiškai užrašyti suimtųjų parodymai, beprasmybė pateikiant kaltinamiesiems klausimus ir užrašant atsakymus į juos — štai kai kurių tardytojų darbo stilius.

...laikau būtina:

1) Kelti NKGB ir NKVD klausimą dėl praktinės paramos Lietuvos TSR NKGB ir NKVD organams kovoje su politiniu banditizmu, imantis priemonių, kad būtų represuojami aktyvių banditų šeimų nariai.

2) Kelti klausimą TSRS JLK (Justicijos liaudies komisariatas — red. past.) Karo Tribunolų valdyboje, kad nedelsiant būtų visiškai sukomplektuotas Lietuvos TSR NKVD kariuomenės karinis tribunolas.

3) Organizuoti nemaža nuosprendžių viešai įvykdant A(ukščiausią) B(ausmę) banditams-teroristams (nors 2-se—3-se jų gausiausiai užimtose apskrityse) išvykstant kariniam tribunolui į vietas.

4) Sukomplektuoti iš prokurorų specbyloms specialų skyrių ir į apskričių prokuratūras kaip apskričių prokurorų pavaduotojus pasiųsti kvalifikuotus prokuratūros darbuotojus iš rytinių Sąjungos sričių.

Einantis Lietuvos TSR prokuroro pareigas
Justicijos patarėjo Girko /parašas/

LV VOA. F. 1771. Ap. 7. B. 92. L. 35—42. Mašinraštis. Originalas. Versta iš rusų kalbos.

Visiškai slaptai

TSR Sąjungos prokurorui

Tikrajam valstybės justicijos patarėjui drg. Goršeninui K. P.

Papildymas 1944.XI.13, Nr. 1/436 c pažymai

Pranešu:

politinis banditizmas Lietuvos teritorijoje įgauna vis platesnį mastą. Banditai užpuola tarybines ir partines įstaigas, žudo partinius ir tarybinius darbuotojus, NKVD, NKGB, grasina ir terorizuoja kaimo žemutinį tarybinį aktyvą.

Vykdomi kovos su banditizmu veiksmai iki šiol nedavė reikiamų politinių rezultatų todėl, kad pagrindinė masė banditų — tai vietiniai gyventojai, besislapstantys pas save namuose ir miškuose.

Realus veiksnys banditizmui išnaikinti būtų represuotų banditų, asmenų, pabėgusių su vokiečiais arba pasislėpusių miškuose nuo šaukimo į raudonąją armiją, ir kitų aktyvių vokiečių talkininkų šeimų trėmimas.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, prašau Jus šiuos pasiūlymus išdėstyti atitinkamiems direktyviniams organams dėl ištrėmimo iš Lietuvos TSR aukščiau nurodytų šeimų.

Nurodytu klausimu prašau Jūsų skubių nurodymų.

Lietuvos TSR prokuroras
III klasės valstybinis justicijos patarėjas
M. Baliasnikov'as (parašas)

(Ten pat. L. 43).

Visiškai slaptai

VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui drg. V. Ščerbakovui

Apie socialistinio teisėtumo pažeidimus Lietuvos TSR

Lietuvos TSR

VKP(b) CK biuro priemonės Lietuvoje 1946 metais kovoje su įstatymų pažeidėjais davė rezultatų, šių pažeidimų pastebimai sumažėjo. Tačiau pastaruoju metu vietos darbuotojai, o ypač MVD ir MGB organai, vėl dažnai pažeidinėja įstatymus. Yra daug faktų, kad nužudomi nekalti žmonės, neteisėtai areštuojami, sumušami ir prievartaujami tarybiniai žmonės, atimamas gyventojų turtas ir daiktai, juos pasisavinant.

<...>

Pastaruoju metu peržiūrint bylas MVD kariuomenės Kariniame Tribunole atskleista keletas MVD darbuotojų sufabrikuotų bylų, kuriose patraukti baudžiamojon atsakomybėn niekuo nekalti žmonės kaip gaujų dalyviai arba bendrininkai.

Mažeikių apskrities MVD įgaliotinis patraukė baudžiamojon atsakomybėn 7 žmones, esą už ryšius su gauja, tarp kitko, minėtus piliečius palaikyti ryšį privertė specialiai MVD įgaliotinio atsiųsta darbuotojų grupė. Tas pats MVD įgaliotinis sudarė analogišką bylą 5 žmonėms.

Svenčionių apskrities MVD įgaliotinis tokiais pat metodais už ryšį su banditais patraukė atsakomybėn 8 žmones. Pas tuos piliečius MVD įgaliotinis pasiuntė savo darbuotojus, kurie, pasak areštuotųjų, apsimetę banditais, grasindami sušaudyti, vertė juos maitinti, girdyti spiritiniais gėrimais ir suvesti juos su gauja.

Trakų apskrities MVD apskrities skyriuje analogišku keliu buvo nubausti 6 žmonės — Karužas, Žilinis, Buslavičius, Survila, Arlinskas ir Bijus <...>

1947.II.7

F. Budagovskis (kopija)

(Ten pat. Ap. 190. B. 5. L. 26, 34—35).

Serija „K"

Visiškai slaptai

LKP(b) CK sekretoriui A. Sniečkui

(Laiškas LKP(b) CK užregistruotas 1948 m. spalio 14 d. — V. K.)

Per penkerius savo egzistavimo metus divizija sėkmingai įvykdė visus partijos ir vyriausybės uždavinius. Ji likvidavo pavienius vokiečių grupių likučius ir pasirodžiusius Krasnodaro krašte banditus. Dalyvavo

mūšiuose išlaisvinant Krymą ir Lietuvos TSR. Divizijos daliniai atliko didelį darbą išvalant Krymą nuo vokiečių—rumunų gaujų likučių ir kitų elementų.

Daug rimtesnis ir atsakingesnis uždavinys divizijai teko spręsti Lietuvos TSR teritorijoje.

Per 4 atkaklios kovos su pikčiausiais tarybų valdžios priešais — lietuvių ir vokiečių buržuaziniais nacionalistais — metus divizijos daliniai visiškai likvidavo 6 gaujų štabus, apie 300 banditų grupių. Užmušta ir suimta daugiau kaip 1000 nacionalistinio pogrindžio vadeivų ir vadovų, sunaikinti ir suimti 26 692 banditai, 3843 nacionalistinio pogrindžio dalyviai.

Per tą laiką iš banditų tiesiogiai kovose su jais paimta: 1067 kulkosvaidžiai ir minosvaidžiai, 6595 šautuvai, 2568 automatai, 3219 pistoletų, 6070 granatų, 1 500 000 šovinių. Šie skaičiai kalba apie tai, kad divizija sudavė rimtą smūgį lietuvių ir visų tarybinių tautų priešams ir tuo skatino sėkmingą socializmo statybą Lietuvos TSR.

Mirtinoje kovoje su tarybų valdžios priešais 441 divizijos kareivis krito drąsiųjų mirtimi už mūsų Tėvynės garbę, laisvę ir nepriklausomybę, 610 žmonių buvo sužeista.

Tarybų vyriausybė aukštai įvertino divizijos kovinius veiksmus, apdovanojusi 419 karių ordinais, 554 medaliais už miestų gynybą ir 7500 karių medaliais „Už pergalę prieš Vokietiją“ ir „Už pergalę prieš Japoniją“.

Kartu su kovinių uždavinių vykdymu kovoje su banditizmu divizijos kariai aktyviai dalyvauja rengiamuose partijos ir vyriausybės svarbiausiuose politiniuose ir ūkiniuose renginiuose.

Divizijos daliniai susidorojo su iškeltais jiems uždaviniais, užtikrindami rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą, Lietuvos Tarybų Socialistinių Respublikų Aukščiausiąją Tarybą ir vietines darbo žmonių deputatų tarybas. Daugiau kaip 2 tūkstančiai žmonių dirbo agitatoriais, patikėtiniais ir apylinkių rinkiminių komisijų nariais, 22 žmonės išrinkti į vadovaujančius partinius ir tarybinius organus.

Kareiviai, seržantai ir karininkai, aktyviai dalyvaudami valstybinės paskolos pasirašymo kampanijose, per 5 metus surinko valstybės paskolos per 15 milijonų rublių.

Divizijos karių jėgomis Lietuvos TSR teritorijoje atstatyta ir naujai pastatyta 104 pastatai, tarp jų 31 kareivinės, 6 namai karininkams ir 1 klubas, 6 sandėliai, 2 štabai, 4 daržovių saugyklos, 16 pirčių ir skalbyklų, 11 garažų, 8 virtuvės ir valgyklos ir t. t. Viso 126 475 kv. metrai.

<...>

TSRS VSM Vidaus kariuomenės 4-os šaulių
divizijos vadas generolas-majoras Vetrov'as (parašas)
Divizijos štabo viršininkas
pulkininkas Klimov'as (parašas)
L. e. politskyriaus viršininkas
majoras Yss'as (parašas)
VSM Vidaus kariuomenės 261 šaulių pulko vadas
pulkininkas Zakurdajev'as (parašas)

(Ten pat. Ap. 52. B. 15. L. 50—51).

LIETUVOS PASIUNTINYBĖ MASKVOJE 1926—1940 METAIS

Buvusiuose KGB archyvuose yra išlikusios trys operatyvinės bylos, užvestos Lietuvos Respublikos diplomatinio korpuso nariams: Vladui Natkevičiui (arch. Nr. 413), Leopoldui Bagdonui (arch. Nr. 1679) ir Kazimierui Žvironui (arch. Nr. 4066). Jose pateikiami sekamųjų asmenų biografiniai duomenys, pažymos apie jų sekimą, taip pat daugybė OGPU (tuometinis KGB) agentų pranešimų bei pastebėjimų, kuriuose lyg kaleidoskope atsiskleidžia Lietuvos misijos (taip vadinosi Lietuvos atstovybė) Maskvoje gyvenimas, spalvinga ano laikotarpio atmosfera, charakterių įvairovė bei sudėtinga politinė situacija.

Dauguma agentų, kuriais apsčiai apstatyti visi misijos darbuotojai, yra gana žemo rango, savo duomenis gauna iš vairuotojo, virėjos ir pan; tai atsispindi jų pranešimuose. Tačiau tarp informatorių yra ir Maskvos intelektualų, sugebančių charakterizuoti sekamuosius asmenis. Šiuo požiūriu gana įdomi byloje pateikta ilgalaikio Lietuvos pasiuntinio Maskvoje Jurgio Baltrušaičio charakteristika. Poetas J. Baltrušaitis 1920 metais tampa specialios misijos vedėju, o vėliau — ypatinguoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju Lietuvos ministru Maskvoje. 1939 metais jį pakeičia V. Natkevičius — paskutinis Nepriklausomos Lietuvos pasiuntinys Maskvoje prieš karą.

Kaip apskritai kiekviena operatyvinė byla, taip ir šios vedamos pamažu artėjant iki užsibrėžtos atomazgos: surinkus kompromituojančią medžiagą, byla paprastai užbaigiama sekamojo asmens areštu arba užverbavimu.

Šiose bylose pateiktoji medžiaga yra labai aktuali, nes aprašomi įvykiai ne tik atspindi visą Nepriklausomos Lietuvos istoriją iki pat tragiškųjų 1940 metų, bet ir išryškina daug analogijų su nūdiena, kai net Lietuvos atstovybė tebėra tame pat pastate — Maskva, Vorovskio g. 24, tik OGPU—KGB veiklos metodai yra daug rafinuotesni.

Cituojamieji tekstai yra išversti į lietuvių kalbą ir pateikti chronologine tvarka, praleidus nereikšmingas smulkmenas. Agentų pranešimuose nurodoma data ir agento slapyvardis. Skliaustuose nurodyti archyvinių bylų numeriai.

* * *

(1679) SSRS užsienio reikalų liaudies komisariatas, protokolinis skyrius. 1926.09.01 Nr. 298/Pr. Į OGPU INO. Kopijos: Pabaltijo ir vizų skyriui. Protokolinis skyrius praneša, kad atvykusiam į Maskvą Lietuvos misijos patarėjui pil. Bagdonui grąžinta jo 1923 m. rugsėjo 25 d. diplomatinė kortelė Nr. 51.

Ištrauka iš 1926.09.29 Kauno rezidento laiško INO OGPU:

„(...) Prieš kiek laiko iš Maskvos į Kauną atvyko Lietuvos pasiuntinybės sekretorius Bagdonas. Šitas Bagdonas du ar tris kartus aplankė Lietuvos genštabe informacinį skyrių."

VVA RKKA budintis, Maskva, 1929.06.29. Akademijos viršininkui. Rytinis raportas.

„20 val. 30 min. sargybinis man pranešė apie įtartiną pilietį, kuris lėtai, įdėmiai žvalgėsi į akademijos aerodromą, vaikštinėjo šiame rajone. Aš susidomėjau gerai apsirengusiu ponu ir ėmiau jį stebėti, tikėdamasis, kad jis sės į tramvajų. Jis praleido du tramvajus, ir aš priėjau prie jo, norėdamas sulaikyti, bet jis parodė man pažymėjimą, dėl kurio aš negalėjau jo sulaikyti. Pažymėjimas Nr. 495 išduotas Lietuvos atstovybės patarėjui Leopoldui Bagdonui, turinčiam teisę į eksteritorialumą. Aš paklausiau, kodėl jis vaikštinėja akademijos aerodromo rajone, jis tai motyvavo grynu oru ir rūmų grožiu. Paskui skubiai pridūrė, kad aerodrome keletą kartų buvo ir skraidė. Pagal intonaciją ir atsakymų formą be tokio pažymėjimo aš jį būčiau areštavęs. Jis atsiprašė už suteiktą rūpestį, ir aš nuėjau nuo jo (...)"

OGPU nutarimas užvesti operatyvinę bylą.

Bagdonas Leopold Michailovič, gim. 1880 m. Lietuvos misijos patarėjas, dirba žvalgybinį darbą prieš SSRS.

Bagdono charakteristika: Bagdonas — nuobodžiausias, nerangus, žemos kultūros žmogus, su kuriuo korpuse niekas nesiskaito. Stengiasi pasirodyti draugiškas. Baltrušaičio (pasiuntinio) nelabai gerbiamas. Nors ir patarėjas, bet misijos reikalus blogai žino.

31.01.03. Ag. „Šveja":

„Bagdonas Leopold Michailovič, lietuvių misijos patarėjas. Mokėsi Maskvos universitete. 1914 m. karo metu buvo štabo podporučikas. Visa jo šeima per karą gyveno Tambove, o po to grįžo į Lietuvą. Nuo 1915 m. neišvažiuodamas gyveno Tverskaja gatvėje. Po Spalio revoliucijos kurį laiką dirbo sovietinėje tarnyboje „Glavodežda". Lietuvoje turi motiną, dvi seseris, brolį (...)

Bagdonas gyvena nedideliame kambaryje, labai varganai apstatytame. Vaikšto smarkiai nudėvėtu paltu, miega po pilka kareiviška antklode. Iš viso turi du kostiumus (...) Jaučia didelę aistrą knygų skaitymui (...) Bagdonas — liguistas žmogus, labai prietaringas. Įsivaizduoja, kad sausas Maskvos klimatas jam naudingas, o drėgnas Lietuvoje jam kenkia. Ne kartą skundėsi: mano dienos suskaitytos (...) Taupus. Matyt, dalį pinigų siunčia šeimai. Kalbų apie politiką vengia, į klausimus atsako: aš žinau tiek, kiek ir jūs (...) Kartu su agentu ne kartą buvo Satyros teatre, Kameriniame ir Didžiajame teatruose. Nekenčia lenkų, laiko juos vos ne asmeniniais priešais, net pareiškė: jei lenkai užims Lietuvą, aš liksiu gyventi Sovietų Sąjungoje (...) Pridedu Bagdono kambario schemą."

1931.11.20 Ag. „Ivanov":

„Bagdonas gyvena Antrojoje Tverskaja—Jamskaja g-vėje Nr. 22, bt. 3. Gyvena vienas, turi bendrą tarnaitę su Nikolajevais. Kambarys užrakinamas paprastu raktu. Bagdonas išeina į tarnybą dešimtai, grįžta devintą valandą vakare, kartais vėliau (...)“

1932.02.20. Ag. „Šveja“:

„Š. m. vasario 17 d. Lietuvių misijoje įvyko Lietuvos Nepriklausomybės metinių vakaras. Bagdonas išėjo į misiją 17 val. vakare, o grįžo tik 18 dieną 7 val. ryto. Kaip praėjo šventė, įspūdžiais nesidalijo.“

OGPU Ypatingasis skyrius agentės „Šveja“ pranešime užrašo: „Arba „Šveja“ su mumis neatvira, arba paprasčiausiai kvaila.“

1932.06.19. Ag. „Šveja“:

„Dalydamasis Gegužės I parade, kuriame praleido 4 val., įspūdžiais, Bagdonas pareiškė: „Lyginant su ankstesniais metais, SSRS pasiekė kolosalių pergalių. Malonu matyti, kad mūsų draugai stiprėja“. Ir vėl pakartojo: „Jei ne revoliucija Rusijoje, Lietuva nebūtų savarankiška“.

1932.06.27. OGPU 00 2 skyr. įgaliotinis Geldliust:

„Samprotavimai apie Lietuvos misijos patarėjo Bagdono Leopold Michailovič verbavimą.

1. Bagdonas L. M., gim. 1880 m., Lietuvos pilietis, vienišas. Giminaičiai gyvena Lietuvoje. Jei neskaitytume trumpalaikių kelionių į Lietuvą, neišvažiuodamas iš Maskvos, gyvena jau 17 metų.

2. Bagdonas, agentūriniais duomenimis, teigiamai žiūri į SSRS santvarką. Duomenys kalba apie tai, kad Bagdonas ne tik priprato prie Maskvos, bet ir suinteresuotas iš jos neišvažiuoti. Jis prietaringai rūpinasi savo sveikata: gydytojų nuomone, jam naudingas Maskvos klimatas ir žalingas Lietuvos.

3. Asmeniniuose pokalbiuose Bagdonas ryškiai pabrėžia savo priešiškumą lenkams, jis net pareiškė, kad jei „lenkai užims Lietuvą, aš į tėvynę nevažiuoju ir lieku Maskvoje.“ Šis momentas gali suvaidinti lemiamą vaidmenį jį užverbuojant.

4. Verbavimas numatytas per slaptą informatorę „Šveja“, suvedus Bagdoną su specialiai parinktu agentu.

5. Įvertinant Bagdono uždarumą ir nebendravimą, dėl ko sunku prieiti agentui, prieš tai reikalinga:

a) 2—3 savaites organizuoti Bagdono stebėjimą ir nustatyti Bagdono maskvietiškus ryšius,

b) užverbuoti „Švejos“ vyrą, kuris palengvintų suvesti mūsų agentą su Bagdonu.“

1932.09.01. Ag. „Šveja“:

„Per pastarąsias 7 dienas pas Lietuvos misijos patarėją Bagdoną į butą niekas nebuvo atėjęs. Korespondencijos namų adresu jis negauna.“

32.08.0515. Ag. „Igrek“:

„Įsitikinimai, aišku, nesovietiniai, dešiniau buržuazinių socialistų, kadetų lygio. Labai gerbia Musolinį, Voldemarą (buvusį premjerą). Pakan-

kamai patriotiškas, su antilenkiškomis nuotaikomis, galbūt prancūziškos orientacijos. Gerai moka prancūzų kalbą, dabar mokosi anglų. Religingas.

Charakteris: neryžtingas, bailus, atsargus, uždaras, išauklėtas, paslaugus, diplomatiškas, iš išorės visada ramus, tikriausiai gudrus (...) Būdamas bevalis, simpatizuoja valingoms asmenybėms — Musoliniui, Voldemarui, Hitleriui ir net Pilsudskiui (nepaisant savo antilenkiškos orientacijos)."

1933.04.02. Ag. „Novinskij":

„Bagdonas pradėjo retai rodytis pas Žvironus (...) po kelių frazių jis išeina iš jų buto. Buvo kalbama apie rusus, Bagdono universiteto draugus, bet nenurodant pavardžių ir nedalyvaujant Bagdonui. Pusiau juokais buvo kalbama apie jo susižavėjimą nejauna moterimi, mokytoja, gyvenančia viename name su juo (matyt, „Šveja". — N. G.)."

1933.04.02. Ag. „Novinskij" (4066):

„Žvironų šeimoje vis didesnis atotrūkis tarp sutuoktinių (...), vis aiškesnis Eugenijos Petrovnos nepasitenkinimas tokiu bendru gyvenimu. Vis didesni nuomonių ir namų užsiėmimų skirtumai, vyras dieną, o kartais ir naktį įsitraukęs į fotografavimą, padidinamasis aparatas atima visą jo laiką, namiškiai tapo jo fotografavimo aistros vergais, nes fotografuojami šimtus tūkstančių kartų (...) Žvironas bandė fotografuoti teatro sceną, pastatus mieste. Šis atvejis baigėsi pasiaiškinimu su milicininku. Užsiėmimas fotografija nepatraukė žmonos, kuri pradėjo pusiau savarankiškai gyventi, sustiprintai lankydama teatrą ir koncertus (...) tuo labiau, kad vyras vakarais, be fotografijos, užsiėmė čiuožimu, dalyvaudamas figūrinio čiuožimo varžybose Iskroje, Sokolnikuose, Petrovsko parko stadione (...). Ilgalaikis konfliktas kilo dėl vasaros atostogų. Kazimieras Ivanovičius norėjo nuomoti toje vietovėje, kur gyvens patarėjas, o Evgenija Petrovna būtinai norėjo kitame rajone (...). Ponai Žvironai buvo išvažiavę į Lietuvą. Evgenija Petrovna nepatenkinta, skundžiasi nuobodžiu, lėtai slenkančiu Kauno gyvenimu (...) pasakoja apie prekių pigumą, ypač žemės ūkio produkcijos (...). Valenčius nusipirko gydomąjį kelialapį į Mishorą, prof. Končialovskis per konsultaciją patarė reumatizmo protrūkį gydyti purvu. Valenčiui grįžus iš Mishoro, numatoma Žvironų kelionė į kurortą Prancūzijoje."

1933.07.27. Pažyma:

„Mūsų agentas Novinskij, medicinos daktaras, teikdamas medicininę pagalbą, susipažino su Lietuvos misijos pirmojo sekretoriaus Žvirono šeima. Jam pavyko užmegzti bičiuliškus santykius su Žvirono žmona, kuriai jis dažnai įteigdavo, kad ji ligonė. Novinskio rekomendavimu š. m. pavasarį Žvironas išvažiavo į Prancūzijos kalnų sanatoriją, tikintis, kad, nesant vyro, jam pavyks galutinai pritraukti Žvironienę teikti medžiagą apie misiją.

(...) Viename iš pokalbių Novinskij tiesiai paprašė informacijos. Žvironienė iš pradžių svyravo, motyvuodama tuo, kad jei tai išaiškės, ją sušaudys. Tačiau po daugelio įrodinėjimų ji sutiko teikti žinių, dominančių Novinskį.

Tokiu būdu jam pavyko gauti duomenų apie slaptą informaciją, kurią per paskutinį pusmetį išsiuntė misija.

1. Smulki informacija apie anglų inžinierių procesą (išpūstas kenkimas), nemažai duomenų, paneigiančių anglų inžinierių priklausymą kenkėjų šnipų organizacijai.

2. Pranešimai apie marą, kilusį šį pavasarį Šiaurės Kaukaze, apie pasėlius ir badą Šiaurės Kaukaze ir Ukrainoje.

3. Apie linų eksportą iš SSRS į užsienio rinką.

4. Apie badą Krymo pajūrio kurortuose.

5. Siunčiamos kas mėnesį žinios apie produktų kainas.

Visą šią medžiagą ruošia Bagdonas.

Novinskij paprašė, kad Žvironienė išaiškintų asmenis, teikiančius misijai informaciją, ir kas asmeniškai tuo užsiima.

Novinskiui nurodyta, jei kiltų klausimas, kam jis renka šią medžiagą, iškelti versiją apie jo ryšius su amerikiečių korespondentu (...) šią legendą panaudoti, per Žvironus pakliuvus į japonų ir lenkų misijas."

1934.02.18. Ag. „Novinskij" (1679):

„Trečio komunisto, apie kurio veiklą buvo pranešta misijoje, pavardė — Daubaras (...) Išaiškėjo, kad Daubaras yra Bagdono vidurinės mokyklos draugas. Reikia pažymėti, kad Daubaras — vienintelis komunistas, oficialiai lankęsis misijoje. Eugenijos Petrovnos nuomone, Daubaras ne visai patikimas (sklinda gandų apie jo teistumą už kriminalinį nusikaltimą).

(...) Bagdono artimumas Anai Ivanovnai pasitvirtina (...). Šis beveik atviras ryšys visus piktina, stebimasi Ana Ivanovna, kuri vyrams kelia didelius reikalavimus, ir Bagdonu, kuris yra labai teigiamo charakterio ir solidus."

1934.07.27. Ag. „Motorist" (4066):

„Žvironas nusilaužė koją ir guli."

1934.12.07. Ag. „Novinskij":

„Iš pokalbių su Eugenija Petrovna Žvironiene, kuri gydosi spinduliais kurortologijos institute, aš išsiaiškinau, kad Žvironų šeimoje rimtų pokalbių apie Leningrado įvykius nebuvo. Todėl aš ją prašiau išsiaiškinti misijos darbuotojų požiūrį į šį klausimą. 12.06 aš organizavau susitikimą Jekaterinos Petrovnos Lesli bute. Vakare lydėjau Žvironų šeimą namo ir išsiaiškinau, kad misijos darbuotojai vieningai laiko įvykį asmeniniu kerštu, o ne organizuota teroristine veikla, drg. Kirovo žudiką Nikolajevą laiko nepatenkintu žmogumi, išmestu iš partijos (pulk. Skučas) arba net buvusiu OGPU darbuotoju (Baltrušaitis). Visi darbuotojai neigiamai vertina individualų terorą. Šis įvykis nesukėlė misijoje didelio susijaudinimo ir praėjo beveik nepastebimai. Pulk. Skučas pareiškė, kad po kiek laiko tikriausiai jis turės tikslių duomenų apie žudiką."

„Maždaug prieš mėnesį iš Kauno atvažiavęs Baltrušaitis pranešė Žvironui, kad jis pervedamas į Kauną URM kanceliarijos vedėju, pakėlus jo rangą per dvi kategorijas. Žvironų šeima buvo šokiruota ir nuliūdinta

šios žinios, ji prašė ministrą kelti klausimą, kad juos paliktų iki rudens (...). Į tarpininkavimą buvo atsakyta neigiamai, Žvironai nuliūdinti tuo, kad dėl p. Valenčiaus ministras pareikalavo atkakliau, t. y. palikti jį Maskvoje, kol bus čia pats ministras, ir į tai URM atsižvelgė.

Be Žvirono, kuris turi pradėti dirbti naujose pareigose nuo š. m. 05.15, geguž—biržely turi būti pervestas ir Rabinovičius, kuris paskirtas į Londoną.

Pirmas dienas po žinios apie pervedimą p. Žvironai nuolat kalbėjo apie karo pavojų, apie tai, kad jie važiuoja į „vulkano žiotis", nes niekam ne paslaptis, kad Vokietija pasiruošusi sutriuškinti Lietuvą, kad turėtų placdarmą prieš SSRS. Daug kalbėta apie tai, kad karo, kuris neišvengiamas, atveju, lietuviai pasmerkti žūti. Tačiau paskutinėmis dienomis nuotaika pagerėjo, nes atvykęs iš Kauno pulkininkas pareiškė: „Aš gavau tiksliausių žinių, kad bent jau 6 mėn. jokio karo nebus."

1935.04.27. Raportas

„(...) Žvironas labai nuliūdintas, kad reikės palikti Sovietų Sąjungą (...). Įvertinus susiklosčiusią Žvirono nuotaiką, taip pat turint kai kurių duomenų apie jo palankią nuomonę apie Sovietų Sąjungą, ant atrodo tikslinga pabandyti jį užverbuoti (...).

Verbavimą siūlau pavesti man tokiu būdu: Novinskij įvestų mane į jų namus kaip savo giminaitį ar draugą."

1935.05.23. Ag. „Motorist":

„Patokin kalbėjosi su latvių atstovu apie vilos apšvietimą. Žvironas pasakė: „Fiodoras Kuznecovas visko turi, o elektros lempučių nėra. Jūsų laikraštis „Pravda" daug rašo, o ar daug jame tiesos?"

1937.01.07. Ag. „Novinskij":

„Maždaug metai aš pastebėjau, kad Žvironų šeima su manim elgiasi labai atsargiai, kviečia tik labai rimtos ligos atveju ar konsultacijai. Atsargiai klausinėdamas aš išsiaiškinau, kad jie turėjo nemalonumų: jų šefas oficialiai pareikalavo turėti mažiau reikalų su sovietiniais piliečiais. Tai kilo, dažnai lankantis jų namuose p. Šochinai, kuri misijos vyresnybei pasirodė įtartina.

Žvironai buvo apkaltinti tuo, kad supažindino Šochiną su pulk. Skučiu ir tarp jų užsimezgė romanas (...).

Bandymai kalbėtis politinėmis temomis jų namuose davė menkų rezultatų. Gal tik įdomesnis Kazimiero Ivanovičiaus pasakojimas, kad, jam būnant Lietuvoje, gimtajame kaime jis gavo žinių, kad jį seka kaip „nepatikimą asmenį", prijaučiantį komunizmui. Tai buvo papasakota su didele ironija Lietuvos policijos atžvilgiu. Padaryta prielaida, kad tai turi ryšio su pil. Šochinos istorija, nes išaiškėjo, kad ši istorija žinoma Kaune.

Ispanijos įvykiai randa atgarsį jų šeimoje ir apskritai misijoje. Buvo kalbama, kad Kazimieras Ivanovičius daugkartinėse diskusijose šia tema karštai pabrėžia savo simpatijas teisėtai Ispanijos vyriausybei, todėl, kad ji rinkta liaudies ir išreiškia jos valią. Priešingą nuomonę, ginančią fašistų veiksmus, turėjo Skučas, kuris pateisino generolo Franko kariuomenės įsiveržimą į Ispaniją. Deja, visi šie ginčai vyko be manęs, ka-

dangi sutuoktiniai Žvironai ėmėsi priemonių, kad kiti misijos darbuotojai nevaikščiotų pas juos mano vizitų metu. Kazimieras Ivanovičius ne kartą apgailestavo, kad tokiu sunkiu ir atsakingu tarptautinėje plotmėje momentu Lietuvos vyriausybė aiškiai neapibrėžė savo santykių nei su Vokietija, nei su SSRS. Aštrios savitarpio neapykantos su Vokietija periodas praėjo, pasikeitęs į gana pakenčiamus santykius. Požiūris į SSRS, apskritai neblogas, vis dėlto lieka ne visai aiškus. Buvo kalbama apie būsimo karo siaubą Lietuvai, kuri visais atvejais bus didelių įvykių arena. Buvo apgailestaujama, kad Lietuvos vyriausybė neišryškina aiškios orientacijos į SSRS karo atveju (...). Iš kitų misijos darbuotojų aš du kartus aplankiau Valenčių (...) ir du kartus p. Skučą: vieną kartą — jį patį dėl bronchitinio gripo ir antrą kartą — dukrą dėl mažakraujystės ir plaučių tuberkuliozės proceso (...).

Apie tolesnes duomenų gavimo perspektyvas manau, kad, esant tokiai padėčiai, pritraukti sutuoktinius Žvironus darbui ar bandyti gauti kokių nors slaptų žinių kažin ar įmanoma dėl jų atsargumo kalbantis su sovietų piliečiais, taip pat dėl jų mažos kompetencijos ir atsargumo, kurį jiems rodo jų vyresnybė (...). Per juos tik galima žinoti bendras nuotaikas bei misijos darbuotojų, o iš dalies ir Kauno valdančiųjų sluoksnių požiūrį į tarptautinius įvykius."

Dokumentas be pradžios ir pabaigos:

„Lietuvos misija. Apie ją verta pašnekėti. Baltrušaitis vedęs buvusią Maskvos pirklienę, kurios buvusiame nuosavame pastate ir yra „misija", susidedanti visų pirma iš Baltrušaičio asmeninio buto. Kiek plačios Baltrušaičio pažintys su aukštaisiais vadais, buvo matyti iš 1936 m. jo surengto priėmimo, kuriame dalyvavo ne mažiau kaip 30 asmenų, turinčių aukštus postus armijos vadovybėje ir Maskvos karinėje apygardoje. (priėmimas baigėsi paryčiui, girtavo). Bagdonas — nespalvinga asmenybė, anksčiau provincijos notaras.

Baltrušaitis garsėja kaip sovietų valdžios draugas ir išoriškai taip elgiasi. Priėmimų pusė „blizganti": per eilinius pietus korpusui įterpiami žinybiniai priėmimai, kurie sutraukia daug šios kategorijos sovietinių darbuotojų. Lietuvos armijos šventės dieną „šv. Vytauto" dieną, misijoje surengiamas priėmimas, kur dalyvauja žymiausi Raudonosios armijos atstovai. Bet ar taip iš tikrųjų?

Šalia paties Baltrušaičio reikia paminėti jo žmoną (...), su ja pakalbėjęs, iš karto išgirsi visas korpuso naujienas, ne tik buitinio, bet ir politinio pobūdžio (...) jos dalyvavimas būtinas bet kokiame žymesniame korpuso susibūrime. Simpatijų kryptis — prancūzų ir italų.

Šalia to — intymių draugų rateliai (...), tie asmenys užsisėdi pas Baltrušaitį po oficialaus priėmimo, būna itin intymūs susitikimai.

Toliau. Iki praeitų metų Baltrušaitis su žmona (iš turtingos amerikiečių žydų šeimos) buvo piktų pletkų centras korpuse. Manau, kad klausimas apie Lietuvos misiją ne visai toks aiškus, kokiu jį laiko NKVD. Misijos patarėjas Bagdonas — žmogus iš pažiūros labai tylus, bet vis dėlto labai daug žinantis. Misijoje elgiasi pasyviai (...). Etatinis žvalgybininkas yra antrasis sekretorius Žvironas."

1938.03. Iš kaltinamojo nuosprendžio H. Sorokai., gim. 1888 m. Šakiuose, gyv. Stalingrado sr., Michailovske, dirb. specialistu kovai su ž. ū. kenkėjais:

„Taip, aš iš tikrųjų 1935 m. lapkričio mėn. buvau Lietuvos konsulato sekretoriaus Bagdono užverbuotas ir sutikau užsiimti šnipinėjimu."

Pažyma iš bylos (1679):

„Bagdonas misijoje dirba nuo 23 m. Bagdoną demaskuoja areštuotojo L. Mirskij, kurį į SSRS permetė Lietuvos žvalgyba špionažo darbui, parodymai apie tai, kad visą Mirskio gautą šnipinėjimo medžiagą jis perduodavo Bagdonui."

Neaiškios kilmės dokumentas byloje arch. Nr. 4066:

„15. Lietuva.

1. Labai sunku charakterizuoti tokį reiškinį, kaip nuo 1922 m. nepertraukiamas Lietuvos pasiuntinys Baltrušaitis.

Formali jo gyvenimo pusė pakankamai žinoma. Maskvos universiteto studentas, anksčiau jau žinomas rusų poetas, Balmonto ir Briusovo, Šaliapino ir Mchat'o įkūrėjų draugas, jis siautulingai ir nerūpestingai gyveno Maskvos kabarė ir traktieriuose. Gimė 1872 m., buvo turtingų Maskvos pirklių, prekiavusių cerkvių įranga, Olovianišnikovų namų mokytoju ir vedė šio pirklio dukterį Mariją Ivanovną, su kuria gyvena iki šiol. Po revoliucijos dirbo Liaudies švietimo komisariate, užsienio knygų vertimo skyriuje, kalbėjo, kad trumpam buvo areštuotas VČK. Žmogus labai išsilavinęs, moka daug kalbų, apskritai universalus. Dabar asmeniniuose įpročiuose santūrus: visai nustojo gerti. Lėšų, matyt, turi: plačiai bendrauja ir reguliariai važinėja į užsienį. Sūnus Paryžiuje, Sorbonos universitete, dėsto istoriją.

Išoriniu elgesiu panašus į nusivylusį žmogų, su pašaipa žiūrintį į savo tapimą diplomatu ir į Kauno vyriausybinius sluoksnius. Nelabai gerbia savo kolegas. Su Užsienio reikalų liaudies komisariatu palaiko geriausius santykius. Su manimi mėgo daug ir dažnai kalbėtis abstrakčiomis juridinėmis ir literatūrinėmis temomis. (...) Bet niekada neliečia mūsų statybos klausimų. Pradžioje maniau, kad jis tai daro dėl to, kad turi apsčiai pokalbių su savo daugybe sovietinių pažįstamų. Apmąstęs Baltrušaičio figūrą, išvadas pateikiu dabar.

Pastaraisiais metais labai aktyvus, rengdamas didelius priėmimus sovietų žmonėms. Kviečiamųjų ratas buvo labai didelis, apimantis tiek literatūrinius (pamenu M. Kolcovo, Pilniako, Novikovo-Pribojaus, Nikulino ir istoriko Fridlendo veidus), tiek ir karinius sluoksnius. Kad ir kaip būtų, Baltrušaitis buvo vienintelis diplomatas, kuriam pavyko surengti aukštajam RKKA ešalonui priėmimą savo armijos religinės šventės dieną (vadinamojo šv. Vytauto dieną). Šalia šio plataus rato turėjo mažą savo ratelį, į kurį, mano pastebėjimu, įėjo: Elijava, kompozitorius Prokofjevas, V. Mejerholdas su žmona Z. Raich, Tairovas (iš Kamerinio teatro) su žmona A. Koonen. Ypač artimas su Tairovu, girdėjau, kaip šis kreipėsi į Baltrušaitį „Jurgis" ir „tu".

Iš dalykinės pusės Baltrušaičio nepažįstu. Vienintelį kartą, kai per pastaruosius metus teko su juo susidurti (kalba ėjo apie sutarties dėl pakto pratęsimo apiforminimą), jis labai sumaniai paskutiniu momentu išsiderėjo tinkamą formuluotę. Pati savaime tema nebuvo reikšminga, bet „vargšo giminaičio“ tonas, kuriuo Baltrušaitis išprašinėjo formuluotę ir momento pasirinkimas prašymo pateikimui, kai politiškai nebebuvo galima užtrukti nė dienos, apiforminant dokumentą, man tada nepatiko. Be to, negaliu nepaminėti fakto, kad Baltrušaitis daugelį metų laikydamas šalia savęs, pakentė patarėju tokį Rabinovičių (šiuo metu patarėją Londone), kuris kartu su savo žmona (amerikiete) laikėsi visai neslepiamų mums priešiškų pozicijų. Maža sakyti, kad Baltrušaitis jį pakentė, santykiai akivaizdžiai buvo patys geriausi.

Pereinu prie Baltrušaičio, tiksliau — Baltrušaičių poros — santykių su korpusu.

Keletą žodžių pasakysiu apie jau minėtą Mariją Ivanovną Baltrušaitis. Madam Baltrušaitis — jau pagyvenusi dama, tipiška buržuazinė senų laikų rusų dama, protinga ir, matyt, toliaregė, pilna rusiško gudrumo. Kaip kuriozą paminėsiu gandą, kad Baltrušaičiai gyvena Pokrovskio bulvaro name, kuris iki revoliucijos priklausė jos tėvams. Noriu priminti, kad Marija Ivanovna yra mano studijų laikų — amžiaus pradžios — bestuževietės Jelizavetos Djakonovos pusseserė. Apie ją prieš karą buvo išspausdintas didelis „J. D. dienoraštis“. Apie M. I. Baltrušaitis žiūr. šios knygos pabaigoje, kur kalbama apie Djakonovos savižudybės aplinkybes (nelaimingas romanas su kažkokiu prancūzu). Baltrušaitis dalyvavo, ieškant jos lavono.

Smarkiai mėgsta papletkauti, ir tai daro savo iniciatyva. Korpuse M. I. Baltrušaitis yra vienoje iš pirmųjų vietų, nors pagal rangą turėtų užimti 12 ar 13 vietą (po visų pasiuntinių). Ryškus polinkis į itališką ir anglišką orientaciją. Labai globėjiškai elgiasi su Relli pora (...). Paskutiniame susitikime su Marija Ivanovna aš neiškenčiau ir, matydamas, kaip ji pataikauja Relli žmonai, pasakiau apie ją nelabai pagarbiai. Atsakymas buvo: „Ką jūs, ką jūs, A. V., jie tokie malonūs žmonės.“

Mano pastebėjimu, savo santykiuose su korpusu vienodai aktyvūs ir jis, ir ji.

Reziumuodamas galiu padaryti šias išvadas:

Aš nežinau, kokiu laipsniu Baltrušaitis naudojamas NKID (narodnyj komisariat inostrannych del) ir I Vakarų skyriaus diplomatinėje žvalgyboje. Atrodo, kad jo panaudojimo galimybės tokiai žvalgybai būtų labai reikšmingos. Bet trys reiškiniai:

— Baltrušaičio organizuojamų ir palaikomų pažinčių su čionykščiais žmonėmis savarankiškumas,

— jo ypatingas nekalbumas su vidurinės grandies žmonėmis (turiu omenyje save), kurių jam nereikia, ir abejingumas Sąjungoje vykstantiems procesams (kūrimo darbui), pagaliau žymi padėtis, kurią korpuse turi Baltrušaičių pora, žymiai viršijanti jų formalaus rango ribas (kitos Pabaltijo misijos ir nesvajoja apie tokią padėtį) — visa tai kartu su nurodytais smulkiais faktais neduoda galimybės manyti, kad Baltrušaitis yra

apie Sąjungoje vykstančius įvykius. Jeigu yra taip, jei visos mano išvados negali būti sugriautos to, kad Baltrušaičio elgesys yra tik dūmų uždanga, tai dabar perorientuoti Baltrušaitį, net įvertinus didžiulį politinį spaudimą, kurį Lietuvai visada gali padaryti sovietų vyriausybė, būtų labai sunku dėl jo solidaus amžiaus ir dėl to, kad Baltrušaičio misija Maskvoje tęsiasi jau 16 metų ir tikriausiai vis tiek greitai pasibaigs.

2. Lietuvos misijoje ilgalaikis sekretorius (12 m.), dabar patarėjas yra Bagdonas. Buvęs rusų teismų valdininkas, rodos, Jekaterinburge (Sverdlovske), Bagdonas turbūt neryški asmenybė, tačiau iš tikrųjų labai gerai žino, kas vyksta korpuse. Manau, kad su juo savo informacija dalijasi Marija Ivanovna Baltrušaitis, kuri su Bagdonu labai draugauja. Aš neatmetu klausimo jį verbuoti, remdamasis tuo, kad buv. Justicijos ministerijos archyvų nagrinėjimas gali duoti apie Bagdoną jį kompromituojančios dabartinės lietuvių vyriausybės akyse medžiagos.

3. Antrasis sekretorius Žvironas laikosi nuošaliai nuo Baltrušaičio ir Bagdono. Tylus ir užsidaręs. Kasdieniniais misijos reikalais neužsiima. Manau, kad yra Lietuvos saugumo atstovas. Artimiau jo nepažįstu.

4. Karo atašė Skučas, nors ir grubios buožiškos išorės, ne tik labai ryžtingai demonstruoja savo gerus santykius su čionykščiais kariškiais, bet taip pat rėžia sparną apie jų žmonas (pavardes žiūr. skyriuje „Latvija“).

1938.04.19. Ag. „Motorist“:

„Pulkininkas Skučas ir misijos sekretorius Žvironas turi radijo aparatūrą, pirktą iš amerikiečių, per kurią galima pasiklausyti telefono pokalbių. Žvironas šią aparatūrą naudoja.

Mašinoje pulkininkas dažnai kalba, kad prie pasiuntinybės stovi daug seklių, jie visi gerai apsirengę, o prie Lietuvių misijos stovi milicininkas. Kartą, išlipdamas iš mašinos, pulkininkas pasakė esą dar mažai vieno šnipo, tai dar reikia pastatyti milicininką. (...) Pasiuntinio bute viskas dedama ir pakuojama, eina gandas, kad pasiuntinys visai išvažiuoja.

(...) Strigavičius draugauja su Anglijos pasiuntinio vairuotoju, dažnai kartu geria. Strigavičius taip pat draugauja su graikų pasiuntinybės šoferiu ir, atrodo, kartu su juo spekuliuoja.

(...) Kiemsargis savo sūnui Vitiai (14—16 m., be kojos) iš Lietuvos išsirašė fotoaparatą. Aparatą atvežė Žvironas ir, atiduodamas berniukui, kalbėjo, kad fotografuotų ir nuotraukas atneštų jam, jis išmokys gerai ryškinti. Vitia mokosi mokykloje Molčianovskio g-vėje.“

1938.07.04. Ag. „Novinskij“:

„Novinskij su Žvironų šeima nesimatė pusantrų metų ir tik 1938 m. balandį buvo pakviestas kartu su prof. Untilovu pas Evgeniją Petrovną, kuri jau 6 mėn. serga.

Lankydamasis Žvironų šeimoje, Novinskij sužinojo, kad kovo ar balandžio mėn. Lietuvoje išėjo dekretas, panaikinantis misijos sekretoriaus pareigybę, tačiau vietoj šios įvedamos kitos pareigybės. Nepaisant to, Žvironas dar dirba ir gauna algą po senovei. Žvironas ir jo žmona nenori išvažiuoti iš Sovietų Sąjungos, bijodami, kad materialiai nebus tiek ap-

rūpinti, kaip čia. Tai, kad Žvironas iki šiol dirba, rodo, kad turbūt jis paliktas kitose pareigose. (...)

Pagal tą patį dekretą numatyta, kad turėti diplomatinius postus gali žmonės, ne vyresni kaip 60 metų. Turintys diplomatinį postą gali būti paliekami pareigose iki 62 metų. Baltrušaitis turi 64 metus, ir jo klausimas dar neišspręstas dėl darbo Maskvoje. Šios aplinkybės smarkiai jaudina misijos darbuotojus."

1938.08.19. Ag. „Motorist" (1679):

„Lietuvos misijos patarėjas Bagdonas ir karinis atašė Skučas dalyvavo aviacijos šventėje Tušino aerodrome. Grįždami atgal, paėmė į mašiną vengrų karinį atašė.

Kitą dieną aš dalyvavau Skučo ir misijos valdininko Valenčiaus pokalbyje.

Valenčius pasakojo, kad jis per radiją girdėjo apie sovietų aviacijos pasiekimus, apie skrydžius aerodrome ir ypač pažymėjo naikintuvų skrydžius.

Skučas, pabrėždamas gerą šventės organizavimą, pasakė, kad sovietų lakūnai išmoko skraidyti Čekoslovakijoje. Vertindamas aeroplanų savybes, pasakė, kad, pagal dipkorpuso karinių atašė, buvusių aerodrome, kompetentingus atsiliepimus, aeroplanai daugiausia yra pasenusios konstrukcijos. Šiuo atžvilgiu sovietų aviacija atsilieka nuo pirmaujančių kapitalistinių šalių.

Pastaruoju metu Skučas įtemptai studijuoja pramoninį Sovietų Sąjungos žemėlapį, kažką lygina su jo turimais mažo formato žemėlapiais (žiūri pro lupą) ir verčia į lietuvių kalbą žurnalą „Bolševik". Baigęs darbą, visą šią medžiagą slepia į nedegamą spintą Bagdono kambaryje.

Rugpjūčio 19 vakare Skučas aplankė japonų karo atašė. Praeitą savaitę Skučas aplankė Prancūzų karo atašė pavaduotoją ir estų karinį atašė."

1938.08.23. Ag. „Motorist":

„(...) papasakojo, kad jam Skučas pasakojo, kaip Pervaja Meščianskaja gatvėje jį buvo užpuolę (...) Tai dabar jis važinėja tik su mauzeriu.

Pradėjo ruošti dėžes Baltrušaičio daiktams pakrauti, jis lyg ir visai rengiasi išvažiuoti iš Maskvos.

(...) 09.28 aš paklausiau Žvirono, kokie Čekoslovakijos reikalai, skaitau ir nieko nesuprantu. Žvironas atsakė, kad jūsų laikraščiai labai mažai rašo. Karas tikrai bus, jau yra, nes vokiečiai — banditai, ir nereikia jiems pataikauti. Austriją apiplėšė, o čekai pasiryžę visi iki vieno mirti ir nepasiduoti. (...) Valenčius sako: niekšai lenkai, mes siuntėme į Čekoslovakiją sviestą, o lenkai sulaikė (...)"

1938.09.26. Ag. „Motorist":

„Rugsėjo 26 pasiuntinio Baltrušaičio šoferis Strigavičius pasakojo, kad ryšium su įvykiais Čekoslovakijoje Baltrušaitis labai jaudinasi ir sako, kad šiandien Vokietija praris Čekoslovakiją, o ryt ateis eilė Lietuvai.

3 kategorijos valdininkas, misijos reikalų vedėjas Valenčius, kalbė-

damas su manimi apie Čekoslovakijos įvykius ir Lenkijos poziciją, kalbėjo: Lenkija elgiasi iššaukiančiai, būtų gerai, kad bolševikai įkrėstų lenkams, per daug jie didžiuojasi esą nenugalimi.

(...) Žvironas, kalbėdamas apie padėtį Čekoslovakijoje, pasakė, kad viskas baigsis gerai, ir į pastabą, kad Hitleris vis dėlto tapo santūresnis, atsakė, kad anglai vis dėlto važiavo nusilenkti Hitleriui.

Buvo kalba, kad Lietuva, kaip Čekoslovakijos sąjungininkė, turėtų pasipriešinti Vokietijai, tai kai kurie atsakė, kad teks pasitenkinti pagalba tik konservais ir kiauliena."

1938.08.21. Ag „Tamara":

„Buvau pas Nikolajevą, kurios bute gyvena Bagdonas. Kalbėjomės, kad dabar sugaištame daug laiko, nes kur tik nueisi, visur parduotuvėse eilės. Nikolajeva labai gaili, kad Bagdonas nesveikas, nieko negali valgyti (...). Retai pareina pietauti, o vakare grįžta vėlai.

(...) kalbėjausi su ateinančia namų darbininke. Ji nepatenkinta užmokesčiu. (...) Patvirtina, kad pas juos niekas nesilanko, nes ji bijo dėl indų ir jo daiktų, sako, kad jo indai brangūs ir visko pilna, viskas vertinga ir brangu."

1938.09.10. Ag. „Tamara":

„Nikolajevų šeima su Bagdonu gyvena labai draugiškai (...) Porą kartų kalbėjau su Nikolajevais apie eiles. Eilės visur, ir viską sunku gauti. Nikolajevas šį pokalbį visada stengiasi nukreipti į kitą temą, o ji, atvirkščiai, stengiasi įtikinti mane ir vyrą, kad anksčiau buvo kortelės ir davė pagal limitą, o dabar sovietų valdžia visiems duoda vienodai, t. y. stengiasi iškelti save prieš sovietų valdžią."

1938.10.09. Telegrama:

1938.10.09 0 val. 35 min. iš užsienio per Bigosovo stotį į Maskvą traukiniu Nr. 13, vagonas Nr. 1302, 5 vieta nuvažiavo Lietuvos misijos patarėjas L. Bagdonas. Vagone Nr. 1029, 9 vietoje važiavo vokiečių pasiuntinybės darbuotojas Vilhelmas Cerranas.

1938.11.03. Ag. „Motorist":

„Informatorius klausė Žvirono: kas bus su Lietuva? Sprendžiant iš laikraščių, jos laukia tas pats, kaip ir Čekoslovakijos. Žvironas atsakė, kad nieko nebus. Informatorius paklausė: ar kariausite? Žvironas atsakė, kad nekariausim, ir taip nepaims. Daugiau šia tema nekalbėjo. Misijoje jaučiamas nepasitikėjimas vienas kitu. Tarptautiniais klausimais stengiasi nekalbėti."

1939.04.14. NKVD pažyma (413):

„Oficialiai pranešta apie Natkevičiaus paskyrimą Lietuvos pasiuntiniu Maskvoje. Gimė 1893 m. Marijampolės apskr., Balsupių km. Mokėsi Peterburgo universitete, 1916 m. išėjo į kariuomenę. 1918—1923 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje (kapitono lpsn.) 1919—1920 m. — generalinio štabo karininkas, 1919 m. — karinis atašė Latvijoje. 1927 m. baigė Paryžiaus universiteto juridinį fakultetą, 1930 m. gavo teisės daktaro diplomą ir

dirbo Lietuvos atstovybės patarėju Paryžiuje. Priklausė „Liaudininkų sąjungai“, kaip šios partijos narys, buvo renkamas į seimą. Liberalių ir liaudininkiškų pažiūrų laikosi ir dabar, nors pastaraisiais metais politiniame gyvenime nedalyvavo. Lietuvių aplinkoje laikomas solidžiu ir taktišku žmogumi, turinčiu šiokį tokį polinkį į išsiblaškiusį pasaulietinį gyvenimą.“

1939 m. balandis. Ag. „Elena“:

„Informatorius iš pokalbio su J. K. Baltrušaičiu sužinojo apie naujo pasiuntinio paskyrimą. Bagdonas pasakė, kad jis gana ribotas, bukokas žmogus.

Baltrušaičio žmona Marija Ivanovna: nepakankamai kultūringas žmogus, kad užimtų tokį aukštą postą. Paprastai kvailokas darys kvailystes, vargu ar laikysis tokios pat draugiškos geros kaimynystės politikos kaip Baltrušaitis.

Natkevičiaus žmona mėgsta linksmintis, nelabai kultūringa, mėgsta teatrą, priėmimus. Bijo, kad Maskvoje jai bus nuobodu. Lengvabūdė, skrajojanti moteris, stengiasi vaizduoti paryžietę.“

Ag. „Elena“:

„M. I. Baltrušaitis: naujasis Lietuvos pasiuntinys tikriausiai atvažiuos vienas be žmonos. Žmona lieka Paryžiuje gydytis. Jie visi labai mėgsta gydytis. Paprasčiausiai ji nenori važiuoti kartu. (...) jei naujasis pasiuntinys važiuoja be žmonos, tai jis lengvai paklius į įdomios moters, pasiųstos NKVD, pinkles.

Baltrušaičiai 18 m. gyvena Maskvoje privačiame bute (tarnaitė Natalija Kulagina). Baltrušaitis laukia sutikimo — atsakymo iš Maskvos apie Natkevičiaus patvirtinimą pasiuntiniu. Patvirtinus jis išvažiuos. Baltrušaitis ketina kažkur dirbti, į pensiją nesiruošia. Laikui bėgant, Baltrušaitis ketina rašyti apie SSRS knygą.“

Ag. „Motorist“:

„Esant Baltrušaičiui, padėtis misijoje buvo normalesnė, kiekvienas dirbo savo darbą, o kai Baltrušaitis baigdavo darbą, baigdavo ir kiti. Atvažiavus Natkevičiui, padėtis pasikeitė. Jis rūpinasi pastato remontu, negavo lėšų. Baltrušaitis buvo blogas šeimininkas, taip sako Natkevičius. Misijos valdininkų aplinka sunki, visi dirba viršvalandžius. Keisti Natkevičiaus, Bagdono ir Žvirono santykiai — tai jie paprastai šnekučiuojasi, tai tartum pirmą kartą mato vienas kitą.

(...) vakar vakare važiavome į Caricyną, o mus persekiojo NKVD „fordikas“. Per tokį važiavimą netekome padangos. Tiems jaunikaičiams buvo daug rūpesčio, jie buvo mus pametę (...)“

1939.06.07. Ag. „Motorist“:

„Misijoje sklinda gandų, kad dabar dirbanti misijos sudėtis keisis. Patarėjas Bagdonas tartum išeis į pensiją, bet kalba, kad jį atšauks taip pat, kaip sekretorių Žvironą.

Šį mėnesį į Lietuvą važiuos Natkevičius, iš pradžių 10 dienų, o vėliau — gydytis į užsienį.“

Žvirono, Lietuvos misijos sekretoriaus, NKVD („Žerech") išorinio stebėjimo suvestinė (4066):

„1939.07.09, 10 val. 25 min. „Žerech", Lietuvos misijos pasiuntinys Natkevičius ir patarėjas Bagdonas išvažiavo iš misijos mašina MED 0-43 ir atvažiavo į Nikolino kalną Maskvos upės užupyje, kur nuvažiavo į mišką, išlipo iš mašinos ir Maskvos upėje meškerėmis gaudė žuvį. Kartu su jais gaudė žuvį ir Vokietijos pasiuntinybės darbuotojas Veisė, šveicorius Mait ir pasiuntinio liokajus Hartman.

1939.07.15. 15 val. 30 min. „Žerech" su pasiuntiniu Natkevičiumi išvažiavo iš misijos ir mašina 1-59 nuvažiavo į Stolešnikovo skersgv., kur Natkevičius užėjo į kailių parduotuvę (...) Po to abu nuvažiavo į užupį prie Maskvos upės, kur gulėjo ant smėlio ir maudėsi."

1939.09.02. Ag. „Motorist" (1679):

„Rugpjūčio 24 skaitant apie SSRS ir Vokietijos nepuolimo paktą, man pasirodė labai juokinga padėtis, į kurią pakliuvo anglų ir prancūzų karinės misijos, atvažiavusios į Maskvą sudaryti savitarpio pagalbos sutarties su SSRS, ir aš balsu susijuokiau. Tuo metu prie manęs nepastebimai priėjo misijos patarėjas Bagdonas ir sako: tokios didelės naujienos, o jūs juokiatės! Aš jo paklausiau: štai man aišku, kad sudaryta SSRS ir Vokietijos sutartis, bet visai nesuprantu, ką dabar turi daryti Anglijos ir Prancūzijos atstovai. Bagdonas nusišypsojo ir sako: kas gi jiems liko daryti — nebent tai, kad reikia nusiplėšti antpečius, pasiimti lagaminėlius ir civiliais drabužiais greičiau sprukti iš Maskvos arba laukti iš savo vyriausybių nurodymų ir nusiėmus kepures prašyti sovietų nors ką nors pasirašyti. Toliau Bagdonas man pasakė: žinote, tai toks antausis visai Europai, ar galėjo kas pagalvoti, kad Vokietija ir SSRS pasirašys nepuolimo sutartį?

Bagdono nuotaika pastaruoju metu žymiai pagerėjo.

Šiandien, rugsėjo 2, jis priėjo prie manęs ir sako: ar skaitėte laikraštį? Lenkai su vokiečiais jau mušasi, kalba, kad vokiečių sviediniai ir bombos ne visada sprogsta. Jis paminėjo bombų skaičių, aš nenugirdau, iš kurių 13 nesprogo (...) Jūs nejaučiate, kaip bręsta tarptautiniai įvykiai? Aš štai bijau, pasakė Bagdonas, kad Bronislavo (Strigavičiaus) neišleis iš Lietuvos, nes Lietuvoje paskelbta dalinė mobilizacija. Aš paklausiau Bagdono: kam gi Lietuvai reikia mobilizuotis? Savo neutralitetui ginti,— atsakė Bagdonas.

(...) Bagdonas pranešė, kad pagal duomenis, gautus iš anglų, tarp SSRS ir Vokietijos yra visiškai susitarta pasidalyti įtakos sferomis. Pabaltijo šalis gaus SSRS, Lenkiją — Vokietija."

1939.10.13. Ag. „Motorist" (413):

„Pasibaigus Kremliuje Lietuvos delegacijos garbei surengtam banketui, misijos patarėjas Bagdonas papasakojo:

„Aš labai pamalonintas tuo, kad drg. Molotovas pasakė tostą už mano, kaip seniausio maskviečio, sveikatą. Aš šiandien girdėjau gerų ir protingų kalbų bendrai ir Lietuvos klausimu konkrečiai. Aš nuoširdžiai tikiu kiekvienu šiandien ištartu žodžiu. Lietuvai bus padaryta viskas ge-

riausia, ką tik galima padaryti. Mūsų delegacija, kuri neįsivaizdavo, kaip ir kokia tvarka ji bus priimta Kremliuje, buvo nustebinta to paprastumo ir dėmesingumo, kuriuo buvo apgaubta."

Per derybas Kremliuje, pasitarimuose misijoje Bagdonas, karinis atašė ir pirmasis sekretorius nebuvo įleisti.

Šoferis Strigavičius keikia Natkevičių ir visą lietuvių delegaciją, atvykusią į SSRS. Jis pareiškė norą, kad SSRS paimtų visą Lietuvą. Jis mano, kad Lietuvoje dar labiau suklestės valdininkija ir „dar labiau jodinės ant darbininkų nugarų."

Po Lietuvos ir SSRS sutarties pasirašymo misija atgijo, dirba daugiau, aptarnaujantis personalas džiaugiasi Vilniaus atgavimu. Visi šneka, kad sumažės bedarbystė, nes daugelis išvažiuos į Vilniaus sritį. Misijos valdininkai tuo klausimu nekalba."

1939.10.29. Ag. „Motorist":

„17 val. 30 min. visi susirinko Natkevičiaus priimamajame (...) Natkevičius pasakė kalbą, kalbėjo apie 7 min.: „Išsipildė mūsų troškimas — didžiojo kaimyno dėka mes atgavome Vilnių." Po to išgėrėme po taurę šampano."

1939.11.23. Ag. „Motorist":

„Išvažiavus Lietuvos delegacijai, Boguševič pasakė: „Lietuvoje dabar ir be karo jaučiami trūkumai kaip karo metu."

Atvažiavusi iš Lietuvos Natkevičiaus tarnaitė nusakė padėtį: šiuo metu Lietuvoje darbininkų klasė kol kas ponams rodo špygą iš kišenės, bet, laikui bėgant, ją ištrauks ir parodys tiesiai."

1939.11.13. Ag. „Tamara" (4066):

„11.11 buvau pas Nikolajevą (...) Aš ją paklausiau apie Suomiją. Nikolajeva pradėjo girti mūsų Raudonąją armiją, mūsų galybę, mūsų tautą, tuoj pat pabrėžė Suomijos silpnumą ir pasakė, kad Sovietų Sąjunga kariauti nenumato ir nekariaus. Kalbant apie SSRS ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutartį, Nikolajeva pasakė, kad tokiu būdu karo atveju SSRS užsitikrino sau užnugario pastiprinimą."

1939 m. lapkričio mėn. Ag. „Motorist" (413):

„Paklausiau misijos šoferio, kodėl mūsų ponas (Natkevičius.— N. G.) toks išbalęs. „Tu žinai,— sako Strigavičius,— Natkevičius jaudinasi todėl, kad bijo bolševikų. Iki diplomatinio darbo jis buvo armijos kapitonas, vadovavo baudėjų būriui „Geležinis Vilkas" ir tuo metu sumušė daug komunistų. Štai dabar ir gelsta, ir bąla (...). Jis dabar eis toliau, nes ketina vėl surinkti savo banditų būrį kaip karo metu."

Aptarnaujantis personalas jį vadina „Manerheimu."

1939.12.07. Ag. „Motorist":

Gruodžio 1 Strigavičius man sako: girdėjai per radiją, kad prasidėjo karas su suomiais ir, atrodo, suomiai užpuolė bolševikus, o visi kalba, kad nieko panašaus, suomiai ir nemanė pirmi šaudyti į bolševikus." Vakare Strigavičius paklausė Bagdono: kokia suomių padėtis ir kas bus to-

liau? Bagdonas lakoniškai atsakė: skaitykite, tik įdėmiai, antrą „Pravdos“ puslapį ir patys viską suprasite,— ir daugiau nesikalbėjo.

(...) Šoferis Strigavičius sako: bolševikai už valstiečius ir darbininkus visada užsistos. Kiaulės jie visi, ypač Natkevičius, dabar jie dreba, kad Lietuvoje bolševikai, bet tai tik pradžia, po poros metų ne taip drebės, nuo mūsų slepia, tartum nieko neįvyko (...)“

1940.01.27. Ag. „Motorist“:

„Sausio 26 į Maskvą atvyko karinė lietuvių delegacija — vienas aviacijos generolas ir pulkininkas. Kai mes važiavome iš stoties, šveicorius Boguševičius papasakojo, kad generolas — labai geras žmogus, bet jį sunku apgauti. Kol jis gavo generolo laipsnį, dirbo mechaniku, techniku, dabar jis yra stambus aviakonstruktorius. Jo paskutinės konstrukcijos lėktuvas lietuvių aviacijos gamykloje gaminamas serijiniu būdu.“

1940.02.15 pažyma:

„Natkevičius — užsienio valstybės atstovas, veda žvalgybinį darbą prieš SSRS (...).“

1940.02.25. Ag. „Motorist“:

„(...) Natkevičius paėmė iš Bagdono visą kasą su žiniaraščiais ir nagrinės, kiek kas gavo lietuviškų pinigų ir kur juos keičia į sovietinius. (...) Po to, kai pas Margevičiūtę (Natkevičiaus tarnaitę) pasirodė sovietiniai pinigai, Natkevičius nustojo ja pasitikėti, bijodamas, kad ją papirko misijos darbuotojai (...) Mano nuomone, Natkevičius tikrina Margevičiūtę, ar ji nėra NKVD agentė (...). Raudonosios armijos pergalės suomių fronte varo į neviltį misijos valdininkus. 02.22 Strigavičius vežė Natkevičių į Latvijos misiją, tai pakeliui Natkevičius neištarė nė žodžio, sovietų armijos pergalė taip paveikė, kad mūsų valdžia visai nuleido galvas, latviai irgi labai nelinksmi.“

1940.03.19 NKVD vyr. valdybos pranešimas:

„Pranešame, kad buvęs Lietuvos pasiuntinys Maskvoje Baltrušaitis (išvažiavo iš SSRS 1939 m. pradžioje) užsiėmė aktyvia žvalgybine veikla. Baltrušaitį demaskuoja suimti užsienio žvalgybų agentai kaip anglų, vokiečių ir lietuvių žvalgybų agentą.“

1940.04.21. Ag. „Motorist“:

„Į mano pastabą apie Lietuvos ministro pirmininko pasakytą kalbą, kad Merkys nors kartą pasakė protingą kalbą, Boguševičius atsiliepė: pasakytum ir tu, jei atsidurtum po sovietų padu (...)“

1940 m. Ag. „Motorist“ (1679):

„Kovo 2 aš atvežiau užsakytus produktus. Užsakymas buvo įvykdytas nepilnai. Boguševičius pakėlė triukšmą, kad jie (jis turėjo omeny aukštesnius misijos valdininkus) gauna didelius atlyginimus, o turguje pirkti nenori, iš mūsų, mažai apmokamų, viską atima. Į šį riksmą susirinko visas misijos personalas, sukėlė didelį triukšmą (...). Bagdonas stovėjo už durų viršutiniame koridoriuje ir viską girdėjo, bet į pokalbį nesikišo.

Kai vežiau Bagdoną ir Valenčių iš Baltarusijos stoties, jie ta tame (apie triukšmą) kalbėjo. Bagdonas liepė Valenčiui tučtuojau likviduoti tokius dalykus."

1940.05.04. Ag. „Motorist" (413):

„Balandžio 30 buvo priėmimas, kuriame dalyvavo 3 italai, 4 estai, 4 latviai, 5 vokiečiai (...).

Gegužės 1 atvažiavo Kocinio (latvių pasiuntinio) žmona ir kartu su lietuviais važiavo žiūrėti parado. Kai paklausiau Strigavičiaus, kodėl nevažiavo pats latvių pasiuntinys, Strigavičius atsakė: Kocinis drumsčia Baltijos valstybes, stiprina bloką. Jei anglai ar prancūzai eitų kariauti su bolševikais, tai visos Baltijos valstybės padarytų sukilimą. Kocinis tikriausiai nevažiuoja į paradą, nes bijo žiūrėti į tą ginkluotę, kurią demonstruoja Raudonojoje aikštėje. Jos užtektų visam Pabaltijui."

1940.05.14. Ag. „Tamara" (1679):

„Gegužės 10 vakare į kiemo skverelį išėjo Bagdonas. Jis manęs paklausė, ar girdėjau, kad Hitleris peržengė Olandijos ir Belgijos sienas ir kad ten jau karas? Aš atsakiau, kad girdėjau ir kad, mano nuomone, Hitleris neteisus, grobdamas svetimas teritorijas. Bagdonas atsakė: Hitleris daro teisingai, atsižvelgdamas į susidariusią padėtį. Jo vietoje mes darytume tą patį.

Nikolajeva man išaiškino, kodėl Hitleris peržengė šias sienas. Ji pasakė pavyzdį: štai du kambariai, iš vieno į kitą pereiti greičiau, bet tai bus pastebima, o štai jei įeisi į tą kambarį iš trečio, gretimo, tai bus lengviau. Hitleris taip ir daro."

1940.05.28. Ag. „Motorist" (413):

„Gegužės 25 ministrą iššaukė į Kremlių. Vakare atvažiavo generolas ir pulkininkas. Jie kartu su ministru ir Bagdonu tarėsi iki 1 val. nakties. Ministras tapo kažkoks išsiblaškęs."

1940.05.30. „Pravda":

„Pastaruoju metu buvo keleto kariškių iš sovietų įgulų, išdėstytų sutinkamai su sovietų-lietuvių sutartimi Lietuvos respublikos teritorijoje, dingimo atvejų (...) Užsienio reikalų liaudies komisaras Molotovas per Lietuvos pasiuntinį Maskvoje p. Natkevičių padarė pareiškimą, kuriame sovietų vyriausybės vardu nurodė Lietuvos vyriausybei, kad toks Lietuvos organų elgesys yra provokacinis ir gali sukelti sunkių pasekmių."

Dingusių kareivių pavardės — Šmavgonec, Pisarev, Butajev."

1940.06.08. Ag. „Motorist" (413):

„1940.06.07 iš Lietuvos atvažiavo ministras pirmininkas Merkys, generolas leitenantas Reklaitis ir referentas.

Visą dieną Merkys, Reklaitis, referentas, Natkevičius, Meškauskas (karinis atašė), Bagdonas, generolas Gustaitis, pulkininkas Lėsauskas ir žurnalistas Kirša tarėsi.

9 val. vakare Merkys ir Natkevičius nuvažiavo į Kremlių, kur buvo 1 val. 55 min.

Strigavičius papasakojo, kad, važiuojant iš Kremliaus, Merkys pasakė, kad reikia telefonu susisiekti su Lietuva, o Natkevičius pasakė, kad geriau pasiųsti telegramą. Bagdonas, niekuo nepasitikėdamas, naktį pats vežė telegramas į telegrafą.

Šiandien, birželio aštuntą, taip pat visą dieną tariasi ir tartum ko laukia. Visų nuotaika surūgusi. Ypač surūgęs Natkevičius.

Strigavičius man pasakė, kad latviai rado savo laikraščiuose, jog sovietų vyriausybė pasakė Merkiui: jei nemokate šeimininkauti, tai mes pas jus padarysime tvarką. Yra gandų, kad Zaskevičius (buvęs karinis atašė Maskvoje) šiuo metu paskirtas Lietuvos genštabo atstovu sovietų klausimu."

1940.06.10. Ag. „Motorist":

„Šiandien 5 val. vakare atskrido Urbšys (Lietuvos UR ministras). Strigavičius (vairuotojas) man pasakojo, kad mašinoje Natkevičius kalbėjo Meškauskui, jog „Smetona nepatenkintas", ir toliau kalbėjosi prancūziškai."

1940.06.11. Ag. „Motorist":

„Šiandien viskas tartum nurimo. Tai, ką reikėjo sudeginti — sudegino. Šiandien Natkevičius kaip ir vakar visus paleido į teatrą.

Galima pastebėti, kad Natkevičius ruošiasi išvažiuoti, nes sidabriniai įrankiai, buvę bufete, jau paslėpti."

1940.06.14. Ag. „Motorist":

„Šiandien 12 val. dienos Natkevičius važiavo į Kremlių pas drg. Kalininą. Strigavičius papasakojo, kad pas jį buvo neilgai, ir pridūrė: gal ir Natkevičius išlėks iš ministro posto, kaip dauguma Lietuvos ministrų.

Šiandien Urbšys, Reklaitis, Natkevičius ir Meškauskas vėl posėdžiavo. Korespondentas Kirša buvo blogos nuotaikos. Vaikšto nuleidęs galvą. Visų, o ypač Natkevičiaus ir Bagdono, nuotaika rūgšti."

1940.06.17. Ag. „Motorist":

„Šį rytą skaitydami laikraštį „Pravda", visi darbuotojai keikė buvusią vyriausybę, vadindami juos „žulikais".

Boguševičius (šveicorius) man pasakojo, kad Lietuvoje sudaryta nauja vyriausybė. Prezidentu, ministru pirmininku ir vidaus reikalų ministru dabar Paleckis — buvęs žurnalistas (...).

Urbšys, atrodo, naujoje vyriausybėje bus ministro pirmininko pavaduotojas. Ryt rytą jis išskrenda į Lietuvą.

Šiandien vaizdas toks: Natkevičius vaikšto visas raudonas su kritusia nuotaika, Bagdonas — mirtinai išblyškęs, o aptarnaujantis personalas — su truputį pakilia nuotaika, išskyrus Mažeiką (kuris yra šaulys)."

1940.06.17—21. Ag. „Motorist":

„Natkevičius įvedė misijoje griežtą tvarką. Po apsilankymo Kremliuje (gegužės 25) visų nuotaika nukrito. Ėmė dažnai tartis Natkevičius, Bagdonas, generolas Gustaitis ir pulkininkas Lesauskas. (...) Bagdonas stovėjo prie atvirų spintų, kuriose gulėjo supakuoti popieriai. Manau, kad

juos ruošėsi sudeginti. Birželio 2 visą dieną posėdžiavo Natkevičiaus kabinete: Natkevičius, Meškauskas (naujas karo atašė, atvykęs į Maskvą gegužės 31), Bagdonas, Gustaitis, pulk. Lesauskas ir korespondentas Kirša.

Natkevičius ir Bagdonas, sužinoję apie prezidento Smetonos pabėgimą į užsienį (birželio 16), buvo be galo susijaudinę ir pasimetę. Natkevičiaus kabinete iki birželio 21 kabojo Smetonos portretas. Virėjos sakė, kad Natkevičius ir jo žmona apverkia Smetoną.

Natkevičius degino bylas, kitas susinešė į savo kabinetą naktį — kai misijos darbuotojai išeidavo į teatrą ar išvažiuodavo už miesto.

Šoferis Strigavičius sako: „Natkevičius, Bagdonas ir kiti (latviai ir estai) kažką tariasi, turbūt nori sprukti iš SSRS į Turkiją ar kažkur į rytus, jie pamažu pakuoja daiktus."

Šveicoriaus žmona be leidimo išėjo į teatrą, o kai ją vyras apibarė, ji verkdama pasakė: mane madam išleido, aš ir išėjau, o jis, „svoločius", dar barasi, vis tiek greit jiems bus galas."

1940.06.19. Ag. „Motorist":

„18 d. rytą lėktuvu į Lietuvą išskrido Urbšys. Jį lydėjo Natkevičius, Meškauskas ir Bagdonas. Kartu su Urbšiu į Estiją išskrido estų pasiuntinys Rėjus.

Vakar į misiją buvo atvažiavęs latvių pasiuntinys Kocinis. Jo vairuotojas į Strigavičiaus klausimą, ar daug sovietų kariuomenės peržengė Latvijos sieną, atsakė: jei visi peržengusieji būtų ėmę vizas, tai Latvija būtų daug uždirbusi.

Šiandien 9 val. vakaro Natkevičius važiavo į Kremlių. Kai po priėmimo sėdo į mašiną, paklausė Strigavičiaus, ar šis rūko. Tas atsakė, kad nerūko. Strigavičius, komentuodamas pastarųjų dienų Natkevičiaus elgesį, pasakė: „Natkevičius visai pablūdo."

Apie naująjį Lietuvos prezidentą Paleckį kalbama, kad misijoje jį visi gerai pažįsta, jis 1939 m. du kartus buvo atvažiavęs į Maskvą. Už priešvyriausybines kalbas jis buvo tremiamas į provinciją. Nepaisant to, jo knyga buvo lietuviškų knygų parodoje Maskvoje, už ką jis lyg ir gavo 3000 litų. Strigavičius sako, kad Paleckis mėgsta išgerti."

1940.06.19 NKVD pranešimas Berijai:

„(...) Agentūros pranešimu, perskaičius „Pravdoje" pranešimą apie buvusio prezidento Smetonos pabėgimą į užsienį, žemesniųjų misijos darbuotojų nuotaika pakili.

Vadovaujantieji misijos darbuotojai — pasiuntinys Natkevičius ir patarėjai Bagdonas, atvirkščiai, labai susijaudinę ir pasimetę (...) Natkevičius kadaise vadovavo baudžiamajam būriui, žiauriai susidorojančiam su komunistais. Bagdono įsitikinimai kažkur tarp buvusių kadetų ir buržuazinių socialistų, tikriausiai jis pats nežino, kur. Bagdonas ne tik priprato prie Maskvos, bet tiesiog suinteresuotas neišvažiuoti. Gydytojų nuomone, jam tinka sausas Maskvos oras. Jis pabrėžia savo neapykantą lenkams, juos laikydamas vos ne asmeniniais priešais. (...) Suimtieji Mirskij ir Soroka paliudijo, kad špionažo darbe buvo susiję su Bagdonu."

1940.06.20. Ag. „Motorist“:

„Šį rytą iš Lietuvos atvyko dipkurjeris, niekam apie tai misijoje nepranešęs. Viename kambaryje susirinko pasiuntinys, karo atašė, patarėjas, mašininkė Požeraitė, sekretorius Čerkeliūnas ir misijos reikalų vedėjas, o atvykęs iš Lietuvos dipkurjeris jiems kažką pasakojo. Po to Strigavičiaus žmona man slapčia pasakė, kad SSRS įveda į Lietuvą daug kariuomenės, neva todėl, kad Vokietija ketina pulti SSRS per Lietuvos teritoriją.

Strigavičius pasakojo, kad vakar Natkevičiaus kabineto židinyje matė krūvą pelenų iš sudegintų popierių. Dieną Natkevičius važiavo pas amerikiečius ir latvius. Į misiją dažnai ateina Kirša. Jis per jėgą prisiverčia šypsotis, matyt, kažkuo nepatenkintas. Šiandien visi darbuotojai kažkokioje tylioje būsenoje, nė iš vieno nieko neišgirsi.“

1940.06.27. Ag. „Motorist“:

„Barbora (virėja) man pasakojo, kad Natkevičius labai jaudinasi ir prakaituoja, pastaruoju metu per dieną keičia po dvi poras kojinių ir po trejus baltinius. Ji (Barbora) pareiškė Natkevičiaus žmonai, kad atsisako tuo pat metu būti virėja ir skalbėja.“

1940.06.21. Ag. „Tamara“ (1679):

„Bagdonas namie nakvoja kas antra diena. Pastaruoju metu jis labai pasikeitė, sublogo.

Su Nikolajeva kalbėjau apie Lietuvą, sakau, ten įvyko visa revoliucija, nes iš kalėjimų išleido politinius kalinius, prezidentas pabėgo, o nauja vyriausybė organizavo nemokamą medicinos pagalbą.

Ji tik tiek pasakė, kad ten valdė toks žmogus, kuris kenkė, o dabar pastatė naują, ir bus geriau. Kai aš paliečiau Bagdono atšaukimo į Lietuvą klausimą, ji pasakė, kad jis niekuo dėtas, jis labai mažas žmogus, jį pastatė, jis ir dirba.“

1940.06.26. Ag. „Motorist“ (413):

„Rytą Natkevičius važiavo į stotį sutikti Dekanozovo. Kai sėdo į mašiną, buvo nepatenkintas (...) Strigavičius man pasakė (o jam sakė Boguševičius), kad buvęs karo atašė Žaskevičius išvažiuodamas pasakė Natkevičiui: „Aš su tavim visiškai nesutinku, iš dalies dėl tavo tvarkos, ir išvažiuoju.“

Šiandien, išklausęs radijo pranešimą iš Lietuvos, Strigavičius kalbėjo garaže apie tai, kad teisingai daro nauja Lietuvos vyriausybė, kad šalina iš postų daugumą generolų, ir labai keikėsi. Boguševičius, to neišlaikęs, išbėgo į pastatą.“

1940.06.27. Ag. „456“:

„Birželio 25 d. Mažeika katilinėje degino labai daug popierių. Dūmai rūko nuo 8 iki 11 vakaro. Net misijos darbuotojai buvo priversti apleisti pirmą aukštą.“

1940.06.28. Ag. „Motorist“:

„Natkevičius kalba apie naują tvarką misijoje: „Ilsėkitės, kiek norite

ir kada norite, bet kad visada būtų mašina, kad būtų aprūpinta kanceliarija". Pasakė, kad jam vis tiek, kas vairuos mašiną.

Šiandien per visą buvimo misijoje laiką pirmą kartą Natkevičiaus žmona važiavo į universalinę parduotuvę, anot virėjos Barboros, ji nekenčia sovietinių žmonių.

Vakar Natkevičius su Bagdonu važiavo į užmiestį, į mišką. Ten buvo ir estai. Miške Natkevičius ir Bagdonas apie kažką šnabždėjosi su estais. Tie pasišnabždėjimai taip paveikė Bagdoną, kad jam paliko bloga. (...)

Kai aš užėjau į kanceliariją, Valenčius paklausė, ar aš girdėjau pranešimą, kad Rumunija atiduoda Sovietų Sąjungai Besarabiją. Pasakiau, kad negirdėjau. Jis pridūrė, kad „bolševikai šaunuoliai, laiku susigriebė ir gauna procentus, t. y. Bukoviną."

Bagdono sesuo ištekėjusi už Skučo, tad jis labai kremtasi, nes Skučo turtą konfiskavo.

1940.07.01. Ag. „Motorist":

„Šiandien 11 val. 20 min. iš Lietuvos atvyko užsienio reikalų ministras V. Krėvė-Mickevičius, URM Rytų skyr. vedėjas Montvila. Juos pasitiko Natkevičius, Bagdonas, Čerkeliūnas ir Valenčius.

Jokių ypatingų pasirengimų misijoje nebuvo.

Vairuotojas Strigavičius kalba, kad, atvykus buvusiam ministrui Urbšiui, ant langų pakabindavo geras užuolaidas, o šitam — paprastas. Be to, Strigavičius apie susitikimą su Krėve-Mickevičium pasakė: „Na ir meluoja ministrui Natkevičius" (...)

17 val. iš Lietuvos atskrido Lietuvos karo atašė Meškauskas. Po pietų Krėvė-Mickevičius paklausė Natkevičiaus, kur jis dirbo iki atvykimo į SSRS. Į tai Natkevičius atsakė, kad Paryžiuje patarėju. Ir kad jam reikėtų dėl praktikos važiuoti į kokią nors mažą šalį.

Ministras į tai atsiliepė: „Taip, Sovietų Sąjunga dabar mums pirmoje vietoje."

Dieną ministras ir Natkevičius važiavo į užsienio reikalų komisariatą. Vairuotojas Strigavičius kalba, kad ministras subarė Natkevičių už pasimetimą, pratardamas: „Ko jūs vis bėgiojate, ar ne vis tiek, kur sėsti, iš kairės ar dešinės, sėskit bet kur ir važiuojam."

Vakare ministras į Kremlių išvažiavo vienas.

Pastebima kažkokia vienoda Natkevičiaus, Bagdono, Čerkeliūno veidų išraiška — nuskriaustųjų ir kartu — su atlaidžia šypsena atvažiavusio ministro adresu."

1940.07.02. Ag. „Motorist":

„Vakar Krėvė-Mickevičius buvo Kremliuje priėmime, kuris truko 2 val. 45 min. Šiandien Krėvė-Mickevičius ir Natkevičius važiavo į Žemės ūkio parodą. 6 val. vakare misijoje buvo surengta arbatėlė visiems darbuotojams, nepakvietė tik manęs ir misijos kiemsargio Goriačevo. Visi liko nepatenkinti, nes laukė, kad Krėvė-Mickevičius ką nors pasakys ar paklaus, o jis sėdėjo tylėdamas. Jokių tostų nei kalbų niekas nesakė.

Natkevičius su ministru elgiasi kaip lapė, kalba jam: „Su jumis linksmiau ir ramiau." Kai sėdo į mašiną važiuoti į stotį, ministras pasakė Nat-

kevičiui: „Reikia ką nors duoti tam žmogui“ (jis turėjo omenyje šveicorių Boguševičių, kuris visą laiką patarnavo). Natkevičius į tai atsakė: „O kam? jis toks pat valdininkas, kaip ir mes.“

Vakare 23 val. 05 min. Krėvė-Mickevičius ir Montvila išvažiavo į Lietuvą. (...)

Mažeikos kambaryje aš radau du laiškus, kuriuos ir pridedu (...)“

1940.07.08. Ag. „Motorist“:

„Šiandien į Charbiną išvažiavo lietuvių konsulas, 7 liepos kažkokiu reikalu atvažiavęs į misiją.

Strigavičius pasakė, kad greit Maskvoje nebus misijos, o tik konsulatas, ir pridūrė, kad tai tik gandai.

Bagdonas ruošiasi išvykti ir stengiasi tai daryti nepastebimai.

(...) Misijos darbuotojų pokalbių negirdėjau, ir man rodosi, kad apskritai jie prie manęs nesikalba.“

1940.07.10. Ag. „Motorist“ (1679):

„Strigavičius be nuotaikos ir labai smarkiai keikia Natkevičių. Kai paklausiau, kodėl jis nepatenkintas, Strigavičius atsakė: „Tu supranti, viskas žlunga. Aš negaliu pranešti, kur reikia, kad jie naktimis degina įvairius popierius.“ (...) „Mūsų Manerheimas (taip tarpusavyje aptarnaujantis personalas vadina Natkevičių, kadangi jis tarnavo baudžiamajame batalione) važinėja pas latvius ir kartu geria šampaną. Manau, kad buvęs premjeras Merkys ir užsienio reikalų ministras Urbšys pasakė Natkevičiui apie tai, kad jis — jau ne ministras, todėl jis naująjį viceministrą Krėvę-Mickevičių pavaišino tik arbata.“

Strigavičius keletą kartų užsiminė, kad Natkevičius, Bagdonas ir kiti ruošiasi iš SSRS bėgti į Turkiją ar kur nors į rytus. Jie pamažu jau dedasi daiktus.

Šį vakarą Natkevičius visus išleido į teatrą, misijoje liko tik virėja Barboba ir šveicoriaus žmona. To niekada nebūdavo. Matyt, Natkevičius ir jo kompanija (turiu omeny Čerkeliūnaitę ir Požėrą) vėl degins popierius.“

1940.07.11. Ag. „Motorist“ (413):

„Šiandien tartum visi nurimo. Tai, ką reikėjo sudeginti — sudegino. Šiandien, kaip ir vakar, Natkevičius visus išleido į teatrą. Galima pastebėti, kad Natkevičius ruošiasi išvažiuoti, nes sidabrinius įrankius, esančius bufete, jau paslėpė.“

1940.07.18. Ag. „Mototrist“:

„Šįryt iš Lietuvos atvažiavo Bagdonas. Iš paviršiaus nuotaika linksma, bet jaučiama, kad kažkuo susirūpinęs.

Atvykus Bagdonui, Natkevičiaus žmona tapo labai išblyškusi. Matyt, Bagdonas jai kažką papasakojo apie įvykius Lietuvoje. Bagdonas viską išsinešė iš savo kabineto, liko tik knygos.“

1940.07.25. Ag. „Tamara“:

„Liepos 23 buvo atėjusi Nikolajeva. Aš kelis kartus priminiau Bagdoną, ar sveikas ir panašiai, ji iš viso nekalbėjo šiuo klausimu, o po to staiga su šypsena pasakė: „Jūs žinote, dabar Lietuva sovietinė, ir Leopold Michailovič irgi mūsų, sovietinis, pilietis.“ Po to galų gale ji pasakė, kad Bagdonas važiavo į Lietuvą tartum balsuoti.“

1940.07.25. Ag. „Motorist“:

„Šįryt iš Lietuvos grįžo reikalų vedėjas Valenčius. Natkevičiaus žmona visą dieną verkia, matyt, Valenčius jai pranešė nemalonią naujieną.

(...) Boguševičius su žmona, Strigavičius su žmona, virėja Barbora ir Natkevičiaus žmona ruošiasi važiuoti į Lietuvą.

Atėjęs į misiją, graikų misijos vairuotojas Kastaki labai jaudinosi, kad sulaikė Lantovą.

Boguševičius pasakoja, kad kai jis paklausė Bagdono, ką daryti su raudona vėliava, kabinti ar ne, Bagdonas pasakė, kad visų pirma jos mes neturime, o antra, kai reikės, Barkovas pats tai padarys.“

1940.08.09. Ag. „Motorist“:

„Šiandien, rugpjūčio 9, į misiją kartu su kažkokiu man nežinomu žmogumi atvažiavo einantis Lietuvos prezidento pareigas Paleckis.

Sušaukė mitingą, kuriame kalbėjo Strigavičius, Valenčius ir kt. Aš mitinge nebuvau, bet Strigavičius man pasakojo, kad jis savo kalboje papasakojo apie tvarką, kurią buvo įvedęs Natkevičius, apie tai, kad Natkevičius jį vadino „raudonuoju“, perkėlė į rūsį. Visa tai Paleckis lyg ir užsirašė į bloknotą. Bet jam kalbėti neleido Valenčius ir Čerkeliūnas. Paleckis irgi nepalankiai atsiliepė apie Natkevičių.

Dieną iš Kauno atėjo telegrama su pasiūlymu ruoštis reikalų likvidacijai. Pasiruošimo likvidacijai terminus nurodys UR liaudies komisariatas.“

1940.08.30. Telegrama iš Kauno į Maskvą, NKVD, drg. Kabulovui:

„Rugpjūčio 29 traukiniu Nr. 2 Vilniaus kryptimi Jūsų priklausomybei siunčiamas areštuotasis Leopold Bagdonas. Prašome sutikti stotyje (...)“ Byla — formuliaras, užvesta 1932.08.06, atnaujinta 1937.05., 1940.09.06 perduota tardymo skyriui.

1940.12.04. LTSR vidaus reikalų komisariato raštas Nr. 377 SSRS NKVD I specskyriaus viršininkui (4066):

„Yra tikrinamas Žvironas Kazys Ivanovič, gim. 1904 m. Utenos apskr. Užpalių km. Dirba Kaune, Maisto pramonės liaudies komisariate, plano skyr. referentu.

Mūsų turimais duomenimis, K. I. Žvironas iki 1924 m. mokėsi Panevėžio m. gimnazijoje.

1924—26 m. dirbo URM kanceliarijoje Kaune.

Nuo 1926 m. iki 1928 m. buvo Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje vyriausiuoju sekretoriumi. 1928—1939 m. — ten pat, sekretoriato vedėju. 1939 m. atšauktas ir iki 1940 m. buvo vicekonsulu Kaune.“

1941.01.16. Pažyma apie Žvironą K. I.:

„(...) vaikystėje buvo piemeniu. Netoli Kauno gyveno 5 broliai ir tėvas, turėjęs ž. ū. fermą.

Žvironas baigė Kauno gimnaziją, neakivaizdžiai mokėsi universiteto teisės fakultete, bet nebaigė, nes buvo pašalintas už nepažangumą. Mėgsta sportą, šachmatus, azartiškas lošėjas kortomis, fotomėgėjas.

Blogai kalba rusiškai, bet gerai supranta. Pagal prigimtį — tylenis, užsidaręs.

Jo žmona — Bobrovskaja Jevgenija Petrovna, gim. Roslavlyje, buv. Smolensko gub., baigė moterų gimnaziją. Į Lietuvą išvažiavo 1918 m.

Žvironas dirbo misijoje nuo 1926 iki 1939 m.

Be antrojo sekretoriaus techninio darbo, į jo pareigas įėjo politinių emigrantų, gyvenančių SSRS, stebėjimas (...). Atvykus į Maskvą karo atašė Skučui (1934 m.), Žvirono žvalgybinis darbas suaktyvėjo. Agentūros pranešimu, jis tapo konspiratyvesnis (...) Maskvoje Žvironas su žmona turėjo daug pažįstamų sovietų piliečių. Dažnai susitikinėdavo su kitų diplomatinių atstovybių darbuotojais. Atostogauti važiuodavo į Prancūziją ir Vokietiją.

Atsižvelgiant į tai, Žvironą ir jo žmoną būtina paimti į aktyvų agentūrinį apdorojimą."

1941.06.16. NKGB LTSR liaudies komisaro Gladkovo nutarimas areštui (413):

„Aš, LTSR VSLK 2 skyr. KRO viršininkas vyr. leit. Fuks, išnagrinėjęs gautą medžiagą apie Vlado Natkevičiaus, s. Juozo, gim. 1893 m., nusikalstamą veiklą, įvertindamas, kad Natkevičius V. yra socialiai pavojingas elementas, nutariau Natkevičių V. J., gyv. Kaune, Poškos 3—3, dirbantį Valstybės draudimo valdyboje, suimti (orderis areštui Nr. 10373).

Areštuotojo Natkevičiaus šeimą, susidedančią iš dviejų asmenų — žmonos Natkevičienės Gražinos, Juozo, gim. 1914 m., ir dukters Natkevičiūtės Beatričės, Vlado, gim. 1939 m., kaip socialiai pavojingą, ištremti už LTSR ribų."

Iš ag. „Arnold" pranešimo (1679):

„(...) Natkevičius pasakė: „Smetoną ir Urbšį aš savo laiku perspėjau, kad SSRS aneksuos Lietuvą, bet jie nenorėjo man tikėti."

1950.03.07. Pranešimas (4066):

„Visiems LTSR MGB apskr. skyrių viršininkams. Lietuvos TSR MGB ieško buv. Lietuvos (buržuazinės) diplomatinės misijos Maskvoje antrojo sekretoriaus Žvirono K. I. ir jo žmonos Žvironienės J. P."

1951 m. sausio 18 d. operatyvinė byla Nr. 4066 perduota į archyvą amžinam saugojimui. Jos išvadoje nurodyta:

„Vokiečių okupacijos laikais Žvironas dirbo ir kartu su šeima gyveno Kaune, o vokiečiams traukiantis iš LTSR, pabėgo kartu su jais į užsienį, ką liudija agentūriniai duomenys ir objekto žmonos parodymai.

Šiuo metu žmona Žvironis-Žvironienė J. P. gyvena kartu su vaikais nuosavame name Kaune ir yra sekama pagal agentūrinę bylą Nr. 1066."

L. Bagdono operatyvinė byla Nr. 1679 užbaigta 1944 m. kovo 13 d. NKGB pažyma, kurioje nuordyta, kad „Bagdonas 1940 m. buvo areštuotas ir laikomas SSRS NKVD tardymo dalyje.“ Pažymoje esantis antspaudas skelbia: „1944.03.28 NKVD—NKGV Lietuvos SSR kartotekoje žinių nėra“.

V. Natkevičiaus operatyvinė byla Nr. 413 užbaigta 1955 m. išvada: „1941 m. Natkevičius buvo ruošiamas areštui, bet ryšium su fašistinės Vokietijos užpuolimu areštuotas nebuvo. I KGB skyr. duomenimis, šiuo metu gyvena Vakarų Vokietijoje.“

J. Baltrušaitis mirė 1944.01.03 Paryžiuje ir, išvengęs KGB persekiojimų, ilsisi Monruž kapinėse. Viename savo laiškų jis rašė:

„(...) žmogus kaip smėlio sala greitoje upėje. Kiekviena valanda nuneša po smiltelę ir per savaitę nuplauna viską.“

Šitie išlikę užrašai tebūnie nors menkas paminklas seniai išėjusiems iš mūsų Nepriklausomos Lietuvos diplomatinės tarnybos kūrėjams.

Nijolė GAŠKAITĖ

ATITAISYMAI

„Laisvės kovų archyvo“ 3—4 nr. B. Ulevičiaus straipsnyje „Tauro apygardos istorijos apžvalga“ pasitaikė netikslumų.

17-ame psl. 1-oje skiltyje paskutinę eilutę skaityti: „V. Bindžiūnas-Rickus, būrininku — A.“, 2-oje skiltyje 20—21 eilutę nuo viršaus skaityti: „leitenantas Bronius Abromavičius-Abromaitis-Spyglys“.; 22-ame psl. 1-oje skiltyje 5 eilutę iš apačios skaityti: „pyliavų ir prievolių surinkimo pa-“; 28-ame psl. parašą po nuotrauka skaityti: „Tauro apygardos štabo pareigūnai. 1946 m. vasara· Iš kairės: A. Ratkelis-Oželis, A. Baltūsis-Žvejys, V. Gavėnas-Vampyras, A· Vabalas-Gediminas, J. Pileckis-Šarūnas, vadas Stepulevičius-Mindaugas“; 36-ame psl. 1-oje skiltyje 19—20 eilutę iš apačios skaityti: „dėl susidariusios nenormalios padėties rinktinėje“ Vampyras buvo iš pa-“; toje pačioje skiltyje 8 eilutę iš viršaus skaityti: „valsčiaus Menkupių kaime kareiviai“; 2-oje skiltyje 4 eilutę skaityti: „pasidavė partizanas J. Bervingė-“; 37-ame psl. 2-oje skiltyje 5 eilutę iš viršaus skaityti: „Balsiu-Dobilu ir Pranu Žaldariu-Šapalu.“, 18 eilutę iš apačios skaityti: „ko į susitikimo vieta Liubavo vals-“;

Skyrelyje „Istorijos kurjeris“ priešpaskutinę eilutę skaityti: „1951 m. vasario 2 d. Šakių raj. žuvo Tauro apygardos vadas Vincas“.

Atsiprašome skaitytojų.

IŠ DAINAVOS AP. PARTIZANO IKSO UŽRAŠŲ KNYGELĖS

Garbė — kas miršta už Tėvynę ir Garbė Tėvynei, kad yra kas už ją miršta!

/Vaižgantas/

Uraganai blaškos, viesulai atūžia,
Gailios močių raudos ūbauja su vėjais.
Už sesutės laimę, šviesesnę dalužę,
Už Tėvynės Laisvę broliai mirt išėjo...

...Išeinu tau parnešti laisvų žemių saujos. Jei grįšime sveiki,— mes ten sėsime javą ir lauksime prinokusio derliaus; o jei žemė bus drėgna nuo kraujo,— ją supilsime ant kapo didvyrio, mirusio kovos lauke. Tebus ji liudininku kartų kartoms, kad mes negailėjome aukų ir parnešėme kraštui Laisvę...

O žeme, o motina mano brangioji,
Šiandien tu puošiesi žiedais ir krauju,—
Jei turtus tavuosius pakeistum man rojum,
Tai būtų taip ilgu, taip liūdna be jų.

48.VIII.12.

R.

Gyvename žūtbūtinės kovos — tarp despotizmą nešančio civilizuoto barbaro ir visuomeniškai disciplinuotos laisvos asmenybės — laikus. Kaip kas apie mus beatsilieptų, tos kovos ženkle mes pateisinam save, kaip kultūringojo pasaulio atstovai ir kaip savo tautos vaikai — lietuviai.

49.VIII.12.

Iksui Rakštys

„Viešpatie, padėk mums,— Tėvynės Laisvę ir Garbę ginam!“

/D. L. K. G. 4. pp. šūkis/

Tėvynės meilė tebus mums vadovas!

Ištr. iš Maironio rašt.

Lietuvi! pabučiuok po kojų,
Krauju permirkusią čia žemę!
Pagerbk kapus tėvų — herojų,
Iš kur aisčiai stiprybę semia!

1948. rugsėjo mėn. 19 d.

Iksui — Tazanelis

Kovos Brolau!

Mums gražiausiu gyvenimo laikotarpiu slenka niūrūs, kruvinai raudonosios vergijos metai. Per pavergtos Tėvynės laukus sklinda Laisvės išsiilgusių brolių ir sesių aimanos...

Mes jas girdime ir, ar būtų kvepiantis pavasaris, ar auksinė vasara, ar pašiuręs ruduo, ar net speiguota žiema mes neapleidome ir neapleisime Tėvynės Laisvės Apkaso.

Šią žūtbūtinę kovą mes ar mūsų kovų broliai — laimėsime!

Mūsų reikalas civilizuoto ir kultūringo pasaulio akivaizdoje teisus.

Tikiu, kad Laisvės Rytas mus — kovų brolius dar labiau subrolins.

1948 m. rugsėjo mėn. 20 d.,

Rūkas

Dainava

Garsus anglų rašytojas yra pasakęs,— kad jeigu man pasiūlytų laisvę ir siekimą jos, nedvejodamas pasirinkčiau pastarąją.

Likimas mums buvo šykštesnis. Jis neleido mums rinktis, bet paskyrė tos laisvės siekimą. Tai sunkus eksperimentas, kuriame nepalūžus, parodysim pasauliui savo vertumą ir teisę gyventi.

Jau sočiai mūsų žemė patręšta lavonais ir palaistyta krauju, bet laisvei dar jų neužteks. Dar daug girdėsim šiurpulingų šauksmų krintančių nelygioje kovoje, dar daug reikės raminti sesučių, verkiančių kritusių brolių, bet žinok, kad kiekvienas kraujo lašelis artina to didžiojo eksperimento pabaigą.

Tik nepalūžk ir būsi dalininku tos palaimos, kuri ruošiama Aukščiausiojo mums

Adolfas

Nors dienos slegiančiai aptemę,
Bet tu lietuviui vis šventa,
Brangi krauju atpirkta žemė,
Ties Nerimi ir ties Venta.

1948.10.11.

Albinas

...Sunkaus gyvenimo drauguži, neklausk už ką Tave myliu...

Kovos metai ir kartu praleistos dienos išugdė mumyse nuoširdų draugiškumą. Brolau, gal gyvenimas ir nublokš mus vieną nuo kito, bet tikiu, kad šių dienų pergyvenimai ir Tėvynės meilė surišo mus amžinai. Kur begyventum ir ką beveiktum prisimink ir tą, su kuriuo sunkiomis dienomis dalinomės vargais ir džiaugsmais.

48.10.11.

Geriausiam savo draugui
Iksui — Albinas

Juozai!

Vai neliūdėk, jei pelėsiai
Kapai sapne pasivaidens —
Pulkai dienų dar neatlėkė
Nėra gyvenimo rudens.

Brolau, gal mus žiaurus likimas išskirs, gal teks pergyventi daug sunkių dienų..., bet, Juozai, nepamirškim šioje sunkioje kovoje kartu praleistų dienų, ir nors toli gyvendami likim draugai.

1948.X.11.

Linas

Gyvenimas ne sapnas,
Bet nenuilstama kova.
Tad gyvenk ir tikėk,
Kad Tėvynei esi naudingas nors kiek.

1948.XI.27.

Iksui — Giedrys

Pasiaukoti Tėvynei yra aukščiausia pareiga, kokią tik gali atlikti žmogus šioj žemėj.

1948.XI.28.

Puko

Nei upės verpetai, nei jūra gili
Nedings taip greit, kaip svajonių jaunystė graži.
Šiandien mes linksmi būryje draugų,
Bet greit nematysim mes šitų dienų.
Tad, drauge, atmink, nors gyventum toli,
Kad gyvenom drauge, partizanų būry.

1948.XI.28.

Iksui — Dainius

/Ištrauka iš G. V./

Tėvų mano žeme!.. Jų prakaitu,
krauju bei gyvybių aukomis nusagstyta
tartum pakeleivingais kryžiais,
pagailėk ir paleisk savo vaikus iš
medūziškosios tavo globos... O jei ne,
tai duok jiems tiek stiprybės, kad
jie tesėtų tavo norams, kurie iš tavęs
ir tau yra gimę...

48.XI.28.

Dainius

/V. Putvinskis/

„Brangiausias tau žodis lai
būna — Tėvynė,
Ši žemė brangi Lietuvos
Basi savanoriai krauju ją apgynė,
Išgama — kas negina jos!“

1948.XI.29.

Iksui — Plukas

Gyvenimas yra kova, kuri pareikalauja iš žmogaus ir paskutinio daikto — gyvybės, kad taptum vertas žmogaus vardo.

1948.IX.29.

Budrys

„Žmogaus gyvenimas — kaip gėlė laukinė, čia žydi... žaliuoja... čia dalgis nuskynė...“

„Nors šimtais kapuos nueisim,
Kęsim rūpesčius — vargus,
Bet kas mūsų — neapleisim,
Vėl Tėvynė laisva bus!“

1948.XI.29.

Puko

Kad ir mūsų vedamoji ši sunki kova kartais ir atrodo net prieštaraujanti pasaulio Kūrėjo dėsniams, bet nebus pasmerkta, nes mes tai darom ne savo asmens naudai, o dėl Tėvynės laisvės, užtat viskas mums atleista.

Dainius

Dabar ten tik motina
Skalbia, skalbia ir skalbia
Kultuve klevo
Sūrų nuo ašarų vandenį,
Nužudytų sūnų
Kruvinus marškinius.

Ir nei laumės,
Nei drobių audėjos
Neateina talkon.

Kazys Bradūnas

(J. Brazaitis. Raštai. // Chicago. 1985 m. T. 6. P. 8.)

...Kiekvienas Sąjūdžio narys turėtų tapti tautos ateities kūrėju, kad Tautos egzistencija būtų užtikrinta...

(P. Bartkus—Žadgaila)

...Užsidegimas padaro žmogų gyvuliu, kuris gali eiti per motinos lavoną, o mūsų ideologijoje neturi būti to, kas reikštų žmogaus išsigimimą...

(J. Šibaila—Merainis)

(LTSR VSK archyvas. P. 3. B. 33960. T. 10. L. 217.)

1952—53 m. pogrindis leido 9 laikraščius ir laikraštėlius:

1. Partizanas — PL sr.
2. Laisvės žvalgas — TA št.
3. Laisvės varpas — KA št.
4. Laisvės žvalgas, Malda girioje — ŽA št.
5. Prisikėlimo ugnis — PA št.
6. Svobodnoje slovo — PL sr. rusų k leistas laikraštėlis.
7. Prie Rymančio Rūpintojėlio, LB biuletenis, L Tarybos biuletenis — LLKS Tarybos leidiniai.
8. Aukštaičių kova — Vytauto ap. št.

(LTSR VSK archyvas. F. 3. B. 33960. T. 2. L. 61—2).

Per 1951 m. 4 mėnesius agentų grupės likvidavo 62 partizanus, tame tarpe 25 vadus.

(LTSR VSK archyvas. Operat. b. f. B. 5699/3699. L. 104).

TURINYS

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

Partizano Dzūko dienoraštis 5
Padėties Dainavos apygardoje analizė 84

ATSIMINIMAI, LIUDIJIMAI, SVARSTYMAI

K. Savičius. Tautos pašauktas 109
P. Šiupaila. Laisvės kovų verpetuose 122
V. Voronavičius. Konsulas apie žuvusį brolį. (1941 m. birželio sukilimas) 130
Apie PL sr. štabo likvidavimą ir S. Staniškio-Lito žūtį. Pokalbis su K. Stanaičiu 132
J. Jakavonis. Žiupsnelis prisiminimų 135

ANTINACINĖ REZISTENCIJA

A. Rupšienė. Štuthofo įkaitai 137
Po to, kai rašėme 155

IŠ SOVIETINIŲ ARCHYVŲ

V. Kašauskienė. Lietuvių laisvės kovos okupantų dokumentuose 157
N. Gaškaitė. Lietuvos pasiuntinybė Maskvoje 1926—40 metais 163

LITERATŪRINIS PUSLAPIS

Iš Dainavos ap. partizano Ikso užrašų knygelės 188
Istorijos kurjeris 191

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS 6

Eina šešis kartus per metus

Redakcija: Dalia KUODYTĖ (vyr. redaktorė), Rima GUDAITYTĖ, Valdemaras MACIUKEVIČIUS, Birutė OKSAITĖ, Regimantas ŽILYS

SL 176. 12 sp. l. Tir. 5000 egz. Užsakymas 1488. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, K. Donelaičio 70b, 3000 Kaunas. Valstybinė „Spindulio“ spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas. Sutartinė kaina